DİNDE AŞIRILIK VE İTİDAL

(NEDENLER VE ÇÖZÜMLER)

Abdulcelil CANDAN

Yrd. Doç. Dr. Abdulcelil CANDAN: 1959 Yılında Mardin'in Midyat kazasında doğdu. İlkokulu Batman'da, Liseyi Mardin İmam-Hatip Lisesinde bitirdi. Aynı zamanda yörenin hocalarından Arapça-belagat dersleri aldı. 1983 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat fakültesinden mezun oldu. Değişik ilçelerde vaizlik ve müftülük yaptıktan sonra 1993 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesine girdi. Basılı kitap, makale, çeviri, gazete yazıları ve radyo programları vardır. Evli ve beş çocuk babası olan Abdulcelil Candan halen Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Meslek Yüksek Okulu'nda Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir. Tel: 0432 214 01 69, Gsm: 0543 892 55 59

Yayımlanmış Eserleri:

İslam Tarihinde Mezhep Çatışmaları ve Taklit
Kur'an Tefsirinde Sapma ve Nedenleri
Kur'an Okurken Zihne Takılan Âyetler
Kur'an'da Hak-Batıl Mücadelesi
Kur'an'ı Nasıl Anlamalı?
Müslüman ve Mezhep,
Ömür Boyu Davet
Ulemanın Gücü
Dinde Aşırılık ve İtidal

KISALTMALAR

age: Adı geçen eser

agy: Adı geçen yer

Ank.: Ankara

as.: Aleyhiselâm

b. : İbni (Oğlu)

bkz.: bakınız

bt.: Bint

byy.: basıldığı yer yok

cc.: Celle Celâlühü

çev..: Çeviren

h. : Hicri

hak.: hakkında

Hz.: Hazreti

İst.: İstanbul

krş.: karşılaştırınız

M.: miladî

md.: madde

nşr.: neşreden, (tahkik eden)

ö.: ölümü

r.a.: Radiyâllâhu Anh.

s. : Sahife

s.: sayfa

sav.: Sallâhü aleyhi ve sellem

sy.: sayı

thk.: Tahkik

trc.: tercüme

ts :Tarihsiz

v : Vefatı

v.dğr.: ve diğerleri

vb. : Ve benzeri

vb.: ve benzeri

vs. : Ve saire

vs.: vesaire

y.: yıl

yy.: yayın yeri yok

19.11.2008.

DİNDE AŞIRILIK VE İTİDAL

(NEDENLER VE ÇÖZÜMLER)

ÖNSÖZ

Çok seven, çok müşfik olan Allah'ın adıyla…

İfrat ve *tefrit;* başka bir anlatımla *aşırılık* konusu insanlık tarihi kadar eskidir. Konu, hiçbir dönemde kamuoyunun gündeminden düşmemiş; aksine konu yazar ve düşünürlerin gündemini işgal etmiştir. Zaman olmuş aşırılık; yani ifrat ve tefrit, İslam'la özdeşleştirilmiş, zaman olmuş ifrat ve tefritçiler düşünce ve görüşlerini İslam'la temellendirmeye çalışmışlardır. Sözgelimi; kimileri Hz. Peygamber'i *sosyalist,* kimileri *sağcı* kimileri *ruhban,* kimileri de devrimci vs… olarak takdim etmişlerdir.

Genel anlamda tüm insanlık, özel anlamda İslam toplumu ifrat-tefritten çektiğini hiç bir akım ve musibetten çekmemiştir. Bu nedenle konu genel anlamda tüm insanlığı, özel anlamda da İslam alemini ilgilendirmektedir. Çalışmanın ilgili yerlerinde detaylarıyla üzerinde durulacağı gibi, aşırılıktan kastımız, İslam muarızlarının ortaya koyduğu *aşırılık* profili değildir. Zira söz konusu kesim, mesela genç yaşta namaz kılanları, hacca gidenleri, iyiliği emredip, kötülükten sakındıranları *aşırı* olarak niteleyebilmektedirler.

Konuyu işlememizdeki temel hedef, bid'at, hurafe ve aşırılığın İslam toplumuna nasıl ve hangi yol ve yöntemlerle girdiğini ve onlara karşı korunma yollarını ortaya koymaktır. Bir konuyu ele alırken, önce itidali daha sonra da ifrat ve tefrit duruşlarını örnekleriyle ortaya koymaya çalışacağız.**Okurlarımızdan talebimiz, naklettiğimiz görüşlerin analizini okumadan konularla ilgili karar vermemeleridir.**

Gazzâlî'nin de dikkat çektiği gibi, bu tür bir çalışmadan mutaassıp ve mukallitlerin yararlanabileceklerini düşünmüyoruz. Çünkü bu kesim önyargılıdır. Ancak çalışmamızdan gerçeğe ulaşmak isteyenlerin yararlanabileceklerini ümit ediyoruz. Çalışmada tuhaf,garip ve acı da olsa gerçekleri ortaya koymaya çalıştık.Ne selefimizin ayıplarını cımbızla çektik; ne

de haşere gibi bataklığa konup cerahati sergilemeye çalıştık. Önceleri yapılan ve halen de devam eden bazı hatalara düşmemeyi amaçladık.

Eleştirdiğimiz konular, Rabbânî ulemanın da eleştirdiği Batınî ve kadim Grek ile Hindu kültür ve felsefesinden kaynaklanan bid'at, hurafe, ifrat ve tefrit merkezli görüş ve düşüncelerdir. Hastalığı gizleyerek hastayı oyalayan bir hekim ile aşırının ifrat veya tefritini gizleyerek dünya ve ahiretinin heba olmasına neden olan alim ve davetçinin yaptığı ihmal arasında benzerlik bulunmaktadır. Birisi dünyanın kaybedilmesine, diğeri de hem dünya hem de ahiretin heba olmasına neden olmaktadır. Bu vesileyle çalışma boyunca görüş ve desteklerinden istifade ettiğim *Dr. Abdullah ÜNALAN*'a, öğretim görevlisi *Abdulhadi TİMURTAŞ*'a, Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı *Dr. Abdurrahman CANDAN*'a, ilahiyatçı *Abdusselam ÖZDERE*'ye, ilahiyatçı-yazar *Mehmet Ali YILDIZ*'a, ilahiyatçı-yazar *Felemez KARADENİZ*'e, araştırmacı-yazar *Fırat TOPRAK*'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Allah elçisi Şuayb (a.s)'ın uyarısını hatırlatıyoruz: *"Yalnızca gücümün yettiği kadar düzeltmeyi istiyorum. Başarım da Allah'ın yardımıyladır. Yalnız O'na dayanıyorum, ve ancak O'na yöneliyorum." (Hûd,11/88.)*

Yrd. Doç. Dr. Abdulcelil CANDAN

VAN, 2008.

GİRİŞ

İslam'ın Ön Gördüğü Mutedil ve Model Toplum

> *"Böylelikle, insanlara rehber ve örnek olasınız diye sizi dengeli/mutedil bir toplum yaptık."* Kur'an; 2/143.

Tarih boyunca değişik toplum profilleri sahnelenmiştir. Sözgelimi *Eflatun,* toplumu öne çıkarır; bireyi ihmal eder; bununla da sosyalizme işaret eder. Öğrencisi *Aristo* ise bireyi öne çıkarır, toplumu dışlar.

Etimolojik olarak İslam'ın kelime yapısı irdelendiğinde, onun inanç ve muamelede *mutedil duruş* anlamına geldiği görülecektir. İman, insan ile Allah arasındaki bağı, muamelât ise insanla diğer canlılar arasındaki bağları ele alır. Buna göre İslam, günahları zararsız ve hoş gören *Murcie* ile günah işleyenleri tekfir eden *Haricî* anlayış arasında vasat bir noktadır. İslam, kaderi inkâr eden *Kaderiye* ile insanı rüzgarın önünde yaprak gibi iradesiz gören *Cebriy*e arasında mutedil duruşu temsil eder.

İslam'ın hayata bakışı da itidal eksenlidir, itidali emreder; ne toplum adına bireyi, ne birey adına toplumu ihmal eder. İslam, helal-haram ayrımı yapmadan her şeyi helal gören kapitalizm ile özel mülkiyeti reddeden komünizm arasında vasat bir yoldur; herkese hakkını verir.

Müslüman, Allah Teala'nın kader programına inanır, sahip olduğu irade dolayısıyla insanın sorumlu olduğunu söyler; inançta teşbih ve tecsimi reddeder, tevhidi esas alır;amelde de itidali, şefkati, merhameti ve yardımlaşmayı esas alan bir duruş sergiler. İslam'ın itidalli duruşunda tevhit, sevgi, izzet ve dik duruş billurlaşır.

Hıristiyanlar dinlerini; "*dinimiz sevgidir.*" cümlesiyle özetlemeye çalışırlar. Müslümanlar için böyle bir özet gerekirse; "İslam, iman ve amelde mutedil bir duruş sergilemektir." cümlesiyle özetlenebileceğini düşünmekteyiz. Hz. Peygamber'in Kur'an'dan sonraki en büyük mucizesi müstakim/mutedil bir toplum oluşturmasıdır. Nitekim bir sahabi Hz. Peygamber'den cennete götüren amelleri özet olarak talep edince kendisine aynı anlamda bir cümle sarf etmiştir.[1]

"Böylelikle, cehaletinsanlara rehber ve örnek olasınız diye sizi dengeli/mutedil bir toplum yaptık."[2] Allah, İslam toplumunu insanlığa örnek teşkil etmesi için vasat kıldı. İslam, maddeyi tanrılaştıran Marksizm ile malı bir

[1] Muslim, İman, 62.
[2] Bakara, 2/143.

ceza ve musibet olarak gören ruhbanlık anlayışı karşısında mutedil duruştur. Yani, İslam toplumu inançta, ahlakta, amelde, model bir toplumdur; diğer toplumlar onu esas alacaklar, ifrat ve tefrite saplananlar ona bakarak kendilerine çeki düzen verecekler; inanç, ahlak ve amellerini ona arz edeceklerdir. Âyet şu mesajı de vermektedir: "Siz merkezdesiniz; sağcı ya da solcu değilsiniz; Allah'a teslim olmuşsunuz; sosyalist, kapitalist, liberal, faşist, vs. değil, sadece Müslümansınız. Siz elli küsur ülke ve iki milyara yakın nüfusunuzla ayrı bir güçsünüz; başkalarının uydusu olamazsınız; çünkü gücünüzü inancınızdan alıyorsunuz, başka güçlere muhtaç değilsiniz. Ne özel mülkiyeti reddeder ne de onu kutsarsınız; ne büyüklerinizi tanrılaştırır ne de onları rencide edersiniz; ne dünya metaını reddeder ne de onu tek hedef seçersiniz. Siz; uyan değil, uyulansınız. Sizler şahit yani örnek bir modelsiniz. Savaş ve barışa siz karar verirsiniz, insanlara hidayeti, barışı, esenliği siz götüreceksiniz, ihtilafa düştüklerinde size müracaat edecekler. Dünyada kalacağınız kadar dünyaya, ahirette kalacağınız kadar ahirete önem verirsiniz. Dünyanın bir imtihan yurdu olduğunu, hayat veren yurdun ahiret yurdu olduğunu bilirsiniz, oraya varmak için yolculuk halinde bulunduğunuzu unutmazsınız." Bu vasıflara haiz bir toplumun bulunmayışı insanlık için kayıptır. *Hz. İbrahim'*in, *"Ey Rabbimiz!İnkarcılar için bizi bir sınama aracı kılma."*[3] şeklindeki duası bu gerçeğe işaret etmektedir. Yani; "Ey Rabbimiz! Bizleri inancını yaşamayanlardan, inandıklarını hayata geçirmeyenlerden kılma. Zira insanlar halimize aldanıp onu İslam'ın aleyhinde kullanabilirler."

İslam "bana ne!" anlayışını reddederek toplumu gemiye benzetir. Gemide gedik açmak toplumu helake götürür. Yahudilik ve Hıristiyanlık ilahî öğretilerin dengesini bozan iki ucu temsil ederken, İslam itidal anlamında gelen *istikamet*ten ibaret olup ifrat ve tefrit arasında dengeyi muhafaza eder.

İslam, canlı-cansız her varlık için bir rahmettir. Sözgelimi İslam, büyük günahlardan olan şarap içmeyi gayrimüslimlere yasaklamaz. İslam'ın hoş görüsü o dereceye varmıştır ki bazı alimler; "Bir Müslüman, bir Hıristiyanın domuzunu öldürür veya şarabını dökerse onun bedelini ödemesi gerekir."

[3] Mümtehine, 60/5.

demişlerdir.[4] *"Ey iman edenler! Hepiniz toptan barış ve güven dini İslam'a girin! Şeytanın adımlarını izlemeyin!"*[5] Yani, hepiniz İslam atmosferine girin; İslam inancını ve ahlakını yaşayın. Bu sayede siz, aileniz, toplumunuz ve tüm insanlık barış ve huzura kavuşmuş olur.

Hz. Peygamber'in sünneti de itidal ve kolaylığa işaret eder. O'nun her hareket ve davranışında rahmet ve kolaylık vardı. Yolların en güzeli Hz. Peygamber'in gittiği veya işaret buyurduğu yoldur. Mesela, giysi konusunda en sade olanı seçerdi. Bazen yünden, bazen pamuktan, bazen ketenden elbise giyerdi. Yemen yapısı yeşil elbise giyer, cübbe giyer, başına takke takardı. Gömlek ve şalvar giyer, sarığı üzerine mesh ederdi. Bazen saçının bölüklerini arkadan uzatırken bazen olduğu gibi bırakırdı. Yemek konusunda da hayatı böyleydi. Mevcudu geri çevirmez, olmayanı istemezdi. Kendisine takdim edilen yemeği yerdi. Ancak canının istemediğini yemez, başkasına yasaklamazdı. Keler denilen hayvanın etini önüne koyduklarında ülfeti olmadığından yememiş; ancak yenilmesini yasaklamamıştı. Tatlıyı ve balı severdi. Hurmanın yaşını da kurusunu da yerdi. Saf ve karışık süt içerdi. Kavutu yer; bal şerbetini içerdi. Sütten ve undan yapılan bir yiyeceği, yeşil salatalığı ve keşi yerdi. Hurmayı ekmekle, ekmeği de sirkeyle yerdi. Pişmiş eti ve kabağı severdi. Haşlanmış kabağı,yağlı tiridi, peyniri yerdi. Ekmeği zeytinyağıyla, karpuzu taze hurmayla, kuru hurmayı da kaymakla yerdi. Uykusu da öyleydi. Bazen post, bazen hasır, bazen, toprak bazen divan, bazen kumlukta, bazen de bir örtü üzerinde uyurdu.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Allah'ın en sevdiği isimler Abdullah ve Abdurrahman'dır. İsimlerden en uygun olanlar Haris ve Hemmâm isimleridir. En çirkin isimler ise harb /savaş ve mürre/acı, isimleridir."*[6] *Allah Resulü d*oğurmaya yakın bir devenin sütünü sağdırmak istemişti. "*Bunu kim sağabilir*?" diye sordu. Bir adam kalkarak, "Ben sağabilirim." dedi. Efendimiz ona, "*Senin adın nedir?"* buyurdu. O, "Adım Mürre'dir*"* dedi. Efendimiz ona, "*Otur.*" dedi. Tekrar, "*Bunu kim sağabilir*?" dedi. Başka bir adam kalktı. Ona da adının ne olduğunu sordu. Adam, isminin "*Harb"* olduğunu söylediğinde ona da "*Otur.*"

[4] el-Kâsânî, Ebu Bekir b. Mesud, **Bedâiiu's-Sanâii**, Beyrut, 1974, 6/169.
[5] Bakara, 2/208.
[6] İbn Hanbel, **Müsned**, hadis no: 19032.

dedi. Tekrar, "*bunu kim sağabilir*?" dediğinde başka birisi kalkarak, "Ben yapabilirim." dedi. Efendimiz ona da isminin ne olduğunu sordu; adam adının "Yaiş/Yaşar" olduğunu söyledi. Efendimiz ona, "*Hayvan*ı, s*en sağ."* buyurdu.[7] *Hz. Ali* dedi ki: *Hasan* doğduğunda ona "Harb/Savaş" adını verdim. Allah Resulü geldi ve; "*Bana* oğlumu gösterin bakayım." dedi. Sonra, "Ona ne isim verdiniz?" buyurdu. "Harb/Savaş adını verdim, ey Allah'ın Resulü." dedim. Efendimiz, "*Hayır Harb/Savaş olmaz, onun adı Hasan olacak."* buyurdular. *Hüseyin* doğduğunda ona da "Harb" ismini koydum. Yine Efendimiz gelerek, "*Oğlumu bana gösterin, adını ne koydunuz*?" dedi. "Harb adını koydum" dedim. Resul, "*Hayır, Harb olmaz! Onun adı Hüseyin olacak.*" buyurdu. Üçüncü çocuğumuz olduğunda da adını "Harb" koymuştum. Yine nebi gelerek, "*Oğlumu bana gösterin bakayım, adını ne koydunuz*?" dedi. "Harb koydum." dediğimde; "*Onun adı Harb* değil, *Muhsin* olsun." buyurdu.[8]

Hz. Peygamber, yanına gelen birisinin adını sorar, "sert" ve "katı" manasına gelen "Haşn" deyince Hz. Peygamber, "*Sen sert değilsin, kolaysın(yüsr).*" buyurdu ve ismi öyle kaldı. *Asiye* ismini *cemile* olarak değiştirmiş. Anlaşılıyor ki isimlerin bile katı ve sert olanından uzak dururdu.Hz. Peygamber'in bütün hayatı hoşgörü, kolaylık ve yumuşaklıktı. Alışveriş konusunda şöyle derdi: "*Alınca ve satınca kolaylık gösterenden Allah razı olsun."* [9] İki zararla karşılaşınca daha hafif olanı tercih ederdi Nitekim *Hudeybiye* anlaşmasında Hz. Peygamber'e "Allah'ın elçisi" vasfı yazdırılmadı. Abdullah'ın oğlu Muhammed yazıldı. *Bismillahirrahmanirrahim* yerine, *Bismikellahümme/Allah'ım senin adınla* yazılmasına itiraz etmedi.[10] *Himar* lakaplı Abdullah adında içki içen bir sahabi vardı. *Abdullah/Himar* zaman zaman Hz. Peygamber'i neşelendirirdi. *Abdullah/Himar*, içkiye devam ettiğinden Hz. Peygamber tarafından elli defa cezaya çarptırıldı. Ancak, İslam toplumundan dışlanmadı ve lanetlenmedi.[11]

İslam hukukunda iki maslahat veya hayırdan büyük olanı tercih edilir; büyük maslahat söz konusu ise küçük menfaatten vazgeçilir. Devam eden

---

[7] Malik, **Muvatta',** hadis no: 1540.
[8] Heysemî**,** Nüreddin b. Ali b. Ebi Bekir, **Mecmuu'z-Zevâid**, Beyrut, 1982, 8/102.
[9] Kutub, Seyyid, **Fizilâli'l -Kur'an**, Beyrut, 1993, 6/3891.
[10] Bkz. Ebu Şehbe, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, Beyrut, 1988, 2/335.
[11] Buhari, Hudûd, 4; Askalânî, **Fethu'l-Bâri**, Beyrut, 1989, 12/79.

yararın sağlanması söz konusu olunca geçici menfaatten vazgeçilir. Zararı def etmek, maslahatı celb etmekten önce gelir. Cemaat veya toplumun yararı söz konusu ise bireyin yararı feda edilir. İman ve akideye dayalı konular ameli konulara tercih edilir ve öncelik verilir. İlim amelden önce gelir. Farz-ı ayn olan yükümlülükler farz-ı kifayeye, farzlar da nafilelere tercih edilir. Bir kötülüğü izole etmek daha büyük bir kötülüğe sebebiyet veriyorsa kötülük izole edilmez.

İnanç ve ibadetlerle eğitildiğinden Müslüman, bütün evrenle barış halindedir. Çünkü İslam insana, *"Yürüyüşünde mutedil ol!*[12] talimatını vermektedir. Yani; Müslüman ne hastalar gibi yavaş ne de sersemler gibi çok süratli yürür; yürüyüşünde bir hedef ve bir maksadı bulunmalıdır.

İslam toplumu; eğlence, keyif, zevk ve müziğin haram olduğu bir toplum değildir. Tutucu toplumlarda tebessüme bile az rastlanır. Öyle toplumlarda insanlar asık suratlıdırlar; mahzun ve düşüncelidirler; yasa boğulmuşlardır ki bu yas kocasının ölümüne yas tutan dul kalmış kadının yasını hatırlatmaktadır.Öyle toplumlarda yılın 365 günü yas tutulur; insanlar karalara bürünürler. İfratçı toplumlar ise hayatı oyun ve eğlenceden ibaret görürler. Fertler, helal ve haram tanımazlar. Hürriyet ve eğlence namı altında arsızlığı, günah ve isyanı yaymaya çalışırlar. İslam meşru ölçüler dairesinde eğlenmeyi gerekli görür. Nitekim sahabiler, bayramda Hz. Peygamber'in huzurunda mızraklarıyla mescitte oynayıp eğleniyorlardı. *Hz.Ömer* onları engellemeye çalıştı. Hz. Peygamber, "*Ey Ömer*, b*ırak onları, eğlensinler*." buyurdu. Ashaba da şu talimatı verdi: "*Oynayın ki Yahudi ve Hıristiyanlar dinimizin esnek ve rahat bir din olduğunu bilsinler. Ben pak ve esnek olan İslam için gönderildim.*"[13]

İslam; toplumu bir bina, bireyi de o toplumu meydana getiren unsurlar; tuğla, taş vs. gibi görür, "bana ne!" anlayışını reddeder. Müslüman şöyle düşünür: Ben düzelirsem toplum düzelir, her şey bende biter, komşum aç iken uyuyamam, çıkan yangını söndürmezsem beni de yakar, zalime "dur" demeyen zulme uğrar.

[12] Lokman, 31/19.
[13] Buhari, Salat, 69.

İlahi denge anlamına gelen İslam'ı ifratçı ya da tefritçi bir şablonla sunanların ona zulmettiğini düşünmekteyiz. Mesela İslam'ın kadına bakışını, "Kadına yazıyı öğretmeyiniz" uydurma hadisiyle takdim etmek veya onu uzun sakal ya da dizin altına kadar inen cübbeyle takdim etmek, cihad namı altında onu saldırgan bir vecihle insanlığa sunmak bu cümledendir.

İslam, istikamettir; yani sağa-sola sapmadan itidali devam ettirmektir. Hz. Peygamber kendisinden kurtarıcı bir amel isteyen sahabiye İslam'ı şöyle özetlemiş: "*İman et, sonra da sağa-sola sapma, dosdoğru olanı; yani itidal çizgisini takip et*."[14] Mutedil duruşun önemine binaendir ki, günde sadece farz namazlarımızda en az on yedi defa; *"Ey Rabbimiz bizi itidal çizgisinde sabit kıl."*[15] diye dua ederiz. Âyette geçen *sırat-ı müstakim*, eğrilik, aşırılık, ifrat, tefritten uzak, ölçülü, dengeli ve mutedil bir yoldur. Âyette geçen duayla bu yolda bize güç vermesini Allah Teala'dan talep etmekteyiz. Nafile namazlar da buna ilave edilirse bu rakam otuzu aşmaktadır.

Geçmişte de peygamberlerin rehberliğinde inananlar aynı yolu, yani itidal çizgisini izlemişlerdir. Mutedil çizgi başta peygamberlerin sonra ulemanın, evliyanın ve şühedanın yoludur. Şeytan, tüm kötülüklerin temelinde itidalden sapma; yani ifrat-tefrite düşme olduğunu fark etmiş ki vurguyla, "*İnsanları mutedil duruştan saptırmak için pusuya yatacağım.*"[16] diye and içmiştir. Allah Teala'nın her emrine karşı şeytanın iki dürtmesi bulunmaktadır: İfrat ve tefrit; yani aşırılık. İslam, iki dağ arasındaki dümdüz yolu andırırken; ifrat yokuşu, tefrit ise inişi sembolize eder. İtidal fıtrattır, birleştiricidir; safları, kalpleri telif eden harçtır. Müslüman; "*Haydi müjde ver o kullarıma; onlar ki sözü dinlerler, sonra da en güzelini tatbik ederler."*[17] âyetinde vasfını bulan insandır. O, zararı def etmek ve yararlı olanı almakla görevlidir.

Allah Teala'nın, "*Adalette tartıyı doğru tutun, tartıyı da aksatmayın."*[18]*, "Vay haline ölçüyü eksik tutanların. Onlar (öteki) insanlardan haklarını eksiksiz isterler. Ama borçlarını ölçüp tartmaya gelince onu azaltmaya çalışırlar."*[19]

[14] Müslim, İman, 62.
[15] Fatiha, 1/6.
[16] Bkz. A'râf, 7/16.
[17] Zümer, 39/18.
[18] Rahman, 55/9.
[19] Mutaffifin, 83/1-3.

âyetleri, yalnız ticari muamelelere işaret etmeyip, her kişinin maddî mal varlığı ile ilgili haklarını ve sorumluluklarını kapsayan, hem pratik hem de ahlâkî her türlü sosyal ilişki türüne işaret etmektedir. Başka bir anlatımla âyetler, ifrat ile tefrit arasında mutedil bir duruşu önermektedir.

İslam, ruhbanlığı reddettiği gibi, cinsel arzulara boyun eğmeyi de reddeder. İsrafı yasakladığı gibi cimriliği de yeğlemez. İbadet adına emeği, emek adına ibadeti ihmal etmez. İyi niyetle yapılan her yararlı hareketi *ibadet* kapsamında değerlendirir. Eğlenceyi bir ihtiyaç gördüğü gibi, hayatın eğlenme ve eğlenceden ibaret olmadığını belirtir. Ruh namına bedeni, beden adına ruhun ihtiyaçlarını ihmal etmez, herkese ve her şeye hakkını verir. Dünya adına ahireti, ahiret adına dünyayı ihmal etmez, dünyayı ahirete götüren bir istasyon ya da araç olarak görür.

Muaz b. Cebel cemaate imam olarak namaz kıldırıyordu. *İbn Milhan* adındaki sahabi hurma bahçesini sulayacaktı, ancak önce namazını cemaatle eda etmek istedi,saf tuttu. *Muaz* namazı uzatınca *İbn Milhan* cemaatten ayrılıp hurma bahçesini sulamaya gitti. Cemaatten namazı terk edip hurma sulamaya gittiği gerekçesiyle, "*İbn Milhan* münafık oldu" sesleri yükselmeye başladı. *Muaz'*ın, Hz. Peygamber'in yanında olduğu bir sırada *İbn Milhan* olanları Hz. Peygamber'e anlattı. Hz. Peygamber *Muaz*'a yöneldi ve, "*Ey Muaz! Sen fitneci misin, fitneci misin, fitneci misin? Namazı uzatma, namazda A'la ve Şems sûreleri gibi kısa sûreler oku."* diyerek kendisini uyardı.[20] Olay, İslam'ın hayata bakışını ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber, tarla sulamayı uzun sûreler okunan cemaat namazına tercih etmiştir. Yani, ne iş ve çalışma bahane edilerek namaz terk edilmeli ne de ibadete mani oluyor gerekçesiyle iş ve çalışma terk edilmeli. Böyle durumlarda, namaz kısa tutulur. Aksini sergileyenler hakkında Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *"Kendinizi sıkıntıya sokmayın;bu vesileyle Allah sizi sıkıntıda bırakır. Geçmişte bazı toplumlar kendilerine sıkıntı verdiler. Allah da onları halleriyle baş başa bıraktı."*[21] Hz

[20] Buhari, Ezan, 10.
[21] Ebu Davud, hadis no: 4904.

Peygamber'e Allah'a en sevimli dinin ne olduğu sorulunca*, "Pak ve müsamahayı emreden dindir.*"[22] cevabını verdi.

Hz. Peygamber düz bir çizgi çizdi; sonra da sağına ve soluna ufak çıkıntılar çizdi ve şöyle buyurdu: "*İşte İslam bu düz çizgi gibidir, düz çizgiden sapan her yolun başında bir şeytan bulunmaktadır*." Daha sonra da, "*Muhakkak ki bu benim dosdoğru yolumdur. Hep onu takip edin, sizi onun yolundan saptırıp parçalayacak başka yolları takip etmeyin…"*[23] âyetini okudu.[24] *Ebu Vâil* anlatıyor: *Abdullah* her perşembe günü bize nasihat ederdi. Biri kendisine; "Ey *Abdullah*, sohbetinizi sevdik. Her gün nasihat etmenizi istiyoruz." diyerek teklifte bulundu. Bunun üzerine *Abdullah, "*Her gün yapılacak sohbetten sıkılacağınızdan endişe duyuyorum. Nitekim Hz. Peygamber de bizi sıkmamak için aynı yöntemi uygulardı." karşılığını verdi [25] ve vurguyla üç defa "*Aşırı gidenler helak oldu*." buyurdu.[26]

Hz. Aişe naklediyor: Bir defasında Hz. Peygamber gayet mutlu ve sevinçli halde yanımdan ayrıldı. Dönüşte ise üzüntülüydü, nedenini şöyle açıkladı: "*Ka'be'ye girdim, izdiham nedeniyle Müslümanları rahatsız etmekten endişe duydum*."[27] *Amr b. As* anlatıyor: *Selâsil* gazvesinde soğuk bir gecede cünüp oldum. Yıkandığım takdirde soğuktan helak olacağımdan endişe ettim. Yıkanmak yerine teyemmüm ettim. Arkadaşlarıma da sabah namazını kıldırdım. Arkadaşlarım dönüşte durumu Hz. Peygamber'e aktardılar. Hz. Peygamber bana, "*Ey Amr, cünüp olarak mı namaz kıldırdın?"* buyurdu. Evet ey Allah'ın resulü, *"Ey iman edenler mallarınızı aranızda haksız bahanelerle yemeyin. Ancak kendiliğinizden karşılıklı rıza ile yaptığınız bir alışveriş bunun dışındadır. Kendi kendinizi de öldürmeyin. Allah gerçekten size karşı merhametlidir."*[28] âyetini uyguladım, dedim. Hz. Peygamber tebessüm etti, başka bir şey demedi.[29]

---

[22] İbn Hanbel, **Müsned,** hadis no: 2108.
[23] En'am, 6/153.
[24] İbn Hanbel, **Müsned**, 3/397.
[25] Müslim,hadis no: 2821.
[26] Müslim, İlm, 7.
[27] Tirmizi, hadis no: 873.
[28] Nisâ, 4/29.
[29] Ebu Davut, Taharet, 1.

Yahudi bir kadın Hz. Peygamber'i yemeğe davet etti. Hz Peygamber kap ve yemeğinin nereden geldiğini sormadan yemeğini yedi. Savaşlarda elde ettikleri kap ve giysileri yıkamadan kullanır, ashabıyla müşrik bir kadının kabından abdest alırdı.[30] Hz. Peygamber'den içki içen, domuz etini tüketen Ehl-i Kitab'ın kaplarından yararlanma soruldu: "*Başkasını bulamazsanız, yıkadıktan sonra kulanın.*" buyurdu.[31]

İslam'ın insanlar için ilahî rahmet ve ihsan olduğunu, kolaylığı tercih ettiğini söylemekle; Allah'ın emrettiği vecibeleri kaldırmayı ya da eksiltmeyi, helal kıldığını haram, haram kıldığını helal etmeyi ifade etmek istemiyoruz. İslam, dünya ve ahiret arasında denge kurmuştur. Kur'an'da *dünya* ve *ahiret* sözcüklerinin eşit sayıda gelmesi anlamlıdır. Allah Teala geceyle gündüzü, ışıkla karanlığı, sıcakla soğuğu, oksijenle hidrojeni, elektronla protonu, kadınla erkeği, dünyayla ahireti yaratmak suretiyle dengeli bir düzen yaratmıştır. Milyarlarla ifade edilen yıldızlar arasında meydana gelebilecek en ufak bir dengesizlik, kainat nizamını bozacağı gibi, insan yapısında mana ile madde, ruh ile beden arasında meydana gelecek en ufak bir dengesizlik de bedende dengesizlik ve depresyonlara sebep olur.

İslam, ikrah karşısında, dilin ifadesini değil, kalbin tavrını esas alır*. Ammar b. Yasir* ağır işkencelere maruz bırakılınca Hz. Peygamber'e şöyle dedi: Ey Allah'ın Resulü! Ağır işkencelerden dolayı sizin aleyhinizde bulundum, onların putlarını övdüm. Bu tavrım hakkında ne buyurursunuz?

- Kalbin nasıldı?

- Kalbim iman konusunda mutmain ve rahattı.

- O halde bir daha aynı durumla karşılaşırsan aynısını yap.[32]

İslam, her şeye hakkını veren, yerli yerine koyan, akla ve kalbe hitap eden, kalbi ve ruhu terbiye eden, tüm hayatı düzenleyen, insanların birlikte yaşamalarını sağlayan, medeniyeti tanzim eden ilahî bir projedir. O, ne kırılacak, dağılacak, buharlaşacak kadar ince ve homojen; ne de dokunulmaz derecede katı ve haşindir. O, ne ruhbanlık derecesinde zahit ne sekülerlik

[30] Buhari, hadis no: 344.
[31] Buhari, hadis no: 5478.
[32] Askalânî, **Fethu'l-Bârî**, 12/327.

seviyesinde maddecidir. O, Hz. Peygamber ile arkadaşlarının hayatında anlamını bulan dindir.

Kısacası, *İslam itidaldir; ne zam alır ne de ıskonto kabul eder*.

I. BÖLÜM:

İTİDAL VE AŞIRILIĞIN TESPİTİ

İtidal ve Aşırılığı Tespitin Güçlülüğü ve Kriterleri

> *"Hem üstadım Eflatun'u hem de hakkı severim. Ancak ikisi arasında ihtilaf söz konusu olunca hakka tabi olurum. Çünkü hak her şeyden daha çok tabi olunmaya layıktır."*
>
> Aristo

Günümüzde değerler karışmış, ölçüler değişmiş, denge ve kavramlar girift hale gelmiş, iyi ile kötü, hak ile batıl, güzellik ile çirkinlik, hayır ile şer birbirine karışmıştır. Bu nedenle denge ve ortayı bulmak, itidali ortaya koymak çok güç olmakla birlikte büyük önem arz etmektedir. İki şer ve iki zarardan hangisi seçilir? İki hayırdan hangisi daha yararlıdır? Hayır ile şer, fesat ile maslahat karışmışsa nasıl bir tercihe gidilir? Özellikle iki hayır söz konusu ise ne yapılır? Bu güçlükten dolayıdır ki zaman zaman cemaatler arası elektriklenmeler olmakta, taraftarlar "bizim yolumuz haktır, öncümüz zamanın kutbudur", karşı taraf ise, "hayır bizim yolumuz hak, mürşidimiz Ğavs'dır." diyebilmektedirler.

İfrat ve tefrit arasında itidali ortaya koymamızdaki ölçü ne Harici anlayış ne *Mürcie* yaklaşımı; ne Batı ne de Doğu'dur. Bu nedenle itidale işaret ederken, şaşmaz ölçüler olan *Kitap* ve *sünneti* adres gösterdik. Allah Teala Kur'an ve ölçüyü beraber indirmiştir, birbirinden ayrılmaları mümkün değildir. Kaynakları birdir. Naslarla aklıselimin birbiriyle çelişmesi şöyle dursun, birbirini destekler ve doğrularlar. Çalışmamızda doğruyu bulmada *Hz. Ali*'nin şu veciz

ifadesi belirleyici oldu: “Hak insanlarla değil, insanlar hak ile değerlendirilir.” *Aristo*’nun, hocası Eflatun hakkında söylediği meşhur şu sözü de bu gerçeği ifade eder: “Hem üstadım *Eflatun*’u hem de hakkı severim. Ancak ikisi arasında ihtilaf söz konusu olunca hakka tabi olurum. Çünkü hak her şeyden daha çok tabi olunmaya layıktır.”

Allah Teala, insanların başıboş kalmamaları, yanlışa düşmemeleri için peygamberler vasıtasıyla iyiyi ve doğruyu ölçüp değerlendirebilecekleri ‘mizan/kriter’(ler) göndermiştir. *"Andolsun ki biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik."*[33] Âyette söz konusu edilen *Mizân*, iyi ile kötüyü birbirinden ayıran, vahiy, akıl ve deneyimlerdir. *Beyyinât,* muarıza karşı kullanılacak olan delilleri ifade ederken; *Kitap*’tan kasıt da vahiydir. [34]

Kur’an’ın iniş maksatlarından bir tanesi, ihtilaf ve sürtüşmeleri kaldırmaktır.Bu konuda şunları der: *"Biz kitabı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve iman eden bir topluma da hidâyet ve rahmet olsun diye indirdik."*[35]*, "İsa açık delillerle geldiği zaman demişti ki: Ben size hikmet getirdim ve ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim."*[36] Kur’an, her kesimin, kendi yaptıklarını beğendiklerinden söz eder. *"Her grup kendilerinde bulunan (fikir ve davranış) ile sevinip böbürlenmektedir."*[37] İnsandaki bu özellikten dolayı batıl inanç ve din mensupları bile inanç ve gidişatlarını beğenir, o uğurda her türlü fedakarlığa katlanırlar.

Genel anlamda, düşünce, inanç ve eylemler üç kategoride özetlenir: 1. Batıl/yanlış görüş. 2. Hak/doğru görüş. 3. Şüpheli görüş. Batıl görüş: a)İfrata giden görüş. b)Tefrite varan görüş olarak iki bölümde ele alınır. Batıl/yanlış görüş; İslamî literatürde aklıselime ve nakle muhalif olan görüştür. Bu görüş hiçbir alanda geçerli değildir, kendisiyle amel edilmez, fetva verilmez. Bu görüş, ilmi verilerden uzaktır.

---

[33] Hadid, 57/25.
[34] Bkz. İbn Âşûr, Muhammed Tahir**, et-Tahrir ve’t-Tenvir**, Libya, ts., 27/ 416; Mağniyye, Muhammed Cevâd, **el-Kâşif,** Beyrut, 1990, 7/256.
[35] Nahl, 16/64.
[36] Zuhruf, 43/63.
[37] Mü’minun, 23/53.

İtidali yakalamanın önemi ve güçlüğü hakkında *Zebidî* (v. 893/1488) şunları der: Kur'an çerçevesinde doğruyu/itidali ortaya koymak hem güç hem de kolaydır. Güç olması, Kur'an'ın şiir ve nesirden ayrı olması ve sahibine ulaşıp muradını bizzat kendisinden sorma imkânının bulunmamasıdır. Kur'an dışındaki eserlerin sahiplerine ulaşma imkânı mevcuttur. İşledikleri konular kendilerinden sorularak öğrenilebilir. Hz. Peygamber'in bazı âyetler hakkında söyledikleri dışında, kesin hüküm koyma imkânımız yoktur. Bunun hikmeti de, Kur'an üzerinde düşünme fırsatını vermektir."[38]

İbn Teymiyye, doğruyu/itidali iki cümlede özetlemiştir: Mutedil ve doğru bir duruşun; a) Sağlam bir nakle dayanması, b) Sağlam bir akıl ile çelişmemesi gerekir. Yani; Hz. Peygamber'in uygulamalarına muhalif olmamalı. *İbn Teymiye*'nin söz konusu ettiği *sağlam nakil* şu dokümandan oluşmaktadır: 1. Kur'an, 2. Sünnet, 3. Sahabenin ve Tabiinin konuyla ilgili görüşleri, 4. Lügat. Sağlam tasavvurun en önemli işleyicisi ise akliselimdir.[39] Yaratılıştan gelen düşünce ölçüsü veya felsefi tarzda inceleme ve araştırmayla ahlak ölçüleriyle kazanılan ölçü/mizan, gerçek ölçü/mizan değildir. Çünkü bu yöntemlerle elde edilen ölçü, ifrat ve tefritten halî değildir.

Gazzâlî, şahsiyetleri ölçüt alan zihniyetleri şöyle eleştirir: Doğruyu insanlara hasreden biri çelişki ve küfre yakındır. Çünkü söz konusu şahsiyeti "masum" olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla masum olan birine uymak iman, muhalefet etmek de küfrü gerektirir.[40]

Özetlersek, bir konuda isabetli hüküm vermek için iki şart öne çıkmaktadır: İlim ve adalet. Herhangi bir kişi, düşünce ve ekol hakkında hüküm verilirken ilim ve adalet kurallarından ayrılmamak gerekmektedir.

İtidali Ortaya Koyma Kriterimiz

"*Acı da olsa hakkı söyle*."

Hz. Muhammed (a.s)

---

[38] Zebidî, Ebu'l-Feyz, Seyyid Muhammed, el- Murtedâ, **İthâfu's- Sadeti'l- Müttakin Şerhu İhyâi Ulumi'd-Din**, Beyrut, 1989, 5/147.
[39] Bkz.Yazır, Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili***,* İstanbul, 1979, 1/28.
[40] Bkz. Gazzâlî, **Faysalu't-Tefrika**, Beyrut, 1996, s. 12.

Doğrunun ortaya çıkması için bilimsel eleştiri yapılırken her konuda olduğu gibi eleştirinin objektif olması, duygusal ve ilmi verilerden uzak olmaması önemlidir. Başkalarının kusurlarını ortaya koymak için çabalamak, kişiliklerini zedelemek, hatalarından çıkar beklemek, şöhret peşinde olmak ile hatalarını düzeltmeye çalışmayı karıştırmamak gerekmektedir. "*Ey dilleriyle iman edip kalpleriyle henüz inanmamış topluluk! Müslümanları rahatsız etmeyin, eksikliklerinin peşine düşmeyin."*[41], *"Kim alimlerle yarışmak, beyinsizlerle cedelleşmek ve kendisine taraftar elde etmek için ilim elde etmeye çalışırsa ateşliktir."*[42], *"En dehşetli faiz, haksız yere Müslümanın onurunu rencide etmeye çalışmaktır."*[43] gibi nasslar, İslâm ahlâkında ilmin disiplin ve gayesini ortaya koymaktadır.

Bilimsel eleştiriyle gıybetin karıştırılmaması gerekir. Bunu göz ardı eden birçok kesim, ulemanın bazı içtihatlarını eleştirmeyi gıybet kapsamında değerlendirmektedir. Oysa gıybette kötü niyet ve ifsat asıl iken; nasihatte, Müslümanları fitneci, bid'atçi ve aldatıcılardan korumak asıldır.[44] Hz. Peygamber ashabından iki kişiyi kastederek, "*İkisi dinimizden bir şey bilmezler."* buyurmuştur.[45] Ulema da bundan hareketle birbirlerinin ilmi seviyelerini tartışmış, eser ve görüşleri hakkında kanaatlerini ortaya koymuşlardır. İmam *Şafii, Mukatil b. Süleyman'ın* tefsirindeki hatalarından dolayı şunları der: "Allah canını alsın, tefsiri hatalarla doludur."[46] Keza, İmam *Leys* ile İmam *Malik*'i ilmi yönden değerlendirerek şöyle der: "*Leys*, *Malik*'ten daha alimdir. Ancak arkadaşları onu yeteri kadar tanıtamamışlardır."[47] Büyük müfessir *Âlûsi* de kendinden önceki birçok müfessiri eleştirmiştir. Eleştirilenlerin başında *Râzi* gelmektedir.[48] Bu geleneği neredeyse tüm sahalarda görmek mümkündür. Tefsir yanında fıkıh, kelam, dil vs. ilimlerde bunların örnekleri hayli fazladır. Hadis usulünde *Cerh ve Tadil* ilmi de bilimsel eleştirinin diğer bir boyutudur. Önemli olan ahlâkî ve ilmî ölçüleri aşmamaktır. Şair, sinekler gibi hep bataklığa konan kesimlerden şöyle yakınır:

---

[41] Ebu Davud, Edeb, 35.
[42] İbn Mace, Mukaddime, 23.
[43] Ebu Davud, Edeb, 35.
[44] İbn Kayyım, **er-Rûh,** Beyrut, 1987, s. 510.
[45] Buhari, Edeb, 59.
[46] Ebu Şehbe, **el-İsrâiliyyatu ve'l-Mevdûâtu fi Kütübi't-Tefsir**, Beyrut, 1992, s. 154.
[47] Hasan İbrahim Hasan, **Tarihu'l-İslâm**, Beyrut, 1991, 2/274.
[48] Âlusî, **Rûhu'l-Meânî**, Beyrut, ts.,1/48.

İyiliklerimi duymada sağırdır.

Öbür taraftan her kötülüğe kulak verir.

Ulema birbirlerinin görüşlerini tamamıyla kabul etseydi, ihtilaf, ekol ve mezhepler ortaya çıkmazdı. Mesela, fakih birinden, hadisçi birinin durumu sorulduğunda, "Sorduğunuz zat muhaddis değildir, zayıf ve sahih hadisleri birbirine karıştırmaktadır." derse gıybet etmiş sayılmaz. Çünkü fakih bunu aralarındaki bir düşmanlıktan veya hissiyatından söylememiştir.[49]

Kelamcıların İslam akidesine hizmet ve yardımları muhakkaktır. Buna rağmen *Gazzâlî*, imanın geçerli olmasını kendi yöntemlerini bilmeye bağlayan kelamcıları şiddetle eleştirir. Şöyle der: Kelamcılar Allah'ın sonsuz rahmetini daraltıp, cenneti, bir azınlığa hasrettiler. Tevatürle gelen hususları görmezlikten geldiler. Oysa Hz. Peygamber ve arkadaşları, kültürsüz ve görgüsüz Arap kabilelerinden İslam'a girdiğini ifade eden bedevilerden herhangi bir delil istemeden Müslüman olduklarına hükmetmişlerdi.[50]

Geçmişte Müslümanlar arasında vuku bulan bazı ihtilafları, savaşları, temelsiz düşünce ve görüşleri hatırlatmak bizi sevindirmiyor. Ümmetin kanayan yarasına parmak basmaktan zevk de almıyoruz. Ancak doktor bazen şifa için acı ilacı tavsiye eder ve istemediği halde ameliyata başvurmak durumunda kalır. Çünkü bazı hastalıklar için başka çare yoktur. Çalışmalarımızda Hz. Peygamber'in *Ebu Zer*'e yaptığı şu tavsiye bizlere ışık tutmuştur: "*Acı da olsa hakkı söyle*!"[51] Hadis, ümmet için riskli de olsa bazı gerçekleri söylemeyi hatırlatmaktadır.

Çalışmamızda art niyet sahibi bid'atçi ekollerden*; Batıniyye*, *Haşeviyye* vs. mezhep ve ekol uzantıları dışında hiç kimseyi yermek gibi bir hedefimiz olmadığı gibi, kendilerine birçok şey borçlu olduğumuz alimlerimizi yermek veya onları tan etmek, çalışmalarını hafife almak gibi bir niyetimiz de olmamıştır. Kötü emelleri olan bir oryantalistin Müslüman alimleri eleştirmesi ile bir Müslüman araştırmacının okuyucusunu ifrat, tefrit ve bağnazlığa, yanlış, yersiz ve delilsiz yaklaşımlara karşı uyarması arasında önemli derecede fark görüyoruz. Birinci kesimin müdahale ve tenkitleri yara ve bataklığa konmaya

[49] Şâfiî, Muhammed b. İdris, **el-Umm,** Mısır, 1329, 6/206.
[50] Bkz. Gazzâlî, **Faysalu't-Tefrika**, Beyrut, 1996, s. 17.
[51] Heysemî**, Mecmeu'z-Zevâid**, 7/265.

çalışan haşarat ve sinekleri andırırken, ikinci kesim, yara ve bataklığı kurutmaya çalışan hekimin durumunu ortaya koymaktadır.

Herhangi bir görüşü kabul veya reddetmede en önemli husus kabul veya reddetmenin ilmi disiplin ile nezaket kuralları dairesinde olmasıdır. *Ebu Musa Yunus b. Abdu'l-A'la* şöyle der: "Ben *Şafii'*den daha akıllı kimse görmedim. Bir gün kendisiyle tartıştıktan sonra ayrıldık. Tekrar karşılaşınca elimden tutarak şöyle dedi: "Kardeşim! Her konuda anlaşamazsak bile kardeşliğe var mısın?" *Ebu Hanife*'nin öğrencileri, ancak meselelerin üçte birinde kendisiyle ittifak etmişlerdi.[52] *San'ânî,* "Alimler içinde zellesi olmayan yoktur. Binaenaleyh sayısız fazilete sahip olanların zellesi unutulmalı." der.[53] Alimin bir konudaki zellesi onun değerini düşürmez. Zira masum kişi Allah'ın ismet verdiği kişidir. Erdemli kişi ise, hatası sayılabilendir. *Said b. Müseyyeb* şöyle der: Alim ve erdem sahibi herkesin mutlaka eksiği olur. İnsanların kusurları araştırılmamalı, kimin artıları eksilerinden çok ise, eksileri artılarına bağışlanır.[54] Bir grup, şahıslar hakkında o kadar aşırı gidiyor ki kötülüklerini iyi olarak değerlendiriyor, diğeri ise tam tersine o kadar acımasız davranıyor ki bir hatadan dolayı o şahsın tüm iyiliklerini görmezden geliyor.[55]

İfrat ve tefrite varan temelsiz ve zayıf görüşler içinde çürük elmalar bulunan bir sandık veya zararlı ot bulunan bir bahçeyi andırmaktadır. Çalışmamızda sağlamı çürüğünden, güçlüyü zayıfından ayıklamaya çalıştık.

İtidal ile Aşırılığın Karışması

[52] Ebu Ğudde, Abdulfettah, **Resâil**, Beyrut, 1987, s**.** 55.
[53] Ebu Ğudde, a.y.
[54] İbn Kesir, Ebu Fidâ İsmail b. Ömer, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Beyrut, 1990, 9/100.
[55] İbn Teymiyye, **Minhacü's-Sünne,** Beyrut, 6/198.

"Kur'an ve sünnete davet etmek, İslam'ın hayat tarzına dönmek için gayret sarf etmek, Müslümanca yaşamak, İslam ümmetinin birlik ve beraberliği için uğraşı vermek aşırılıksa, insan ve cinler şahit olsun ki biz öyleyiz. Cenab-ı Allah'tan bizi bu inanç üzerinde yaşatmasını ve bu inanç üzerinde ruhumuzu almasını niyaz ediyoruz."

Yusuf Karadâvî

İmam *Zemahşeri* insanları memnun etmenin güçlüğünü şöyle ifade eder: "İnsanlara meşrep ve mezhebimi açıklamamam en sağlıklı yoldur. Çünkü, *Hanefiyim* desem içki çeşidi olan nebizi, *Malikiyim* desem köpek etini, *Şafiiyim* desem kişinin gayri meşru yoldan doğan kızıyla evlenmesini helal gördüğümü, *Hanbeliyim* desem, *Mücessime* olduğumu ve hulûle cevaz verdiğimi, *hadisçiyim* desem geri zekalı ve asalak olduğumu söylerler. Gerçekten de insanları razı etmek iftiralardan kurtulmak neredeyse imkânsızdır.[56]

Hafız *Abdurrahman b. Batta* insanlara değişik kulplar takılmasından yakınarak şunları der: "İnsanların kafalarındaki şablona muhalefet ettiğim zaman tepkiyle karşılaştım. Kitap ve sünnete ters hareket eden şahısları eleştirdiğim zaman *Harici* olmakla, Kur'an ve sünnetteki tevhid ile ilgili nassları aktarınca *Muşebbihe* olmakla, imanın önem ve gücünden bahsedince *Mürcie* olmakla, amelin önemini ifade edince *Kaderiye* olmakla, marifeti tavsiye edince *Keramiye* olmakla, *Hz. Ebubekir* ve *Hz. Ömer'*in faziletinden söz edince *Nevasib* olmakla, Ehli Beyt'i sevdiğimi söyleyince, *Rafizî* olmakla, Allah'ın sıfatları konusunda *Selefî* yöntemi savunup Kur'an ve sünnet naslarını te'vil etmeyince *Zahirî* olmakla, nasları te'vil ettiğimde *Batınî* ve Eş'ari olmakla, aklı kullandığımda *Mutezilî* olmakla, Vitir namazlarında kunut okuduğumda, *Hanefi* olmakla, sabah namazlarında kunut okuduğumda *Şafii* olmakla itham edildim. Kısacası; hangi kesime yaklaştıysam, muhalifleri bana düşmanlık etti. Onlara tasannu edersem, Allah'ı gücendirmiş olurum. Her şey onları razı etmeye bağlı.

[56] Bkz. Ahmed Aduvv, **İnâyetu'r-Ruhas**, Beyrut, 2003, s. 83.

Bunların hiçbiri bana Allah katında bir şey yapamaz. Ben Kitap ve sünnete bağlı kalmaya devam edeceğim. Allah'a istiğfar ediyorum. O bağışlayandır, merhametlidir."[57]

Çağımız ulemasından *Cemaleddin Kasimî* de benzer bir yaklaşımla mutaassıplardan şöyle yakınır: "İnsanları tahkike, delilleri araştırmaya, taassuptan, hizipçilikten yüz çevirmeye davet edene *müçtehit*; hikmet ve bilime davet edenlere *tabiatçı;* fakirlere yardıma çağıranlara *sosyalist*; kabirleri meşru daireler içinde ziyaret etmeye davet edip bid'at ve hurafelerden sakındırıp sünnete davet edenlere de *Vahhâbî* denildiğini görmekteyiz.[58]

İtidal ve aşırılık şahıstan şahısa, toplumdan topluma değişiklik arz edebilmektedir. Sözgelimi bugün başta ABD olmak üzere Batı ülkelerinde ve diğer bazı ülkelerde inancının davacısı, ülkesinin ve halkının çıkarlarını gözeten Batılıların empoze ettiği çözümler dışında çözümler arayan herkes aşırıdır. Ahlakî değerlere göre ise, İslamî tesettüre riayet eden bir bayan öcü, mürteci, fanatik olarak algılamak tefrit; baş açık gezen bir bayanı dinsiz, mürtet, helak olmuş olarak algılamak da ifrattır. Her iki anlayış da yanlıştır.

İslam'ın rahmet çehresini anlatma bağlamında seferde namazların birleştirilebilip kısaltılabileceğini anlattığımda, "Hoca! Aşırı gidiyorsun, bir namaz kalmıştı onu da kaldırdınız." sitemiyle karşılaştığımı hatırlıyorum. Kimi kesime göre 1400 yıl önce nazil olan hükümleri savunmak aşırılıktır. Kimine göre sıcakta oruç tutmak, kimine göre genç yaşta ibadet etmek de aşırılıktır. İslam'ı sakal bırakmaktan ibaret bilen, belirli bir cemaate bağlanmayı İslam'a intisap etmeye denk tutan, teşehhütte şahadet parmağını oynatmamayı dinden kebair olarak nitelemek de aşırılık cümlesindendir. Kimine göre *Hz. İbrahim*'in putçu düzende putçularla tek başına mücadele etmesi, putları dağıtması "aşırılık"tı.

"İslam'ın kendisine özgü bir idare biçimi vardır." diyenler aşırılıkla itham edilmiş, öyle ki, *Yahudi* ve Hıristiyanlar hedef alınmış gerekçesiyle *Fatiha* Sûresi'nin okunması siyasal İslam'a çağrı olarak nitelendirilmiş. Bayram ve Cuma namazları siyasi namazlar telakki edilmiş. Kimileri faizden uzak durmayı

[57] Nakleden, Karadâvî Yusuf, **Fetâvâ Muâsıra**, Beyrut, 2001, 3/17-18.
[58] Kâsimî**, Cemaluddin, el-Fetvâ**, Beyrut, 1995, s. 168.

ifrat emareleri görürken, kimileri de hacca gitmeyi milli serveti Araplara peşkeş çekmek olarak değerlendirmiştir. Bazı kesimlere göre, insanları rahatsız ediyor gerekçesiyle ezan okumak gereksiz, onu Arapça olarak okumak rejim karşıtlığı, teşehhütte parmakları hareket ettirmek aşırılıktır. Kimisine göre sağ elle yemek, özellikle gençlerin sakal bırakması aşırlıktır. Dahası; Kitap ehlinin cehenneme gideceğini söylemek, "İslam'a Kur'an'a ve Hz. Muhammed'e iman etmeyen Müslüman değildir." demek aşırılıktır. Toplumda yerleşik bazı inanç ve davranışları eleştirmek "fitne" olarak algılanmaktadır. Marufun münker, münkerin maruf olarak algılanması, hayasızlık, zina, fuhuş, pornonun özendirilmesi, iffet, haya ve tesettürün yasaklanması, "irtica" olarak algılanması aşırılık değil midir?

Aynı hareket bir kesime göre bid'at, diğerine göre sünnet, bir diğerine göre şiddet, diğerine göre cihad, diğerine göre ibadet, diğerine göre de felaket olarak algılanabilmektedir. Genç yaşta örtünen kızlarına şu tehdidi savuran ebeveyn aşırı değil mi: Başını açmazsan evden kaçarım, canıma kıyarım.

Yusuf Karadâvî ne güzel demiş: "Kur'an ve sünnete davet etmek, İslam'ın hayat tarzına dönmek için gayret sarf etmek, Müslümanca yaşamak, İslam ümmetinin birlik ve beraberliği için uğraşı vermek aşırılıksa, insan ve cinler şahit olsun ki biz öyleyiz. Cenab-ı Allah'tan bizi bu inanç üzerinde yaşatmasını ve bu inanç üzerinde ruhumuzu almasını niyaz ediyoruz."[59]

Aşırılığın Sorumluları

"*Hepiniz ağlıyorsunuz! Güzel de, Mushaf'ı çalan kim*?"

Ebu'l-Hasan el-Eş'ari

Müslümanların hali pür melali yaşanmış şu anekdotu hatırlatmaktadır: Rivayet edilir ki; *Ebu'l -Hasan el-Eş'ârî*, *Basra'*da vaazını bitirdikten sonra Mushaf'ının cemaat tarafından çalındığını fark eder. Cemaat imamın vaazı karşısında hüngür hüngür ağlamaktadır. Durumu fark eden üstat, cemaate dönerek manzarayı tek cümleyle özetler: Hepiniz ağlıyorsunuz! Güzel de, ya Mushaf'ı çalan kim? Herkes, mutedil, yapıcı ve müstakim olduğunu, İslam'ı

[59] Karadâvî, **es-Sekâfetu'l-Arabiyyetü'l- İslamiyye**, Beyrut, 2001, s. 57.

temsil eden biricik cemaat ve topluluk olduğunu iddia etmektedir. Aşırılığın nedenleri araştırılırken hep dinden, dindarlardan dem vurulmaktadır. Ancak aşırı inkârcılık, aşırı dünyevileşme ve aşırı müstehcenlik üzerinde durulmamaktadır.

Herkes, itidalden, kardeşlikten, birlik ve beraberlikten bahsetmekte; aşırılıktan, bölünmekten, dağılmaktan, bağnazlıktan yakınmaktadır. O halde hali pür melalimizden sorumlu olan(lar) kim? Cevap basittir; genel anlamda tüm insanlık, özel anlamda da bizler, yani Mushaf'ı hayattan uzaklaştıran biz Müslümanlar. Müslümanların hali pür melalinden kimlerin sorumlu olduğunu kabullenen yok. Her kesim, her cemaat, kendilerini hak, muhaliflerini de batıl kabul etmekte, kendilerini mutedil, diğerlerini aşırı, ifrat ve tefritçi, bid'atçi ve hatta münafık ilan edebilmektedir. Neticede herkes Leyla'ya yakın olduğunu iddia ederken, *Leyla* herkesten uzak ve beri olduğunu belirtmektedir. Aşırılıktan, fitne ve fesadın yayılmasından hepimiz sorumluyuz; büyüğümüz, küçüğümüz, alimimiz, ümmimiz, mürşidimiz, siyasilerimiz, yöneticilerimiz, fakirimiz, zenginimiz... "Ben Müslümanım" hatta "ben insanım" diyen herkes konum ve seviyesine göre mevcut olan pür melül halimizden sorumludur. Halimizden sorumlu olanları özet olarak iki kategoride değerlendirebiliriz:

1. Allah Teala'nın bağışladığı davranışları insafsızca eleştirenler.
2. Allah Teala'nın "günah"tır dediği hususları hoş görenler.[60]

Aşırılığı tek bir şahsa, cemaat ya da ekole mal etmek insaflı bir tavır olmasa gerek. Bazı aşırı grupların söylemleri *Mürcie* ile, liberal kökencilerin *Mutezile* ile, bazılarının *Hariciler* ile, hatta bazılarının Hindu mistisizmiyle örtüşmektedir. Bu nedenle bu bölümde ifrat ve tefritin adresi ve önemli nedenleri üzerinde duracağız.

Aşırılığın Nedenleri

1.Kutsama

Kutsama*;s*özlükte, "takdis edilmiş, temiz pak, noksan sıfatlardan uzak, dokunulmaz, karşı çıkılmaz, bozulmaz, sorgulanmaz, aşırı saygı duymak" anlamlarına gelmektedir. Kutsamanın özünde dokunulmazlık, tartışılmazlık ve bilinçsizlik yatmaktadır. Kutsal, aynı zamanda "tabu" anlamını da vermektedir.

[60] İbn Teymiyye, **Minhacü's-Sünne**, Beyrut, 1998, 6/198.

Allah tarafından bahşedilmiş siyasal güç, kudret ve yine gökten inmiş bir nimet ve bereket olarak algılanır. Kutsama şahıs, ideoloji, meşrep, mezhep konularında olabilmektedir. Kutsama, akıl ve düşünceye pranga vurmak, onu devre dışı bırakmaktır. Kutsamada yeni bir şey söylenmez, geçmişten farklı olarak bir şey ortaya konmaz, çözüm sunulmaz. Kutsalın olduğu yerde korku egemendir.

Peygamberlik müessesesi, tabularla mücadele anlamına gelmektir. *"Sakın ilahlarınızı bırakmayın; ne Vedd'i ne Suva'ı ne Yağus'u ne Yeuk'u ve ne de Nesri." dediler."*[61] Âyette söz konusu edilen isimler, *Hz. Âdem* ile *Hz. Nuh* arasındaki dönemde yaşayan salih kişilerdi. İnsanlar onlara tabi oldular, öldükten sonra "Heykellerini dikip resimlerini assak daha iyi olur." şeklinde düşündüler. Şeytan kendilerine vesvese verdi ve onlara ibadet etmeye kadar götürdü."[62] Hz. Peygamber, insanları bu tür saplantıya düşmeme konusunda uyararak, "*Bana saygınlık konusunda şeytan sizi aldatmasın. Ben Allah'ın kulu ve elçisiyim. Beni bulunduğum konumun üstüne çıkarmayın."*[63] demiştir. Öncüleri takva ve zühtleriyle nam salan Yezidilerin bulundukları hale düşmeleri; öncülerini gereğinden fazla tazim göstermeleri; yani öncülerini aşırı kutsamalarından kaynaklanmaktadır.[64]

Kutsama, "Gözlerini kapa da sonra iman et." şeklindeki sapmanın bir ifadesidir. Oysa *Hz. İbrahim* Allah Teala'ya şu soruyu yöneltmişti: "*Bir vakit İbrahim 'Rabbim, bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster'* demişti. Allah buyurdu: 'Y*oksa inanmadın mı?' İbrahim*: *İnandım, ancak kalbimin iyice yatışması için.' dedi.*"[65] Arapların kutsiyeti bağlamında verilen şu fetvalar kutsiyetin vardığı boyutları göstermektedir. Arap olan kız, ancak Arap biriyle evlenir. Başkaları ona denk değildir. Arap varken başkası namazda öne geçemez. *Abbasi* devletinin parçalandığı günlerde Selçuklu Komutanı *Ertuğrul Bağdat'*ı teslim alarak o zamanki *Şii* saltanatı yıktı. Halifenin kızıyla evlenmek istedi. Halife kızını vermeye mecbur kaldı. Nikahtan sonra Halife, "Ben bu nikahı kıydım

---

[61] Nûh, 71/23.
[62] Krş. İbn Kesir, Ebu Fidâ İsmail b. Ömer, **Tefsiru'l-Kur'anı'l-Azim,** Beyrut, 4/702.
[63] İbn Hanbel, **Müsned,** 3/157.
[64] el-Cehnî, Mani' b. Hammad, **el-Mevsuetu'l- Müyesseretu fi'l-Edyâni ve'l-Mezâhibi ve Ahzabi'l-Muâsireti,** Riyad, 1418, 1/374.
[65] Bakara, 2/260.

ama bu nikah yine de caiz değildir.” dedi. Niçin böyle diyor? Neden, sadece Arap kavminin kutsiyeti anlayışıdır.

2.Ahlak Zaafiyeti

Nefsânî arzular insanda sahte bir mabut işlevini görmektedir. İnsanlar alıştıkları zevk ve sefayı rahatça terk etmeye yanaşmazlar; rahatı zora, zevki zühde, hazır olanı hazır olmayana tercih ederler. *“Sen hevesini tanrılaştıranı gördün mü?”*[66] *“Eğer sana cevap vermezlerse bil ki onlar sırf heveslerine uymaktadırlar. Allah’tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevesine uyandan daha şaşkın kim olabilir?”*[67]

Manevi afetler, maddi ve zahiri hastalıklardan daha vahim ve daha tehlikelidir. Bazen hatada ısrar etmek, manevi bir afete neden olabilmektedir. Mesela, toplum için kibirli bir insan, alkolik birinden daha tehlikelidir. Alkollü, bedenini tahrip eder; kibirli ise topluma zarar verir, hukuku ihlal eder, gerçeği gizlemeye, insanları hakir görmeye çalışır. “Ben görürüm, ben bilirim, devlet de benim, halk da benim, benden izinsiz düşünemezsiniz, nasıl görüyorsam siz de öyle göreceksiniz*.”* demeye başlar.

“*İblis dedi ki: Öyle ise and olsun, beni azdırmana karşılık ben de onları saptırmak için senin doğru yoluna oturacağım. Sonra onlara önlerinden arkalarından, sağlarından sollarından sokulacağım. Sen de çoğunu şükredici olarak bulmayacaksın*.”[68] âyetinin de işaret ettiği gibi, Şeytan insanları mutedil yoldan saptırmak için devamlı pusuya yatmaktadır. İlk adım olarak inkâra yönlendirir. Bunda muvaffak olamayınca bid’at, hurafeyle karışık amel ettirmeye çalışır. Onda da netice alamazsa iki dürtüsünden biri ile saptırır: İnsanı ifrat ve tefritten birine saptırmaya çalışır. Şöyle ki: Ya sünnetle belirlenmiş sınırları aşmaya, ona ilaveler yapmaya ya da emirleri eksik yapmaya yönlendirir. Bunu gerçekleştirmek için de şu yönteme başvurur: İtidal çizgisinden saptırmak için eğildiği kişinin sapmaya elverişli olup olmadığına dikkat eder. Muhatap sapmaya elverişliyse onu itidal çizgisinden saptırıp, bid’ate yönlendirir. Sünnete uyma konusunda bir direnç görse onunla amel

[66] Câsiye, 45/23.
[67] Kasas, 28/50.
[68] A’râf, 7/16,17.

etmeye yönlendirir. Amelde onu ifrata kaçmaya zorlar, fazlasıyla ibadet ettirir, sünneti sollamasını sağlar. Bununla da tatmin olmazsa, ruh ve bedenine işkence ettirmeye başlar, uyumamaya, istirahat etmemeye özendirir. İfrat konusunda başarılı olamazsa eksik ibadet yapmaya, yani tefrite yönlendirir. Amelin önemli olmadığını, iyi niyet ve kalp temizliğinin önemli olduğunu işlemeye çalışır ve itidal çizgisinden tefrite doğru saptırır.

Konuyla ilgili olarak *İbn Teymiyye* şöyle der: "Şeytan her konuda insanı itidalden saptırıp ifrat ve tefrite düşürmeye çalışır. Mesela merhamet duygusunu ortaya koyan birinin Allah için nefret etme, Allah için buğzetme, haram ve münkerler karşısında reaksiyon gösterme duygularını köreltmeye çalışır. Birisinde kabalık ve katılık görse, onun bu özelliğini Allah rızası dışına kanalize etmeye çalışır; ihsan, merhamet ve esnekliği unutturur.[69]

3.Kavram Kargaşası

Aşırılığın, önemli ölçüde kavram kargaşasından kaynaklandığına inanmaktayız. Bu, birinin *mukaddes* dediğine öbürünün *münecces* dediği ve neticede kimin ne dediğinin anlaşılmadığı bir kavganın adıdır. *"İman edip yurtlarından göç eden ve mallarıyla canlarıyla Allah yolunda savaşanlar ile onları barındıranlar ve yardıma koşanlar birbirlerinin dostudurlar…"*[70]*, "İnkar edenler de birbirlerinin dostlarıdırlar. Böyle yapmasanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesat olur."*[71] Her iki âyette de açıkça belirtildiği üzere, Müslümanlar belli özelliklere sahip bir toplum olduğu gibi, gayrimüslimler de belli özelliklere sahip bir toplumdur. Bu realite böyle algılanmadığı taktirde fitne ve büyük kargaşanın meydana geleceği muhakkaktır. Her iki âyet de bu gerçeğe dikkat çekmiştir. Âyetler şu mesajı vermektedir: Şahsiyet ve değerlerinize sahip çıkmazsanız, bu bilince sahip olmazsanız ve diğerlerini yerli yerine oturtmazsanız, dünyada çalkantı ve fitnenin meydana gelmesine sebebiyet verirsiniz. Tevhide sarılmazsanız şirk ve inkâr gelir; kardeşliği yaymazsanız onun yerine bölücülük, dağılma yerleşir. Anekdotta anlatıldığı gibi, birbirlerinin dilini bilmeyen dört arkadaş, buldukları bir miktar parayla üzüm alıp yemek istemişler. Ancak birbirlerine bunu anlatamadıkları için birbirleriyle boğuşmaya,

[69] İbn Teymiyye**,** Şeyhulislam, Ahmed b. Abdulhakim**, Mecmûu-l-Fetâvâ**, Mısır,1972, 28/213.
[70] Enfâl, 8/72.
[71] Enfâl, 8/73.

bağırıp çağırmaya başlamışlar. Oysa hepsi de buldukları parayla üzüm alıp beraber yemeyi istemiştir. Ne var ki bunu birbirlerine ifade edememişler. Diğer bir anekdot şudur: Ehliyetsiz, acemi bir sürücü otobanda kendi şeridini ihlal etmiş ve trafik akışından şikayetçi olmuş ve şöyle demeye başlamış: Bu insanlara ne oluyor ki, trafik kurallarını ihlal ediyorlar? Aslında trafik normal mecrasında akıyor, uymayan, acemi olan sadece kendisidir.

Gündemde ki tartışmaların çoğu, yaşanan gürültü ve patırtı kavram kargaşasından kaynaklanmaktadır. Bir düşünürün de dediği gibi; kavramları tanımlamada anlaşılırsa ihtilaflar kalmaz. Bu nedenle *iman, küfür, şirk, bid'at, mezhep vb.* kavramların yerine oturtulması ve içinin doldurulması gerekmektedir. Sözgelimi, *küfür* kavramı ele alındığında tekfirde ifrat ve tefrite gitmenin önemli bir nedeni tespit edilmiş olur.

Aşırı birçok ekol ve düşünce kavram karmaşasından ortaya çıkmıştır. Mesela, *Mürcie* imanı yalnızca inanmaktan ibaret bilirken, *Mutezile*, imanı dil ile ifade olarak kabul etmiştir. Her iki ekol de iman kavramının içini doldurmamıştır. Küfrün inkâr anlamı yanında nankörlük anlamına geldiğini; keza, nifakın da itikadî ve ameli olmak üzere ikiye ayrıldığını göz ardı etmemek gerek. Selef de imanı, kalbin doğrulaması, dilin ikrarı ve organların onu hayata geçirmesi olarak nitelemiştir. Hariciler, *hüküm* kavramının içini dolduramadıklarından Müslümanların kanını helal saymışlardır. Bu nedenle itidali yakalamak için, Arapça dil kurallarını göz önünde bulundurarak, İslam ulemasının görüşlerini dışlamadan kavramları Kur'an ve sünnet perspektifinden geçirerek yerine oturtmak gerekir.

4.Cehalet Ya Da Yetersiz Donanım

Her bela ve musibette olduğu gibi, ifrat ve tefritin; yani aşırılığın da en önemli nedeninin 'cehalet' olduğuna inanmaktayız. Kıyameti inkâr edenler cehalet ve yersiz şüphelerden inkâr etmişlerdir. *"Allah'ın vaadi haktır. Kıyamet gününde şüphe yoktur, denildiği zaman; kıyametin ne olduğunu bilmiyoruz, onun bir zandan ibaret olduğunu sanıyoruz, onun hakkında kesin bir bilgi elde etmiş değiliz, demiştiniz."*[72] *Hz. İsa*'nın öldürüldüğünü iddia edenler cehaletten

[72] Câsiye, 45/32.

dolayı bu iddiada bulunmuşlardır. *"Zanna uymaktan başka hiçbir bilgileri yoktur. Kesinlikle onu öldürmemişlerdir."*[73] Çocuklarını öldürenler cehaletten dolayı öldürmüşlerdir. *"Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler muhakkak ki zarara uğramışlardır."*[74]

Allah'tan başkasına ibadet etmenin tek nedeni cehalet ve bilgisizliktir. *"Müşriklerden biri senden eman dilerse Allah'ın kelamını işitip dinleyinceye kadar ona eman ver."*[75] âyeti şirke düşmenin önemli bir nedeninin Kur'an'dan uzak durmak olduğunu göstermektedir. Cehalet uyuşturur, bu uyuşturmanın neticesidir ki insanlar din adına helalleri haram, haramları helal kılarlar; masumları suçlu, suçluları masum ilan ederler; kimileri vecibeleri kaldırır, kimileri de yeni farzlar ortaya koyar; kimisini tekfir eder, kimilerini bid'atçi, kimilerini de fasık ilan ederler.

Aşırı gruplar ilmi, asıl kaynağından ve ehlinden almazlar. Kendilerini helak ettikleri gibi başkalarını da helak ederler. İfrat ve tefritçi kesim, cehaleti varlık sebebi olarak bilir, araştırma, inceleme ve düşünmeyi yasaklar. Kilise bu maksatla tam 12 milyon insanı idam ettirmiştir. Neticede *Dekart, Bacon, John Louk Walter, Hegel, William James, Jean Jacques Russo* gibi birçok düşünür yorganı pireyle beraber yakmıştır ve dini inkâra kadar gitmiştir. *Süfyan-i Sevri, İbn Uyeyne Abdullah b. Sinan* şöyle demişler: Kadı olsaydık hadis bilmeyen fakihi ve fıkıh bilmeyen hadisçiyi cezalandırırdık.[76] *İbn Hazm'ın el-Milel ve'n-Nihel, Eş'ari'nin Makâlâtü'l-İslâmiyyin* ve benzeri ekol ve mezhepler tarihi türü kitaplar incelendiğinde cehaletin, ifrat ve tefrite götüren en büyük neden olduğu görülecektir.

Merhum Akif, her dönemde İslam ve Müslümanların en büyük düşmanı olan cehaleti şöyle dile getirir:

Eyvah, bu zilletlere sensin yine illet.

Ey derd-i cehalet sana düşmekle bu millet

Bir hale getirdin ki ne din kaldı ne namus!

---

[73] Nisâ, 4/157.
[74] En'âm, 6/140.
[75] Tövbe, 9/6.
[76] Karadâvî, **Nahve Usuli Fıkhın Müyesserin**, Beyrut, 1987, s. 18.

Ey sine-i İslam'a çöken kapkara kabus,

Ey Hasımı hakiki seni öldürmeli evvel;

Sensin bize düşmanları üstün çıkaran el.[77]

5.Taassup ve Taklit

Taassup; yanlışta ısrar etmektir. Taassup; bir kavim adına olabildiği gibi, insan, toprak, ideoloji, görüş, tarikat, mezhep vs. adına da olabilmektedir. Taassup, İslâm'ın öngördüğü düşünsel dinamizmin önüne geçer, araştırmayı önler, içtihat müessesesini muattal eder. Kur'an'ın yüzlerce âyette emrettiği tefekkür, araştırma ve ibret almanın önüne set çeker.Taassup sahibini köreltir,gözü olduğu halde göremez, kulağı olduğu halde duyamaz, aklı olduğu halde düşünemez hale getirir. Böyle bir hengamede itidalli olmak ve doğruyu bulmak oldukça güçleşir. Taassuba göre, benim görüşüm din, muhalifimin görüşü ise inkârdır. Kur'an, yakın-uzak, dost-düşman kim için olursa olsun haktan ayrılmamamızı ve itidali elden bırakmamamızı emretmektedir: *"Ey iman edenler, adaleti tam yerine getiren, Allah için şahitlik edenler olun. Kendiniz, ana-babanız ve yakınlarınızın aleyhinde bile olsa, zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın)."*[78]

İslâm'ı yaşama, ona sarılma ve onu tebliğ etme uğrunda her şeyi feda etme ve her zorluğa katlanma, yerilen taassubun kapsamı dışındadır. Söz konusu hasletler taassup değil, dinî bilinçtir. Taassubun bir yansıması olarak kimileri atalarının, kimileri öncülerinin görüş ve sözlerini öne çıkarırlar; öncülerini *Mehdi,* muhaliflerini *Deccal* ilan ederler, bu uğurda nasları fâsit bir yöntemle te'vil ederler, heva ve arzularına göre hareket ederler. *"Yanlarındakini (Tevrat'ı) tasdik etmek üzere onlara Allah tarafından bir kitap gelince; önceden inkâr edenlere karşı yardım isteyip dururlarken o tanıdıkları kendilerine gelince onu inkâr ettiler…"*[79] âyeti taassubun *Yahudi* geleneği olduğuna dikkat çekmektedir. Taassuptan *dolayı İbni Teymiyye, İbn Hazm, Gazzâlî, İbn Hanbel, İbn Cerir et-Taberî, Abduh, Afgânî* vs. ulema, küfür ve zındıklıkla itham edilmiş, haklarında yersiz fetvalar verilmiştir. Bunun neticesinde sürgüne gönderilme,

[77] Mehmet Akif Ersoy, Safahat, nşr: M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, 1987, s. 180.
[78] Nisâ, 4/135.
[79] Bakara, 2/89.

zindana atılma, kırbaçlanma gibi cezalara çarptırılmışlardır; ayrıca eserleri de yakılarak yok edilmek istenmiştir.

Taklidin tanımı konusunda muhtelif dilcilerin tanımlarındaki ortak öğe şudur: Taklidin sözlük anlamı; donukluk, eğrilik ve başkalarının güdümünde bulunmaktır. Istılahî olarak, taklidi tanımlayan alimler, genellikle şu ibareyi kullanırlar: Taklid; delil araştırmadan ve üzerinde düşünmeden başkasına ait söz veya hareketlerin doğruluğuna inanmak ve ona uymaktır.[80] *Reşid Rıza*, taklidi şöyle örneklendirir: "Sözgelimi, 'Falan insan *İmam Şafii*'yi taklit etti.' ifadesinin tercümesi şudur: Adı geçen kişi, *Şafiî*'nin görüşlerini ve zanna dayalı içtihatlarını boynuna gerdan etti."[81]

Taassupta olduğu gibi, iradî ve düşünsel hastalık olan taklide saplanmış biri de başkası adına konuşur, onun adına ahkâm keser, onun gözüyle meseleleri görmeye çalışır, elindeki meşaleyi söndürür, körü körüne yürümeye çalışır, başkalarının mumuyla görmeye uğraşır.

Düşünsel hastalık taklit ve taassubun gerçekleştiği alan konusunda *İbn Teymiyye* şunları der: "Yahudi geleneğini sürdüren birçok fakih ve mutasavvıf, taassup ve taklit zaafiyetine düşmektedir."[82] *İbn Cevzî*, mukallidi köre benzeterek şöyle der: Mukallit, taklit ettiği kişi tarafından dilediği tarafa sürüklenen kör birisidir.[83]

6.Rabbânî Ulema Kesatı

İslam'da karar ve hüküm verme mercii ulemadır. Ulemadan kastımız, sadece teolojik ilimlerde uzmanlaşanlar değildir. Hukukta, sosyal bilimlerde ve fen bilimlerinde uzmanlaşanlar da kendi alanlarında ulemadır. Yüzmeyi bilmeyenler dalgalı denize dalarsa neticenin ne olacağı gayet açıktır. "*İlmi Mushaf'tan değil, üstattan al."* vecizesi bu gerçeğe dikkat çekmektedir. Kur'an, bilmediğimiz konuların ehlinden alınmasını tavsiye ederken buna dikkat çekmiştir.[84]

---

[80] Cürcânî, Seyyid Şerif, **et-Ta'rifât**, Beyrut, 1990, s. 64
[81] Rızâ, Muhammed Reşid, **Tefsiru'l-Menar**, Beyrut, ts., 7/365-366
[82] İbn Teymiyye, **Muhezzebu İktidâi's-Sirati'l- Müstekim Muhalefetu Ashabi'l-Cehim**, neşr. Abdurrahman Abdulcebbar, İstanbul, 1996, s. 26.
[83] Sabbâğ, Muhammed; **Akvâlün Mesüretün,** Beyrut, 1989, s. 417.
[84] Bkz. Nahl, 16/43.

Dağınık safları birleştirebilecek, aşırılığın önüne sed çekecek, terbiye ve irfan verecek, başta gençlik olmak üzere vatandaşların elinden tutabilecek, onlara yön verecek, onları eğitecek şahsiyetlerin azalması ifrat ve tefritin yayılmasında önemli bir etkendir. Ulema rehberdir; rehber olmayınca insanlar çobansız ve başı boş bir sürü durumuna düşerler. Ulema güneş misalidir. Güneş olmayınca insanlar karanlıkta kalır. Bir gün *Rabia* hıçkırarak ağlıyordu. "Başına bir felaket mi geldi?" diye kendisine sorulduğunda, "Hayır, alim olmayan birine fetva soruldu, onun için ağlıyorum." demiş.[85] Ulema, hazık hekimler pozisyonundadırlar; onlar olmayınca üfürükçü ve kocakarılar insanları tedavi etmeye kalkışacaklardır.

Bir sınıfta sükunet ortamını öğretmen, askeri birliklerde disiplini komutan sağladığı gibi, toplumlarda da huzur ve itidali Rabbânî ulema ve kanaat önderleri sağlamaktadırlar. İslam toplumunda bu tür rehberlerin kesatı ifrat ve tefriti körüklemektedir.

Toplumda müçtehit, muhakkik ve müceddid seviyesinde ulemanın yetişmemesi ifrat ve tefriti tetiklemektedir. Ulemanın bulunmadığı bir topluma "fetret ehli" yakıştırması da bu anlamdadır.[86] *Hasan Basri*'nin de dikkat çektiği gibi, ulemasız toplum, toplum olma vasfını yitirmektedir. İnsanlara ifrat, tefrit ve aşırılığın sakıncalarını izah eden ulemadır. Ulemanın bulunmadığı yerde kargaşa, ihtilaf ve anarşi vardır. *İmam Şafii* hakkında, "O dünya için güneş, insanlar için de şifa konumundaydı. denilmiş olması bundandır. Bir düşünürün,"*Kırk yıldır arayıp da bulamadığım ideal şahsiyet"* derken kastettiği bu tür ulema olsa gerek.

Güçlü şahsiyetlerin toplum üzerinde etkisi malumdur. İnsanlar ulemaya tabi olmakta, sorun ve sıkıntılarını onlara arz etmektedirler. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "*İlim zayi olmadan elde etmeye çalışın." Ashap:* "Ey Allah'ın Resulü!Kur'an elimizde olduğu halde ilim nasıl zayi olur?"dedi*. Hz. Peygamber hiddetlenerek, "Allah müstehakınızı versin! Tevrat ve İncil*

[85] Karadâvî**, İslamî Uyanışın Problemleri,** çev: Hasan Fehmi Ulus, İstanbul**,** 1986, s. 67.
[86] Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, **Er-Reddü Alâ Men Ahlede İle'l-Erd Ve Cehile Enne'l-İctihade fi Külli Asrin Fard,** Beyrut, 1983, s. 109.

İsrailoğullarının elinde olduğu halde helak olmadılar mı? Ulemanın çekilmesi, ilmin zayi olması demektir." buyurdu.[87]

İfrat veya tefrite saplananların yetişme tarzları incelendiğinde genelde üstatsız ve eğitimsiz yetiştikleri görülecektir. Yani, rahle-i tedrislerinde oturup ders alacakları, kendilerini kibir ve riyadan, cehalet ve sapmadan koruyacak, yönlendirecek ilim ve irfan sahibi ulemadan yararlanmamışlardır. Ellerine verilen kitap ya da meydan ve hücrelerde aldıkları talimatla yönlendirilmişlerdir. Rabbânî ulema kesada uğrayınca özellikle gençler kendi başlarına fevri kararlar almaya ve uygulamaya giderler. Ehil olmadıkları halde içtihat yapmaya ve hüküm vermeye başlarlar.

İnsanları idare etmek ve hakka davet edebilmek için bilinç, sabır ve donanım gerekmektedir. Birçok kişi bir belediyeyi hatta köyü yönetmeye hazır olmadıkları halde dünyayı yönetmeye yeltenmektedirler. Kimiler riya, inat ve yönetim sarhoşluğu yönlendirmektedir.Niceleri yöneteyim derken yüzüne gözüne bulaştırmaktadır. Yönetime talip olduğu halde insanlar arası, uluslararası yönetimden habersizdir. Yönetime gelse de kötü örnek olmaktan öteye geçmez; ekonomiden, eğitimden, dünya konjonktüründen habersizdir. Ortaya koyacağı idare despotizmden başkası değildir. *İbn Abidin'*in kendi zamanını kastederek, "*Fakih/âlim seviyesinde kimse bulamadım"* demesi, *Muhammed Reşid Rıza*'nın da buna yakın bir kanaatte bulunması konunun önemine işaret eden örneklerdendir.

Ne gariptir ki, bazı yerlerde ulema ve avam arasında görülen kavga ve ihtilaf ulemadan kaynaklanmaktadır. Bir grup alim gençliği hainlikle itham etmekte, zalime "adil", adile de "zalim" demekte, iyiliği emretme konusunda sessiz kalmaktadır. Davet uğrunda işkence görenler için, "Eğer hak tarafta olsalardı başlarına bu işkenceler gelmezdi" yakıştırmasında bulunmaktadırlar. *"Yoksa siz sizden önce geçenlerin örnek olmuş durumları hiç başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Onların başına öyle ezici sıkıntılar, kımıldatmaz zaruretler geldi ve öylesine sarsıldılar ki peygamber ve beraberindeki iman edenler 'Allah'ın yardımı ne zaman?' diyeceklerdi…"*[88]

[87] İbn Hanbel, **Müsned**, 5/266.
[88] Bakara, 2/214.

Bunlar sanki bu ve benzeri onlarca âyeti hiç okumamışlar, *İbrahim* (as)'ın ateşe atılışını, *Zekeriya,Yahya* (as) ile birçok peygamber ve davetçinin şehit edilişini duymamışlar. Söz konusu alimler eleştirme ve doğruyu ortaya koyma yerine, yeni çalışma ve hizmetleri *Vahhâbîlik ve mezhepsizlik* vs.olarak nitelemektedirler.

7. Aşırı Te'vil

Te'vil, sözlükte *evl* kökünden türetilmiş olup geri dönme manasındadır. Istılahî olarak da, anlamı, birbirine mutabık olan iki ihtimalden birine havale etmektir.[89] Te'vil, *doğru te'vil ve aşırı te'vil* olmak üzere iki kategoride incelenir. Aşırı/fâsit te'vil; ilim, irfan, delil, nass ve aklıselimi dışlayarak heves, taklit, fırka ve mezhep taassubundan kaynaklanan te'vildir. Diğer bir tanımla, herhangi bir kaide ve kural esas alınmadan, şeriatın maksadı ve Arapça kurallar dışlanarak heva ve mezhebî temayüller istikametinde yapılan yorumlardır.

Aşırı te'vil, *Ehl-i Sünnet* dahil olmak üzere, tüm fırka, ekol ve gruplarda görülür. Fâsit/indi te'vil, İslam'la mücadele edenlerin baş vurdukları ilk malzeme olmuş, Müslümanların saflarının dağılmasına, masum kanlarının dökülmesine ve sarılması güç yaraların açılmasına neden olmuştur. Kur'an ve sünneti kötü emellerine alet ettiklerinden, aşırı yorum taraftarlarının İslam inancına verdikleri zararı başka hiçbir ekol ve akım vermemiştir. *"Şüphe yok ki, O Kur'an'ı biz indirdik. Biz her halde onu muhafaza edeceğiz."*[90] âyetiyle belirtilen ilahî inayet ve koruma garantisi olmasaydı belki de fâsit/indi te'vil taraftarları Kur'an ve Müslümanlar aleyhindeki emellerini gerçekleştireceklerdi. Hz. Peygamber, ümmeti helake götürecek unsurlar arasında aşırı te'vili de saymıştır.[91]

İbn Kayyım, fâsit te'vilin İslam toplumunda açmış olduğu yaralar konusunda şunları der: "*Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrıldılar. Biri cennete, diğerleri cehennemdedir. Hıristiyanlar yetmiş iki fırkaya ayrıldılar; yetmiş biri cehennemde biri cennetliktir. Allah'a yemin olsun ki, benim ümmetim de yetmiş üç fırkaya ayrılacak; yetmiş ikisi cehennemlik, biri cennetliktir.*"[92] hadisinde söz

---

[89] Râğıb, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed el-Esfehânî, **Müfredâtün Fi Elfazı'l-Kur'an,** Beyrut, 1997**,** s. 31.
[90] Hicr, 15/9.
[91] Bkz. İbn Hanbel**, Müsned**, 4/155.
[92] Tirmizi, İman, 18; İbn Mace, Fiten, 17.

konusu edilen bölünmenin aşırı/fâsit te'vilden kaynaklandığına inanmaktayız. Keza; Cemel, Sıffin ve Hirre savaşlarıyla *İbn Zübeyr*'le *Ümeyyeoğulları* arasında baş gösteren savaşta dökülen kanlar fâsit te'vilden dolayı idi. *Bâtinilik, Grek* felsefesi uzantıları, *Nusayriye* vb. fırkalar da fâsit ve indi yorumlar neticesinde ortaya çıkmıştır (…) *Hz. Ali*'nin oğlu *Hz. Hüseyin*'in, *Ehl-i Beyt*'in, *Ammar b. Yasir* ve arkadaşlarının, *İbn Zübeyr, Cafer b. Adiyy, Said b. Cübeyr*'in kanı aşırı/fâsit te'vilden akıtıldı. *Ahmed b. Hanbel*'e reva görülen işkence de fâsit te'vildendi.[93]

Cebriye'nin Allah'ın mutlak iradesini anlatan bir takım âyetleri[94] yanlış te'vil etmeleri nedeniyle masum canlara kıyılmış ve kanlar dökülmüştür."[95] Kaderiye ekolünün öncüsü *Geylan ed-Dimeşki* ilahî iradenin gereğini yerine getirme iddiasıyla birçok katliama bulaşınca, *Emevi* halifesi *Hişam b. Abdülmelik* tarafından idam edilmiştir.[96]

Aşırı te'vil fitnesiyle helaller haram, haramlar helal kılındı, insan kanı akıtıldı. Basit bir örnek vermek gerekirse, namazı kaldırmak için *"Allah yükünüzü hafifletmek ister."*[97] ayetini basamak olarak kullandılar. *"O öyle bir yaratıcıdır ki yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı."* [98] âyetiyle de içkiyi, zinayı helal kılmaya çalıştılar.[99] *"Hüküm koyma hakkı sadece Allah'ındır."*[100] âyetini bağlamından koparıp, insanların hükmedeceğine dair ayetlerden yüz çevirdiler.

1966'da Mısır zindanlarında kurulan *Tekfir ve Hicret Cemaatı* öncüsü *Şükrî Mustafa,* "(*Şu an) biz ümmi bir topluluğuz, okuma yazma bilmeyiz.*"[101] hadisini, okuma yazmanın önüne geçmek için kullandı. Hz. Peygamber'in emrinde kırk iki vahiy katibinin bulunması bu iddiayı tamamen çürütmektedir.[102]

---

[93] İbn Kayyım, Şemseddin Ebi Abdillah Muhammed b. Ebi Bekir, el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkiin an Rabbi'l-Âlemin**, Beyrut, 1973, 4/251-252.
[94] Bkz. En'âm, 6/149.
[95] Süphî, Ahmed Mahmud, **Felsefetu'l-Ahlâk**, Beyrut, 1977, s. 156.
[96] Suphî, **Felsefetü'l-Ahlak**, s. 187.
[97] Nisâ, 4/28.
[98] Bakara, 2/29.
[99] Sadık, Hasan **el-Fıraku'l-İslamiyye,** Kahire, 1997**,** s. 130.
[100] Yusuf, 12/40.
[101] Buhari, Savm, 13.
[102] Bkz. el-Luveyhik, **Müşkiletü'l-Ğülüvvi fi'l-Asrı'l-Hadır**, byy, 1998, 3/1097.

"*Nice kimseler Kur'an okudukları halde, okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkacaklar.*"[103] hadisi, tefekkür ve fehim olmaksızın Kur'an okumanın yeterli olmayacağına, Kur'an'ın ruh ve kalbe inmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir. *Âlûsî*; *"Bunlardan bir de okuma yazma bilmeyen kesimi vardır ki Kitab'ı bilmezler ancak birtakım kuruntu yığını hayaller kurarlar…"*[104] âyetinde geçen *emaniyy* ifadesinin *Kur'an'ı anlamadan okuyanlar* anlamında olduğunu belirtmiştir.[105]

Aşırı gruplar, "*Cemaatten bir karış ayrılan İslam dairesinden çıkar."*[106], *"Kim cemaatten çıkarsa ateşe girmiştir."*[107] gibi bazı nasları öne sürerek kendi cemaat imamlarına beyat etmeyenleri ve cemaatlerine girmeyenleri tekfir ettiler. Oysa *İbn Abbas* ve oğlu *Fadl, Zübeyr, Halid b. Asid, Mikdad, Selman, Ebu Zerr, Ammar, Berra'* ve *Ubey* bir ay boyunca *Hz. Ebu Bekir*'e beyat etmemişlerdi. Bu sürede acaba onlar dinde değiller miydi? Keza Sa'd b. Ebi Vakkas, *Abdullah b. Amr, Muhammed b. Melsem, Ebu Said el-Hudrî Hz. Ali*'ye beyat etmemişlerdi. Kimse onların dinden çıktığına hükmetmedi.[108]

Aşırılar, *"İman edip yurtlarından göç eden ve mallarıyla canlarıyla Allah yolunda savaşanlar ile onları barındıranlar ve yardıma koşanlar birbirlerinin dostudurlar. İman edip de hicret etmeyenlere gelince; hicret edinceye kadar sizin için onlara velayet namına bir şey yoktur.*"[109] gibi bazı âyetleri öne sürerek küfür toplumundan hicret etmeyenleri tekfir etmişlerdir. Oysa ashabın tamamı *Medine*'ye hicret edememişti. Ancak Mekkeli müşriklerle bağlarını kesmişlerdi. Allah Teala özürlerini kabul etti.[110] *Necaşi* Müslüman olduğu halde, başında bulunduğu toplumdan tek bir kişi bile iman etmemişti. *Necaşi* ne hicret edebildi, ne hacca gidebildi, ne sünnet oldu, ne Cuma ne bayram namazlarını kılabildi. Kral olmasına rağmen Kur'an'ın hükümlerini yürürlüğe koyamadı. Kur'an'ın

[103] Bkz. Buhari, Enbiya, 6.
[104] Bakara, 2/78.
[105] Âlûsî, **Tefsir**, 1/302
[106] Buhari, Fiten, 3.
[107] Tirmizi, Fiten, 7.
[108] Behensâvî, **el-Hükmü ve Kadiyyetü Tekfiri'l-Müslimi,** İstanbul, 1984, s. 89.
[109] Enfal, 8/72.
[110] Behnsavî**, el-Hükmü,** s. 90.

haber verdiği *Firavun* hanedanından olan mü'min de böyle idi. İmanını açıkça ortaya koyma imkânına sahip değildi.[111]

Aşırı ile mutedil kesimin referansları aynı olduğu halde, görüşleri tamamen birbirine zıtlık arz etmektedir. *Hz. Ali*'ye ölümü reva gören Haricilerin okuduğu Kur'an ile *Hz. Ali*'nin okumuş olduğu Kur'an aynıydı. Keza, ameli gereksiz gören Mürcie ile amel istemeyenleri tekfir eden Haricilerin elindeki Kur'an aynıydı. O halde sorun nereden kaynaklanıyordu? Kur'an'ı, bir disiplin içerisinde, Arapça kurallarına riayet etmek suretiyle yorumlama yerine, sünneti dışlayarak, heva ve hevese göre tefsir etmekten kaynaklanmaktaydı. *İbn Abbas,* "*Âyetlerimizde ilhade sapan sapkınlar elbette bize gizli kalmazlar."*[112] âyetinde geçen, *ilhade sapan* ifadesini; *kelimeleri bağlamından koparark Kur'an'ı anlamaya çalışanlar* olarak te'vil etmiştir.[113] *Hz. Ömer,* konuyla ilgili olarak şöyle der: "Bu ümmet içinde ne imanına göre hareket eden mü'minden, ne de fısk ve fücuru belli fasıktan endişe duyuyorum. Asıl endişem, Kur'an'ı diliyle bocalayıp heva ve arzusu istikametinde te'vil eden(ler)dendir."[114] İbadetlere son vermeye çalışan *Zenadika*, *"Ve sana yakin (ölüm) gelinceye kadar Rabbine kulluk et.*"[115] âyetini öne sürerek ibadetlerin süreli bir görev olduğu, insanlarda marifet hasıl olunca ibadetlerin düşeceği fitnesini yaymaya çalışmışlardır.[116] "*İşte bu, bütün insanlar için bir beyan/açıklama ve özellikle korunacak takva sahipleri için bir hidayet ve öğüttür."*[117] *Beyaniye* ekolünün öncüsü *Beyan b. Seman en-Nehdi* (1. asır) taraftarları, âyeti öne sürerek öncüleri *Beyan*'ın öncülüğünün, Kur'an'la teyit edildiğini savunmuşlardır.[118] *Süleyman Ateş ve Yaşar Nuri Öztürk*, "*Şüphesiz ki iman edenler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sabiiler, bunlardan kim Allah'a ve ahiret gününe inanır iyi bir iş yaparsa elbette onlara rableri katında mükâfat vardır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyecekler.*"[119] âyetinin tefsiri bağlamında, gayrimüslimlerin Hz. Peygamber'e inanmadan da kurtulabileceklerini, dolayısıyla cennete

[111] Bu konu için bkz. İbn Temyiye, **Mecmûu'l-Fetâvâ**, 19/216.
[112] Fussilet, 41/40.
[113] Taberi**,** Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid, **Câmiu'l-Beyân**, 24/123.
[114] İbn Abdilberr, Ebu Ömer, Yusuf, **Câmiu Beyanı'l-İlmi ve Fadlih,** Beyrut, 1984, 1/238.
[115] Hicr, 15/99.
[116] Bkz. Şinkitî, **Advâu'l-Beyân Fi İdahi'l-Kur'an'i Bi'l-Kur'an,** *3/*57.
[117] Âl-i İmrân, 3/138.
[118] Bkz. Şâtibî, Ebu İshâk, İbrahim, b. Musa b. Muhammed, **–el-Muvâfakât**, Beyrut, 2000, 3/391.
[119] Bakara, 2/62.

gireceklerini savunmuşlardır. *Ateş,* şöyle der: "Müfessirler genellikle kitap ehlinden Allah'a ve ahirete inanmış kimselerin ancak Hz. Muhammed (sav)'e inanıp Müslüman oldukları takdirde güvene kavuşup, ahirette üzüntüye uğramayacakları kanaatindedir (…) Fakat kanaatimize göre ayette böyle bir kayıt yoktur. Ayet mutlaktır. Kur'an'ın tanımladığı biçimde Allah'a ve ahiret gününe inanan herkesin güvene kavuşup kurtulacağı bildirilmektedir. Gerek iki kez inmiş bu âyetten, gerek Kur'an'ın başka âyetlerinden anlıyoruz ki, Allah cennete girmek için üç şart belirtmiştir. 1. Allah'a şirksiz iman. 2. Ahiret gününe iman. 3. Salih amel."[120] "Allah'ın rahmetini daraltmaya, son din mensuplarından başka kimsenin cennete girmeyeceğini iddia etmeye hakkımız var mı?"[121] "Kur'an, onların (Yahudi ve Hıristiyanların) elinde bulunan kutsal kitabın Allah'ın yasası olduğunu kabul ediyor ve kendisinin de onun anlattıklarına uygun bulunduğunu vurguluyor. Onları doğru biçimde uygulasalar İsrailoğullarına yeterli gelmektedir."[122] *Yaşar Nuri Öztürk* de *Ateş*'e yakın ifadeler kullanır. Şöyle der: "Bu âyetlerin beyanına göre ebedi kurtuluşun üç temel şartı vardır.1.Allah'a iman,2. Ahirete iman, 3. Barışa yönelik hizmetler sergilemek. Âyetlerin açık beyanlarına göre bu üç şartı taşıyanlar ister Müslüman, ister Yahudi, ister Hıristiyan, ister Sabiî olsun ölüm sonrası kurtuluşu elde ederler."[123]

Ateş ve *Öztürk*'ün gayrimüslimlerin cennete gireceklerine delil olarak öne sürdükleri âyet şu mesajları vermektedir: 1. İnsanların yaptıkları ve bulundukları konum ne olursa olsun iman edip amel işledikleri takdirde Allah mükafatlarını verecektir. Bunlar ister *Müslüman,* ister *Yahudi*, ister *Hıristiyan* ister *Sabii,* isterse müşrik olsun, hüküm değişmez. 2. Âyet, Hz. Peygamber gelmezden önce temiz fıtratlarıyla iman edip, içki, cinayet, zina benzeri kötülüklere bulaşmayan *Kus b. Saide*, *Zeyd b. Amr* ve *Varaka b. Nevfel* gibi şahsiyetlerin yaptıklarının boşuna gitmeyeceğini belirtir.[124]

Ubeydullah'ın Afrika'yı fethettiği sırada *Kutame* kabilesinden *Nasrullah* ve *Feth* adlarında iki yardımcısı vardı. Zaman zaman kendilerine şöyle derdi:

---

[120] Ateş, Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, İstanbul, 1989, 1/174,175.
[121] Ateş, **Kur'an-ı Kerim'in Evrensel Mesajına Çağrı,** İstanbul, 1989, 1/9.
[122] Ateş, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, 1/410.
[123] Öztürk, Yaşar Nuri, **Kur'an'daki İslâm**, İstanbul, 1995, s. 367.
[124] Bkz. İbn Âşûr**,** Muhammed Tahir**, et-Tahrir ve't Tenvir**, Libya, ts**,** 1**/**53, Mağniyye, **el-Kâşif,** 1/18.

"Sizler Allah'ın *Nasr* sûresinde kastettiği şahsiyetlersiniz. Söz konusu edilen hükümdar *Ubeydullah,* Kur'an metni üzerinde tahrifat yapma cüretini de göstermişti. Şöyle ki, "*Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz*."[125] âyetinde geçen *küntüm/idiniz* kelimesini çıkarıp kendi kabilesinin ismi olan *Kutame* kelimesini yerleştirme cüretini göstermiştir.[126]

Haricîler, *"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, kesinlikle karınlarına sadece bir ateş yerler ve yarın çılgın bir ateşe yaslanırlar.*"[127] âyetini öne sürerek, yetim malından iki kuruşluk mal yiyen birinin ateşlik olduğunu, yetimi öldüren ve karnını yarana ise bir günah olmadığını savunmuşlardır.[128] *"Hüküm ancak Allah'ındır.*"[129] âyetini öne sürerek de, başta *Hz. Ali* olmak üzere, *Tahkim* olayına adı karışan herkesi tekfir etmişlerdir.[130] *İbn Sina, "(Kur'an'ın aslı) Levh-i Mahfuz'dadır*."[131] âyetinte geçen Levh-i Mahfuz'u *felekî nefis* olarak tefsir etmiştir.[132] Keza*,* Kur"an'da geçen *cin* kelimesini *gizlenmek; insan* kelimesini de *ünsiyet* ile te'vil etmiştir.[133] Bu yorumlar *Batinî* yorumdan öteye geçmez. Aşırı ekollerde ortak payda, hepsinin rumuz ve işaretlerle hareket etmeleridir*.* Görüldüğü gibi aşırı te'vil, ifrat ve tefriti her yönüyle körüklemiştir.

8. İslam Ahkâmını Uygulayan Toplumların Bulunmayışı

İslam'ın temel hedeflerinden birisi, yeryüzünde sulh, emniyet ve barış temin eden bir toplum oluşturmaktır. Kitap ve elçiler bu hedefi gerçekleştirmek için gönderildi. "*Ey iman edenler, topluca barış içinde olunuz..."*[134] âyeti bunu önermektedir. Müslümanlara dayatılan despot rejimler, insana hayvan kanı enjekte etmeye benzer. İslam toplumu her şeyi ile yabancı olan bir dayatmaya alışmadı, ona yabancı kaldı. *"Ey Rabbim! Benim için katından yardım edici bir kuvvet/devlet ver."*[135] âyeti, Müslümanların vahdetini sağlayacak, muarızlarına gözdağı verebilecek, aşırı akım ve ideolojilere karşı duracak, dahilî ve haricî sorunlarının üstesinden gelebilecek, güçlü siyasi bir otorite önermektedir. Ne

---

[125] Al-i İmrân, 3/110.
[126] Kasimî**, Mehâsinu't-Te'vil,** (Mukaddime), I, 64.
[127] Nisâ, 4/10.
[128] İbn Cevzi, Ebu'l-Ferec, Abdurrahman, **Telbisu İblis**, Beyrut, 1987, 1/95.
[129] Yûsuf, 12/67.
[130] Bkz. Akl, Nasır b. Abdulkerim, **el- Havâric**, s. 24.
[131] Bürûc, 85/22.
[132] İbn Sina**,** Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah**, Risâletün Fi İsbati'n-Nübüvveti ve Rümüzihim,** İstanbul, ts., s. 85.
[133] İbn Sina, **Câmiu'l- Bedi'**, İstanbul, 1917, s. 28.
[134] Bakara, 2/208.
[135] İsrâ, 17/80.

var ki Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra böyle bir yapı oluşmadı. Birey tek başına kendisine yön vermeye, kendisini zararlı unsurlardan korunmaya ehil değildir. *"Onlar ki kendilerini yeryüzünde iktidar mevkiine getirdiğimiz taktirde, namazı kılarlar, zekatı verirler, iyiliği emreder kötülükten nehyederler"*[136], *"Siz insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliğin yapılmasını emreder kötülüğün yapılmasını yasaklarsınız ve Allah'a iman edersiniz…"*[137], *"İşte böyle; sizi insanlar üzerine adalet örneği, hak şahitleri olasınız, Peygamber de sizin üzerinize şahit/örnek olsun diye doğru bir caddeye çıkarıp ortada yürüyen bir toplum yaptık."*[138] âyetleri, insanlığa örnek olabilecek erdemli toplumun önemli özelliklerini ortaya koymaktadır. Âyetlerin de işaret ettiği gibi, ideal toplumun en belirgin özelliği, insanlığa güzeli, doğruyu götürmek, onları yanlış ve kötülükten alıkoymaktır.

Erdemli toplum, insanları ırka, renge, bölgeye göre değil, şuur, hizmet, ilim ve takvaya göre değerlendiren toplumdur. Erdemli toplum dünya sahnesinden çekilince, bireyler böyle bir toplumu oluşturmak için uğraşı verdiler. Böyle bir yönetim de ancak kendi iklim ve coğrafyasında uygulanma imkânını bulur. *"İyi ve münbit arazi, Rabbinin izniyle iyi ve bol ürün verir. Kötü ve çorak arazi ise pek verimli ürün vermez."*[139] Aşırı akımlar, adil Müslüman bir toplumda yayılma imkânını bulamaz.

İslam coğrafyasında estirilen dehşet, korku, buhran ve aşırılığın bir nedeni de Müslümanların kendilerini düalizm içinde görmeleridir. Müslümanlar eğitimde, medyada ahlak ve yönetimde düalizmle karşılaşmaktadırlar. İslam'ın inanç ve ahlakıyla ilgili olarak okuduklarıyla yaşadıkları çelişki arz edince tuhaf bir manzara ortaya çıkmaktadır. Bir araba düşünelim ki bir güç onu öne, diğer bir güç de onu geriye doğru çekmektedir, arabada bulunanlar hayret ve dehşete kapılmayacaklar mı?

9. İslam Aleyhinde Sürdürülen Propaganda ve Müslümanlara Reva Görülen İşkence ve Küresel Terör

[136] Hac, 22/41.
[137] Âl-i İmrân, 3/110.
[138] Bakara, 2/143.
[139] A'râf, 7/58.

Müslüman toplumlarda görülen aşırılığın nedenleri irdelendiğinde, dünyanın bir çok yerinde Müslümanların ezilmekte ve horlanmakta olduğu gerçeği de bir neden olarak görülecektir. Amerika Merkezi Haber Alma Örgütü, 1983 yılında sadece İslamî uyanış konusunda 120'den fazla konferans veya toplantıyı tamamen veya kısmen açıktan veya gizli olarak finanse etmiştir.[140]

Başta ABD ve diğer Batı devletleri olmak üzere İslam muarızları, İslam ve Müslümanları ortadan kaldırmak için İslam'ı "aşırıların dini" olarak lanse etmeye çalışmakta ve İslam'ın hayatın bütününde uygulanmasına müsaade etmemektedirler. İslam ülkelerinde seçim kampanyalarında dini söylemlere tahammül edilmezken başta ABD olmak üzere Batı ülkelerinde din, en önemli propaganda unsurudur. Demokratik ve sosyalist Hıristiyan partilerin bu ülkelerdeki rolü inkâr edilemez. Sosyal ve siyasal anlaşmazlıklarda din, kilise ve papa belirleyici unsurlardır. İsrail'deki parti ve hareketlerde de din, haham ve havra ön plandadır. Sırplar işgal ettikleri yerlerde "gelin kiliselerde Hıristiyan olun size kimse dokunmaz" diyerek savaşma amaçlarını; ABD de, Irak'ta yüz binlerce İncil dağıtarak işgalin asıl maksadını ortaya koymuştur. Bu uygulamalar şairin şu beytini hatırlatmaktadır:

Bu bahçede bülbül dışında karga ve baykuş türü her kuşa ötme hakkı vardır.

İslam toplumlarında müsaade edilen İslam; Cebriyeci, bid'atçi, yönetilen, yön veren değil yönlendirilen bir İslam profilidir. İzzet, ilim, irfan, kuvvet, dünya ve ahiret dengesini beraber götüren İslam'a ise müsaade edilmemektedir. İnançlarından dolayı işkenceye maruz bırakılan Müslümanlar kendi kendilerine şu soruları yönelttiler: "Bizlere reva görülen bu işkenceler nedendir? Niçin bu acı ve sıkıntılara maruz bırakılıyoruz? Kimsenin hakkını çiğnemedik. Kimseye hakaret etmedik. Katil değiliz. Terörist değiliz. Devlete, kamuoyuna hiçbir zarar vermedik. Sadece, Aziz ve Hamid olan Allah'a iman ettik. Allah'ı ve O'nun Resulü'nü canımızdan, en yakın akrabalarımızdan çok sevdik. İnancımızı yaşamak istiyoruz. Allah'ın sevdiği kullar olmak istiyoruz. Bunun dışında bir şey yapmadık, istemedik, yaptırmadık." Bunu diyenlere yapılmadık işkence

[140] Sönmez Kutlu, **Çağdaş İslaim Akımlar ve Sorunları**, Ankara, 2008, s. 113.

bırakılmadı. Mesela, bir cami imam- hatibi bir gazetenin provokasyonuyla irtica yapıyor diye savcılığa şikayet edilmiş. İşlenen suç, kıblenin biraz sağa dönük olduğunu bildiren eski yazılı ufak bir levhanın bulundurulması idi. O masum imam-hatip aylarca mahkeme kapılarında süründürülmüştü. Oysa birçok üniversite ve lisede Arapça mecburi dersler arasındadır.İngilizce, Rusça vs. yazılsaydı aynı tepki olur muydu?Hz. Peygamber emperyalist güçlerin İslam toplumuna saldırılarını şöyle tasvir eder: "*Oburların sofraya üşüşmesi gibi milletler sizlere hücum edecektir. Ashap:*

– Ey Allah'ın Resulü onların hücumu az oluşumuzdan mı olacak?

– Hayır, sizler sayı olarak çok olacaksınız; ancak selin kenarındaki çer çöp gibi olacaksınız. Allah düşmanınızın kalbinden sizin korkunuzu alacaktır. Kalbinize vehn yerleştirecektir.

– Vehn nedir ey Allah'ın Resulü?

– Dünyevileşme ve ölüm korkusudur."[141]

Küffarın; tarih boyunca, eline fırsat geçtikçe, hukuk ve yasa tanımadan mü'minlere yaptığı işkenceleri, Merhum *Seyyid Kutub, "Onlar bir mü'min hakkında ne akrabalık bağlarına, ne de anlaşma hükümlerine niyet ederler. Onlar mütecavizlerin ta kendileridir."*[142] âyeti bağlamında değerlendirerek (özet olarak) şunları der: "Onlardaki düşmanlık sıfatının kökü, oldukça derinlerdedir. Bizzat imandan nefret etmek ve insanları ondan alıkoymakla işe başlarlar. Sonra bizzat imanın karşısına dikilmekle, mü'minlere işkence etmek için fırsat kollamakla ve güçlerinin yeteceğine inanıp kuvvetlerinden emin oldukları zaman Müslümanlarla olan bağlarına ve muahedelerine riâyet etmemekle devam ettirirler. Müşrikler; *Hz.Nuh*'a, *Hz. Hûd*'a, *Hz. Salih*'e, *Hz. İbrahim'*e,*Hz.Şuayb'*a,*Hz.Musa'*ya,*Hz. İsa*'ya ve onlara inananlara kendi dönemlerinde neler yapmadılar ki?Sonra Hz.Muhammed'e ve Müslümanlara karşı neler neler yaptılar? Onlar, şâyet güçlü kuvvetli olurlarsa, mü'minlerle yaptıkları sözleşmeye ve teminata riâyet etmezler. Moğollar*, Bağdat'*a girdiler ve kadın, erkek, çocuk, yaşlı, genç, ayakta durabilen ne kadar canlı varsa

[141] Ebu Davud, hadis no: 4297.
[142] Tevbe, 9/10.

hepsini öldürdüler. Halkın bir çoğu mahzenlere, hayvan ağıllarına ve haşhaş tarlalarına sindiler. Buralarda günlerce hapis kaldılar. Bir grup insan bir hana sığınıyor ve hanın kapılarını kapatıyor. Tatarlar geliyor kapıları kırarak veya yakarak açıyor, içeri giriyorlar. Bunu gören zavallılar kaçışıyor ve en üst katlara doğru çıkıyorlar. Tatarlar, onları yakalayıp coplarla öldürüyorlar. Handan dışarıya doğru oluk oluk kan akmaya başlıyor. *–İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn-* Mescitlerde, camilerde ve ağıllarda da aynı işlem tatbik ediliyor. Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve kendilerine sığınan Rafizi Vezir *İbn Alkan*i'nin evine kapananlardan başka bir tek fert kurtulamıyor. Bir de bazı tüccarlar mallarını, mülklerini vermek suretiyle canlarını kurtarabiliyorlar. *Bağdat,* bütünüyle harap edildi. Ancak, parmakla sayılacak birkaç insan ayakta kalabildi. Onlar da korku ve zillet içinde. Bu faciada *Bağdat*'ta öldürülen Müslümanların sayısı hakkında ihtilaf vardır. Bir kısmı; 800.000, bir kısmı da 1.000.000 diyordu. Başkaları da 2.000.000 insanın katledildiğini söylüyordu. *-La havle vela kuvvete illa billah-* 40. günün sonunda mukadder facia sona erince Bağdat*'*ın her tarafı çökmüş, yıkılmış ve parmakla sayılacak kadar az insan hayatta kalabilmişti. Yollarda, ölülerden tepeler meydana gelmişti. Yağan yağmurlar, ölülerin şekillerini değiştirmiş, cesetler her tarafa dayanılmaz bir koku neşretmeye başlamıştı. Bu hal, temiz havayı bile değiştirdi. Bundan dolayı şiddetli bir veba baş gösterdi. Bu hastalık rüzgarlarla Şam diyarlarına sirâyet etmişti. Kötü koku ve havanın değişmesi sebebiyle bir sürü insanın dünyası değişti. Veba, taun, bela, musibet, yokluk adeta insanları mahvetmek için birleşmişlerdi. Bu, tarihi vakıalardan bir tanesidir. Görüyoruz ki müşrikler, Müslümanlara güçleri yeterse ne verilen sözlere, ne yapılan antlaşmalara riâyet etmektedirler. Bu, tarihin uzak devirlerinde ve mazinin karanlıklarında kaybolup giden Tatarlara mahsus bir tarihi vakıa mıdır?

Hindistan'la Pakistan ayrıldıkları zaman, Hindu putperestlerin Müslümanlara yaptıkları şenaat ve ihanetler, eski devirlerde Moğolların yaptıklarından hiç de aşağı kalmaz. Hindistan'dan hicret eden 8.000.000 Müslümandan, -barbarların, *Hindistan*'da kalan Müslümanlara yaptıkları zulümden kurtulmak için hicreti tercih etmişlerdi- sadece 3.000.000'u

Pakistan"a ulaşabildi. Kalan 5.000.000 kişiye gelince; onların hesabı yollarda görülmüştü.

Moğolların, komünist *Rusya*'daki ve *Çin*'deki halefleri, oradaki Müslümanlara neler yaptılar neler… Çeyrek asır içinde 26.000.000 Müslümanın canına kıydılar. Her sene bir milyon kişi… Bu öldürme ameliyesi, devam edip gitmektedir. İnsanı titreten, tüylerini diken diken eden o cehennemî işkenceler (…) Çin kıtasında Müslüman Türkistanlılara karşı, Tatarların şenaatlerini gölgede bırakan olaylar vuku buldu. Müslümanlar liderlerden biri getirildi, ana caddede bir kuyu kazıldı. İşkence ve baskı ile Müslümanlar, insan pisliklerini getirmeye zorlandı. (Devlet onları bütün ahaliden gübre olarak kullanmak için almıştı. Halbuki şimdi yemek olarak kullanıyordu!!!) Getirilen pislikleri, kuyudaki Müslüman liderin üzerine boşalttılar. Üç gün müddetle bu ameliye devam etti. Ve sonunda adam, kuyuda boğularak öldü.

Komünist Yugoslavya'da Müslümanlara aynı şenaatleri uyguladı. Komünizmin Yugoslavya'ya yerleşmesinden sonra 2. Dünya Harbi'nden bu yana milyonlarca Müslümanın canına kıyıldı. Aynı katliam ve aynı vahşi işkenceler halen devam etmektedir. Erkekler, kadınlar pastırma makinelerine sokuluyor ve diğer taraftan etten, kemikten, kandan bir mamul halinde çıkarılıyordu.

Bu durum sadece Arap Yarımadası'na has geçici bir durum değildir. Hatta *Bağdat*'a has muvakkat bir facia değildi. Şurası muhakkak ve kati bir gerçektir ki; nerede mü'min kitleler bulunursa ve nerede yalnız ve yalnız Allah'a tapılırsa, ne zaman ve nerede Allah'tan başkasına tapan mülhitler ve imansızlar da mevcut olursa yukarda zikri geçen durumlar tekrarlanacaktır; aksi imkânsızdır."[143]

Batı'nın İslam ülkeleri üzerindeki emperyalist emelleri sürdüğü müddetçe reaksiyon almaya devam edecektir. Fransızlar, Mısır'ı işgal ettiklerinde Müslüman kadınları haya ve vakarlarından uzaklaştırmak amacıyla, beraberlerinde müstehcen kıyafetler giyen kadınlar da getirmişlerdi. Onlar bununla ülkeleri işgal gayesini de ortaya koymuş oluyorlardı. Batı yanlısı Mısırlı

[143] Kutub, Seyyid, **Fi Zilâli'l-Ku'an,** Beyrut, 1993, 3/1605-1612.

siyaset adamı *Sa'd Zağlul* verdiği konferanslara bayanların katılmasını başı açık olma şartına bağlamıştı. Bu baskıcı işkenceci akımlar dış kaynaklı ve siyasidir. İslam toplumunu dışardan yıkamayan muarızları onu özellikle içten yıkmayı hedeflediler. Dış güçler de bundan hiç bir desteği esirgememektedir.

İngiltere'nin sabık başbakanı *Margaret Teatcher,* İslam tehlikesine karşı koymak için *Atlantik* sözleşmesinin yeniden yürürlüğe girmesi gerektiğini,söylüyordu. ABD sabık başkanı *Nixon, "g*elecekte İslam, fanatik bir güç olacak. Bundan korunmak için Batı'nın *Moskova* ile işbirliği yapması gerekir. İslam ve Batı düşman iki bloktur. Batı buna göre tedbir almak durumundadır." demektedir.[144] *Bosna-Hersek*'te sekiz masum Müslümanı şehit eden Sırp kasabı *Miloseviç:* "Biz, Avrupa'yı İslam tehlikesinden korumak amacıyla savaştık. *Avrupa*'da İslam'a davet edenlerle savaşmaya devam edeceğiz.**"**[145]

Mısırlı yazar *Hüdâ Şa'ravi* başörtülü olarak eğitim gayesiyle *Fransa*'ya gider. Dönüşte başörtüsünü çıkarır ve başörtüsü aleyhinde hummalı bir çalışmaya girer. Kadının örtüsüyle ilgili bir miting düzenler. *Beşşar* meydanında katılımcılardan başörtülerini çıkarmalarını ve üzerlerine yakıt dökerek yakmalarını ister. İsteği hemen uygulanır.[146] *Cemal Abdünnasır* döneminde *Hamza el-Masyundi* adındaki cellat zindandaki Müslümanlarla istihza ederek, "Tanrınız nerede, getirin ona da kelepçe vurayım." derdi. Takdir-i ilahî, bir araç aracına çarptı; çelik bir çubuk vücuduna saplandı ve öldürdü.[147] Mısır'ın sabık devlet başkanı *Enver Sedat da* İslam ve Müslümanlara reva gördüğü baskı ve işkencelere kurban gitmiştir. Çağdaş komünist yazar *Yusuf İdris*,Çin lideri *Matus Tang*'e olan bağlılığını Müslüman şahsiyetlerle istihza ederek seslendirmiştir. Şöyle der: Liderimiz *Matusi Tang* cennetle müjdelenen on kişiden biri olarak yer almalıdır.[148] Ateist bir liderin İslam'ın öncüleri arasında anılması Müslüman kamuoyunu rahatsız etmişti. İngiltere'nin sabık başbakanı *Margaret Teacher* şöyle der: Ortadoğu Bolşevik (İslamcı) tehlikesiyle karşı karşıyadır. Batı topyekun ona karşı harp ilan etmelidir. ABD Adalet Bakanı

---

[144] Luveyhik, Abdurrahman, b Muallâ, **Müşkiletü'l-Ğülüvvi fi'd-Din,** bsy, ts., 1998, 2/649.
[145] Luveyhik, **Müşkile,** 2/649.
[146] Lüveyhik, **Müşkile**, 2/527.
[147] Âid el-Karni, **Lâ Tahzen,** s. 329.
[148] Behensâvî,**el-Hükmü,** s. 275.

John Oskirford Müslümanlara olan kinini şöyle dillendirir: “Aksini ispat etmeyinceye dek her Müslüman mahkûmdur. İslam şiddet/terör dinidir. Allah adına öldürtmek için senden çocuğunu istiyor. Biz ise senin için ölüme gidiyoruz.”[149]

Batılılar; Hindistan, Cezayir, Irak ve diğer coğrafyalarda yüz binlerce insanı katlettikleri halde, hayvan ağıl ve inlerinin hava derecesini özenle takip ederler; soğuk havada kaloriferi çalışmayan ağıl sahiplerini, yasal müeyyideler uygulamakla tehdit ederler.

Bir çok İslam ülkesinde münferit de olsa tüyler ürperten uygulamalar görüldü. Abbasioğulları halifelerinden biri yönetimi devralınca, bizzat kendi eliyle intikam almadığı gerekçesiyle Ümeyyeoğullarından vefat etmiş muhaliflerinin çürümüş kemiklerini mezardan çıkartmış, onları kırbaçlatmış sonra da sembolik olarak idam ettirmek suretiyle kin ve nefretini yatıştırmaya çalışmıştır.[150] İşkenceye; çağımızda, aşırılığın öncüsü ve uygulayıcısı Mısır hapishanelerinde start verildi. Asrımızda aşırılığın öncüsü ve uygulayıcısı e*t-Tekfir ve’l- Hicre* cemaatı zindanlarda kuruldu. Aşırılığın önemli iki öncüsü *Salih Saraya* ve *Şükrî Mustafa* mutedil Müslüman organizasyon Müslüman Kardeşler teşkilatının üyesiydiler. Cezaevinde maruz kaldıkları işkenceler nedeniyle çizgilerini değiştirip aşırı bir duruş sergilemeye; kendilerine eziyet edenleri tekfir etmeye başladılar. Bununla yetinmediler; taklit edenleri, oy kullananları, resmi görev alanları tekfire kadar gittiler. Mısır’da insan hakları ihlali ayyuka çıktı. Hukuk devre dışı bırakıldı. İşkence, baskı, ceza ve ihlallerin en barbarcası sergilendi. İşkence ve baskılar o seviyeye ulaştı ki Müslüman cemiyet üyeleri akıl almaz işkencelere maruz bırakıldılar, bedenleri köpeklere parçalatıldı, diri diri toprağa gömüldüler. Bunlar arasında büyük davetçi hatun *Zeynep Gazzâlî* de yer almaktaydı. *Zeynep Gazzâlî Hatıralar* isimli hayat hikâyesinde Müslümanlara yapılan işkencelere yer verir. Şöyle der: Rejim cellatları tehditler savuruyorlardı: “Size işkence ediyoruz, kendisine ibadet ettiğiniz Allah’ınız sizi kurtarsın.” gibi alaycı sözler sarf ediyorlardı. Müslümanların başlarını tıraş ettikten sonra arı, tahtakurusu ve ısırıcı haşereleri başlarına salıyorlardı,

[149] Ebu Abdillah, Ahmed b. İbrahim b. Ebi Ayneyn, **İ’lau’n-Nekir Alâ Ğulati’t-Tekfir**, Suudi Arabistan, 2004, s. 285.
[150] Karnî, Aid, **Lâ Tahzen**, Riyad, 2003, s. 440.

kaçmamaları için de el ve ayakları bağlanıyordu. Bazen bıyık ve kaşlarının kıllarını birer birer yoluyorlardı, tırnakları çekiliyordu. Başta Mısır ve Cezayir olmak üzere birçok ülkede mütedeyyin insanlar güneş sıcağı altında saatlerce bekletiliyordu.[151] Kur'an en güzelini söylemiştir: *"Eğer size karşı bir fırsat bulsalar ne hakkınızı gözetir, ne hukuka ne de antlaşma(lar)a riâyet ederler."*[152] Gazze'deki Filistin eski güvenlik baş sorumlusu *Muhammed Dahlan*'ın İsrailli bir gazeteciye söylediği; "Bu intihar bombacılarının en büyük imalathanesi sizin siyasetçilerinizdir." sözü bir gerçeği daha ortaya koymaktadır.[153]

İslam ülkelerinden birinin başındaki despot, bir gecede 18 bin kişiyi tutuklamayı bir övünme hareketi olarak artıları arasında saymıştır.[154] Modern çağda "kutsal savaş" çağrısını yapan bazı liderler de aşırılığı körüklemektedirler. Nato'nun sabık patronu *Willy Claes*'in, "Komünizmin yerini İslam aldı." hezeyanı, Müslümanlarla karşılaştıklarında kullandıkları; "Ey katiller, ey öcüler" benzeri ifadeler İslam karşıtı söylem örnekleridir. Haçlı Savaşları sırasında Müslümanlara "Muhammedî", emperyalizm döneminde ise "medenileşmemişler", "eğitimsizler", "barbarlar", "öcüler" vs. yakıştırmalar yapıldı. Modernizm, emperyalizm, sekülerizm ve pozitivizmin yanlışlarına direnen Müslümanlar "irticacı", "mürteci" ve "fundamentalist" olarak algılandı. Bu satırları dizdiğimiz günlerde meşhur bir iş adamı; "Ben sakallıları işe almam." ilanını veriyordu. Papa 16. *Benedikt*, Almanya'nın güneyinde Bavyera eyaletinde verdiği bir konferansta bir saldırıya uğradı. Hiç gerekçe yokken, hiç alaka bulunmazken İslam'a, onun peygamberine saldırıda bulundu. Bazı filozofların, "Ademoğlu, insan maskesi takmış kurttur." vecizesiyle bazı edebiyatçıların, "İnsan savaşan bir hayvandır." ifadeleri boşuna olmasa gerek. İsrail'in sabık başbakanlarından *Menahin Begin'*in*,* kan kokan şu ifadesi aynı anlamdadır: "Savaşıyorum, o halde varım!"

Diyalog adına düzenlenen bazı etkinliklerde Hıristiyan düşünürler İslam'ın semâvî bir din olmadığında ısrar etmektedirler. Bunun okunuşu şudur: İslam her şeyi ile hayaller üzerine kurulmuştur; Kur'an, vahiy, peygamber, hep

---

[151] Daha fazla işkence örneği için bkz. Nuh, Es-Seyid Vekil, **Kubrâ Harâkâti'l- İslamaiyye**, Mısır, 1987, s. 213-230.
[152] Tevbe, 9/8.
[153] Özel**,** Ahmet, **İslam ve Terör**, İstanbul, 2007, s. 42.
[154] Bkz. Gazzâlî, Muhmmmed, **Dustûru'l–Vahde Beyne'l-Müslimin,** Şam, 1987**,** s. 23.

masaldır. Mısır'da düzenlenen diyalog platformunda Hıristiyan katılımcılar İslam dinine "semâvî din" dememek için ısrar ettiler.

Hindistan'da, Lübnan'da, Kıbrıs'ta, Doğu Türkistan'da, Bulgaristan'da, Cezayir'de, Irak'ta Müslümanlara yapılan asimilasyon ve tecavüzler ciltleri dolduracak türdendir. Sadece Irak'ta bir milyon iki yüz bin insan öldürüldü, yüz bin kadının iffeti kirletildi, karınlarındaki ceninlerin cinsiyetini tespit etmek hezeyanıyla karınları yarıldı. O ailelerin hayatta kalan bireyleri, akrabalarının intikamını almak için her şeye başvuracaklarına dair yemin ettiler. Söz konusu Müslümanların içinde bulundukları halet-i ruhiyeyi tahmin etmek zor olmasa gerek. Batı'nın hegemonik ve sömürgeci politikası neticesinde bir çok yerde onlar üretiyor, Müslümanlar tüketiyor; bazen de Müslümanlar üretiyor, onlar yiyor; onlar öğretiyor, Müslümanlar öğreniyor. Neticede Müslümanlar onların uslu öğrencileri haline geldiler.

Emperyalizm İslam coğrafyasını sözde terk edince, geride kendi adlarına çalışan ve kendileri gibi düşünen odaklar bıraktı. 06.07.2007 tarihinde bazı gazeteler şu haberi geçti. ABD başkanlığı için yarışan *Tom Tancredo*, "*el-Kaide* bizi bombalarsa biz de Ka'be'yi bombalarız." dedi. Bu satırları yazdığımız sırada ajanslar, ABD yetkililerinden "Ka'be'yi bombalayabiliriz!" tehditlerini geçiyordu. Müslümanların en kutsal yerlerini bombalamayı seçim propagandası haline getirmek aşırılık ve şiddeti nasıl önleyecektir?

Batı'ya oranla, terör ve şiddet olaylarının İslam ülkelerinde görülmesinin nedeni değişim süreciyle ilgilidir. Yabancı kültürlerin İslam alemine empoze edilmesiyle yakından ilgilidir. Şöyle ki: Aydınlık ile karanlık, hak ile batıl, iffet ile müstehcenlik bir arada bulunmaz. İslam ülkelerine dışardan sokulan ideoloji ve yenilikler onun değer ve inancıyla çelişmektedir. Hindu biri için şu yakıştırmada bulunulmuş: Hindu biri her şeydir. Yani her inancı kabul etmeye müsaittir. Keza Hindu biri hiçbir şey değildir; yani belli bir duruş, değer ve dünya görüşü yoktur, varlığıyla yokluğu aynıdır. Müslüman ise şahsiyet sahibidir; mefkuresi, duruşu bellidir, yabancı kan kabul etmez, dışardan empoze edilen değerlere karşı durur, reaksiyon gösterir, inanç ve kimliğini korumak için gerekirse en kıymetli varlığını verir. Bu nedenle İslam aleminde görülen çalkantı ve sıkıntılar

emperyalizme bir reaksiyondur, varlığını sürdürme mücadelesi ve öze dönüş mücadelesidir.

Şiddet olaylarının İslam coğrafyasında daha çok görülmesi çağdaş davetçi ve düşünür *Ebu'l-Hasan Ali Hasanî en-Nedvi*'yi de uzun süre düşündürmüştür. Neticede konuyla ilgili düşüncelerini şöyle özetlemiştir: "İki zıt kutup birleşmez, bir araya gelmez." *Üstad en-Nedvi*, şunu demek istemiştir: İslam coğrafyasındaki kem gözler ve art niyetlere karşı bir direnç söz konusudur. Olup bitenler, emperyalistlerin kötü emel ve entrikalarına karşı Müslüman kamuoyunun bir refleksidir. Bir böcek bile kendisine gelecek bir tehlikeye karşı savunma mekanizmasını ortaya koyuyorsa elbette eşrefi mahluk olan insanın kendisini koruma hakkı olacaktır. *Yahudi, Hıristiyan, Buda* ve *Hindu* fanatikleri sayısız katliam, terör eylemlerini gerçekleştirdikleri halde sadece İslam'ın terörle özdeşleştirilmesi bunun bir şahididir. *İngiltere* Başbakanı *John Mager'in,* "Ne *Bosna Hersek'in* Müslümanların eline geçmesine ve ne de Avrupa'da bir devletin kurulmasına asla müsaade etmeyiz."[155] demesi Üstat *en-Nedvi*'yi haklı çıkarmıyor mu? *"Lut kavminin cevabı ise, 'çıkarın şunları memleketinizden çünkü onlar çok temiz insanlarmış' demelerinden başka bir şey değildi."*[156] âyeti körler adasında görenlere yaşama hakkı tanınmadığı gibi, iffetli insanlara da cahil toplumlarda yaşama hakkı verilmediğine dikkat çekmektedir. İdeoloji ve düşüncesini hayata geçirmek için şiddete başvuran, aşırılığı sahnelerken, inançlarına karşı sıcak ya da soğuk savaş ilan edenler de aşırıdırlar. Yahudi ve Hıristiyan fanatikler güç kullanarak batıl inançlarını, uyuşturucuyu, müstehcenliği İslam ülkelerinde yaymaya başladılar. Bir kadeh içkinin, erotik bir kıyafetin kendileri için yüzlerce mermi ve askerden daha etkili olduğunu savundular.

Hasan el-Bennâ şehit edilince cenazesi mezarlığa götürülür. Polisler bir pencereden *Fatiha* okuyan birinin sesini işitirler. Hemen evine baskın yaparlar. Çocukları arasında onu sorgulamaya başlarlar: "Gerçekten *Hasan el- Benna*'ya Fatiha okudun mu?" diye sorarlar. "Evet" deyince, tokat ve coplar başına

[155] Bekkâr, Abdulkerim, **Nahve Fehmin A'mak, Li'l- Vâkii'l-İslâmî,**Beyrut,2005**,** 1/134.
[156] A'râf,7/82.

inmeye başlar. “Sen misin Fatiha okuyan?” deyip zindana atarlar.[157] *Seyyid Kutub* on yıl cezadan sonra raporla evinde gözaltı hapsine mahkum edildi. Sanık sandalyesinde günlerce aç susuz, işkenceye tabi tutuldu. İşkenceden gözlerini kaybetti. Yeğeni *Rıfat Bekri,* gözü önünde şehit edildi. Kız kardeşi *Emine*’yi de zindana attılar. Bacısı *Hamide* on işkence çeşidine maruz kaldı. *Suriye’*de Müslüman Kardeşler cemaati üyeleri çölde toplatılıp üzerlerine bombalar yağdırıldı, kimileri zindanlara atıldı ve kuduz köpeklere parçalatıldı; infaz odalarında erkeklerin dilleri koparıldı; kadınların memeleri kesildi. *Abdünnasır’*ın ajanları, zindana atılan Müslümanların kulaklarını kül tabağı olarak kullanıyorlardı. Müslümanları elektrik şokuyla cezalandırıyor, boğazlarına kadar su dolu odalarda tutuyorlardı. Günlerce köpekleri aç bıraktıktan sonra, zindanda onların üzerine saldırtıyorlardı.

Geçmişte Firavun da Mısır’da aynı işkenceleri reva görmüştü; işkence tüm dehşetiyle devam ediyor, değişen sadece cellatların isimleridir. Mısır halkı şikayetçi olunca, İngiliz hükümeti İngiliz misyonerlere şu nazik(!) tavsiyede bulunur: Mısır halkıyla yüz yüze gelip onlara Hıristiyanlığı empoze ederseniz reaksiyonla karşılaşabilirsiniz, onların nefretini celbedebilirsiniz. Öyle bir eğitim müfredatı koyduk ki, ondan mezun olan herkes sizin hedeflerinizi kabul eder bir halde mezun olacak.[158]

İslam ülkesi(!) olarak algılanan bir ülkede bir cemaatin lideri devlet başkanına şu teklifte bulunmak zorunda bırakılmış: Ey kral! Ülkende hayvanlara tanıdığınız hakları bize tanımanıza razıyız. Çünkü onları koruyan yasalarınız ve barındırdığınız yerler vardır, yeme içme hakları vardır. Onlara darp etmek, zarar vermek, işkence yapmak, yasalarla yasaklanmıştır. Müslümanlara ise bu haklar tanınmadı. İnançlarını yaşamalarına müsaade edilmedi, İslamî ölçüler içinde hayat sürdürmeleri yasaklandı.

Haccac-ı Zalim bile suçu işleyenin yakınına ilişmezken, bir çok ülkede mütedeyyin gençlerin akrabaları bir çok yasal haktan mahrum bırakıldı. Çocukları suçlu olarak doğdu. Akraba ve yakınları onlardan dolayı cezaya

[157] es- Sis, Abbas , **(Hayatu)Hasan el-Bennâ**, Mısır,ts, s.381.
[158] Muhammed, Kutub, **Vâkıuna’l-Muasır,** Cidde, 1986, s. 216.

çarptırıldı. Kitapları, gazeteleri, dergileri toplatıldı, malları müsadere edildi. Tek suçları "*Rabbimiz Allah'tır"* demeleriydi.

Bu densizlere müdahale edecek herhangi bir merci bulamayan disiplinsiz gençler, faillerin cezasını infaz etme cihetine gittiler; söz konusu ülkelerde devlet dairelerinde görev alanları tekfir ettiler; resmi nikah yapanların çocuklarını gayri meşru ilan ettiler. Pasaport, vize ve hatta kimlik alanları, kendilerine işkenceyi emreden idarecileri, işbirlikçilerini, onları tekfir etmeyenleri, onların emrinde çalışanları, onların adına askere gidenleri tekfir ettiler; çocuklarını okullarında okutmadılar, inşa ettikleri camilere gitmediler, seçimlere katılmadılar; katılanları irtidat etmekle itham ettiler; ulemayı da onlara ses çıkarmamak, onlarla işbirliği yapmakla itham ettiler, riddet ettiklerine dair hüküm verdiler; tebaayı da onlara karşı koymadığı için tekfir ettiler; kendilerine katılmayanların riddetine hükmettiler.

10.Medya Terörü

Basın-yayın araçları iki yönlüdür: Güzel ahlakı, fazileti, iffeti yaygınlaştırmada kullanılabileceği gibi, şiddet ve ahlaksızlık için de basamak yapılabilirler. Materyalist eğitimin güdümündeki medya, insanların ahlakını önemli ölçüde tahrib etmiş ve insanları şiddet ve aşırılığa yönlendirmiştir. Ortaöğretimi tamamlayan bir öğrenci ortalama olarak yılda on beş bin saatini tv seyretmeye ayırmaktadır. Oysa aynı öğrencinin eğitime ayırdığı saat sayısı ise 10 bin 800'dür.[159] İnsanların % 97"si televizyon izlemeyi eğitim ve öğretime tercih etmektedirler. Yapılan istatistiklere göre, tv programlarında;

Porno içerikli görüntüler; %20,
Şiddeti öne çıkaran görüntüler; %9,
Uyuşturucuyu özendiren görüntüler; %9,
Rüşveti ve haksız kazanç sağlamayı özendiren görüntüler; %8,
Uyuşturucu ticaretini özendiren görüntüler; %7,
İçki, sigara vs. zararlı maddeleri özendiren görüntüler; %10,
İnançsızlığı yaymayı hedefleyen görüntüler; %30

[159] Luveyhik**, Müşkile,** 2/595.

oranındadır. Geri kalan görüntüler ise değişik gayelerle izlenmektedir.[160]

Son yıllarda özellikle Batı medyasında, İslam Peygamberi'nin kişiliğiyle ilgili densiz saldırılara rastlanmaktadır. Aynı basın; Müslümanları uzun sakal, yerleri süpüren cübbe ve omuzlarda taşınan kalaşnikoflarla "haydi silaha", "haydi savaşa" naralarıyla sembolize etmeye;[161] Hz. Peygamber'i de katil, deccal, kadın düşmanı, akıl ve düşünce düşmanı olarak tanıtmaya çalışmaktadır.

Söz konusu medyada İslam, Yahudilik ile Hıristiyanlığın birleşmesinden doğan bir din olarak lanse edilir. Aynı kaynaklar, Müslümanların Hz. Peygamber'e taptığını, Hz. Muhammed'in çöl bedevisi, şehvetperest, katil, kan akıtan, kadın düşmanı, geri zekalı, terörist olduğunu işler.[162] The Times dergisi, değişim nüshasında minare ile el bombasını beraber karikatürize ederek, "İslamî Dehşet", "İslam'dan Endişe Duyuyoruz", "Müslümanlar Geliyor" gibi endişeleri manşetine taşımıştır.[163] *Şakir Seyyab* adlı Arap gazeteci kinini yazıya şöyle dökmüş: "Hepimiz ölümlüyüz. Ben, Muhammed ve Allah…(Haşa).

Mısır'da yayımlanan el-Ehram gazetesi, yayımladığı karikatürde; Hz. Peygamber'i, merkebe ters binmiş şekilde çizerek onun irtica ve gericiliği sembolize ettiğini; etrafına çizdiği dokuz tavuk resmi ile de onun dokuz kadınla evlendiğini resmetmeye çalışmıştır.[164] Aynı medya organları, tesettürlü Müslüman kadınları da kara çadırla sembolize etmiş.[165]

11. Dış tahrik ve müdahaleler

Muarızlar, içerden ve dışarıdan fitne ve nifak tohumlarını yaymak suretiyle İslam'a karşı mücadele ederler. İranlılar, *Hz. Ömer* döneminde köle kılığında bazı ajanları Müslümanların arasına gönderdiler. *Hz. Ömer'*in katili *Ebu Lu'lu'* onlardan birisidir. *Hz. Ömer* onlara karşı sert tedbirler alınca onu şehit ederek faaliyetlerine başladılar. Sonra Mısır'da karargah kurdular*. Hz. Osma*n'ı şehit ettiler. Cemel ve Sıffin savaşlarına ortam hazırladılar. Yahudileri de saflarına çekerek görüşlerini fâsit te'vil ve uydurma hadislerle desteklemeye

[160] Luveyhik, **Müşkile,** 2/602.
[161] Luveyhik, **Müşkile,** 2/506.
[162] Bkz. Bekkâr, **Nahve,** 1/135.
[163] Bekkâr, **Nahve,** 1/133.
[164] Luveyhik, **Müşkile**, 2/505.
[165] Luveyhik, **Müşkile**, 2/509.

başladılar. Buda ve Brahmanların görüşlerine İslamî kılıflar biçtiler. Her yıldıza bir tasarruf yetkisi verdiler. Astroloji, müneccimlik, cifircilik hezeyanlarını yaydılar. Kur'an'ı ve sünneti değiştiremeyenler batıl te'vil ve hurafelerle onu indiriliş amacından saptırmaya çalıştılar. İnsanların sırtından geçinmeye çalışan tembel ve aylak bazı kesimleri kullanarak rant ve çıkar elde etmeye çalıştılar. Keramet, fal bakma, yıldız, burç gibi yaldızlı ve cazibeli fikirler üretmeye başladılar.[166]

12. Acelecilik: Meyve Olgunlaşmadan Toplamaya Kalkışmak/Sünnetullahı Dışlamak

Acelecilik, erken büyümesi için süt emen çocuğa ağır yemekler yedirmeye ve meyveyi olgunlaşmadan toplamaya benzer. Allah Teala'nın kainata koymuş olduğu yasalarını, ahkâmın hiyerarşisini bilmemek; öncelikli konuları sonraya, ayrıntıları öne almak; farz sünnet, mendup kavramlarını dikkate almamak ifrat ve tefriti tetikleyen unsurlardandır.*"Andolsun ki, Nuh'u kavmine gönderdik de içlerinde binden elli eksik (dokuz yüz elli) yıl kaldı, derken zulümlerini sürdürürlerken onları tufan yakalayıverdi."*[167], âyeti, *Hz. Nuh* un sabır ve teenniyle gece-gündüz 950 yıl davet edip sünnetüllaha riâyet ettiğine dair bariz bir örnektir. Allah Teala toplumun değişmesini, insanların değişmesine bağlamıştır. Kalp değişmezse insan değişmez. İnsan değişmezse toplum değişmez. Başta Hz. Peygamber dönemi olmak üzere ondan sonra gelen ilk dört asırda İslam'ın nasıl uygulandığının bilinmemesi aceleciliğin, dolayısıyla aşırılığın nedenleri arasındadır.

Allah Teala, davaların hedefe ulaşması için bir hiyerarşi ve disiplin tanzim etmiştir. Buna *sünnettulah* diyoruz. Çocuk süt emmekle hayata başlar,emekler, sonra bir destekle hareket eder, belirli bir süre sonra yürür. Bitkilerin meyve ve mahsulleri Allah tarafından takdir edilen bir süre ve nizamla gerçekleşir. Olgunlaşmadan meyve toplanmaz. Hz. Peygamber Mekke'de on üç yıl uğraş verdi. İlk olarak tevhid ve akideyi pekiştirdi, sonra ahiret bilincini

[166] Bkz. Bedrân Abdulkadir b. Ahmed, **el-Mevahibu'r- Rabbâniye**, Beyrut, 2004, s. 195-197.
[167] Ankebut, 29/14.

pekiştirdi. Yani tevhide öncelik verdi, akabinde ibadetler, en son merhalede de yasaklar ve muameleyi işledi.[168]

Hz. Peygamber, ashabı, Mekke döneminde on üç yıl eğitmeden cihada çıkarmadı. Ashabın eğitimi insanlığın gördüğü en büyük muallimin rahle-i tedrisinde gerçekleştiği halde risalet müddetinin yarısından fazlasını aldı. Günümüzde ise bir el kitabı, bir gazete, dergi hatta takvim sahifesini okuyup, bir sohbet dinlemenin hemen akabinde cihada, tebliğe ve davete cepheye çıkılmaktadır. Yani ifrat ve tefritin temelinde; yetişmeme, eğitimsizlik, olgunlaşmadan meyveyi koparmak ve ehliyetsiz olarak cihaz kullanmak vardır.

13. Kültürel Donanıma Aldanmak

İslam'da ilim din, din de ilimdir; biri diğerinden ayrılmaz. Bu bakımdan ilmin kimden, nasıl alındığına dikkat etmek gerekir. Bu bağlamda *İmam Malik* şöyle der: Bu ilim dindir; dininizi kimden öğreneceğinize dikkat edin. Hz. Peygamber'in mescidinde ibadet edip hadis rivâyet etmekle iştigal eden yetmiş zatla karşılaştım. Hiç birinden hadis almadım. Oysa her biri kendisine hazineler teslim edilecek kadar emindi. Ne var ki hadis ehli değillerdi.[169]

İlim güneştir; güneşin doğuşundan rahatsız olan yaratıklar gibi ilimden rahatsız olan kesimler vardır. İlim nurdur; karanlıklarda kalmak isteyenler onu sevmez. İlim tahkiktir, taklitle yetinenler onu bilmez. İlim güçtür, zayıf irade sahipleri ondan yararlanmaz. Tarihte "Haşaviye" adındaki bir azınlık, delil aramayı, araştırmayı, tahkiki hoş karşılamamış ve haram olarak değerlendirmiştir. On iki milyon insanın Engizisyon mahkemeleri tarafından ölüme mahkum edilmesi bağnazlığın tek bir örneğidir. İlim, sahibine yaratıcısını hatırlatmıyorsa, kalbini yumuşatmıyorsa, kinden, riyadan, katılıktan bahsetmiyorsa o ilmin zararı yararından fazladır. Aynı ilim sahibini daha fazla dünyaya bağlıyor, kalbini katılaştırıyorsa sahibine vebaldir.[170]

İfrat-tefrite saplanmış olanlardan ilimle iştigal edenlerin çoğu yüzeyde kalıp derinliklere dalamadılar. Yüzmeyi bilmeden denize daldılar. İhtilaflı konuları gündemde tuttular. Sözgelimi bazıları peçeyi savunmada o kadar ileri

---

[168] Krş.Karadâvî, **İslamî Uyanışın Problemleri**, s. 113.
[169] İbn Abdiberr, Ebu Amr Yusuf b. Abdillah b. Muhammed en-Nemri el-Kurtubi, **et-Temhid**, Beyrut, 1978, 1/68.
[170] Mukaddem, Muhammed Ahmed İsmail, **Uluvvu'l-Himme**, Mısır, ts., s. 342.

gittiler ki, “Yüzü açmakla en mahrem yerini açmak arasında fark yoktur.” demeye getirdiler. İlim ve kültürleriyle böbürlenmeye çalıştılar. Bununla da mutedil bir yol takip ettiklerini iddia ettiler.

14. Öncelikli Konuları Bırakıp Detayla Oyalanmak

Farzları ihmal edip menduplarla uğraşmak, ittifak edilen akidevi konuları bırakıp ihtilaflı konulara saplanmak, “nefis tezkiyesini yapıyorum” gerekçesiyle cihad ve iyiliği emretmeyi terk etmek, abdesti bozan şeyleri öne çıkarıp, imanı bozan, şirke götüren amelleri öğrenmeyi ihmal etmek ifrat ve tefriti tetikleyen saplantılardandır.

İslam’ın hayata müdahalesinin rafa kaldırıldığı dönemlerde, akide ihmal edildi. Asıl ve hayati vecibeler, cihad, düşmana karşı hazırlık yapma, iyiliği emretme, kötülükten sakındırma, davet, bid’at ve cehaletle mücadele etme ihmal edildi. Sözgelimi namazın anlam ve önemi ihmal edildi; mevlit, kırkıncı ve elli ikinci gün merasimleri öne çıktı; oruç tutan birçok kişi namaz kılmaz hale geldi. İbadetler mevsimlik oldu; yani sadece bayram günlerinde, kandil gecelerinde ve Cuma günlerinde hatırlanır oldu. Kur’an’ı anlama yerine, mahreçlerle oyalanıldı. *“Kendilerinin gerçekten güzel sanat yaptıklarını sandıkları halde dünya hayatında çabaları boşa gitmiştir.”*[171] hükmüyle bir şey yaptıklarının vehmine kapıldılar.

Aşırılığın Tarihi Arka planı

> “*Hz. Âdem’in oğlu Kabil, kardeşine hitaben; ‘Ben seni kesinlikle öldüreceğim!’ dedi.”* Kur’an, 5/27.

Çalışmamızda aşırılığın tarihi serüvenini detaylı bir şekilde işlemeyi hedeflemediğimizden, konuyu özet olarak sunmayı yeğledik. Aşırılığın tarihi kökenleri ilk insana kadar gider Bu ameliye *Firavun, Nemrut* vs. despotların tuğyanı, Moğol istilası, Haçlı Seferleri, Bolşevik fitnesi ve Batı emperyalizmiyle hız aldı ve halen devam etmektedir. *“Bir de onlara Âdem’in iki oğlunun başında geçen olayı hakkıyla oku. Hani ikisi, birer kurban sunmuşlardı da birininki kabul edildi, diğerininki edilmedi. Bu: ‘Ben seni kesinlikle öldüreceğim!’ dedi. Diğeri:*

[171] Kehf, 18/104.

‘Allah, ancak kendisinden korkanlarınkini kabul buyurur. Andolsun ki, sen beni öldürmek için bana el uzatsan da ben seni öldürmek için sana el uzatacak değilim. Çünkü ben, alemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım. Ben, hem benim hem de kendinin günahını yüklenip cehennemliklerden olmanı isterim. Zulmedenlerin cezası işte budur.’ dedi. Bunun üzerine nefsi ona kardeşini öldürmeyi kolay gösterdi de tutup onu öldürdü ve artık hüsrana uğrayanlardan oldu.”[172] Âyetler, aşırılığın ilk olarak Hz. Adem’in oğlu *Kabi*l tarafından sergilendiğini göstermektedir. Kabil, kestiği kurbanın kabul edilmeyişini bahane ederek kardeşi *Habil*’i öldürdü. Kabil*,* ibadet olan kurbanın kabul edilişinin insanın elinde değil, sadece Allah’ın rızasına bağlı bir husus olduğunu fark edemeyecek kadar cahildi. *Habil,* zulme karşı koyan, adaleti sağlayan, hukuku savunan itidal çizgisini simgelemektedir. *Kabil*; zorbalık, kıskançlık, dayatmacılık ve terörizmi sembolize etmektedir. Firavun da insanlara şu tehditleri savurmuştur: “*Firavun ‘ben size izin vermeden ona iman ettiniz değil mi? Muhakkak ki bu, yerli halkı şehirden çıkarmak için şehirde kurduğunuz bir hiledir. Yakında anlarsınız.*”[173] Bunun manası şudur: *Firavun*, muhalif hiçbir aklı, düşünceyi ve inancı kabul etmiyordu.

İslam tarihinde itidal karşıtı aşırı duruşlar *Hz. Ali’y*e karşı çıkan “Haricî” hareketin ortaya çıkışıyla görülür. Haricîlerin tam karşısında dogmatik bir duruşu görmekteyiz. *Ebu Hanife* döneminde terör estiren Haricîler, aklî ve naklî delillerle susturulmuş ve zararsız hale getirilmişlerdi. Bir defasında *Ebu Hanife* öğrencileriyle Küfe mescidinde iken, Haricîler camiye gelirler. Bu dönemde Haricîler, Müslümanları öldürüp kırıyor, müşriklere ise dokunmuyorlardı. *Ebu Hanife*, öğrencilerinden mescide gelen Haricîlere karşı soğukkanlı davranmalarını talep etti. Haricîler kendilerine: ‘Kimsiniz? Necisiniz?’ sorularını yöneltir. *Ebu Hanife*; ‘eman dileyenleriz.’ der. Haricîlerin başı, arkadaşlarına: ‘Bırakın, onlara ilişmeyin. Çünkü bizlere iltica etmişlerdir.’ der ve, *“Şâyet müşriklerden biri sana sığınacak olursa, Allah’ın sözünü dinlemesi için ona aman ver, sonra onu emin olacağı yere kadar gönder. Çünkü bunlar bilgisiz bir kavimdir.”*[174] âyetini okur.

---

[172] Mâide, 5/27-30.
[173] A’râf, 7123.
[174] Tevbe, 9/6.

Haricîler, *Ebu Hanife* ve arkadaşlarını 'müşrikler' olarak görüyorlardı. Haricîler, âyetten hareketle 'müşriklerin' ilticasını kabul etmişlerdi. *Ebu Hanife*, kendilerine zayıf oldukları noktalardan cevap veriyordu. Bu şekilde hareket etmeseydi, Haricîler '*müşrikleri nerede bulursanız öldürünüz*.' emrini kendilerince infaz edeceklerdi. İmam, bu taktik ile hem kendini hem de arkadaşlarını öldürülmekten kurtamıştır.[175] Haricîler günah işleyenleri tekfir ederken Mürcie amele gerek bile görmedi. Aşırı Şia, *Hz. Ali* hususunda ifrat etti, Haricîleri tekfir etti. Mutezile tevhit gerekçesiyle Allah'ın sıfatlarını reddetti. Müşebbihe Allah'ı insanlara benzetti.

Haricî tuğyanına karşı *Mürcie* fitnesi ortaya çıktı. Allah'ın irade ve müdahalesini reddeden Kaderiye'ye karşı insanın iradesini notorize eden (yok sayan) Cebriye çıktı. Dünyevileşme akımına karşı "tasavvuf" kalkanı, kapitalizm istilasına karşı komünizm fitnesi görüldü. Necaset necasetle, şiddet şiddetle önlenmek istendi. Haricîler iyiliği emretme bağlamında Müslüman kanını akıttı, Mürcie ise fitneye neden olur endişesiyle önemli vecibe olan iyiliği emretmeyi ilga etti.

"Hicrî 1. asırda görülen aşırı Mansuriye fırkası mensupları, liderlerinden aldıkları emirle *Mehdi'*nin olmadığı dönemlerde kılıçla savaşmanın yasak olduğu gerekçesiyle kendi fikirlerini benimsemeyen insanları ip veya sicimlerle boğmak ya da kafalarını ezmek suretiyle öldürüyorlardı. Bunu da gizli cihad olarak telakki ediyorlardı. Bu sebeple, cahil ve bedevi asıllı bu kimselere adam boğucular (*Hannakun)* adı verilmişti. İple boğdukları takdirde kendilerinin katil olmadıklarına inanıyorlardı. Bunlar da tıpkı Haricîler gibi, medeni hayata intibak edememiş, İslam'ı doğru anlayabilecek bilgi birikimi ve sistematik düşünceden yoksun olan kimselerdi. Amaçlarına ulaşabilmek için her türlü yolu meşru görüyorlardı.

Bu anlayış, tarihin her döneminde, tezahürleri farklı olsa da, varlığını sürdürmeyi devam ettirmiştir. Nitekim 6./11. asırda aşırı Şii gruplarından Nizarilerin, İsmailililere mensup *Hasan Sabbah* ve adamlarının yaptıklarının, öncekilerden hiçbir farkı yoktu ve belki de bunlar daha da acımasızdı. *Hasan Sabah*, kurmuş olduğu fedai teşkilatıyla, pek çok günahsız insanı ve Müslüman

[175] eş-Şekkea', Mustafa, **el-Eimmetü'l-Erbea**, Beyrut, 1991, 1/94.

alimi acımasızca öldürmüştür. Bu cinâyet şebekesi, Selçukluları uzun yıllar meşgul etmiş ve güçlükle ortadan kaldırılmıştı. Onlar da, "dini seçilmişlik" psikolojisiyle hareket etmekteydiler ve gerçeğin kendisine bağlanmakla elde edilebileceğine inandıkları masum bir imamın iktidara getirilmesi veya iktidarının kabul ettirilmesi adına bu cinâyetleri işlemekteydiler."[176]

Aşırı akımlar İslam toplumlarında görüldüğü gibi, Hıristiyan ve Yahudi toplumlarda da görülmüştür. Hıristiyan fundamentalizminin temelinde İncil'e dönmek ve modern tabiat bilimlerine karşı koymak vardı. Amaçları, dünyevileşen modern hayat karşısında Hıristiyan inancını ve kimliğini korumaktı. Kökenilik ve bir öze dönüş çabasıydı. Bu nedenle bir hesaplaşmaydı. Bu yüzden daima sistemleri ve sistemlerin muhafız ve hakimlerini sorgulamayı hedef almaktaydı.

1950 lerden sonra fundamentalist Hıristiyanlar kendilerini diğer Hıristiyanlardan ayırmışlar, bir takım oluşum, tarikat ve cemaatler kurmuşlardır. Örneğin Amerika'da fundamentalistler; kürtaj kliniklerini bombalama, liberallere saldırma ve kendilerinden olmayanları öldürme konusunda herhangi bir tereddüt göstermemişlerdir. Kitab-ı Mukaddes'in modern bilimsel metotlar ışığında tefsir edilmesine, yorumlanmasına şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Fundamentalist Yahudi Haredi grubu, kadınların toplumsal hayatta yer almasına karşı çıkmakta; televizyon seyretmeyi ve kadınların sosyal faaliyetlere katılmalarını haram görmekte ve kadın sesini zina olarak nitelermektedir.

20. asırda İslam toplumunda görülen en aşırı hareket Şükrî Mustafa'nın Mısır'da kurduğu et-Tekfir ve'l-Hicre cemaatidir. Öncüsü *Şükrî Mustafa*, önceleri *Müslüman Kardeşler* cemiyeti üyesi idi. 1965'te girdiği hapishanede gördüğü işkencelere reaksiyon olarak bu cemaati kurdu. Cemaat mensubu fanatikler çağımızın büyük ulemasından *Muhammed Hüseyin ez-Zehebi*'yi kaçırarak katlettiler. *Şükri Mustafa,* Allah dışında kalan mabutlarla savaş adına Müslümanlarla savaştı, ulema ve müçtehitleri "putlar" olarak tanımladı ki bunun nedeni de onların icma ve kıyası İslam'ın temel kaynakları arasında saymalarıydı.

[176] Kutlu, Sönmez ;Çağdaş İslamî Akımlar ve Sorunları,Ankara,2008.s.1176,177.

Şükrî Mustafa cemaatının önemli prensiplerinden bazıları şunlardı:

- Cemaat mensupları dışındakilerin arkasında namaz kılınmaz, kestikleri yenmez.
- "*Cemaatten ayrı olarak vefat eden cahiliye ölümü üzerine ölür*."[177] hadisini yorumlayarak, "Kim cemaatimize biat etmezse Müslüman değildir." hükmüne vardılar.
- Cemaatleri dışına çıkanın eşi boşanır.
- Kendilerinden ayrılananların kanı hederdir.
- İslam ümmeti ümmidir; dolayısıyla fen ilimleri, tıp, matematik vs. ilimleri öğrenmek, onları öğreten okullara gitmek haramdır. Hz. Muhammed dileseydi tüm ilimleri öğrenirdi, ancak ümmi olarak kalmayı yeğledi.[178]
- Müslümanların askerlik yapmaları haram ve şirktir. Filistinlilerin İsrail'le savaşı küffarın küffarla savaşıdır.
- *"Sizler de gücünüzün yettiği her çeşit kuvvetten savaş için beslenen atlardan hazırlayın…"*[179] âyetinin gereği olarak modern araç ve gereçlerin kullanılması haramdır.
- Dünyanın dönmediğine inanmak imanın gereğidir.
- Cemaat öncüsü tüm Müslümanların lideridir. Ona beyat etmek farz, karşı çıkmak İslam dairesinden çıkmak anlamındadır.
- Taklit eden, müçtehitlerin görüşleriyle amel eden, icma ve kıyasa baş vuran kafirdir. Bu anlayışa göre H. 4. asırdan sonra Müslümanlar toptan dinden çıkmışlardır; malları, canları, ganimettir; nikahları geçersizdir, çocukları gayrimeşrudur, Müslüman mezarlığına defnedilmezler.

Kısacısı, bu saplantı *Hz. Âdem'*in oğlu *Kabil* ile başlamış,Yahudi ve Hıristiyan fanatiklerce destek bulmuş, Batınîlik, Mürcie, Mealcilik, Kadiyanilik, tekfir ve tehcir vs. hareket ve çıkışlarla günümüze kadar devam etmiştir.

II. BÖLÜM

İTİDAL VE AŞIRILIĞIN ANLAM ALANI

---

[177] Buhari, Fiten, 3.
[178] Bkz. Sadık, Hasan, **el-Fıraku'l-İslamiyye,** Kahire, 1997**,** s. 351-353.
[179] Enfâl, 8/60.

İtidalin Tanımı

"İtidal, ifrat ile tefrit arasındaki erdemli duruştur."

İtidal; her şeyi yerli yerine koymak, ölçüye riayet etmektir. *İtidal,* Kur'an ve sünnete dayalı yaygın İslam anlayışının sınırları içinde kalan inanç ve telakkileri ifade eder. "*İşte böylece sizi bütün insanlar üzerine adalet örneği vasat/model bir toplum yaptık…"*[180] İtidal, âyette geçen *vasat* sözcüğü ile ifade edilir. *İtidal,* ruh ile beden, mana ile madde arasında dengeyi bulmak, orta yolu sağlamak anlamındadır. İtidal, ulemayı reddedenlerle onları masum görenler arasındaki vasat görüştür. *İtidal,* dünyada haramdan başka bir şey görmeyenlerle haram tanımayanlar arasındaki dengeyi sağlayan duruştur. İtidal, ifrat ile tefrit arasındaki erdemli duruştur

Mutedil duruş sahipleri, meseleleri ele alırken sünnetullahı göz ardı etmezler; nefret ettirmez, ürkütmez, ye'se düşürmezler; insanlar arasında ihtilafın kaçınılmaz olduğunu kabul eder, dil ve kültür farklılığını Allah'ın ayetlerinden bilerek meseleleri ona göre ele alırlar. Onlar, fıkıhta muamele ve ibadette ümmete kolay olanı seçer, akidede azim ve sebat gösterir, şahadet pahasına da olsa inancını yaşar, muamelede ise esnek davranırlar.

İtidal, dini hayata taşımada denge ve ölçüyü esas almaktır. İtidal; mezhepsizlik ile mezhebi kutsama, ruhbanlık ile maddecilik, bid'atçilerle duygusal selefîlik, batınîlikle zahirîlik, bid'atçi tasavvufu savunanlarla Rabbânî tasavvufu reddedenler, mutaassıplarla müçtehit taslakları, aklı mutlak anlamda hakem edenlerle onu dışlayanlar, tarihi mirası reddedenlerle hatasıyla doğrusuyla onu kutsayanlar, seküler kesimle ruhbancılar, Batı'yı yanılmaz bir tanrı görenlerle onu kovulmuş bir şeytan ve dikilmiş bir put görenler arasında vasat bir yoldur. İtidal, aklı tamamıyla dışlayan fanatik kesim ile vahyi dışlayıp aklı kutsayan kesim arasındaki dengedir.

İtidal, "*Emrolunduğun gibi dosdoğru ol."*[181]âyetinde söz konusu edilen istikameti yakalamaktır. İtidal, ilhamı tamamıyla reddedenle onu dinin bir kaynağı olarak kabul eden anlayış arasındaki noktadır. İtidal; amelde katı

[180] Bakara, 2/143.
[181] Hûd,11/112.

duruş ile ibadetleri ilga eden anlayış arasında müstakim yoldur. İtidal; özel mülkiyeti reddeden komünizmle onu kutsayan kapitalizm arasındaki çizgidir. İtidal; ehliyet aramaksızın herkese içtihadı gerekli gören ile içtihat kapısını tamamıyla kapatan tutucu görüş ortasındaki vasat anlayıştır. İtidal, maslahat gerekçesiyle nasları ilga eden anlayışla maslahatı reddedenler arasında vasat yoldur. İtidal, tüm ümmeti tekfir edenlerle, aleni irtidat edenleri Müslüman gören anlayış arasındaki anlayıştır. İtidal, mürebbi ve mürşidi reddedenlerle, mürşit elinde gassalin elindeki ölü gibi duran anlayış arasındaki yoldur. İtidal; her şeyi haram gören anlayışla haram tanımayan anlayış arsındaki yoldur. İtidal; hem akla hem de nakle yer veren duruştur. İtidal, sadelik ve esneklik anlamına gelen selefiliktir.

İtidal, cesaret ile korkaklık arasında vasat çizgidir*. İtidal*; güzel ahlak, sabır, iffet, cesaret ve muvazeneden oluşur. *İtidal* sahibini ifrat ve tefrite düşmekten korur. *İtidal,* yerine göre öne atılmak, yani cesarettir; yerine göre tehlikeden kaçınmak, yani erdemdir. *Hz. Musa* bunun örneğini ortaya koymuştur; "*Sizden korkunca da kaçtım; derken Rabbim hüküm lütfetti ve beni peygamberlerden kıldı*."[182] Âyette hem *Hz. Musa'*nın peygamberliği, hem de beşer olma sıfatıyla kavminden gelecek zarardan endişe ettiği vurgulanmıştır.Yerine göre korkmak itidal ve erdeme aykırı değildir, Gerektiğinde, kaçmak zafer olabiliyor. Yani erdemliktir. Hazreti Peygamber'in hicreti buna örnektir. Hz Peygamber'in, "*Mü'minin nefsini zelil düşürmesi uygun olmaz."* buyurunca, ashab, *"Nefsi zelil düşürmek nedir?"* diye sorunca; "*Kişinin güç yetiremediği işlere girişmesidir.*" buyurması bu gerçeği ifade etmektedir.*[183]*

[182] Şuarâ, 26/21.
[183] İbn Mace, Fiten, 21.

Aşırılık Alanı

"*Kurda göre çoban aşırıdır*."

Sadi Şirazi

İfrat; vasıtanın yokuşa, tefrit inişe sürülmesidir. İtidal ise aracın dosdoğru yolda seyretmesidir. Arapçada, *tatarruf, teşeddud, guluvv,* ve *tanattu'* gibi kelimelerle ifade edilir. Tatarruf, t*araf'*tan türetilmiştir; en uçta olmak üzere ortada olmayıp itidal sınırını aşmak, kenarda durmaktır. Etimolojik olarak dinin bir tarafıyla ilgilenmek, ona saplanmaktır. Yanlış-doğru demeden tek bir mezhep, bir ekol veya görüşle amel etmek, onda ısrar etmek, ve başkalarını yanlış görmektir.[184] Aşırılık, tavassutun zıddıdır. Aşırılık, Kur'an ve sünnete dayalı yaygın İslam anlayışının sınırlarını aşan inanç ve telakkileri ifade eder.[185]

Kökencilik, fundamentalizm, radikalizm, aşırılık, ifrat ve tefrit çok yoğun bir biçimde birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir. Bazı köktencilerin söylemleri de Haricî, Batınî, Zahiri söylemlerle örtüşmektedir. Fundamentalizm kelimesi; etimolojik yapısı göz önüne alınarak kökencilik, temelcilik ve katı muhafazakarlık olarak tercüme edilebilir. Bu akım sadece Müslümanlara özgü değildir. Değişik kesimler; İslamî uyanış, hareket ve faaliyetleri, farklı biçimde tanımlarlar. Sözgelimi Batılı sosyologlar İslamî faaliyetleri fundamentalist *çıkışlar* olarak nitelerken, siyasi çevreler, bu olguya *aşırılık/şiddet taraftarlığı vs.* isimler vermektedirler.

Aşırılık konusuyla ilgilenen herkesin öncelikli şikayeti tanımların çokluğu ve aşırılığı tanımlamadaki zorluktur. Olaya bakıldığında hangi eylem, düşünce ve inancın aşırı hangisinin de itidal olduğunu ortaya koyma bu araştırmada karşılaşılan zorluklardan bir tanesidir. Genelde insanlar kendilerini mutedil, muhaliflerini ise aşırı görmektedirler. Kimisinin terör dediği eylemler başkaları tarafından özgürlük ve demokrasi olarak telakki edilir. Sadi'nin dediği gibi, kurda göre çoban aşırıdır; çobanın kurdu sevmemesi aşırılıktır.

Kamuoyunu ilgilendiren konuların çoğunda ifrat ve tefrite gidilmektedir. Sözgelimi; kimileri felsefî kavramlara ve doktrinlere saplanmış kalmışlar. Kimi

[184] İmam, Abdulfettah, **Efkâr ve Mevâkıf**, Kuveyt, 1996, s. 267.
[185] Şâtibi, **el-İtisâm,** 2/200.

çevreler, “şekilciliği” aşamamış, ömürlerini; giysilerin biçim ve rengi, tespih ve kaşığın nasıl tutulacağı, sakalın biçim ve miktarı gibi şeklî meselelerle tüketmişlerdir.

İfrat ve tefrit müzikten yararlanma hususunda da kendini göstermiştir: Mutlak anlamda helal görenler olduğu gibi, her şeyiyle onu haram görenler de olmuştur. Kadınların tesettürünü Ortaçağ geleneği görenler tefrit, çarşaf ve peçe dışındaki giysileri haram görenler de ifrat etmişler. Giyside itidal, avret yerlerinin örtünmesiyle gerçekleşir. Meşhur görüşe göre, kadının elleri ve yüzü avret değildir. Sahabe kadınlarından peçe takanlar olduğu gibi yüzleri açık olanlar da vardı. Maslahat gerekçesiyle sarih olan nasları uygulamadan kaldıranlar tefrite saplanmışlardır. Kadına okuma-yazmayı yasaklayan görüşler, yabancı dil öğrenmenin zarurete bağlı olduğunu söyleyenler hep ifrat etmişlerdir. Kadının, giyim şeklinden veya inancından dolayı öğretim hakkından mahrum bırakılması tefrittir.

Kişinin sahip bulunduğu beceriyi muattal kılması tefrit cümlesindendir. Çağdaş düşünür Muhammed *Gazzâlî,* “namazda Fatiha sûresini okumadan, rüku esnasında imama yetişenin namazının sahih olup olmadığını” soran bir eczacıyla yaptığı tartışmayı aktarır. Eczacı söz konusu namazın geçerli olmayacağında ısrar edince *Gazzâlî* kendisine şunları der: Aziz kardeşim, sen eczacısın. Eczanende bulunan tüm ilaçlar ya Siyonist, emperyalist ya da Komünist ülkelerce üretilmektedir. İlaç üretmeyi ihmal ediyorsun da bir incir çekirdeğini doldurmayan tartışmalarla uğraşıyorsun. “Fatiha Okumadan İmama Yetişenin Namazının Olmadığını Savunanlar Cemiyeti” ni mi kurmak istiyorsun?[186] Konu ulema arasında tartışılmış ve namazının geçerli olduğuna dair fetva verilmiştir. Onu gündemde tutmanın, safları dağıtmanın, blok oluşturmanın ne anlamı olur?

Boğanın kırmızıya olan tepkisi gibi tasavvuf, mezhep, tarikat kavramlarından kaçanlar bulunduğu gibi, onları Kitap ve sünnetin önüne geçirip dinleştirenler de bulunmaktadır. İki kesimden biri ifrat, diğeri de tefrittedir. Keza, ruhsatlardan yüz çevirmek; mesela hastanın teyemmüm yerine su ile abdest

[186] Gazzâlî**,** Muhammed, **Düstûr**, s. 99.

almada ısrar etmesi, kişinin zamanını misvak tutma, sarık sarma biçimi vs. gibi fer'i meselelerle geçirmesi ifrat ve tefrit cümlesindendir. Öncelikli konuları bırakıp ayrıntılara saplanmak da ifrat ve tefrit kapsamındadır. Teşehhüt parmağının oynatılıp oynatılmaması konusundaki ihtilaflarla yıllar harcanırken, *lailaheillallah*'ın anlamı ihmal edildi; niyetin telaffuzuyla yıllar geçirilirken, namazda huşunun önemi üzerinde durulmadı.

Mubahları terk etmek aşırılık cümlesindendir. Takva olmayan hususları takvaymış gibi algılayarak onlardan kaçınmak tefrittir. Allah'ın kulları için yaratmış olduğu nimet ve ziynetlerden kaçınmak da bu kapsamdadır. Birinin öncüsünü, lider veya mürşidini aşırı derecede övmesi, ona taassupla bağlanması, hatalarını görmezden gelmesi, onları fâsit te'villerle savunması yasaklanmış aşırılık kapsamındadır.

"Ey iman edenler! Allah için adaleti gözeten şahitler olunuz. Sakın bir kavme olan kininiz sizi adaletsizliğe götürmesin…"[187] âyetinde de belirtildiği gibi, düşmanımız da olsa adaletten ayrılmamamız emredilmiştir. Bir fert ya da cemaatin iyiliklerini görmezden gelip, eksik yönlerini dillendirmek, sıralamak tefritin tezahürü olduğu gibi, iyilikleri görüp kötülükleri görmezden gelmek de aşırılıktır. Şahıslar övülürken veya yerilirken aşırı gitmemek, yiyecek ve giyside aşırı gitmemek itidalin tezahürüdür. Nafile ibadetler uğruna farz ibadetleri ihmal etmek, önemli konular dururken tâli konularla meşgul olmak tefrit kapsamındadır.

İbadet ve sorumluluklardan kaçınmak tefrittir. İbadetlerin zamanını ve kılınış biçimini inkâr etmek tefrittir. "İbadet, Allah'ı anmaktan ve kalbi temiz tutmaktan ibarettir," deyip ibadetleri ihmal etmek tefrittir. "İslam dışı yönetimlerin malı helaldir." hezeyanıyla kaçak elektrik, kaçak su kullanmak ifrattır. Bu hırsızlığın, İslam ve cihad adına yapılması daha da çirkindir. Hz. Peygamber'in kendisiyle savaşan ve kendisini yurdundan çıkaran insanlardan aldığı emanetleri geri iade etmesi bunun delilidir. "Allah'ın helal kıldığından uzaklaşmak, takvadır," gerekçesiyle onlardan yararlanmamak tefrittir. Nimetleri kullanmada sınır tanımamak, israfa kaçmak ifrattır. Sevgide aşırı gitmek ifrattır.

[187] Mâide,5/8.

“Ömür boyu aşk”, “ömür boyu futbol”, “ömür boyu eğlenmek” vs. çıkışlar ifrat kapsamındadır. İfrat ve tefrite gitmenin önemli nedeni, insanların neyi, kimi, ne ölçüde seveceğini bilmemeleridir. Günün büyük kısmını insanlar arasında geçirip, ailesine vakit ayırmayan, keza nefsini hesaba çekeceği zamanı olmayan biri de tefrittedir.

Aşırılığın görüldüğü yerlerden birisi de sevgi ve nefrettir. Sevgi kainatın mayasıdır. Allah Teala kâinatı sevgi üzerine kurmuştur. Birisini aşırı derecede sevmek, keza aşırı derecede yermek ifrat ve tefrittir. Ancak, *“Sizden kim onları severse onlardandır.”*[188] “*İmanın en sağlam kulpu Allah için sevmek ve Allah için buğz etmektir.*”[189] gibi naslarda da ifade edildiği gibi, gerektiğinde nefret etmek de erdemliktir. Yani, hem Allah için seveceklerimiz, hem nefret edeceklerimiz olmalı. Hümanizm bahanesiyle İslam’ın azılı düşmanlarını sevenler ifratı, basit bir hatadan dolayı mü’minlere düşman olanlar da tefriti ortaya koymaktadırlar. Müslümanın sevgi ve nefreti nasların müsaade ettiği ölçüde olmalıdır. İtidal, nasların izin verdiği ölçüde sevmek veya nefret etmektir.

Topluma katılıp katılmama konusunda üç farklı duruş sergilenmektedir:

1. Cuma namazlarında, cemaatle kılınan namazlarda ve hatta bayramlarda bile insanlardan uzak duranlar; yani tefrite düşenler.

2. Günah ve eğlence için topluma katılanlar; yani ifrata düşenler.

3. İyiliği emretme konusunda insanlara katılıp günahlardan kaçınan ve uzak duranlar; yani mutedil olanlar.

Emredilenle yetinmeyip ona ilaveler yapmak, mesela akşam namazını dört rekat olarak kılmak,sadece kandil gecelerinde namaz kılmak, abdest organlarını yıkamada aşırıya gitmek, yenileme ve maslahat namına sünneti reddetmek, tarihsellik adıyla İslam’ın ahkâmını ilga etmek, faizi çağdaş ekonominin bir gereği olarak algılamak, çağdaşlaşma gerekçesiyle İslam’ın cezai müeyyidelerini reddetmek aşırılığın tezahürü kapsamındadır.

---

[188] Mâide, 5/51.
[189] İbn Hanbel, **Müsned**, hadis no: 4286.

Dini reforma etme girişimleri aşırılığın bir yansımasıdır: 1928 yılında *Fuad Köprülü* riyasetinde bir reform heyeti kurulmuştu. Heyet, dinin bilimsel temalar üzerine yeniden tanzim edilmesiyle ilgili bir dizi teklif hazırlar. Bunlar arasında ibadet şekli ve ibadet dilinin düzenlenmesi gibi hususlar da vardı. Bunlardan sadece ezan Demokrat Parti'nin iktidara gelişine kadar Türkçe okunur. Diğerleri hiç tatbik imkânı bulamaz.[190]

Batı'yı tanıma ve ondan yararlanma konusunda insanlar değişik duruşlar sergilemektedirler. Bu konuda insanlar üç farklı eğilim ortaya koymaktadırlar.

1. Batı'yı bir tanrı gibi algılayıp önünde huzurla eğilen, Batı karşısında gözleri kamaşan kesim. İfratçı olan bu görüş sahipleri Batı'dan gelenleri efendiden köleye gelen emirler olarak değerlendirirler.

2. Şeytandan kaçarcasına Batı'dan kaçan tefritçi kesim. Bunlar Batı'yı zehirli yılana benzetirler. Onu lanetlenmiş bir nesne, zehirli bir ejderha olarak telakki ederler.

3. Batı'nın iyisine iyi, kötüsüne kötü diyen mutedil kesim.

Kimi çevreler şeytandan kaçarcasına siyasetten kaçmakta, kimileri de siyaset dışında bir kurtuluşa inanmamaktadırlar. Kimileri cihadın nesh edildiğini, tebliğin rafa kaldırıldığını, nefretin gereksiz olduğunu iddia etmekte; kimileri de sürekli hatim indirdiği halde Kur'an'ın tefsiri olan sünnetten yüz çevirmektedir. Kimileri, ömürlerini *Hayatussahabe*, *Riyazüssalihin* ve ilmihal gibi tek tip kitap okuyarak geçirmekte; kimileri, Kur'an dışında tüm kitapların yakılması gerektiğini ileri sürmekte; kimileri de sadece üstad veya mürşitlerinin kitaplarının okutulması gerektiğini iddia ederek, başka kitapların okunmasına sıcak bakmamaktadır. Kendi cemaat kitaplarına her şeyi kuşatan *Levh-i mahfuz* gözüyle bakarlar; yaş-kuru ne varsa her şeyin kendi kitaplarında bulunduğuna inanırlar.

Aşırılık ile İtidalin Karşılaştırılması

[190] Fığlalı, Ethem Ruhi, **Din Devlet İlişkileri**, Muğla, 1977, s. 50.

“İtidal, Allah’ın değişmez toplumsal yasalarını, düşünmeyi, muvazeneyi, test etmeyi esas alırken; aşırılık, duygusallığı, hurafeyi ve cedelleşmeyi esas alır.”

Yusuf Karadâvî

Mutedil duruş her dönemde İslam toplumunun çoğunluğu tarafından kabul görmüşken, aşırı duruş azınlıkta kalmıştır. Mutedil duruş, ilim, irfan yolu; aşırılık ise cehalet, hissiyat ve hobiyi tatmin vasıtasıdır. Mutedil cenahta peygamberler, ashap, müçtehitler yer alırken, aşırı cenahta cahiller, fanatikler bulunmaktadır. İtidal, fıtrata göre hareket etmek; aşırılık, fıtratı dışlamaktır. Yolun aşağısı/inişi tefrit, yukarısı/yokuşu ise ifrattır. İtidal ise virajı, çukuru, yokuşu ve inişi olmayan dosdoğru yoldur.

Mutedil duruş, peygamberler, onların yolunda olanlar, alimler, müçtehitler ve Rabbânî mürşitler,bilge ve bilginler tarafından temsil edilirken, aşırılık, akıl ve düşünceden ziyade, hissiyat ve önyargı sahipleri tarafından temsil edilmektedir. Aşırı söylemle mutedil söylem cihadın varlığı ve gereği konusunda hemfikirken nasıl icra edileceği konusunda ayrılmaktadırlar. Başta cihadın tarifi konusunda, ihtilaflar baş gösterir. Cihad ve kıtal aynı mı? Günümüzde cihadın ortaya konulma biçimi nasıldır? Mutedil duruşla ifratçı-tefritçi duruş, İslam’ın temel söylemlerinde ittifak halindedirler. Büyük oranda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. İmanî ve İslamî temellerde ve özde ihtilaf yoktur. Hilafet, giysi, bid’at, mezhep, oy kullanma, tevessül, cahili toplumlarda görev alıp almama gibi konular ihtilaf, ifrat ve tefritin olduğu önemli konulardandır.

İslam aydınlıktır, aşırılık karanlıktır. İslam, rahmet ve kolaylık; ifrat ve tefrit zahmet ve sıkıntıdır. İslam kardeşlik ve sevgidir; ifrat-tefrit kindir, nefrettir. İslam ilimdir, medeniyettir, irfandır, düşünmektir; aşırılık cehalettir, bağnazlıktır. İslam, inceleme ve araştırmayı önerir; ifrat-tefrit donukluğu, tutuculuğu, taklit ve

taassubu önerir. İslam adalet ve eşitliktir; aşırılık, zulüm ve ihlaldir. Korkaklık tefrittir, saldırganlık ifrattır. İtidal ise ikisinin arasıdır.

İslam, dinin ilim, ilmin de din olduğunu söyler. Tefrit, ilmin insanlar için perde olduğunu söyler. *"Onlar bu dünya hayatının dış yüzünü bilirler; ahiretten ise gafildirler*."[191] âyetinde dikkat çekildiği gibi, aşırılıkta ilim ve tahsil adına, davet ve dini vecibeleri ihmal vardır; hayat, eğlence ve zevkten ibarettir.

İslamî söylemde ifratçı-tefritçi duruşlar homojen ve geçicidir, muarızları endişelendirmez. *"(Allah) gökten su indirdi de vadiler kendi miktarınca sel oldu. Sel de, yüzüne çıkan bir köpük yüklendi. Bir ziynet veya bir meta yapmak için ateşte üzerini körükledikleri madenlerde de onun gibi bir köpük meydana gelir. İşte Allah hak ile batılı böyle çarpıştırır. Amma köpük atılır gider, insanlara menfaati olan ise yerde kalır. İşte Allah, misalleri böyle verir."*[192] Âyette söz konusu edilen *köpük* ifrat ve tefrite, *faydalı şeyler* ise itidale işaret eder. Mutedil duruş, âyetin de belirttiği gibi kalıcı olandır, sağlamdır, hikmetle yoluna devam etmektedir. Kökleri sağlam yere inmiş, dalları ise göklere yükselmiştir. Yabancı akım ve cereyanlar ona ilişememekte, fırtına ve kasırga onu sarsamamaktadır.

a. İtidal; Allah'ın değişmez toplumsal yasalarını düşünmeyi, muvazeneyi, test etmeyi; meseleleri çıkmaza sokmadan, onların maksat ve illetlerini bilmeyi, dengeyi bulmayı; öncelikli konulara eğilmeyi; fıkıh ve fıkıh usulünü bilmeyi; akidevî konularda ittifakı; çağın gerektirdiği donanımı sağlamayı; yenileme ile selefiliği beraber götürmeyi; İslam'ın sabiteleriyle, zamanla değişebilen ahkâm arasında muvaze yapmayı; fetva ve davette kolay olanın tercih edilmesini; akidede sebatı önerir. İtidal, değişmenin ancak düşünsel ve ahlakî değişimle gerçekleşebileceğini söyler; iç değişmeden dış değişmez ilahî düsturunu esas alır; İslam'ı çağa sunabilecek proje ve programlar takdim eder; gündemdeki konulara çözüm ve alternatifler sunar; insan haklarının korunmasını ve karşılıklı diyalog yollarının geliştirilmesini tavsiye eder.

b. Aşırılık; akidede, hurafe ve cedelleşmeyi; İbadette, bid'at ve şekilciliği; düşüncede donukluğu; fıkıhta taklitçiliği; siyasette ikiyüzlülüğü, maslahatgüzarlığı; öncelikte cüz'î konuları; ruh terbiyesinde sathiliği; davette

[191] Rûm, 30/7.
[192] Ra'd, 13/17.

kabalığı; ihtilaflı konularda girift ve zor olanı; dindarlıkta katılığı; toplumda şov yapmayı, kibri; başkalarıyla muamelede bağnazlığı, su-i zannı; hizmet ve davette sünnetullahı dışlamayı, olgunlaşmadan meyve toplamayı, tekfiri, şiddeti ve kaba kuvveti öne çıkarır.[193]

İtidalde; ihtilaflı konulardan önce ittifak edilen konular, amelden önce akide, laf yerine aksiyon vardır. İfrat ve tefritte ise kolaylaştırma yerine zorluk, müjdeleme yerine nefret, tahkik yerine taklit ve taassup vardır. İtidalde; duygusallık yerine ciddiyet, nicelik yerine nitelik, hayal ve kuruntu yerine azim ve ciddiyet, bölünme ve dağılma yerine birleşme ve kardeşlik, kin ve düşmanlık yerine muhabbet ve dostluk; ihtilaf ve zıtlaşma yerine vahdet, hoşgörü ve yardımlaşma, ırkçılık ve bölgecilik yerine ümmet bilinci, ucb ve kibir yerine özeleştiri vardır.

Allah'a İmanda İtidal

> *"İlahî hitap Kur'an'ı dikkatle okuyup düşünürsen, tüm kainata hükmeden bir zatı fark edersin.(…) Mülkünde hiçbir şey ona gizli değildir. Kullarının gizli, aşikar her hallerini bilir. Mülkünü tek başına idare eder, işitir, görür, verir, men eder, az amele çok sevap verir, aziz ve zelil eder."*
>
> İbn Kayyım

Kur'an'ın anahtar kelimesi *Lafz-ı celal*dır; bu kelimenin üç bine yakın yerde geçmesi,[194] Kur'an'ın içeriği konusunda okuyucusuna ipucu vermektedir. Diğer önemli anahtar kelimeler, *ahiret* ve *risalet*tir, ana konu ise *tevhit*tir. Açıktan veya işaret edilerek Allah Teala'nın sıfat veya esmasının geçtiği âyetler de göz önünde bulundurulursa, nerdeyse tevhit ve akidenin işlenmediği âyet kalmamaktadır.

Genelde iman düşüncesi ve özelde tevhit düşüncesi İslam kültürünün her zerresine karışmıştır. O, damarlarda dolaşan kan gibidir; edebiyatta, ilimde, kültürde, her yerde onun izleri bulunur. İslam, iman üzerinde önemle durur. Akide; Allah ile bir akit yapmak anlamındadır. Amel ve hayat onun üzerinde

[193] Karadâvî, **Fıkhu'l-Evleviyât**, Beyrut, 2004, s. 221-223.
[194] Bkz. Abdulbaki, Muhammed Fuad, **el-Mu'cemu'l-Müfehresü li Elfazı'l-Kur'anı'l-Kerim,** Beyrut, 1988.

kurulur; ona göre hareket edilir. Ahlaka yön veren odur. Onun sağlam olması ahlak ve ibadetin sağlam olması anlamına gelir. Çünkü ahlak, ibadet ve eşyayla ilişki onun üzerine kurulmuştur. Gidişattaki sapmalar onun zaafiyetinden kaynaklanır.

İnanç konusunda da vasat bir topluluğuz. İmanın söz, amel ve tasdikten ibaret olduğuna inanırız. Her iki dünyada huzur ve mutluluğun kaynağı imandır. Hayata anlam kazandıran, yaratılış gayesini öğreten, karanlığı aydınlığa çeviren, aydınlık sırlarını çözen tek anahtar odur. Aşılmaz yollarda güç kaynağı odur. İnsanlık için olmazsa olmaz hakikattir. Hâkim için adaletin, asker için şahadetin, yönetici için merhametin ve dürüstlüğün tek kaynağıdır.

İslam inancında Allah yaratıcıdır, sevendir, diriltendir, öldürendir; rızk ve izzet O'nun elindedir. Kainatı sevk ve idare eden O'dur. O'nun iradesi olmadan bir atom, bir hücre, bir yaprak hareket etmez. Kalpler onunla huzur bulur. O'nu bulan her şeyi bulmuş, O'ndan gafil olan her şeyi kaybetmiştir. İnanç aydınlıktır; inkâr karanlıktır. Kur'an ilah tanımayanlarla mücadele ve diyalog kurmaktan çok, onu tanımada ve kavramada yanılanların hatalarını ortaya koymayı yeğler; doğru ve halis bir tevhit anlayışını ortaya koyar. Çünkü insanlar inkârdan ziyade şirke saplanırlar. Kur'an onların Allah'a inandıkları halde Allah'a şirk koştuklarını haber vermiştir.[195]

İslam'ın mutedil inancında, Hz. Peygamber dahil, hiç kimse kendisine ne yapılacağını bilmez. *"Bana ve size ne yapılacağını da bilmiyorum."*[196] Kur'an'da zikredilen[197] *Tubbe*'nin ne olduğunu, *Lokma*n'ın peygamber olup olmadığını,[198] keza, vahiy gelmeden *Hz Aişe*'nin beraatını, ruhun mahiyetini, kıyametin ne zaman kopacağını bilmemekteydi. İslam, Allah Teala'yı tanımaya, O'na ibadet etmeye davet eder. Rızkın, yardımın O'ndan geldiğini, yer ve göklerin hazinelerinin O'nun elinde olduğunu, yaratan ve diriltenin O olduğunu işler.

İslam'ın hedefi, muhatabına tevhit merkezli bir inancı sunmaktır. Tevhitten kastımız; yaratıcı ve rızk verici olarak Allah'a iman etmek, O'nu zat,

---

[195] Bkz. Yûsuf, 12/106.
[196] Ahkaf, 46/9.
[197] Duhan, 44/37.
[198] Bkz. İbn Kesir, **Tefsir,** 4/230.

sıfat ve fiillerinde birlemektir. Allah'ın muradı istikametinde O'na iman etmektir. Tüm peygamberlerin ilk ve en önemli hedefi, şirk, küfür, nifak ve hurafeleri yok edip, tevhidi yerleştirmekti.

Râzî, Kur'an'da 600 civarında ahkâm âyeti dışında kalan tüm âyetlerin tevhidi yani sağlam bir inancı işlediğini vurgulamaktadır.[199] *"Biz senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki, ona şöyle vahiy etmiş olmayalım: Gerçek şu ki, benden başka ilah yoktur; onun için hep bana ibadet edin."*[200]*, "Andolsun ki biz, her ümmete; Allah'a kulluk edin ve Tağut'tan sakının, diye uyaran bir peygamber gönderdik. Sonra içlerinden kimine Allah hidâyet nasip etti, kimine de sapıklık hak oldu. Şimdi yeryüzünde bir dolaşın da peygamberlere yalancı diyenlerin sonunu görün!"*[201]

Kasimî, konuyla ilgili olarak *İbn Kayyım*'dan şunları nakleder: "İlahî hitap Kur'an'ı dikkatle okuyup düşünürsen, tüm kainata hükmeden bir zatı fark edersin. Tüm övgüler O'nadır, sıkıntı ve musibetlerin yaratıcısı O'dur, sıkıntılar O'nun yardımıyla giderilir.O zat (c.c.) Arş'a istiva etmiştir. Mülkünde hiçbir şey ona gizli değildir. Kullarının gizli, aşikar her hallerini bilir. Mülkünü tek başına idare eder, işitir, görür, verir, men eder, en az amele çok sevap verir, aziz ve zelil eder. Yaratan, rızk veren O'dur. Öldüren, dirilten, takdir eden, hüküm veren, tedbir eden O'dur. Küçük-büyük her şey O'ndan gelir. Onun izni olmadan hiçbir şey hareket etmez, her yaprağın düşüşü O'nun ilmiyledir(…)

Allah Teala'nın kurtuluş ve helak yollarına nasıl dikkat çektiğine dikkat et, esma ve sıfatlarını iyi düşün. Allah Teala nimet ve ihsanıyla kullarını sevindirmek istiyor. Nimetlerini insanlara hatırlatmaktadır. Nimetlerini kazandıracak konuları emrediyor, insanları helak edecek konulardan alıkoyuyor. İnsanlara; Zat-ı Celal'ine itaat etmeleri halinde, kavuşacakları nimet ve ihsanı hatırlatıyor. Dost ve düşmanlarının karşılaşacakları neticelerden haber veriyor. Düşmanlarının nasıl helak olduğunu, dostlarının nasıl kurtulduğunu beyan ediyor. Bu bağlamda misal getiriyor, delil serd ediyor,muarızların şüphelerine en güzel biçimde cevap veriyor, doğruları tasdik ediyor,yalancıların yalanlarını geçersiz kılıyor, hakkı söylüyor, en doğruya

---

[199] Râzi'den nakleden, Mahmut, Abdulhalim, **et-Tefsiru'l-Felsefi fi'l-İslâm**, Mısır, ts., s. 71.
[200] Enbiya, 21/25.
[201] Nahl, 16/36.

iletiyor, esenlik yurduna davet ediyor, azap yurdundan sakındırıyor, azap ve eleminin çirkinliğini hatırlatıyor. Kullarının fakru zaruret durumlarını ve ne kadar muhtaç olduklarını hatırlatıyor, zatının hiçbir şeye muhtaç olmadığını, kendilerinin ise her konuda muhtaç olduklarını beyan ediyor. Sahip oldukları şey onun ihsan ve rahmet deryasındandır. Şer olarak bilinen her şeyde hikmet vardır. Dostlarına itapta bulunduğu zaman en nazik biçimde itap ediyor. Tüm bunlara rağmen, günahlarını affediyor, özürlerini kabul ediyor, zellelerini ıslah ediyor, onları müdafaa ediyor, koruyor, sıkıntılardan kurtarıyor, onlara yardım ediyor, kefil oluyor; onların gerçek dostları O'dur; başka gerçek dostları yoktur. Düşmanlarını mağlup eder, intikam alır, O ne güzel dost ve yardımcıdır. Gönül bu evsaftaki bir zatı nasıl sevmesin? Yüce olan, sonsuz kerem ve rahmet sahibi birini sevmemek elde mi? O, nasıl en büyük sevgili olmasın ve her an anılmasın?[202]

Allah'a İmanda Aşırılık

"Sonunda öğrendim ki: En sağlam ve kalıcı yöntem Kur'an yöntemidir."

Râzî

İnanç ve akidede görülen ifrat-tefrit ve sapmaların temelinde Kur'an'ı dışlamak yatmaktadır. Büyük bir müfessir ve kelamcı olma özelliği yanında bir filozof kimliği de sergileyen *Fahreddin er-Râzi*, akidede Kur'an yolunun en sağlam ve en kalıcı yol olduğuna dikkat çekerek şöyle der: Aklı öne vermenin sonu prangaya vurulmaktır. İnsanların cehd ve gayretlerinin çoğu beyhudedir. Ruhlarımız, bedenlerimiz yalnız ve biçaredir. Dünyamızdan elde ettiğimiz netice ise eza ve kötülüktür. Ömür boyu yaptığımız araştırmada biriktirdiğimiz beyhudedir. Kelamî yöntemlerle, felsefî metotları denedim. Onlar ne bir derde derman ne de bir soruna çare oldu. Kur'an yönteminin en sağlam yöntem olduğunu fark ettim. İspat konusunda istersen *"O'na ancak güzel sözler*

[202] Bkz. Kasimî, **Mehâsinu't-Te'vil**, Beyrut, ts., 1/649.

ulaşır."[203]*, "Rahman olan Allah Arş'a istivâ etmiştir."*[204] âyetlerini; Allah'ı tenzih konusunda da, *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir."*[205]*, "O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler."*[206] âyetlerini oku. Benim gibi tüm yolları deneyen bunun gerçek olduğunu fark edecektir.[207]

Nuh (a.s) döneminden beri putçuluk devam etmektedir. Kura'n'ın haber verdiği *Vedd, Suva',Yağus,Yauk;* Nuh kavminin taptığı putlardandı.[208] İnsanlar risaletten uzak kaldıkça şeytanın tuzaklarına düştüler. Neticede *Sebe' Kraliçesi* döneminde olduğu gibi, kimisi güneşe tapmış. *"Onu ve halkını,Allah'a değil, güneşe secde ediyorlar gördüm. Şeytan onlara yaptıklarını yaldızlamış ve bu şekilde kendilerini yoldan saptırmış da doğru gidemiyorlar."*[209] *Hz. İbrahim*'in kavminde ve daha sonra da Sabiilerde olduğu gibi, kimileri ay ve yıldızlara; Mecusilerde olduğu gibi, kimi ateşe tapmış, onun için tapınaklar inşa etmiş,nöbetçi ve hizmetçiler tutmuş, bir an bile ateşin sönmesine imkân vermemiş. Mecusiler dörtgen şeklinde hendekler kazmış, etrafında dönerek ibadet etmiş; sevgisinden içine atlayanlar dahi olmuş. Bazıları, kurban etme gayesiyle mallarını, çocuklarını içine atmışlar.

Hilbaniyye, "su her şeyin kaynağıdır"gerekçesiyle suya ibadet ederdi. İnançlarına göre her şey onunla doğar, gelişir; temizlik onunladır. Kadim Mısır'da günümüz de Hindistan'da olduğu gibi hayvanlara, insanlara, hatta insanların avret mahalline tapılmış; *"Seni tenzih ederiz, Sensin onlara karşı bizim sahibimiz! Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı, çoğu onlara inanmıştı!"*[210] âyetinin haber verdiği gibi, kimileri cinlere ibadet etmiştir.

İslam öncesi cahiliye toplumunda da her evin bir putu vardı. Sefere çıkmadan önce onlara ellerini sürerlerdi. Sefer dönüşünde de yapılan ilk iş onlara el sürmekti. *Ebu Reca* anlatıyor: Cahiliye döneminde taştan yapılmış putlara tapardık. Daha güzelini görünce öncekini atar, yenisine tapmaya başlardık. Taş bulamayınca da bir avuç toprağı sütle yoğurur, ona tapmaya

---

[203] Fâtır, 35/10.
[204] Tâhâ, 20/5.
[205] Şûrâ, 42/11.
[206] Bakara, 2/255.
[207] Bkz.Râzî, **Tefsir,** (Mukaddime), s. 15.
[208] Bkz. Nûh, 71/23.
[209] Neml, 27/25.
[210] Sebe', 34/41.

başlardık. *Amr b. Abse* şunları nakleder: Taşlara tapanlardan biri de bendim. Bir yere gittiğimizde dört taş toplar, üçünü tenceremizin altına koyar, en güzelini ise ibadet için put olarak değerlendirirdik.[211]

Bazıları,"*Kalpler, Rahman olan Allah'ın parmaklarından iki parmağı arasındadır.*"[212] hadisinden hareketle Allah'ın kaç parmağının olduğunu, tırnağının olup olmadığını tartışmakla, "*O'nun benzeri gibi bir şey yoktur."* [213] âyetine muhalefet ederek Müşebbihe ile Mücessimenin yaptığı hatalara saplandılar. Allah'ın zatını derinlemesine incelemeye, sıfatlarını irdelemeye çalıştılar. Yahudiler, "Allah fakir ve cimridir.", "Cumartesi istirahat etti." dediler. Hıristiyanlar, insanları Allah Teala'ya benzettiler. *"İsa* Allah'ın oğludur, rızk verir, affeder, tövbeleri kabul eder." dediler.

Sebeiyye, önceleri *Hz. Ali'*nin peygamber olduğunu, sonra da aşırı giderek onun ilah olduğunu iddia etti.[214]

Kadere İmanda İtidal

> *"Hırsızlık yapan birisi Hz. Ömer'e getirilir ve neden hırsızlık yaptığı sorulur: 'Ey mü'minlerin emiri! Hırsızlık benim kaderimde varmış, Allah'ın takdiriyle hırsızlık yaptım.' der. Hz. Ömer, saçma gördüğü bu ifadesinden sonra; 'Allah'a iftira ettiği için önce kendisine otuz değnek vurun;sonra da hırsızlık cezası neyse gereğini yapın.' der."*

İslam akidesinin amentüsünde yer alan kader, Allah Teala'nın ezelden ebede kadar olacak bütün şeylerin zaman ve yerini özellik ve niteliklerini ezeli ve sonsuz ilmiyle bilip sınırlaması ve takdir etmesi anlamındadır. Kader Allah'ın ilim sıfatıyla ilgili bir kavramdır. *"O'nun katında her şey ölçüyledir."*[215], *"Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüyle yarattık."*[216] âyetlerinde işaret edildiği gibi kader, kainattaki bütün varlık, hareket ve olayları belli bir ölçüye göre düzenleyen ilahî bir kanunu ifade eder. Kadere iman demek hayır-şer, iyi ve

---

[211] Bkz. Karadâvî, **el-İbadet fi'l-İslam,** Beyrut, 1986, s.133.
[212] Tirmizi, Kader, 7.
[213] Şûrâ, 42/11.
[214] Bağdâdî, Ebu Mansur b. Tahir b. Tahir b. Muhammed, **el-Farku Beyne'l-Fırak,** Beyrut, 1990, s.233.

kötü, acı-tatlı, canlı-cansız ne varsa hepsinin Allah'ın ilmi ve takdiriyle yaratıldığını; dolayısıyla Allah Teala'nın sonsuz güç ve otoritesini ortaya koyar.

İnsanlar Yüce Allah'ın kendileri hakkında sahip olduğu bilgiden habersizdirler ve pratik hayatta bu bilginin etkisi altında olmaksızın kendi iradeleriyle hareket etmektedirler. Kaderde önemli olan bir husus şudur :Kaderin iç yüzünü Allah'tan başka kimse bilemez.

Kader mutlak ve kesin bir şekilde çözümlenmesi mümkün olmayan ilahî bir sırdır. Bu nedenle işi kadere bırakıp çalışma terk edilmez. İnsan kadere iman sayesinde Allah'ın yegane yaratıcı ve hâkim olduğunu bilir, meydana gelen her şeyin O'nun malumatı dahilinde olduğunu bilir; böylece yüksek bir maneviyata, sağlam bir karaktere sahip olur, hayata büyük bir metanetle atılır, başarıdan başarıya koşar, hiçbir şeyden yılmaz, bir işte başarısızlığa uğrarsa "bunda Allah'ın kim bilir ne güzel hikmetleri var." der ve teselli bulur, ümitsizliğe kapılmaz, gevşemez;çünkü kim Allah'a güvenirse Allah kendisine yeter.[217]

Sorumluluğunu yerine getiren mü'min, kader bilinciyle, zaferin kendisini beklediğinin bilincindedir. O, kimseye zillet göstermez, rızk ve ecelin Allah'ın elinde olduğunu bildiğinden rahattır, zillete düşmez, kanaat sahibidir, kalben müsterihtir. Sağlam kader anlayışı sahibi şöyle der: Dünyada öyle mutluluk veren ve cenneti andıran bir atmosfer vardır ki onu bulmayan ebedi cennete girmez."Cennetim göğsümdedir. Düşman bana ne yapabilir.Sürgün edilmem hicret, hapsedilmem halvet, Allah yolunda öldürülmem şahadettir." der.

Sağlam/mutedil kader bilinci, insana erdemi, cesareti, cömertliği öğretir. Çünkü rızkın Allah'ın elinde olduğunu bilir, infakla malın bitmeyeceğinin bilakis bereketleneceğinin bilincindedir. Kadere inanan, samimidir, dürüsttür; her şeyin Allah katında yazıldığına, zerre kadar iyiliğin bile karşılıksız kalmayacagına inandığından Allah'a karşı iyi zan beslemektedir.

Kadere inanan, kimseye haset etmez, bencil değildir; her şeyin ilahî takdirle programlandığının farkındadır.O ümitsiz de değildir. Toplumu sarsan manevi ve ruhsal hastalıklardan uzaktır. Kinci değildir. Çünkü herkese takdir

---

[215] Ra'd, 13/8.
[216] Kamer, 54/49.
[217] Bkz. Talak, 65/3.

edilen olmuştur. Rabbine güveni tamdır, yazılandan başkasının başına gelmeyeceğinin bilincindedir. O kâhine, yatıra gitmez. Her şeyin Allah'ın elinde olduğunu, O takdir etmeden hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceğini bilir. Mütevazidir, makam ve malla azmaz. Bolluğun da sıkıntının da imtihan ve geçici olduğunu bilir. Allah'ın ilmi her şeyi kuşatmıştır. Olan ve olmayan ve olacak her olay O'nun ilmi kapsamındadır. Yaratıkları yaratmadan önce de biliyordu.

Kader anlayışı, sahibine moral ve cesaret verir. İradesini kullandıktan sonra meydana gelen musibetlerden üzülmez, "ölürüm" endişesiyle cihad ve hayırlı faaliyetlerden geri kalmaz, fakirlik korkusuyla cimrilik yapmaz, rızkından endişe duymaz.

İslam'ın önerdiği kader anlayışı mutedil duruşu ortaya koymaktadır. Mutlak irade sahibi Allah Teala'dır, insanı diğer varlıklardan ayıracak ve sorumlu tutacak bir irade vermiştir; iradesini nasıl kullanacağını peygamberler ve kitaplar vasıtasıyla öğretmiştir. Allah'ın dilemediği hiçbir şey gerçekleşmez ve hiçbir hareket veya olay meydana gelmez. Her şey O'nun isteğiyle gerçekleşmektedir. Hayra rıza gösterir, şerri ve kötülüğü istemez. İnsan aklından ve iradesinden dolayı sorumludur. Allah'ın hadiseleri bilmesi cebri değildir. Ayın tutulmasında bilimcilerin herhangi bir etkisi olmadığı gibi, Allah Teala'nın eşya ve hadiseleri önceden bilmesinin olayların gerçekleşmesinde bir etkisi bulunmamaktadır. Keza, bir öğretmenin öğrencisinin durumunu önceden bilmesi öğrencinin çalışmasına herhangi bir müdahale anlamına gelmez.

Yanlış bir inancın tezahürü olarak bazı kesimler, kadere inanmanın kalkınma ve ilerlemeye mani olduğunu söylerler. Oysa kadere inanma insana manevî bir destek sağlayıp, zaafa düşmeden, sünnetullah ölçüleri dahilinde kişinin görevini yerine getirmesi için cesaret verir.

Abdulkadir Geylânî kadere iman konusuna yeni bir anlayış getirerek şunları der: "İnsanlar kader konusunda konuşmak istemezler. Ben öyle düşünmüyorum. Ben bu konuda zirveye ulaştım. Bir pencereden girdim, hak yöntemiyle hak için kaderle güreştim." *Geylânî* rızk konusunda da şöyle der: "Kimileri şöyle düşünür: 'Rızkları taksim eden Allah'tır, zengin kaderi ile zengin olmuş fakir kaderi ile fakir olmuştur, sultan yeryüzünde Allah'ın gölgesidir. Onun zulmü halkın zalim oluşundandır.' Bu gibi telkinlerle insanları zillete

düşürmekte ve yaltaklık etmektedirler.” [218] *Geylânî*, kadere getirmiş olduğu bu yaklaşımıyla kaderi inkâr etmiş değildir. Bilakis o, insanın sorumluluğuna dikkat çekmektedir. Meşru yollarla kötülüklerle mücadeleyi ön görmektedir. Ceht ve gayret kaderin diğer bir adıdır. *Geylânî,* aynı zamanda “kader” ile ilgili yanlış yorumları da düzeltmiştir.

Kader, insana zorluklara karşı direnç ve sebat gücünü verir. Zorluk ve meşakkatler karşısında cinnet geçirenler, hatta intihar edenler olmaktadır. Kader inancının bilinmediği veya yanlış algılandığı toplumlarda bu tür olaylar daha sık görülmektedir. İşin garibi maddi imkânların bol, geçinme standartlarının yüksek olduğu yerlerde intihar olaylarının daha çok görülmesi temel sorunun madde değil inançsızlık veya eksik ve batıl inançtan kaynaklandığını göstermektedir.

Müslümanlar kötülüklere iyilik, açlığa yemek, düşmana cihadla mukavemet ederler. Ashap, ilaç ve duanın kadere mani olup-olmayacağını sorunca, Hz. Peygamber, “*Alınan tedbirler de kader cümlesindendir*.” buyurdu.[219] Hırsızlık yapan birisi *Hz. Ömer*'e getirilir ve neden hırsızlık yaptığı sorulur; “Ey mü’minlerin emiri! Hırsızlık benim kaderimde varmış, Allah’ın takdiriyle hırsızlık yaptım.” der. *Hz.Ömer*, saçma gördüğü bu ifadesinden sonra; “Allah’a iftira ettiği için önce kendisine yüz değnek vurun, sonra da hırsızlık cezası neyse gereğine bakın.” der.”[220] Düşman ülkeyi işgal ettiğinde *kaderimizdir* deyip onlara karşı hareketsiz ve eylemsiz kalır mıyız? Hastalığa karşı *Allah’ın kaderidir* deyip tedaviden vazgeçer miyiz? Düşmana karşı cihad, hastalığa karşı tedavi kader gereğidir.

Hiç kimse ben *Allah’a tevekkül ettim bu nedenle maaş almaktan imtina ediyorum* demez*.* Maaş almayı da tevekkül etmeye aykırı görmez. Kadere karşı gelmiş olmaz. İyi güreşen birinin galip geleceğini, iyi bir performans ortaya koyamayanın da tuş olacağını söylemek onun mağlubiyetini gerektirmez.

---

[218] Bkz. Nedvî, Ebu’l-Hasan Ali Hasanî, **Ricalu’l-Fikri ve’d-Daveti fi’l-İslam**, Beyrut, 2007, 1/315.
[219] İbn Hanbel**, Müsned,**3/421.
[220] Velveyl, Kamil Cemil**, el-Kadâü ve’l-Kederü fi Hayâtine**, Amman, 1996, s. 34.

Müslüman kamuoyunda görülen sapmalarda kader inancının yanlış anlaşılmasının önemli etkisi vardır. Bu bakımdan kader inancının sağlam biçimiyle yerine oturtulması gerekmektedir. Bu tashihte ulemaya büyük pay düşmektedir. *Hz. Ali'nin* ifadeleriyle kader, karanlık bir yol ve dipsiz fırtınalı bir deryadır.

Cüneyd-î Bağdâdî, tebliğin kaldırıldığını savunanların, kadere muttali oldukları için kötülüğü sakındırmanın gereksiz olduğunu söyliyenlerin, alkol kullananlardan ve zina edenlerden daha kötü ve tehlikeli bir konumda olduklarını belirtmiş. *Gazzâlî* de böylelerinin toplumdan izole edilmesinin yüz inkârcıyı izole etmekten daha erdemli bir eylem olduğunu belirtmiştir.[221]

Kadere İmanda Aşırılık

> *"Fransızlar, Mısır'ı işgal ettiklerinde halkın direnişini kırmak için kader inancını tahrif edip onu Müslümanlara karşı kalkan olarak kullandılar. Şöyle ki: Dağıttıkları broşürlerde şu temayı işliyorlardı: Hiçbir şey Allah'ın takdiri dışında değildir. Her şey O'nun takdiriyle hareket etmektedir. Binaen aleyh Fransızlara teslim olup itaat etmeniz inancınız gereğidir."*

Kaderin yanlış yorumlanması, donukluk, taassup ve yozlaşmaya basamak kılındı. Bu sapmacı anlayışa göre önceden her şey tespit edilmiştir, amel etmeye gerek yoktur, çalışmak ile çalışmamak aynıdır. *Watt, Motogomery, Goldziher, E. Renan* gibi müsteşrikler kaderi, İslam'a saldırmak için kullanmışlardır. [222]

Kader zaman zaman masum kanların akıtılmasına kalkan yapılmıştır. Emevilerin despot yönetiminde, *Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'*in şahadetinde Cebriyeci kader anlayışının etkisi vardır. Batinî sûfiye; zaman olmuş, Allah'ın iradesine karşı konur gerekçesiyle işgalci düşman güçlerine mukavemet göstermemiş. *Ali Berade et-Ticani* şunu der: Küffar, günahkarlar ve asiler Allah'ın iradesini yerine getirmektedirler. Bu nedenle onlara karşı koymamak

---

[221] Gazzâlî, **Faysalu't-Tefrika,** (Resâil ile Bereber) Beyrut, 1996, s. 248.
[222] Örnek için bkz. Goldziher**, el-Akide ve'ş-Şerie fi'l-İslam**, Mısır, 1959, s. 9-10.

gerekir.[223] Fransızlar, Mısır'ı işgal ettiklerinde halkın direnişini kırmak için kader inancını tahrif edip onu Müslümanlara karşı kalkan olarak kullandılar. Şöyle ki: Dağıttıkları broşürlerde şu temayı işliyorlardı: Hiçbir şey Allah'ın takdiri dışında değildir. Her şey O'nun takdiriyle hareket etmektedir. Binaen aleyh Fransızlara teslim olup itaat etmeniz inancınız gereğidir.[224] Emperyalistler kaderi kullanarak Müslüman halktan itaat bekliyorlardı. Çünkü sapmacı anlayışa göre takdir-i ilahî onları Müslümanlara musallat kılmıştır. Onlara karşı çıkmakla ilahî iradeye karşı çıkmak arasında bir fark yoktu!

İnsanı cansız varlık gibi değerlendiren Cebriyeci kader anlayışı, insan iradesinin, müdahalesinin ve hürriyetinin olmadığını savunur. İnsan, rüzgârın önündeki yaprak veya hallaç pamuğu gibidir; fiiller insana mecazen nispet edilir. Namaz kıldı, oruç tuttu, "*adam öldürdü," "hırsızlık yaptı"* gibi ifadeler mecazdır. *"Güneş doğdu," "rüzgar esti", "yağmur yağdı"* demek ile "*insan adam öldürdü, namaz kıldı"* demek arasında fark bulunmamaktadır. Cebriye, bununla Allah'a, zulüm nispet etmiştir.

Tefritçi-Cebriyeci kesimin kader bağlamında kullandıkları âyetlerden iki tanesi şunlardır: *"Allah'a ortak koşanlar diyecekler ki: 'Allah dileseydi ne biz, ne de babalarımız O'na ortak koşardık; hiçbir şeyi de haram kılmazdık' Bunlardan öncekiler de bizim azabımızı tadıncaya kadar böyle yalanlamışlardı. Onlara de ki: "İlim denilecek bir şeyiniz var mı ki, bize çıkarasınız? Siz sadece bir zannın ardından gidiyorsunuz ve siz yalnızca atıp tutuyorsunuz."*[225],*"Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin."*[226]

Cebriyeci-tefritçi anlayış bilinçli veya bilinçsiz olarak yukarıdaki ayetlerle Müslümanların önüne set çekilmektedir. Cebriyeci bir yaklaşımla şöyle denilmektedir: "Sen kendine bak, Allah'ın hidâyet etmek istemediği kişileri sen mi hidayete erdireceksin? Vazgeç bu sevdadan, olanlar Allah'ın iradesiyle gerçekleşmektedir." Cebriyeci-tefritçi anlayışın aksine, her iki âyet, hidâyetin Allah Teala'nın elinde olduğunu; davet ve tebliğ etmenin ise insanın sorumluluğu kapsamında olduğunu belirtmektedir. Tohumu toprağa atmak,

---

[223] Ticânî, Ali Harazim,b. Arabi, Berade el-Mağribi, **Cevâhiru'l-Meâni ve Bulûği'l-Emânî Fi Faydi Ebi Abbasi**, Beyrut, 1988, 1/221.
[224] Muhamed Kutub, **Vâkiuana'l- Muâsır**, Suudi Arabistan, 1986, s. 201.
[225] En'âm, 6/148.
[226] Kasas, 28/56.

sulamak, gübrelemek, havalandırmak kulun görevleri kapsamındadır. Onu yetiştirmek, bereketlendirmek ise Allah'a aittir. Cehd ve gayret kuldan, başarı ve muvaffakiyet ise Allah Teala'dandır. *"Kendilerine açık deliller gelmiş ve peygamberin hak olduğuna şahitlik etmişken, imanlarının arkasından nankörlük edip inkâra sapan bir milleti, Allah nasıl başarılı kılar? Oysa Allah, zulmedenler topluluğunu başarılı kılmaz."*[227] âyeti kimlerin hidâyete ermeyeceğini belirtmiştir. Peygamberlerin öncelikli vecibeleri davettir, davetin yararı olmasaydı davet ve tebliğle emredilmezlerdi.

Cebriyeci-tefritçi kader anlayışı savunucuları insanı sorumsuz hale koydular. Bu inanç, hukuku ihlal etmekte, insanın sorumluluğunu kaldırmakta; katil ile maktul, zalim ile mazlum, inanan ile inanmayan arasında herhangi bir fark görmemektedir. Kaderi tamamıyla reddeden görüş, tefritçi-inkârcı yani, Allah Teala'nın cüziyyâtı bilmediğini savunan görüştür. Bu görüş, önemli ölçüde Yahudi ve Hıristiyanların ellerinde bulunan mevcut kitaplardan destek bulmaktadır.[228] Astrolojiye inanan bazı kesimler de burçlardan bazı anlamlar çıkarmak suretiyle insanın kaderine müdahale edebileceğini savunarak ifratçı bir duruş sergilemektedirler.

Allah'ın irade ve müdahalesini dışlayan bu kesim, kulu tamamıyla bir yaratıcı olarak görmektedir. Yaratmayı, iradeyi insana nispet etmektedir. Bu inanca göre tek yaratıcı değil, sayısız yaratıcı bulunmaktadır. Bu anlayış; "İki tanrı var; biri nuru, diğeri de karanlığı yaratır." diyen Mecusi anlayışı çağrıştırmaktadır.

Kur'an'la İletişimde İtidal

"Biliniz ki bu Kur'an insanları en doğru/mutedil yola hidayet eder…"

Kur'an; 17/9.

[227] Âl-i İmrân, 3/86.
[228] Bkz. Tekvin İshah, 12/12-13.

Kur'an, Allah Teala tarafından Hz. Muhammed'e Arapça olarak indirilip bize tevatür yoluyla ulaşan mübarek kitaptır.[229] Diğer bir tanımla, Kur'an, Allah'ın indirilmiş kelamıdır, yaratılmamıştır. Hz. Muhammed'e nazil olmuş, Hz. Osman Mushaf'ında yazılan, Arapça olarak tevatürle bize ulaşan Allah'ın kelamıdır.[230] Kur'an, ilahî kitap olarak, değişmeden, kıyamete kadar semada/*Levh-i mahfuzda* bulunan nüshasının aynısını devam ettiren tek ve en büyük mucizedir.

Kur'an'ın şöhret bulmuş beş ismi vardır. *Kuran, Kitap*,*Tenzil, Zikir, Furkan.*[231]

Kur'an'a *kitap* denilmesi yazılmış bir mushafta bulunmasındandır. Bununla, Kur'an'ın şifahî bir metin olmayıp yazılmış ve muhafaza edilmiş bir metin olduğuna dikkat çekiliyor. Bu kitap en çok okunan, itina gösterilen kitap olma özelliğini de taşımaktadır.[232] Kur'an, kitaptır, ancak kul tarafından yazılmış bir kitap değildir. Dizilişi, âyetleri, vakıfları vahiyle tespit edilmiştir. Onda, ne indiren *Cibril*'in ne de kendisine indirilen Hz. Muhammed'in hiçbir payı ve katkısı yoktur. Resmi evrak gibi getirenin onu değiştirme imkân ve salahiyeti yoktur.

Tenzil, "O alemlerin Rabbinden indirilmiştir."[233] âyetinde de geçtiği gibi, *indirilmiş* anlamındadır.

Zikir; *"Ve muhakkak ki o (Kur'an) hem senin için, hem de kavmin için bir şereftir ve ileride bundan sorulacaksınız."*[234]*, "Şüphe yok ki, o Zikr'i/Kur'an'ı biz indirdik biz; her halde onu muhafaza da edeceğiz."*[235] âyetlerinde de beyan edildiği gibi, okuyucusuna Allah Teala'yı, peygamberleri, ahireti, cenneti, cehennemi hatırlatmaktadır.

Furkan, Kur'an'ın önemli isimlerinden biridir.[236] İyi ile kötüyü, hak ile batılı birbirinden ayıran *ilahî ölçü* anlamındadır.

Hz. Peygamber'den önceki peygamberler de mucizeler göstermişlerdir.Hz. Musa'nın asasının yılan oluvermesi,*Hz.İsa*'nın Allah'ın

---

[229] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili,** 1/21.
[230] Âmidi, Seyfuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Ali**, el- İhkâm fi Usuli'l-Ahkâm**, Beyrut,1985. 1/82.

[232] Mevlana, Abdulmecid Deryadâbî, **Tefsirul Kur'an: (Holy Qur'an),** Hindistan, 2004, 1/33.
[233] Şuarâ, 26/192.
[234] Zuhruf, 43/44.
[235] Hicr, 15/9.
[236] Bkz. Furkân, 25/1.

izniyle ölüleri diriltmesi, kötürümleri iyileştirmesi vs.[237] Ancak günümüzde bunları görmemiz, ortaya koymamız mümkün değildir. Kur'an ise kalıcı tek mucizedir. İndiği dönemde meydan okudu, günümüzde de meydan okuyuşu devam etmektedir. Bu nedenle Kur'an, sadece Hz. Peygamber'in değil, tüm peygamberlerin mucizesidir. Şöyle ki: Kur'an sadece Hz. Peygamber'in değil binlerce peygamberin risaletinden haber vermekte, hepsine iman etmeyi gerekli kılmakta ve mucizelerinden haber vermektedir. Peygamberlerden birinin risaletini reddeden tüm peygamberlerin risaletini reddetmiş olur. Bu nedenle Hz. Muhammed'e iman eden biri tüm peygamberleri tasdik etmek durumundadır. Neticede Kur'an tüm peygamberlerin kitabı olma özelliğini taşımaktadır.

Kur'an'ın üslubu ne şiir ne de nesirdir. Ancak her ikisinin de özelliklerini taşır. O, nazımdan daha çekici daha caziptir. İnsan ruhuna nüfuz eden ilahî mucizevi bir üslûba sahiptir. Bu özelliğinden dolayı olacaktır ki Arapça bilmeyen Hıristiyanlık, Yahudilik, Budizm vb. dinlere mensup bazı kişiler bile Kur'an'ı dinlerken heyecan içinde kalmakta, vecde gelmekte ve bu ilahî atmosferden haz almaktadırlar.

Kur'an her şeyiyle ilahîdir. Yani, Allah'tan gelmiştir; başkasına ait söz değildir. Allah Teala'dan hikaye edilmedi, O'nun bir cüzü de değildir. Mushaflarda okunması bu özelliğini kaybettirmez. Çünkü asıl itibariyle bir şey kimin tarafından başlatılmışsa ona nispet edilir; Kur'an, hem anlamıyla hem de harfleriyle Allah'a aittir.[238]

Genelde Kur'an tanımı yapılırken isabetli bazı yaklaşımlar ortaya konulmasına rağmen, bazı yaklaşımların eleştirilere açık olduğuna inanmaktayız. Şöyle ki: Kur'an tanımlanırken Kur'an'ın iniş maksadını ortaya koyan, ancak ihmal edilen *hidâyet* olma özelliği de göz önünde tutulmalıdır. Nitekim Kur'an'ın bu özelliğine sık sık atıfta bulunularak dikkat çekilir. *"Biliniz ki bu Kur'an insanları en doğru/mutedil yola hidayet eder…"*[239] Fatiha sûresinin beşinci âyetinde de hidâyete vurgu yapılmıştır. Bu kitap sayesinde insanlar

[237] Bkz. Şibli Numani, **Asr-ı Sadet**, çev. Ali Rıza Doğrul, İstanbul, 1977, 2/433-490.
[238] İbn Teymiyye, **Mecmûu'l-Fetâvâ,** 3/144.
[239] İsrâ, 17/9.

cahilliye yerine hidâyeti, şirk yerine tevhidi, eşyaya ibadet yerine, alemlerin Rabbi'ne ibadeti buldu.

Kur'an tüm özellikleriyle farklı bir yöntem arz eder; içeriği, dizimi, anlamı, konu ve olayları arz etmesi hep farklı ve değişiktir. Bu anlamda *önsöz*, *giriş*, *gelişme ve sonuç* bölümleri yoktur. Konuları alt alta dizilmemiştir. Onunla ilk defa karşılaşan, şaşırır kalır. Çünkü hiç görmediği bir durumla karşı karşıya kalır. Onu okuyan ilahî hitabın sesini duyar. Adem-Şeytan mücadelesini izler; bazen dünyanın yaratılışını, meleklerin kalemlerini işletirken çıkarmış oldukları hışırtılarını dinler; *Firavun'*un denizde boğulmasını*, Ebu Leheb'*in ellerini kurutan *tab- tab* sesini duyar; sabahın teneffüsünü içinde hisseder; zorbaların nasıl tehdit edildiğini, mağdurların ahını, kıyamet sahnelerinden hamile kadınların yüklerini nasıl bırakacaklarını müşahede eder. Keza, o; Kur'an'ın kendisine hitap ettiğini, kendisine rehberlik ettiğini, cennetliklerin birbirine selamlarını, karşılıklı oturuşlarını, Allah Teala'nın onlara selam verişini hep yaşar, insanın annesinin batnından dünyaya gelişini, çocukluk, ergenlik ve yaşlılık dönemlerini takip eder.

Kur'an'ın temel hedefi dile, edebiyata yön vermek değil, hayata müdahale etmek, onu doğru inanç ve amel üzerine kurmaktır. Bu özelliği onun *diyolojik* özelliğe sahip bir metin olduğunu göstermektedir. Yani, Kur'an önyargıdan uzak, objektif düşünen okuyucunun imanını artırdığı gibi, önyargıyla okuyanların da inkârını arttırmaktadır. O, her şeyiyle farklıdır. Merhum *Aliya İzzet Begoviç*'in de dikkat çektiği gibi, Kur'an edebiyat ve belagatin zirvesinde olduğu halde edebiyat değil, hayattır. [240]

Kur'an başka hiçbir kitabın sahip olmadığı özelliklere sahiptir. Çünkü onu indiren Zat, eşi ortağı olmayan, sonsuz ilim ve kudret sahibi olan Allah Teala'dır. Erdemli, yüce ahlak sahibi Hz. Peygamber'in kalbine indirilmiştir. Bir kitap veya eser sahibinin özellikleri ve saygınlığıyla bilinir. Kur'an'ı indiren zat bizi bizden çok seven, bize şah damarımızdan daha yakın genlerimizin içindekini bilen zatdır. "Kur'an'ın kendisine özgü bir yöntemi vardır. O yöntemi Kur'an'la iletişim kurabilenlerle onu kan ve ruhlarına işleyenler anlayabilirler. Onu birkaç kavram ve cümleden ibaret bilenler onu anlayamazlar. Dilin zevkini

[240] Ali İzzetbegovic, **Doğu ve Batı Arasında İslam,** çev: Salih Şaban, İstanbul, 1987, s. 22.

içselleştirenlerle Arap belagatini idrak edenler anlayabilirler. Kur'an'ı okuduğumda kendimi, Cibril'in Hz. Peygamber'e, onun da ashabına Kur'an'ı tilavet ettiği saadet asrında hissediyorum."[241]

Kur'an, Hz. Peygamber'e nazil oldu. Ancak tüm insanlığa rehber konumdadır. *Necip Fazıl,* Kur'an'ın icazına dair şu örneği verir: Kur'an'ı bir takım yapraklar üstüne yazsalar da dağlarda kuytularda bir yere bıraksalar ve kimin yazdığı, nereden geldiği, ne olduğu bilinmezse, yine de selim akıl anlar ki bu, Allah'ın kelamından başkası olmaz."[242] Dostu, düşmanı, fakiri, zengini, alimi, ümmiyi, filozofu, Müslümanı, gayrimüslimi, hukukçuyu, dilciyi etkileyen bir kitap beşer ürünü olabilir mi? Keza hepsini ilahî kelam uğrunda mesailerini harcamaya sevk eden güç nereden kaynaklanmaktadır? Tek cevap: O, Aziz, Alim ve Hakim olan Allah'tan inmiştir. Bu kitabı getiren zat (Hz. Peygamber) ilim, kültür, fen ve medeniyetten uzak bir muhitte yetişti. Orada ne mütefekkir ne alim ne de filozof vardı. Ümmi bir toplumda yetişti. Kalemin, divitin, kırtasiyenin Anka kuşundan daha nadir olduğu bir zeminde elinde ilahî meşaleyle çıktı. Herkese meydan okudu. Onları kendisine hayran bıraktı. Kur'an, geçmişte meydan okudu, hâlen de okumaya devam etmektedir.

Kur'an'ın tamamı ahenk içindedir, birbiriyle bağlantılıdır. Hepsine iman etmek gerekir. Haberleri doğrudur, âyetleri birbirleriyle çelişmez. Hepsi insanın saadet ve kurtuluşunu hedef alır. Emir ve yasakları insana yöneliktir. Onlara sarılmak iki dünya saadetini getirir. Kur'an âyetlerinin hepsi nizam, disiplin, doğrulukta birbirine benzer; aralarında çelişki yoktur. Bir âyetin mücmel bıraktığı konuyu diğer bir âyet açıklar. Muhkem âyetler anayasadır, asla değişiklik kabul etmeyen maddelerdir. Allah'ın hakimiyet birliği,helal haram, güzel ahlak, doğruluk, cömertlik vs. konularını işler. Müteşâbih âyetler ise zamana göre yeni hüküm alabilecek konulardır.

Kur'an, her şeyi ile mutedil bir kitaptır. Mutedil bir hacimde nazil olmuştur. Ne ihtiyaçları ihmal edecek derecede kısa, ne de gereksiz bilgileri sunarak usandıracak kadar uzundur. Kur'an, itidali önerir: *"Biliniz ki bu Kur'an insanları en doğru/mutedil yola hidayet eder…*" [243] Âyette geçen *akvem*

---

[241] Râfii, Mustafa Sadık, **İcâzu'l-Kur'an**, Beyrut,1970, s.21.
[242] Kısakürek, Necip Fazıl, **Çöle İnen Nur,** İstanbul, 200, s.540.
[243] İsrâ, 17/9.

sözcüğü bunu ifade eder. Yani, ifrat ve tefrit arasında vasatî ve mutedil bir yol ve yöntem önerir. İbadette, ahlakta, inançta ifrat ve tefrit arasında mutedil yolu gösterir. Onun yolu ne maddecilik ne de ruhbanlıktır. İbadetlerde kendilerine yazık edenlerle ibadetsizler arasında mutedil yoldur. Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya sarhoşluğuna saplanmışlarla, dünyayı necis ve uzak durulması gereken ejderha gibi görenler arasında mutedil yoldur.

Kur'an Allah'a varmanın,O'nu tanımanın adresidir. Allah'ı tanımak ve O'na varmak isteyenlerin bu adrese ulaşmaları gerekmektedir. Keza O'nun rızasına ermenin kapısıdır. Kur'an ikincisi ve alternatifi bulunmayan bir yoldur. Allah'a, O'nun rızasına, O'nun cennetine varmanın adresidir. Müsteşrik *Watt* şöyle der: "O, ne teolojik bir tez, ne bir hukuk kitabı ve ne de bir vaazlar derlemesidir; içinde başka şeyler de bulunan, üçünün bir karışımıdır."[244]

Allah Teala, Kur'an'la tüm kitap ve sahifeleri özetlemiş, vahiy kapısını kapatmıştır. Onda geçmiş ve geleceğe ait kıssa ve haberler mevcuttur. Davaların çözümü, ihtilafların cevabı ondadır. O, hak ile batılı birbirinden ayırır. O, hezeyan değildir. Allah Teala onu terk edenlerden hesap soracak, onu rehber edinenleri hidâyete erdirecek. O, Allah'ın kopmaz ipi, doğru yolu, hikmetli kelamıdır. Ulema, onu okumakla doymaz; diller onu okumakla yorulmaz; o, tekrar edilmekle eskimez; onun acayiplikleri tükenmez; insanlar, cinler, melekler ondan etkilenir; onunla konuşan doğru söyler, hükmeden isabet eder, okuyan ecir alır.

Kur'an'la İletişimde Aşırılık

> *"Yaşlı bir ninenin çocuğu hastalanır. Adet olduğu üzere okunması için hoca çağrılır. Hoca, iyi niyetle, şifa bulur ümidiyle çocuğun baş ucunda Kur'an okumaya başlar, ancak geleneğe muhalefet ettiğinin farkına varmaz. Yaşlı nine bağırmaya başlar. Nedeni sorulunca şu ibret verici gerekçeyi gösterir: "Henüz çocuğum ölmemiş ki hoca efendi üzerinde Kur'an okusun*."

[244] Watt, W. Montogomery, **Kur'an'a Giriş,** Çev: Süleyman Kalkan, 1998, Ankara, (Sunuş bölümü.)

Günlük gazeteler

Ne hazindir ki günümüzde Kur'an, en çok okunan ancak en az anlaşılan kitap haline gelmiştir. Netice de birçok ekol ve şahıs Kur'an'a uyma yerine, Kur'an'ı kendi görüş ve çıkarlarına alet etmiştir. İslam tarihinde itidal çizgisinden sapmış ekol ve düşüncelerin sapma nedenlerinin başında da bu gelmektedir. Konuya dikkat çeken *İbn Teymiyye*, şunları der: "İlk sapma olarak ortaya çıkan Haricî çıkış; Kur'an'ı kendi görüşleri doğrultusunda anlamaya çalışmalarından dolayı idi."[245] *Ahmed Emin, Ahmed b. Muhtar er-Razî*' den şunları aktarır: "Her ekol delilini Kur'an 'dan getirmeye çalışır. Herkes kendisini haklı, muhalifini ise yanlış görür. Kısacası; her hizip yanındakiyle övünür.[246] Bu anlayış, çok garip ve vahim neticeleri de beraberinde getirmiş; İslam diniyle mücadele eden kesim için de bulunmaz doküman oluşturmuştur.

Kur'an, İslamî mezhep ve ekollerin ilk kaynağı olduğu gibi, İslam'la mücadele eden kesimlerin de başvurdukları ilk referanstır. Birinci kesimde yanlış yöntemlerle doğruyu bulma gayesi ve isabet etmeme söz konusu iken, diğer kesimde ise İslam ve Müslümanları mağlup ve rencide etme gayesi yatmaktadır. İlk dönemlerde Haricîlerde daha sonra da Mutezile ve Zahiriye'deki ifrat ve tefrit yöntem hatalarından kaynaklanmaktaydı. *Gazzâlî*, avamı aşırı yorum ve söylemlerle meşgul etmenin çok tehlikeli neticeler doğurduğuna dikkat çekerek şöyle der: "Aşırı yorumlardan kaynaklanan söylemler avamı amel etmekten alıkoymaktadır. Bu söylemlerin savunucuları ilim ve ameli kendilerine perde kılmış, mükâşefe ve batinî ilimle bulundukları makamlara ulaştıklarını iddia etmişlerdir. Ne yazık ki bu vebanın zararı her tarafı kuşatmıştır. Toplumda bunları yayanlardan birini zararsız hale getirmek, on inkârcıyı izale etmekten daha hayırlıdır. *Ebu Yezid el-Bistami*'ye nispet edilen; "Ben Hakkım,kendimi tespih ederim" gibi şatahatlar kendisine nispet edilemez.[247]

---

[245] İbn Teymiyye, **et-Tefsiru'l-Kebir,** Thk. Abdurrahman Umeyra, Beyrut, ts., 1/122.
[246] Emin, Ahmed, **Zuhru'l-İslam,** Beyrut, ts., 4/104
[247] Bkz.Gazzâlî, Ebu Hamid, Muhammed, b Muhammed, **İhyâ Ulumi'd-Din,** Beyrut, 1989, 1/36; Zerkâni, Abduazim, **Menâhilu'l-irfan fi Ulumi'l-Kur'an,** Beyrut, 1994, 2/92.

Aşırı söylem, *"İyilik ve takva üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın.*"[248] âyetini, kötü amel ve eylemlerine alet eder. Şöyle ki: Helal-haram tanımayan, insanlar arasında haramı, etnik ayrımcılığı yayan bazı örgüt ve kuruluşlar âyeti kendilerine basamak yapmakta, faiz, şans oyunları, uyuşturucu madde ve beyaz kadın ticareti, dolandırıcılık, soygun ve hırsızlık için yardımlaşmanın âyetin gereği olduğunu söylemektedirler. Bu iddia, leşe konmak ya da soygun için aralarında sözleşen çete ve kurtların yardımlaşmasını hatırlatmaktadır. Âyetin, "*günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın."* bölümü yardımlaşmanın olmayacağı yerlere de açıklık getirmiştir.

Aşırı söylem, "*Ey iman edenler, faizi kat kat yemeyin*."[249] âyetini şöyle anlamlandırır: Allah Telala düşük ve normal faizi değil, çok yüksek olanını haram kılmıştır. Aynı kesim, faizin %5, yüzde %10 oranında olmasına cevaz vermiş, faizin devletler arasında değil, sadece bireyler arasında haram olduğunu savunmuşlardır.[250] Bu yorumla Kur'an'da en büyük günahlardan olan faizin sadece kat-kat olanı haramdır. İddialarının aksine, âyet faiz oranıyla ilgili değildir. Cahiliye döneminde uygulanan bir durumu hatırlatmaktadır. "Bunca zulüm yapmayın." cümlesinden "Az zulüm yapabilirsiniz." anlamı çıkmaz.

Çağdaş müfessir *İbn Âşur,* içki yasağında olduğu gibi, faizde de Kur'an'ın tedrici bir yol takip ettiğini savunur.[251] *"Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve eğer gerçek inananlar iseniz faiz hesabından kalan miktarı almaktan vazgeçin. Eğer böyle yapmazsanız, o halde Allah ve O'nun elçisi tarafından bir savaş açılacağını bilin. Eğer tevbe ederseniz, ana paranız sizindir. Ne haksızlık etmiş, ne de haksızlığa uğramış olursunuz."*[252] âyetleri her türlü faizi yasaklamıştır.

Aşırı güruh, "*Gücünüz yettiğinizce takvaya sarılın*."[253] âyetini dini vecibeleri ihmal için malzeme olarak kullanır. "Allah Teala, gücümüz nispetinde vecibeleri yerine getirmemizi emretmiştir." derler. *"Ey iman edenler, Allah'tan nasıl korkmak gerekiyorsa öyle korku, gerektiği gibi sakının ve*

[248] Mâide, 5/2.
[249] Âl-i İmrân, 3/130.
[250] Bkz. Hâidî, Salah Abdülfettâh, **Tasvibâtün fi Fehmi'l-Kur'an**, Beyrut, 1988, s. 188.
[251] İbn Âşûr, **Tefsir**, 3/219.
[252] Bakara, 2/278-279.
[253] Teğâbun, 64/16.

kesinlikle Müslüman olarak can verin."[254] âyeti, takvanın nasıl olması gerektiğini beyan etmektedir. Yani, takva neyi gerektiriyorsa o biçimde davranmanız gerekir. İslamî vecibeleri yerine getirmek kişilerin isteğine bırakılmamış, şartları vahiyle tespit edilmiştir. *Gücünüz yettiğince* ifadesi, kişinin gücünü esas almaktadır. Günlük vecibelerde bu ilahî ölçü göz önünde bulundurulur. Şöyle ki: Kişi ayakta namaz kılamıyorsa, oturarak, oturarak kılamıyorsa yatarak kılabilir. Keza, yolculukta oruç tutamayan ruhsatlardan yararlanabilir. *"Allah kimseye gücünden fazlasını yüklemez."*[255] âyeti de aynı manayı ifade etmektedir.

Aşırılar, *"İman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak da 'biz Hıristiyanız' diyenleri bulursun."*[256] âyetini, işgalci ve emperyalist güçlere desteğin meşruiyeti için delil göstermeye çalışmaktadırlar. Âyetin söz konusu ettiği *Hıristiyanlar,* yeryüzünde kibirlenmeyen, Kur'an dinlerken gözyaşı döken, Kur'an'ın hak olduğunu fark eden ve "*Allah'ım iman ettik, bizi şehitlerden kıl."* diyen kesimdir. Merhum *Seyit Kutub*'un da dikkat çektiği gibi, âyeti bağlamından koparmadan ele almamız gerekir. Aksi halde, tarih boyunca Haçlıların İslam topraklarında gerçekleştirdiği katliamları göz ardı etmemiz gerekecektir.[257] Aşırı güruhlar, *"Allah yolunda harcayın ve kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Yaptığınızda güzel yapın; Allah güzel yapanları sever. "*[258] âyetini hak karşısında susmaya, hakkı gizlemeye, tembelliğe, neme lazımcılığa alet edip, iyiliği emretmekten çekinirler; hatta iyiliği emredenleri fitne ve fesat çıkarmakla itham ederler; bunu yapmakla da Kur'an'ın emrini yerine getirdiklerini, başkalarını ise Kur'an'ı dinlememekle ve güzeli, doğruyu, hakkı söyleyenleri de kendilerini tehlikeye atmakla itham ederler;âyeti dalkavukluk, iki yüzlülük, zillet ve nifak için malzeme yaparlar. Allah Teala, "*Mü'minlerden mallarını ve canlarını kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır.*"[259] buyurarak, İslam ümmetinin en bariz özelliğinin iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak olduğuna dikkat çekmektedir.[260] Âyette iyiliği emretme ve kötülükten alıkoymanın imandan önce gelmesi de konuya ayrı bir önem

[254] Âl-i İmrân, 3/102.
[255] Bakara, 2/286.
[256] Mâide, 5/82.
[257] Bkz. Kutub, Seyyid, **Fi Zilâl**, 2/967.
[258] Bakara, 2/195.
[259] Tevbe, 9/111.
[260] Bkz. Âl-i İmrân, 3/110.

vermektedir.Tefritçilerin söz konusu ettiği âyet, infaktan bahsetmektedir. İnfak Allah yolunda her türlü fedakarlık ve harcamayı kapsamaktadır. Yani, Allah yolunda can, mal ve söz ile çalışmaya dikkat çekmektedir. Allah yolunda vakit ayırmak da *infak* kavramı kapsamındadır. Keza âyet, kişinin düşünce ve tasavvurunu vahiyle disiplin altına almasını gerekli kılmaktadır. Âyette geçen "*ihsanda bulunun"* ifadesiyle de Allah için takdim edilecek bir gayretin ihlas ve samimiyetle yapılması gerektiğine; yani hadiste de ifade edildiği gibi, "*Allah'ı görürcesine kulluk"*[261] etmeye, cihad, tebliğ, infak, davet vs. vecibelerin *ihsan* derecesinde yerine getirilmesinin gereğine dikkat çekmektedir.

"Hepinizin varışı sonunda Allah'adır. O size neler yaptıklarınızı o zaman haber verecektir."[262] âyeti, aşırılar tarafından tembellik, pısırıklık ve acizliğe alet edilmektedir. Bu tahrifçi tefrit neticesinde, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak rafa kaldırıldı; ferdiyetçilik ve inziva topluma katılmaya tercih edildi; *bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın* hezeyanı revaç buldu. Aynı hezeyana göre, önemli olan insanın kendi nefsini kurtarmasıdır; akrabası, komşusu, milleti günah içinde boğulsa da önemli değildir! Bu anlayış sahibi ne vecibeden kaçtığının ne de âyeti tahrif ettiğinin farkındadır. Oysa *Hz. Ebubekir'*in de dikkat çektiği gibi âyet, iyiliği emreden en önemli delildir. Şöyle ki; âyet iki önemli konuya dikkat çekmektedir.

1.İnsanın, iyiliği emretmeye yeltenmeden önce kendisini düzeltmesi,

2.Sonra da insanları davet etmesinin gerekliliği kılmaktadır.

*Abdullah b. Mübarek'*in âyetle ilgili yorumu manidardır. Şöyle der: Siz Müslümanlar yek vücut olup dininize sarılırsanız inkârcı ve muarızlarınız size zarar veremeyeceklerdir."[263] Aşırılar, *"Rabbin bal arısına vahyetti."*[264] âyetini göstererek, "Madem Allah bal arısına vahyediyor neden bize de vahyetmesin" diyebilmektedirler.[265]

Yaşanmış şu anekdot, aşırıların Kur'an anlayışını ortaya koymaktadır: "Yaşlı bir ninenin çocuğu hastalanır. Adet olduğu üzere okunması için hoca çağrılır. Hoca, iyi niyetle, şifa bulur ümidiyle çocuğun baş ucunda Kur'an

---

[261] Buhari, İman, 37.
[262] Mâide, 5/105.
[263] Bkz. Hâlidî, **Tasvibât,** s. 86.
[264] Nahl, 16/68.
[265] Bağdâdî, **el-Farku Beyne'l-Fırak**, s. 249.

okumaya başlar, ancak geleneğe muhalefet ettiğinin farkına olmaz. Yaşlı nine bağırmaya başlar. Nedeni sorulunca şu ibret verici gerekçeyi gösterir: “Henüz çocuğum ölmemiş ki hoca efendi üzerinde Kur’an okusun.” Yaşlı nineye göre Kur’an insan ölmeden önce okunmaz, zira okunsa çocuğunun ölümüne sebebiyet verebilir. Günümüz tefritçi anlayışın diğer bir örneği tefsir hocası *Prof. Dr. M. Zeki Duman’dan* aktarıyoruz: “Önemli bir tefsir uzmanımız Kur’an istismarcılarıyla ilgili olarak şu hatırasını aktarmaktadır: “Bir tarihte bir arkadaşımla beraber İstanbul’da onun bir arkadaşını ziyaret etmek için görevli olduğu camiye gittik. Namazdan sonra imamla birlikte camiden çıkmak üzereyken biraz yaşlı bir kadın yanımıza doğru geldi ve imam arkadaşa: “Oğlum, bir hatim rica etmek için sizi rahatsız ediyorum, okur musunuz?” dedi. İmam: “Olur, teyzeciğim! Fakat hangisinden istiyorsunuz?” dedi. Bu soru karşısında doğrusu ben de şaşırdım kadın da şaşırmış olacak ki: “Oğlum, bir hatim indirmeni istiyorum. Hatimin hangisi olur mu?” deyince, imam şöyle açıklamada bulundu: “Teyzeciğim, elli liralık hatim var, yüz liralık hatim var, bir de yüz elli liralık hatim var. Sen hangisinden istersin?” Kadın daha da şaşkın bir ifade ile: “Yüz liralıktan olsun.” dedi ve bir köşeye çekildiler; hemen oracıkta duasını ettiler ve parasını alıp yanımıza geldi. Anladık ki, hatimler önceden okunmuş, paket halinde hazırmış! Arkadaşımla, biraz da taaccüple birbirimize baktık ve oradan ayrıldık. Kur’an herhalde bunlara da lanet ediyor olmalı…”[266]

Tefritçiler, Kur’an’dan anlayan kalmadığından Kur’an’ı tefsir etmek haramdır, bize düşen geçmişlerimizin Kur’an’a yapmış oldukları tefsir ve yorumlarla yetinmektir, hem Kur’an’ın anlaşılması da çok zordur, meal okunmaz, Kur’an’ın gerçek bir tefsiri yapılmamıştır, bu konuda öncekiler bize bir şey bırakmamıştır, teberrük ve ölüler için okunur, kimsenin elinin yetişmediği yere konur, şifresi çözülmemiş kitaptır, anlaşılması belli kesimlerin tekeline verilmiştir,derler. Tefritçi anlayışın insanların hidayeti için indirilen Kur’an’ı nerelerde kullandığını anlamak gayesiyle, piyasaya sürülen ve *İmam Gazzâlî*’ye nispet edilen, ancak telifâtı listesinde bulamadığımız,

[266] **III. Kur’an Haftası Kur’an Sempozyumu**, Ankara, 1998, s. 280-281.

"Mucerrebatu'l-Gazzâlî Fi't-Tıbbi'-Rahmani"[267] başlıklı eserden bazı örnekler sunuyoruz.

- Havada uçmak için, okunacak âyetler, dualar, tılsımlar….(s. 37)
- Bindiği gemiyi durdurmak için okunacak âyetler … (s. 97)
- Düşmanı öldürmek için okunacak âyetler …(s. 135)
- Kadını evlenmekten alıkoymak için okunacak âyetler ...(s. 225)
- Balık tutmak için okunacak âyetler ….(s. 249)
- Gözde oluşan beyazlığı gidermek için okunacak âyetler ... (s. 406)
- Fareleri kovmak için okunacak âyetler ...(s. 313)
- Gözleri kör etmek için okunacak âyetler …(s. 313)
- Kadının aklını oynatması için okunacak âyetler ... (s. 487)
- Düşmanı hasta etmek için okunacak âyetler ... (s. 588)

Yazar, her konu için âyet listesini vermeye çaba göstermiştir. Ne hazindir ki tefritçi anlayış neticesinde dünyaya yön vermek, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için nazil olan Kur'an ölüyle beraber defnedilmekte, ölünün dağılan, çürüyen cesediyle beraber dağılmaktadır. Kadim Mısır geleneğinde olan ölüyle beraber eşya gömme geleneğinden kalma bu adet Kur'an'ın işlevinin bilincinde olan herkesi dehşete düşürmektedir.

"Tıpkı o taksim edenlere indirdiğimiz gibi O Kur'an'ı kısım kısım ayıranlara…"[268] âyetinin de dikkat çektiği gibi, tefritçi anlayış, Kur'an'ı; *tatbik edilen âyetler* ve *edilmeyen âyetler* biçiminde bölmeye çalışır. Bu anlayış sahiplerinin Allah Teala'nın şu muhtemel sorusuna iyi hazırlanmaları gerekmez mi? Ey Kullarım! Size iki dünyada mutluluk kazandıracak izzet ve esenlik getirecek bir kitap gönderdim; onu nasıl karşıladınız, ona nasıl baktınız, okuyup incelediniz mi? Tefritçiler Kur'an'ın akide ve ibadet âyetlerine inandıklarını, ahkâm âyetlerinin zaman aşımına uğradığını iddia ederler. Bunlar (hâşâ) Allah'ın ilminin eksik olduğunu kendilerinin bunu tamamlamak istediklerini mi ima ediyorlar? Yoksa insanların yarar ve maslahatlarını Allah'tan daha çok bildiklerini mi iddia ediyorlar?

---

[267] **Mucerrebâtu'-l Ğazali**, Beyrut, 2006.
[268] Hicr,15/90-91.

Kur'an'la İletişimde Aşırı Bir Anlayış Olarak Mealcilik

> *"Allah Telala,"Her şeyden iki çift yarattık ki düşünesiniz." (Kur'an; 51/49) âyetiyle her şeyi çift yarattığını belirtmiştir. Akşam ve yatsı çifttir. Kezâ,sabah ile öğle de çifttir. İkindi tek başına kalmaktadır,bu nedenle kılınmasına gerek yoktur.*"
>
> Muhammed Refiuddin

Mealci- ifratçı aşırı söylemin kendini fark ettirmesi geçmişlere dayanır. Bu söylem Kur'an dışındaki kaynakların otoritesini reddeder. Bu kesim geleneğin moderniteye yenik düşmesinin acısıyla çareyi gelenekle savaşmakta arıyordu. Bunun başında da sünneti, hadisi, fıkhı, tarihi reddetmek geliyordu. Bu kesimin ikinci kriterleri de akıl yürütmekten oluşuyordu. Bu söylem yirminci yüz yılın başlarında Hindistan'da *Ehlu'z zikir ve'l Kur'an* veya kısacası *el-Kur'aniyyun* (*Kur'ancılar-mealciler*)la başladı. Aşırılar, Hindistan modernistlerinin öncüsü *Seyyid Ahmed Han*'ın fikirlerinden beslenmişlerdir. Kurucusu *Abdullah Çekralevi*'dir.

Mealcilik, Kur'an'a dönüş ve tek kaynak iddiasındaki ısrarıyla çağdaş aşırılığın bir tezahürü olarak nitelendirilebilir. Temel söylemini, "Kur'an'la yetinmek başka bir kaynak kabul etmemek" tezi üzerine kurmuştur.Bu söylem köklü bir çıkış olmadığından popüler bir destek bulamamış, geniş kitlelere ulaşamamış ve marjinal kalması mukadder olmuştur. Geçmişte,"Domuzun eti haram, ancak yağı ve derisi helaldir." söyleminin günümüzde tezahürü mealciliktir.

Mealci çıkış, muazzam İslam kültürünü, fıkhı usulünü, hadisleri, usulünü, siyeri tarihi, "Bizimle Kur'an arasına giriyor." gerekçesiyle reddetmeye çalışır. Onları bazen inkâr etmekte bazen de "putlar" olarak nitelendirmektedirler. Aralarında, "Farz namazların beş vakitte kılınma zorunluluğu yoktur. Allah'ın namaz emretmesi Müslümanları eğitmektir" görüşü hakimdir. *"Muhakkak ki (doğru olarak kılınan) namaz edepsizlik ve uygunsuzluğu yasaklar."*[269] âyetinde

[269] Ankebût, 29/45.

de belirtildiği gibi namazın temel gayesi, Müslümanlara çirkin davranış ve kötülükleri yasaklamak ve neticede alıkoymaktır. Bu itibarla namaz amaç değil araçtır. Namazın şekli önemli değildir. Secde, rüku ve kıraat nafiledir. Müslüman dilediği şekilde namaz kılar.[270] Mealciler Müslümanlar arasındaki ihtilafın temelinde sünneti, hadisi ve fıkhı görmektedirler. Şunu sormazlar mı? Mesela, Cuma namazı nasıl kılınacak? Zekat nasıl verilecek? Hangi mallardan verilecek? Mesela beş tavuk besleyen biri; avlusunda maydanoz yetiştiren, yüzlerce dönümde pamuk ve fıstık yetiştirenden nasıl ayrılacak?

Sünneti dışlayan bu grup, çok garip ve Arapçayla izahı mümkün olmayan te'viller yapmışlardır. Sözgelimi, mealciler; "*Hamd, o gökleri ve yeri yaratan ve melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur. O, yaratmada dilediği kadar artırır.Gerçekten Allah, her şeye gücü yetendir."*[271] âyetinin namaz rekatlarını tayin ettiğini iddia ederler. Oysa bu te'vil, aklıselimin asla kabul etmeyeceği bir yorumdur.Âyetin namazla yakından uzaktan bir ilgisi yoktur. Âyet,meleklerin yaratılışından bahsetmektedir.[272]

Sünnet karşıtı çağdaş yazar *Muhammed Refiuddin,"Her şeyden iki çift yarattık ki, düşünesiniz."*[273] ayetini öne sürerek ikindi namazını inkâra kalkışmış ve iddiasını şöyle savunmuştur: Allah her şeyi çift yaratmış. Akşam ve yatsı çifttir. Keza sabah ile öğle de çifttir. İkindi münferit kaldığından kılınmaz.[274] Sünnet karşıtları, *"Hüküm ancak Allah'ındır."*[275] âyetini öne sürerek sünneti şirkin tezahürü olarak değerlendirmişlerdir. *Hoca Ahmeduddin* bu bağlamda şunları der: "İnsanlar şirki yansıtan birçok yöntem geliştirmişlerdir. Şöyle ki: Allah'a itaat asıldır;buna itiraz yok; Allah bize Resul'e de itaati emretmiştir;buna da itiraz yok;ancak insanlar sünnete ittiba adına şirkin her çeşidine saplanmaktadırlar."[276]

"*Bu kelamı sana indirdik ki sen onlara gönderilen emri açıklayasın."*[277] âyeti, Kur'an'ı beyan etmeyi Hz. Peygamber'e bırakmıştır. Mesela, Kur'an kasr

[270] Daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Öztürk, **Tefsir Tarihi Araştırmaları**, Ankara, 2005, s. 153.
[271] Fatır, 35/1.
[272] Bkz. Hâdım, Hüseyin İlahi Bahş, **el-Kur'aniyuyyûn**, Taif, 1989, s. 379.
[273] Zâriyât, 51/49.
[274] Hâdım, **el-Kur'aniyuyyûn**, s. 376.
[275] Yûsuf, 12/67.
[276] Bkz.Hadım, **el-Kur'aniyuyyan**, s. 219.
[277] Nahl, 16/44.

namazından bahsetmiş,[278] hangi namazların kastedileceğini ise sünnete bırakmıştır.Sünnetten akşam ve sabah namazlarında kasrın olmadığını öğrenmekteyiz. Keza,sünnet namazların cem'ini, zekatın nelerden verileceğini ve nisabını belirtmiştir.

Mealcilik Hz. Peygamber'e "postacılık" denebilecek bir görev vermekten öteye geçmemektedir. Kur'an Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi ve burhanıdır. Onun sünnetini Kur'an'dan ayrı olarak mütalaa etmek, dışlamak doğru olmasa gerek. Hz. Peygamber'in uygulamaları olmasaydı ibadetlerdeki vahdet ve disiplin sağlanamazdı. Kur'an ve sünneti dışlamak tefrit olduğu gibi, "Kur'an kimse tarafından anlaşılmaz, anlamak önemli değildir." demek, onu ölü kitabı olarak değerlendirmek, "belli bir azınlık dışında onu kimse tefsir edemez, sadece öncekiler onu anlamış biz anlayamayız, onlar her şeyi halletmiş bize bir şey kalmamıştır" gibi söylem ve yaklaşımlar da aşırılıktan kaynaklanmaktadır.

Peygamberlik ve Peygamberlere İmanda İtidal

> *"İmam Malik Medine'de hayvana binmekten haya ettiği halde, tevhidi zedeler endişesiyle Kabr-ı Şerif'i ziyaret ettiğinde Kabr'e yönelmezdi; ona doğru dua etmezdi.*"
>
> Ali el-Kâri

Peygamberler; Allah tarafından seçilmiş ve insanlara gönderilmiş şahsiyetlerdir. Allah'tan almış oldukları direktifleri olduğu gibi insanlara aktarırlar. Aldıkları emirleri yaşayarak gösterirler. Bu nedenle insan cinsinden gelmişlerdir. Doğruluk, emniyet, iffet ve cesaretin zirvesindedirler. Asla kendilerinin ve yakınlarının çıkarları için çalışmazlar, onların menfaatlerini sağlamakla uğraşmazlar. İnsanları kendilerine tercih ederler.

Kur'an, peygamberler arasında herhangi bir ayırım yapmamış ve birini inkâr etmeyi, hepsini inkâr etmek olarak kabul etmiştir. *"Onlar ki Allah'ın elçilerini inkâr ederler. Allah'a iman edip Resûl'ü inkâr etmek suretiyle Allah ile elçilerinin arasını ayırmak isterler. 'Kimine inanırız kimini inkâr ederiz.' derler.*

[278] Nisâ, 4/101.

İkisinin arasında bir yol tutmak isterler. İşte onlar gerçek kâfirlerdir. Biz de kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır."[279], "*Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa hiç kuşkusuz iyiyi ve güzeli bulmuş olurlar. Eğer sırt çevirirlerse mutlaka anlaşmazlık içerisindedirler.*[280]*, "Kim Allah ve Resûlü'ne inanmazsa bilsin ki biz, kâfirler için alevli bir ateş hazırlamışızdır."*[281] gibi âyetler, gâyet açık bir ifadeyle mü'min olmayı, Allah'ın rızasına, cennetini elde etmeyi de Allah ve Resûlü'ne iman etmeye bağlamaktadır. Örnek ve model topluluk, peygamberlerin hepsine inanır, aralarında fark gözetmez, hepsini sever, onlara tabi olmaya çalışır, mucizelerine inanır.Tüm bunlarla beraber beşer olduklarını unutmaz.

Hz. Peygamber'e iman etmeden kurtuluşun olamayacağını ifade eden birçok sahih hadis de bulunmaktadır:*"Allah'a yemin olsun, beni duyup da inanmayan Yahudi ve Hıristiyanlar Cehennemliktirler."*[282] *"Biriniz beni babasından çocuğundan ve tüm insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olmaz."*[283] Bu ve benzeri naslardan da anlaşılacağı gibi, cennete girmek tüm semâvi kitap ve peygamberlere iman etmeye bağlıdır.

Allah Teala, sevgili kulu Hz. Muhammed'i, kâinata rahmet ve hüccet olarak gönderdi, göğsünü açtı, şanını yüceltti, izzeti ona ve ona tabi olanlara, zilleti, ona muhalefet edenlere ve karşı duranlara kıldı, hayatına yemin etti, ismini ismiyle andı. Müslüman olabilmek için ona iman etmeyi şart koştu. Namaz, ezan, kamet, hutbe, dua ve zikirde anılmasını şart koştu. Onun davetini duyup da iman etmeyene cehennemi vaat etti.

Ashap ve onlardan sonra gelen, *Ebu Hanife, Malik, Şafii, Ahmed b. Hanbel, Buhari*, *Gazzâlî, Geylânî*, vd. onu en çok bilenler ve çok sevenler oldukları halde aşırıya kaçmadılar. *İmam Malik* Medine'de hayvana binmekten haya ettiği halde, Kabr-i Şerif'i ziyaret ettiğinde tevhidi zedeler endişesiyle Kabr-i Şerif'e doğru dua etmezdi.[284] Sünnetine ittiba eder, selam vermekle yetinirdi.

---

[279] Nisâ, 4/150-151.
[280] Bakara, 2/137.
[281] Fetih, 48/13.
[282] Müslim, İman, 69.
[283] Buhari, İman, 34.
[284] Bkz. Kâri Ali, **Şerhu'ş-Şifâ,** Beyrut, 2001, 2/153.

Üstadını çok sevdiğini iddia eden birisi onun gıyabında emir ve tavsiyelerini tahrif etse ne olur? Hz. Peygambere sevgi, saygı onun gösterdiği ölçüler dahilinde olur.Hz Peygamber sık sık şu uyarıda bulunurdu:"*Ben Abdullah'ın oğlu Muhammed'im. Allah'ın kulu ve resulüyüm. Allah'a yemin ederim ki beni Allah Teala'nın bana verdiği makamın üzerine çıkarmanızdan asla hoşlanmam.*"[285]

Peygamberlik ve Peygamberlere İmanda İfrat

"*Benim şeyhim her gün Hz. Peygamber'i dört defa vicahen/açıktan görür.*"

Havcelî

Kuşkusuz ki Hz. Peygamber'i en iyi tanıyan ve seven ashabıydı. Buna rağmen onu sevmede asla ifrat ve tefrite kaçmadılar. Bilakis bilmeden ifrat ve tefrite kaçanları ikaz ettiler.

Hz. Peygamber konusunda görülen saplantılardan biri, vicahen veya açıktan onu görme iddiasıdır.Bu iddianın temeli bazı uydurma hadis ve rüyalardır. Hz. Peygamber'den hemen sonra ashap arasında önemli konularda ihtilaflar çıkmıştır. Onu vicahen görmek mümkün olsaydı *Hz. Fatma* ile *Hz. Ebubekir* arasında *Fedek* arazisi konusunda çıkan ihtilafta veya halifenin kim olması gerektiğini ondan sormazlar mıydı? Bunca fırka, mezhep, kavga, ihtilafa gerek kalır mıydı*? Hz. Ebubekir'e; Hz. Fatma*'ya en yakın arkadaşlarına görünmek istememiş de ondan sonra gelenlere mi bu imkânı bırakmıştı?

Birçok kişi Hz. Peygamber'i açıktan gördüğünü iddia etmiştir. Mesela *Havcelî*, şeyhinin her gün Hz. Peygamber'i dört defa gördüğünü iddia etmiştir. Daha garibi aynı zat, Hz. Peygamber'in *Suyuti*'yi evinde diri olarak ziyaret ettiğini ve *Suyûti*'den hadis dinlediğini nakleder.[286] Bu iddia da gerçeklerle bağdaşmamaktadır.Çünkü,Hz. Peygamber vefatından sonra ashaptan kimseyi diri olarak ziyaret etmedi. *Suyûti'*nin bazı kitaplarında bu tür uydurma hadislere rastlanır.

[285] İbn Hanbel, **Müsned**, hadis no: 2121.
[286] Sadık b. Muhammed b İbrahim, **Hasâisu'l- Mustafâ,** Riyad, 2000, s. 209.

Hz. Peygamberle bir araya gelmek mümkün olsaydı, hadisçilerin zor şartlarda hadis toplamak için binlerce km. yol kat etmelerine, hadis için kriterler ve ıstılahlar ortaya koymalarına gerek kalmazdı. Çünkü her şey vicahen kendisinden sorulacaktı. Bu iddia, *İmam Buhari, İmam Malik, İmam Şafii* vs. ulemanın ortaya koymuş oldukları hadis anlayışıyla çelişmektedir.

Hz. Peygamber'i vicahen görme iddiası beraberinde bazı sakıncaları getirir*. Kastalânî* şöyle der: Hz. Peygamberle vicahi görüşme, çarşı-pazarda yürüme,insanlarla konuşma iddiaları, ibadet, ahkâm ve hukuku temelinden sarsar.[287] Başında bulunduğu şirketi batıran bir yöneticinin başarısızlık ve yaptığı yolsuzluğuna gösterdiği gerekçe çok ilginçtir. Güya Hz. Peygamber'i rüyada görmüş ve Hz. Peygamber kendisine zengin olmamayı tembih etmiştir. Bu hezeyanla Hz. Peygamber'i yolsuzluk ve başarısızlığına alet etmiştir.

Muhammed Gazzâlî şunları aktarır: Mısır kırsalında bir köy imamı ezanda *Muhammed* kelimesine *Seyyidüne* ibaresini ilave etmek için şu yönteme başvurmuş: Ben Hz. Peygamber'i rüyada gördüm, bu konuda bana izin verdi.[288] Bu İmam efendi, dinin şiarı olan ve Hz. Peygamber'in huzurunda yıllarca okunan ezanın rüyalara terk edilmesinin nasıl bir sonuca varacağını hiç mi tasavvur etmemişti? "*İşte bugün dininizi ikmal ettim* …"[289] âyetini de hiç mı okumamıştı? Ezanı değiştirmeye peygamber saygısını gerekçe olarak öne sürenler, *Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Bilal-i Habeşi '*den daha mı fazla Hz. Peygamber'i seviyorlar?

Hz. Peygamber'in nurdan yaratıldığını, *Hz. Adem* çamur iken ona peygamberlik geldiğini iddia etmek ifrat kapsamındadır. Çünkü henüz doğmamış bir zatın peygamber olması sünnetüllah ve hikmete uygun değildir. Bu konuyla ilgili haberler Kur'an'la çeliştiğinden hadisçiler tarafından eleştirilmiştir.[290] Beşerin sahip olduğu sıfatlar Hz. Peygamber'de de mevcuttu. Kur'an onu "beşer" ve "kul" peygamber olarak tanımlamıştır.[291] Beni Âmir heyeti Hz. Peygamber'e gelince Hz. Peygamber'e *efendimizsin,* dediler. Hz. Peygamber, "*Öyle demeyin*, *mutlak Seyyid Allah'tır' deyin*." buyurdu. Onlar,

[287] Askalânî, **el-Mevâhibu'l-Ledüniyye,** (Zurkânî'nin şerhiylye beraber), Beyrut, 1988, 5/299.
[288] Gazzâlî, **Düstûr**, s. 36.
[289] Mâide, 5/3.
[290] Bkz. Sadık, **Hasâisu'l -Mustafâ**, s. 86.
[291] Bkz. İsrâ, 17/1; Kehf, 18/110.

sen yücemiz ve faziletlimizsin deyince de Hz. Peygamber, *"Öyle söyleyin ancak, övme konusunda kendinizi zorlamayın. Şeytan sizi aldatmasın*." buyurdu[292]

Melekler nurdan, İblis ateşten, *Hz. Adem* de topraktan yaratılmıştır. Peygamber'in nurdan yaratılması onun melek olması anlamına gelir. Birinin nurdan olması ona bir meziyet getirmez. Nitekim, *Hz.İbrahim*'in *Azer*'den olması onun değerini düşürmedi. Bu söylemler Hz. Peygamber'e ne kazandırır? Kainata rahmet olarak gönderilmiş olması, mübarek isminin her namaz ve ezanda okunması, onun risaletini doğrulamadan Müslüman olunamaması yetmiyor mu? Kaldı ki nurdan yaratılmış olma inancı Kur'an'ın haber vermiş olduğu topraktan yaratılma ve beşer olma vasıflarıyla da çelişmektedir.[293] Hz. Peygamber'in Allah'ın nurundan yaratılmış olduğu inancı vahdeti vücudu çağrıştırmaktadır. *Şeyh Muhammed Emin el-Erbilî*, Hz. Peygamber'in mevlit gecesi ile ilgili ilginç bir iddiada bulunarak Kur'an'ın açık ifadesine rağmen "Hz. Muhammed'in doğduğu gece (mevlit kandili), Kadir gecesinden daha hayırlıdır."[294] iddiasında bulunmuştur.

Hz. Peygamber'in vefat etmediğini iddia etmek de ifrat cümlesindendir. *Şa'rani, Ebu'l-Mevâhib Şazeli*'den Hz. Peygamber'in vefat etmediğini söylediğini nakletmiştir. İddiaya göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: "*Aslında ben ölmedim,sadece beni anlamayanlardan gizlendim.*"[295] Hz. Peygamber, Kur'an'ın sarih olarak belirttiği bir konuyla nasıl çelişir? *"Ey Muhammed sen de öleceksin onlar da ölecekler.*"[296] âyetinin sarih olarak belirttiği gibi, Hz. Peygamber vefat etmiş, yıkanmış ve defin edilmiştir. Çağdaş şair, *Ahmed Şevkî* de Hz. Peygamber'i övmek istemiş ancak onu *sosyalist* bir lider olarak sunmuştur! *Hz. İsa* ile ilgili şu haber de ifrat kapsamındadır: O yemek yemeden altmış yıl Allah Teala'ya yalvardı, aklına ekmek geldi. Allah Teala da onu münacatından mahrum bıraktı.[297]

Peygamberlik ve Peygamberlere İmanda Tefrit

---

[292] İbn Hanbel, **Müsned,** hadis no: 1299.
[293] Bkz. Kehf, 18/110; Mü'minûn; 23/12.
[294] Bkz. Erbilî, Muhammed Emin, **Tenviru'l-Kulûb fi Muâmeleti Allami'l-Ğuyub**, Kahire, 1384, s. 46.
[295] Şa'rânî, Abdulvahhab, **Tabakâtu'l-Kübrâ**, Mısır, 1972, 2/69.
[296] Zümer, 39/30.
[297] Gazzâlî, **İhyâ**, 3/72.

"Öyle bir denize daldık ki Peygamberler onun sahilinde durdular."

Ebu Yezid el-Bistâmî

Peygamberler beşer olmaları hasebiyle insanların başına gelen musibet acı ve bela onların da başına gelmiştir. Peygamberler insanların arzularına muhalif bir şey söylediğinde,insanlar onlara eziyet etmeye başladılar, zem ve hakaret ettiler, sonunda öldürmeye kadar gittiler.

Kur'an,Yahudilerin çok sayıda peygamber öldürdüğünü haber vermiştir.[298] İsrailoğulları*, Hz. Zekeriyya'yı, Hz. Yahya*'yı şehid ettiler. Hz. İsa'yı öldürmek için de komplo çevirdiler.[299] *Hz. İsa* ve annesi *Hz. Meryem*'e iftiralarda bulundular. Hıristiyanların fanatikleri ifrata gittiler.*Hz. İsa* ve annesini ilahlaştırdılar,onları ilahlaştıracak kadar tefrite gittiler. İslam peygamberi Hz. Muhammed'i de zehirlediler. Nitekim Hz. Peygamber ölüm döşeğinde; "*Ey Aişe! Hayber'de yediğim yemeğin acısını hâlen hissediyorum. Zehir damarlarımı parçaladı."* buyurmuştur.[300]

*Kitab-ı Mukaddes, Hz. Harun'*un put yaptığını, gönderildiği toplumu putlara tapmaya davet ettiğini belirtmektedir.[301] Allah ve elçisi bu iftira ve düzmecelerden beridirler. Allah korusun peygamberler put yapar insanları ona davet ederlerse tevhidi kim tebliğ edecek, insanları putçuluktan kim alıkoymaya çalışacak? *Hz. Nuh*'un aynı kesim tarafından içki içtiği için bayıldığı, avret mahallinin açıldığı ifade edilirken; Kur'an, *Hz. Nuh'*un gece gündüz demeden 950 yıl insanları Allah'a davet ettiğini, tevhidi yaydığını haber vermektedir.[302] Kitab-ı Mukaddes, *Hz. Lut'*un, kendi öz kızlarıyla yattığını, kızının kendisine içki içirdiğini,[303] *Hz. Salih* ve *Hz. Davut*'un komutanlarından birisinin karısıyla cinsel ilişkiye girdiklerini yazmaktadır.[304]

---

[298] Bkz. Bakara, 2/87.
[299] Bkz. Taberi**, Câmiu'l-Beyan**,Tefsir, 6/284.
[300] Bkz. Ebu Şehbe, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, Şam, 1988, s. 417.
[301] Kitab-ı Mukaddes, Çıkış, Ishah 32, fıkra 1-6.
[302] Abdullah, Muhammed Bâ Kerim Muhammed,**Vesetiyyetu Ehl'i- Sünne Beyne'l- Fırak,** Riyad, 1994, s. 266.
[303] Tekvin, el-İshah, Fıkra, 30-37.
[304] Tekvin, a.g.e., s. 268.

Batınî tasavvuf kültüründe peygamberlik ve peygamberlerle ilgili tefritçi söylemlere rastlanır. *Ebu Yezid'*e nispet edilen şu ifadeler bu cümledendir: "Öyle bir denize daldık ki Peygamberler onun sahilinde durdular."[305] Allah'a yemin ediyorum kıyamette sancağım Muhammed'in sancağından daha yüksek olacaktır. Sancağım nurdandır, altında cin ve peygamberler toplanacaklardır.[306] *Abdulaziz Debbağ*, peygamberlere melek (Cibril) indiği gibi velilere de indiğini söyler.[307]

Brahmanlar (Hindu filozoflardan oluşan bir topluluk), Allah'ın peygamber göndermesini abes olarak görürler. Zira Allah insana, doğruyu gösterecek aklı vermiştir. Peygamberler kul ile Allah arasına girmektedirler. Bu nedenle gönderilmelerine gerek yoktur, derler. Bunun tam aksine Mutezile de Allah Teala'nın peygamber göndermesi "vacip"tir, der. Tekfirci bazı gruplar, *"Âdem Rabbine asi oldu ve şaşkın düştü."*[308] âyetini delil göstererek *Hz. Âdem*'i tekfir etme cüretini göstermişlerdir.

Peygamberleri sadece birer postacı olarak algılayan anlayış da tefritçi anlayıştır. Bu anlayışa göre peygamberler Allah tarafından bir mesajı alıp insanlara okumuş, sonra onları kendi haline bırakmıştır. "Getirdikleri mesaj nasıl algılanmış? Nasıl açıklanmış? Günlük hayatta nasıl uygulanmış? Ömürlerinde neler yapmışlar? İbadeti, cihadı, insanlar arası diyalogu, uluslar arası ilişkileri, antlaşmaları nasıl gerçekleştirmişlerdir? Savaş ve barış stratejileri nasıldı? gibi cevap bekleyen yüzlerce soru….

Sünnete İttiba ve Bid'atlerle Mücadelede İtidal ve Aşırılık

"Zayıf hadisi bile içtihada tercih ederim."

Ebu Hanife

Lügatte yol manasına gelen "sünnet" kelimesi terim olarak, Hz. Peygamber'e nispet edilen söz, fiil ve ikrardan ibarettir.[309] Hadisle aynı manadadır. Sünnetin Kur'an'dan sonra İslâm'ın ikinci kaynağı olduğunda ihtilaf

[305] Debbağ**,** Abdulaziz, **el-İbriz**, Beyrut, 1976, s. 276.
[306] el-Cîlî, Abdulkerim, el-**İnsanu'l-Kâmil**, Beyrut, 1975, s. 6.
[307] Debbâğ, **el-İbriz**, s. 143.
[308] Tâ-hâ, 20/121.
[309] Salih, Suphî, **Ulûmu'l-Hadis ve Mustalâhâtuh,** Beyrut, 1987, s. 3.

yoktur. Hz. Peygamber'e her konuda ittiba etmenin farziyeti Kitab, sünnet ve icma ile sabit olmuştur.

Sahabe, tabiin ve müçtehit imamlar döneminde durum aynı idi. İlk dönemden beri, Müslümanların ilk etapta başvurdukları kaynak Kur'an ve sünnettir. Sahabe ve müçtehitler herhangi bir meseleyi Kur'an'da bulamayınca sünnete bakarlar, ilgili bir şey bulurlarsa onunla hükmederlerdi, onda bulamayınca ulemaya haber verir şöyle derlerdi: "Bize şöyle bir dava gelmiştir, Kur'an ve sünnette onunla ilgili herhangi bir şey göremedik, içinizde konuyla ilgili bir şey bilen varsa söylesin." Aralarında ilgili konuda sünnet uygulamasını bilenler çıktığından Allah'a hamd ederlerdi. [310]

Kur'an, İslâm'ın tartışılmaz esası, sünnet de onun uygulanmış biçimidir. Kur'an, Hz. Peygamber'e itaati Allah Teala'ya itaatle beraber zikretmiştir. Şöyle ki: *"Ey iman edenler, Allah'a itaat edin. Resul'e ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin.*[311]*, "Kim Resül'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur."*[312]*, "Resul'e uyun ki dosdoğru yolu bulasınız."*[313]*,"De ki:Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tabi olunuz."*[314]*"Aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Resûlü'ne çağrıldıkları zaman inananların sözü ancak "işittik ve itaat ettik" demeleridir. İşte felaha kavuşanlar bunlardır."*[315]

İslam uleması sünnete ittiba konusunda çok titizdir. Konuyu aydınlatması bakımından şu örnek önemlidir:Hz. Peygamber yemeğe başlarken *Bismilahîrrahmanirrahim* yerine *Bismillah* ile yetinirdi. İmam Nevevi *Bismillah* demekle sünnetin yerine geleceğini, ancak *Bismilahîrrahmanirrahim* demenin daha faziletli olduğunu söyler. *İbn Hacer* ise *İmam Nevevi'*ye itiraz etmiş ve sünnetle iktifa etmenin daha isabetli olacağını savunmuştur.[316]*İbn Hacer* şu mesajı vermek ister: Hz. Peygamber'in yaptığı, en faziletli ve en güzel olanıdır; onunla yetinmek gerekir.O'nun emrine muhalefet edenler fitneye duçar olmaktan kurtulamazlar. Hz. Peygamber'in sünnetini eksik bularak,onunu

[310] Dârimî, Sünen, hadis no: 39.
[311] Nisâ, 4/59.
[312] Nisa, 4/80.
[313] A'raf, 7/158.
[314] Al-i İmrân, 3/31.
[315] Nur, 24/51.
[316] Asklânî, **Fethu'l-Bârî**, 9/521.

yerine kendi görüşlerini öne çıkarmaktan daha büyük bir fitne olabilir mi? "*Allah Teala her bid'atçinin tövbesini kabul etmez.*"[317] hadisi de bunu göstermektedir.

Abdullah b. Ömer'in yanında biri aksırdıktan sonra "*Elhamdülillah vessalatu vesselamu* ala Resulillah" der. *Abdullah* hemen müdahale ederek şöyle der: Ben de yerine göre, "*Elhamdulillah vessalatü vesselam ala resulillah"* demeyi çok isterim, ancak Hz. Peygamber bize bunu öğretmedi. Aksırdığın zaman "*Elhamdu lillah ala külli hal de.*" yeter.[318] *Said b. Museyyeb* ikindi namazından sonra birinin iki rekat namaz kıldığını görünce müdahale etmiş. Adam: Ey Ebu Muhammed (*Said*'in künyesidir) fazla namaz kılmamdan dolayı Allah Teala beni cezalandıracak mı? *Said*: Allah seni fazla namaz kıldığın için değil, sünnette muhalefet ettiğin için cezalandıracaktır.[319] *İbn Ömer*, aksırmadan sonra salavat getirmeyi hoş görmemişken nasıl olur da dinde olmayan hususlar, ilaveler veya eksiltmeler caiz olur. *İmam Rabbânî* sünnette varit olmadığı için niyetin dil ile telaffuz edilmesine karşı çıkmış ve niyetin dil ile değil, kalp ile getirilmesini önermiştir. *İmam Şafiî* de, "İster hayatımda ister de vefatımdan sonra sünnete muhalif olduğu anlaşılan her görüş ve eylemden beriyim." diye vasiyette bulunmuş.[320]

Selef, bid'atçilerin yürüdükleri yolu bile kullanmazlardı. Onlardan uzak durmak onlara karşı tavır koymak için başka yollar kullanırlardı. Keza bid'ati bir yangına benzetmişlerdi. *Ebu İdris el-Havlani* şöyle der: Camide çıkan bir yangınla, yapılan bir bid'at arasında fark görmüyorum.[321] "*Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını ve ruhbanlarını bir de Meryem'in oğlu Mesih'i rabler edindiler*…"[322] Yahudi ve Hiristiyanlar onlar için namaz kılmadılar,önlerinde secdeye kapanmadılar. Ancak haham ve rahiplerin söylemlerini,çıkarmış oldukları bi'atleri Allah ve peygamberlerinin söylemlerinin önüne geçirdiler. Müslüman olduğunu iddia eden biri de kim olursa olsun herhangi birinin öncü,lider,

[317] el-Elbânî, Muhammed Nasıruddin, **Sahihu'-Câmiii's-Sağir ve Ziyadetühü**, Beyrut, 1988, 1/349.
[318] el- Ebânî, **Silsiletü Ahâdisi'd-Daifeti ve'l-Mevudati**, Beyrut, 1987, 2/294.
[319] Dârimi, **Sünen**, 1/116.
[320] Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdillah, **Hilyetu'l-Evliya ve Tabakâtu'l-Esfiyâ,** Mısır, ts., 9/107.
[321] Şâtbî, **İ'tisam,** 1/75.
[322] Tevbe, 9/31.

müctehid vs. kim olursa olsun görüş, düşünce ve söylemini Allah ve resulünün yani, âyet ve hadisin önüne geçirirse aynı duruma düşer. [323]

Sünnete ittiba iddiasıyla yapılan ifratın bir örneği şu yaşanmış hadisedir. Sathi bir bilgiye sahip bir genç grubu bir ziyafete giderler. Ev sahibi kendilerine yemeği sofra üzerinde takdim eder. Ev sahibi dışarı çıkınca, fırsat kollayan selefî(!) gençler inançlarına göre bid'at aleti olan sofrayı parçalarlar. Ev sahibi içeri girdiğinde parçalama sebebini sorar. Gençler; "Sofra bid'attir, bid'atlerin izale edilmesi gerekir." derler. Tabi,ev sahibi kurnazdır;gençlerin bisikletle geldiklerinin farkında. Gençler yemek yemeğe devam ederlerken, ev sahibi kapıda duran "bid'at bisikleti' parçalar. Gençler itiraz edince, kurnaz ev sahibi; "Resûlullah (s.a.v) ve ashabı bisikletlerle mi ziyafetlere giderlerdi? Bir bid'ati izale ettim" diye cevap verir.

Namazlardan sonra müsafaha niyetiyle ellerini uzatanları bozarak, "Çek elini, bid'at işleyemem." diyenlere rastlanmaktadır. Oysa; a) Müsafaha için belli bir zaman yoktur. b) Müslüman kardeşinin kalbini kırmak bid'at sayılmıyor da müsafaha etmek mi bid'at sayılıyor?

Ebu Hanife, Hz. Peygamber'den kesin olarak sadır olup olmadığı belli olmayan "zayıf" hadisleri bile kıyasa tercih ederdi.[324] Yani, *Ebu Hanife*, zayıf hadisi bile içtihada tercih etmiştir. Çünkü zayıf hadis,hata etme ihtimali olan müftünün/müçtehidin görüşünden daha kuvvetlidir. Bir defasında *İmam Şafiî*, hadis rivâyet edince biri kendisine, "Ey imam, bu hadisle amel eder misin?" demiş. *İmam Şafiî*; "Sahih bir hadisi görür de ondan yüz çevirdiğimi görürseniz deli olduğuma şahitlik edebilirsiniz." demiştir.[325]

Bilinçsiz ve tefekkürsüz olarak bid'atlerle mücadele edenlerin düştükleri komik manzaralardan bir diğer de şudur: Çağdaş alim merhum *Muhammed Gazzâlî* ile selefi geçinen bir genç arasında şöyle bir tartışma geçmiş: Genç, "Zeytin, elma, çay vs. ürünlerden zekat çıkarılır." diyen *Ebu Hanife*'yi bid'atçılıkla ve hadislere muhalefet etmekle itham eder. Ona göre hadislerde geçmiyor diye katrilyonlarca liraya tekabül eden çay, elma, zeytin üreten biri

[323] Âlûsî, **Tefsir**, 5/276.
[324] Tehânevi, Zafer Ahmed, **İ'laü's-Sünen,** (Mukaddime) Beyrut, 1997, 3/53.
[325] Suyûtî, **Miftâhu'l-Cenneti fi'l-İhticaci bi's-Sünneti,** Bağdat, 1989, s. 39.

zekat vermeyecek, ancak sadece beş yüz kg arpa mahsul elde eden mahsulünün onda birini zekat verecektir. Bu görüşü selefîlik veya sünnet adına hararetle savunan gence *Muhammed Gazzâlî'*nin cevabı kısa olmuştur; "Kardeşim, *Ebu Hanife'*nin bid'ati senin savunduğun sünnetten daha hayırlı ve daha faydalıdır."[326] *Muhammed Gazzâlî* aynı vasıftaki başka bir gençle aralarında geçen bir diğer düelloyu da aktarır. Genç, "Üstat, Hz. Peygamber kendi döneminde minberin üçüncü basamağında hutbe okurdu; bu nedenle dokuzuncu basamakta hutbe okumakla hata ediyorsun." der. *Muhammed Gazzâlî* hafif bir tebessümden sonra, şöyle der: Kardeşim, siz neden kilimlerle döşenmiş camilerde namaz kılıyorsunuz? Çünkü Hz. Peygamber döneminde *Mescid-i Nebi*'nin kilimlerle döşenmesi şöyle dursun, mescidin tabanı zaman zaman yağmurdan ıslanırdı. Zira mescidin tabanı ağaç ve topraktı. *Buhari*, bir Ramazan gecesinde yağmurdan dolayı Hz. Peygamber'in tavanı muhkem olmayan mescidinde ıslanmış toprak üzerinde secde ettiğini aktarır. Mescid-i Nebi'nin tavanı hurma lifiyle örtülmüştü. Şimdi, "sünnettir" diye biz camilerimizi kilim ve seccadelerden tecrit edip tavanlarını hurma lifleri ve dallarıyla mı kapatalım? Genç kardeşim! Sen ve emsalin, henüz dini gerçek manada kavrayamamışsınız.[327]

İfratçılar bazı yerlerde diş fırçasıyla macunun kullanılıp kullanılmamasını tartışma konusu yapar,peygamber kullanmadı diye mikrofon ve şemsiyeyi kullanmazlar. *Yusuf Karadâvî*, konuyla ilgili olarak yaşamış olduğu iki hatırayı aktarır:

"Amerika'da bulunduğum sıralarda tanık oldum. Bazı İslamî cemaatlere mensup samimi gençler arasında İslam merkezlerindeki toplantılarda hararetli tartışmalar cereyan ediyordu. Tartışma konusu şuydu: Müslümanlar cumartesi ve pazar konferanslarında neden sıra ve sandalyeler üzerinde oturuyorlar.Camilerdeki cemaatler gibi hasır, ya da halılar üzerinde oturmaları gerekmez mi? Hem otururlarken kıbleye doğru oturmuyorlar; bu, davranış sünnete aykırı değil midir? Müslümanlar neden beyaz entari yerine pantolon giyiyorlar? Bu sert tartışma Kuzey Amerika'da gerçekleşiyordu. Öfkelendim.

[326] Gazzâlî, Muhammed**, Künüzün Mine's-Sünne**, Mısır, 2001, s. 198.
[327] el-Ferih, Abdulkerim b. Mâzin, **e-Râid**, Beyrut, 1998, 1/56.

Kendilerine şunu hatırlattım: Taparcasına madde peşinde koşan, dünyevileşen bir toplumda en büyük misyonunuz tevhit, halis din, ahiret ve ibadet bilincine davet ve toplumları çökerten, yıkan eylemlerden sakındırmak olmalı, ayrıntıları sonraya erteleyin. Size yakışan tavır budur. "Bir diğer İslami merkezde şu manzarayla karşılaştım: Merkez müdavimlerinin tartışmaları ayyuka çıkıyordu. Sebep çok basitti: Camide gösterilen bir film. Tarihi veya eğitici olan bir film, güya camiyi sinemaya çeviriyordu. Bu gençler şunu unutuyorlardı: Camiler, Müslümanların din ve dünya ile ilgili konularının ortaya konulduğu merkezlerdir. Cami, peygamber döneminde davetin karargahı, yönetimin merkezi ve yararlı aktivitenin mihveri idi. Hz. Peygamber, ashabın mescit içinde mızrak ve süngü hareketlerini icra etmelerine izin vermişti. Hatta *Hz. Aişe'*ye de hareketleri seyretme müsaadesi vermişti. *Buhari* ve diğer bazı hadis imamlarının rivayet ettiği bu olayı hiç kimse bilmezlikten gelemez.[328]

Henüz olgunlaşmamış bazı gençler minberlere işaret edip, "İşte bunların puttan farkı yoktur, çünkü bu minberler üç basamağı geçmiştir(Hz. Peygamberin minberi üç basamaktı.) Günümüz mihrapları bid'attir, camilerde saat bulundurmak bid'attir, onları izale etmek gerekir." gibi temelsiz iddiaları ifrata varan çıkışlardır. Bu hareketler bid'atle mücadele mi yoksa saldırganlık mı? Cuma gününü pazara taşımak, akşam namazını da öğle ikindi namazları gibi ikiye indirme teşebbüsleri tefrittir. Bid'atle mücadele adına, teknolojiden yararlanmayı, pamuk, petrol, elma vs ürünlerden zekat almayı bid'at saymak ifrattır.

Halen Paris, Washington,Beyrut,Kahire İstanbul, Ankara vs. kentlerde sünnete ittiba gerekçesiyle bastonla gezenlere, bid'at olmasın, gerekçesiyle, masa yerine yerlerde yemek yiyenlere tesadüf edilmektedir. Aksi davrananlar da peygamberi sevmemekle, sünneti ihlal etmekle itham edilmektedirler. Bu anlayış, "kaş yapayım derken göz çıkarmak" değil midir? "Sünnet kâfi değildir*.",*"Sünnet anlaşılmaz." iddiaları da sünnet konusunda görülen aşırılıklardandır, tefrittir. "Hz. Peygamber, vazifesini eksik yaptı." anlamına gelmektedir.

[328] Yusuf Karadâvî, **İslami Uyanışın Problemleri**, s. 46-47.

Kur'an ve sünnete müracaattan gayemiz, teberrük niyetiyle sünneti okunmaları değil, uygulanmalarıdır. Nitekim halen, Fas, Mısır vb. birçok ülkede teberrük gayesiyle Kur'an ve *Buhari* okutulmaktadır. Bazı yörelerde namazdan sonra "Allah sana Mekke'de, *Mescid-i Haram*'da namaz kılmayı nasip etsin" duası yapılır. Selefî geçinen bazı kesimler bu şekilde dua edenleri tahkire varan biçimde tenkit ederler. Gerekçe de, bu duanın sünnette varit olmamasıdır. Oysa, sünnette her konuda dua varit olmamış. Herkes ihtiyacına göre dua edecek. Kimi şifa, kimi şahadet, kimi hayırlı bir eş, kimi günahların affını Allah'tan talep edecektir. Davette kalp kırmamak asıl olduğu halde bunlar,bir ayrıntı için, Ka'be'den daha muhterem olan insan kalbini kırmaktadırlar.

Reşad Halife ve *Edip Yüksel* örneğinde olduğu gibi, Kur'an'ın eksik olduğunu savunanlar, İslam'ın beş esas üzerinde kurulduğunu beyan eden meşhur hadiste cihad ve iyiliği emretmenin geçmemesi gerekçesiyle hadisi reddedenler de tefritçi cenahta yer almaktadırlar.

Ehl-i Beyt'e Saygıda İtidal ve Aşırılık

> *"Görev yaptığım bir yerde Ehl-i Beyt'ten olduğunu iddia eden biri, 'Bana şu hayvanı vermezseniz beddua ederim, hayvanlarınız telef olacak.' dediğini hatırlıyorum. Bir başkası da şu tehdidi savuruyordu: "Ceddim Resulullah'ı rüyada gördüm; bana şu kadar yardım vermenizi emir buyurdu."*

Ehl-i Beyt, Hz. Peygamber'in pâk nesli, yakınları gülü,reyhani ve vahiy atmosferinde yetiştirdiği örnek ailesidir. Meşhur görüşe göre Ehl-i Beyt'ten kasıt, *Hz. Peygamber, Hz.Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan* ve *Hz. Hüseyin'*den oluşan topluluktur. Namazda Ehl-i Beyt'e salat ve selam göndermeyen birinin namazının kabul olunmaması İslam'daki yerlerini göstermektedir. Bazı alimler nasları referans göstererek*, Hz.Ali*'nin,Hz.Peygamber'den sonra en faziletli şahsiyet olduğunu söylemişlerdir.[329]

İfrat ve tefrite gidilen hususlardan biri de Ehl-i Beyt'tir. Onarları beşeriyet sıfatından çıkarıp kendilerine ülûhiyyet vasfını verenler, peygamberlerden

[329] İbn Teymiyye, **Mecmuu'l-Fetâvâ**, 20/33.

üstün tutanlar,masum ve ölümsüz diyenler ve halen bulutlar arasında yaşadıklarına inananlar bulunmaktadır.Buna karşın Ümeyyeoğulları döneminde olduğu gibi, minber ve kürsülerde onları telin edenler, kin ve nefretle onlara hakaret edenler, şahadetleri münasebetiyle etkinlikler düzenleyenler de bulunmaktadır.

Zaman zaman Ehl-i Beyt isimlerinin dünyalık elde edilmesi için kullanıldığına şahit olmaktayız. Görev yaptığım bir yerde Ehl-i Beyt' ten olduğunu iddia eden birinin, "Bana şu hayvanı vermezseniz beddua ederim, hayvanlarınız telef olacak." dediğini hatırlıyorum. Bir başkası da şu tehdidi savuruyordu: Ceddim Resulullah'ı rüyada gördüm; bana şu kadar yardım vermenizi emir buyurdu." Benzer hezeyanlar Ehl-i Beyt müessesinin nasıl istismar edildiğinin yaşanmış olaylarıdır.

Ehl-i Beyt konusunda yapılan ifrat ve tefrit, Yahudi ve Hıristiyanların bazı peygamberler hakkında gösterdikleri ifrat ve tefriti hatırlatmaktadır. Bazı peygamberleri ilahlaştırdılar, bazılarını da şehit ettiler.Hz.Peygamber'in akrabalarından bazılarını masum, insan üstü varlıklar telakki ederken, Hz. Hasan, *Hz.Aişe*, Hz. Ali'nin kardeşi Akil hakkında tefrite varan yakıştırmalarda bulundular.

Haricîler, Mutezileden bir grup, Umeyyeoğulları ve *Gulat-ı Şia; Hz. Hasan, Akil* ve *Hz.Hatice* dışındaki Hz. Peygamber'in pak zevcelerine düşmanlık ettiler*. Hz.Fatıma* dışında kalan Hz. Peygamber'in çocuklarını tan ettiler. Haricîler, *Hz.Ali*'yi tekfir etti, düşmanlıkları *Hz. Ali*'yi şehit eden *Abdurrahman b. Mulcem*'e methiyeler dizmeye kadar gitti.[330]

Mutezile den bazı ekoller, ashap ve Ehl-i Beyt konusunda tefrite gitti. Öncüleri *Vasıl b. Ata, Hz. Ali* ile *Hz. Aişe''*yi fıska bulaşmakla itham etti. "*Aişe* ve *Ali* hazır bulunsalar şahadetlerini kabul etmem, deme cüretini gösterdi.[331] Büyük hadis imamı *Nesei, Muaviye* hakkında hadis rivayet etmediği için şehit edildi. Aşırılar Ehl-i Beyt'e olan ifrattan dolayı *Hz. Hatice* dışında kalan Hz. Peygamber hanımlarını tekfire kadar gittiler. *Hz Zeynep, Rukiye* ve *Ümmü Gülsüm*'ün Hz. Peygambere nispetlerini bile inkâr edecek dereceye gittiler.

[330] Bağdâdî, **el-Farku Beyne'l-Fırak**, s. 39.
[331] Zehebî, Muhammed, b Ahmed**, Mizânu'l- İ'tidâl**, Beyrut, 1989, 4/329.

Gulat, *Cafer-i Sadık* için *Cafer-i Kezzab*/*Yalancı Cafer* yakıştırmasında bulundu.[332] "*Kim Hz. Hüseyin'in mezarını ziyaret ederse yüz hac kadar sevap kazanır."* [333]gibi haberler uyduruldu.

İbn Teymiyye şunları der: Gulat-ı Şia, *Hz*. *Ali*'nin bulutlarda, *Muhammed b. El-Hanife'nin* de *Radva* dağında, *Muhammed b. Hasani* el-Hekim'in de *Mısır* dağlarında saklandığına, kırk abdalın da *Lübnan* dağlarında olduğuna inanırlar. Bu inançlar Allah adına iftira ve bühtandır. [334]

Muhammed Gazzâlî bir hatırasını anlatır: Ehl-i Beyt hatunlarından *Hz.Zeyneb*'in mezarına yakın bir eczaneden ilaç alacaktım. Bir şahıs, "Haydi, Hz. Zeyneb'in mezarını ziyaret edelim." dedi. "Acil bir işim var, görüyorsun ilaç alıyorum." deyince, "Sana niçin Vahhâbî denildiğini ve Ehli Beyt'i sevmediğini ben de öğrenmiş oldum." dedi.[335] Hicrî 350 yılında Mısır'da Aşure etkinlikleri münasebetiyle Şiîlerle Sünnîler arasında çatışmalar çıkmış. Sünnîler karşılaştıkları Şiîlere şu soruları yöneltmişler:"Dayın kim?" "Dayım, *Muaviye*'dir" cevabını almadıkları kişileri dövmüşler.[336]

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de Kum kenti Şiî taassubuyla bilinirdi. Oraya Sünnî bir vali atanmış. Kum'da ikamet edenler, taassuptan dolayı *Hz. Ebubekir* ve *Hz. Ömer'*in isimlerini koymuyorlardı. Vali, ileri gelenleri toplamış ve "sahabilere buğz ettiğinizi duydum, Allah'a yemin ederim, bana isimleri *Ebubekir* ve *Ömer* olan iki kişiyi getirmezseniz hepinize ceza vereceğim" demiş ve kendilerine üç gün mühlet vermiş. Sonunda Ebubekir adında cılız, çirkin birini getirmişler. Vali kendilerine, "Dünyanın en çirkin insanını getirmişsiniz." demiş. Kumlular: "Sayın vali, dilediğinizi yapın, bunun dışında kimseyi getiremedik, Kum kenti ismi *Ebubekir* olanlara ancak bu kadar müsaade eder. Vali kahkaha atmış ve onu serbest bırakmış.[337] Şam'da *Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer*'i seven biri, *el-Hakim Biemrillah* emriyle merkebe ters bindirilmiş ve; "*Ebubekir* ve *Ömer*'i sevenlerin cezası işte budur denilmiş.[338]

---

[332] Bkz. es-Sahmî, Süleyman b. Salim b. Recâ, **el-Akidetü fi Ehli'l-Beyt Beyne'l-İfrati ve't-Terit,** Riyad, 2004, 2/637-667.
[333] Muhammed b.Kerim, Bâ Abdullah, **Vesetiyyetü Ehli's-Sünneti**, s. 451.
[334] Bkz.İbn Teymiyye, **Mecmûu'l- Fetâvâ**, 11/442.
[335] Nizam Selamet Sekice, **Nesâihü ve Tevcihâtün ile'l-Müfekkirin ve Ulamai'l-İslam**, Ürdün, 1420, s. 466.
[336] Şekkea', **İslâmün Bilâ Mezâhibe**, Mısır, 1987, s. 505.
[337] Şekkea', **İslamün Bilâ Mezehibe**, s. 506.
[338] Şekkea', **İslamün Bilâ Mezâhibe** a.g.e., s. 507.

Fatımiler döneminde cami duvarlarına, *Ebubekir, Osman, Ömer* ve sahabilere hakaret taşıyan afiş ve ilanlara rastlanmış.[339] Ehl-i Beyt karşıtlığıyla bilinen Nevasib, Emeviler döneminde hutbelerde Ehl-i Beyt'e lanet okumuş, şahadetlerini eğlence ve şenliklerle kutlamıştır. Aşure günü yapılan enva-i çeşit yemekler bunun bir kalıntısı olsa gerektir. *Zehebî,* şunları der: *Muaviye* döneminde Şam'da herkes kendisine sevgi ve bağlılık üzerine yetiştiriliyordu. Sokak ve mahfillerde o konuşuluyordu. Irak'ta ise halk *Hz. Ali*'nin sevgisi ile yetiştiriliyordu. Asker ve halk da aynı düşünce etrafında yetişiyordu. Halk, *Muaviye* taraftarlarına muhabbet, muhaliflerine kin besliyordu." *Zehebi*, o zamanda yaşamadığı için Allah'a hamd eder.[340] X

Hz. Hüseyin, şehitlerin efendisidir. Ancak şahadeti vesilesiyle herhangi bir yasa gerek yoktur. Çünkü şeref ve değerini borçlu olduğu ceddi ve babasının vefat günlerinde herhangi bir yas tutulmamıştır. Ehl-i Beyt'i saygı ve rahmetle anar, onlara selam getirir, düşmanlarını, karşıtlarını, onları şehit edenleri telin eder, onlardan beri olduğumuzu ilan ederiz.

Ashab-ı Kiram Hakkında İtidal ve Aşırılık

> "*Yahudiler Hz. Musa'yla beraber olanların en hayırlı cemaat olduğuna inandığı gibi, Hıristiyanlar Havarilerin en hayırlı topluluk olduğuna inanmaktadırlar. Müslümanlar da ashabın en mübarek kuşak olduğuna inanmaktadırlar."*

Yaygın tarife göre, sahabi; mü'min olarak Hz. Peygamber'i görüp o hal üzere vefat eden şahıstır. Ashab, İslam tarihinde örnek nesil olarak kabul edilmektedir. *İbn Teymiyye* şöyle der: Ashap insanların en doğru sözlüleridir. Ancak masum değiller. Normal insanlar gibi onlar da hata yapabilirler. Hiçbirisi Resul (a.s) adına kasıtlı yalan konuşmamıştır.[341]

Sahabenin ilahî hitabın iniş sürecini yaşayarak öğrenmiş olmaları, âyetlerin imâ ettiği tarihi arka planı iyi bilmeleri Kur'an'ı anlama açısından önem

---

[339] Şekkea', **İslâmun Bilâ Mezâhibe,** a.g.e., s. 507.
[340] Bkz. Zehebi, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ,** Beyrut,1990, 3/119.
[341] İbn Teymiyye, **Minhacu's-sünneti'n-Nebeviyye**, 2/457.

arz etmektedir. Örnek nesil ashap, Kur'an'la yetişti, Kur'an'ı ezberlemeden önce onu ruhuna işledi, tezkiye ve terbiye kitabı olarak ele aldı. Ashap, hep Kur'an atmosferinde yetişti, Kur'an tilavetinden ashabın evlerinden bal arısı uğultusunu andıran sesler yükseliyordu. Zihinlerini, evlerini, toplumlarını onunla aydınlatıyorlardı.

"Gerçekten o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, mü'minlerden razı oldu. Onların kalplerindekini bildi de üzerlerine o güveni indirdi ve onları bir yakın fetih ile ödüllendirdi."[342] "Muhacirlerle Ensardan İslam'da ilk grubu oluşturanlar ve iyi amellerle onların ardınca gidenler, işte Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah'tan razı oldular ve onlara altlarından ırmaklar akan cennetler hazırladı ki, içlerinde ebedi kalacaklar. İşte büyük kurtuluş budur."[343] Allah Teala, onların iman edip hicret ettiklerini, kendilerinden razı olduğunu, altından ırmak akan cennete gireceklerini haber vermiştir.

Ashab-ı Kiramın tarihte gelip geçmiş en hayırlı, en mübarek, en üstün kişiliğe, en temiz yüreklere sahip kuşak olduğuna inanırız. Bunu söylerken onların beşer üstü bir varlıklar olduklarını iddia etmiyoruz. Aralarında çıkan ihtilafta aşırıya gidenler olmuş olabilir, ancak ihtilafta da merhametli ve insaf sahibi olduklarını ispatlıyorlardı. Menfaat ve çıkar için ihtilaf etmediler, hak bildikleri değerleri savunmak için ihtilafa düştüler. Muhalifini ortadan kaldırma diye bir niyetleri yoktu. Doğru bildiklerine muhaliflerini de çekmek istiyorlardı, karşılarındakilerin üstün meziyetlerini inkâr etmiyorlardı.

Hz. Ali konusunda insanlar ifrat ve tefrite gittiler. Haricîler onu tekfir ederken, Gulat-ı Şia ise onu ilahlaştırdı. Hz. Peygamber her iki kesimin de isabet etmediğini; ifrat ve tefritlerinden dolayı helak olacaklarını haber vermiştir. Sahabe arasındaki siyasi ihtilaflar hakkında araştırma yapan birçok kişi sahabe hakkındaki düşüncelerinde aşırı gittiler. Sadece şu ya da bu sahabenin hatalarını eleştirmekle yetinmeyip onların faziletlerini, Allah yolundaki gayretlerini, fedakarlıklarını unutarak kötü yaklaşımlar sergilediler.

İfrat ve tefrite varmaksızın ashabı severiz. Anıldıkları zaman yukarıda geçen âyetlerin de ifade ettiği gibi, onlar hakkında, "Allah razı olsun" deriz. *Sıffin* ve *Cemel'i* ibretle okur, dersler çıkarmaya çalışırız. Sıffin ve Cemel

[342] Fetih, 48/18.
[343] Tevbe, 9/100.

savaşları yerine Bedir ve Kadisiye'yi gündemde tutarız, sevgi ve nefrette asla ifrat ve tefrite gitmeyiz. Beşer olduklarına, masum olmadıklarına inanırız, aralarında cereyan eden hadiseleri beşer olmalarına bağlarız. Beşer olmaları hasebiyle onlardan da bazı hataların sadır olmuş olabileceğine inanırız. Yapmış oldukları hatalar için tövbe kapısının açık olduğuna, yapmış oldukları fedakarlık, kahramanlık, ihlas ve cömertliğin hatalarını örtmek ve affetmek için yeterli olduğuna inanırız.

Kur'an'ın sahabeyi tezkiye etmesi onlar için şeref olarak yetmektedir. Beşer olmaları hasebiyle takva ve iyilikte aynı seviyede değillerdi. Kur'an onların fazilette eşit olmadıklarını belirtirken iki kesimin de cennetlik olduğuna dikkat çekmiştir. *"Fetihten önce harcayıp çarpışanlarınız diğerleriyle bir olmaz; onların derecesi sonradan harcayıp çarpışanlardan daha büyüktür! Bununla beraber Allah hepsine en güzeli vad buyurdu. Allah her ne yaparsanız haberdardır."*[344] *"Ve şunlar ki, onlardan önce yurdu hazırlayıp imana sahip oldular, kendilerine hicret edenlere sevgi beslerler, onlara verilenlerden nefislerinde bir kaygı duymazlar, kendilerinin ihtiyacı olsa bile onları kendilerine tercih ederler. Her kim nefsinin hırsından (cimriliğinden) korunursa, işte onlardır o kurtuluş bulanlar. "*[345] âyetlerinin muhacirleri "sadıklar", ensarı da "kurtuluşa erenler" olarak nitelemesi onlar için onur ve övgüdür.

Yahudilerin sinsi entrikaları neticesinde sahabe arasında yürekleri dağlayan bazı hadiseler vuku buldu. Her iki taraf da doğru bildiği değerler uğruna mücadele etti. Onlar hakkı ortaya koymak ve o uğurda mücadele vermek istiyorlardı. Bu hadiseleri gündemde tutmanın bir yararı olmadığına inanmaktayız. Yahudiler Hz. Musa'yla beraber olanların en hayırlı cemaat olduğuna inandığı gibi, Hıristiyanlar da Havarilerin en hayırlı topluluk olduğuna, Müslümanlar ashabın en mübarek kuşak olduğuna inanmaktadırlar.

Tüm bunlara rağmen ashab melek değil,beşerdi. Aralarında özürsüz savaşa katılmayan oldu, içki içen oldu. Buna rağmen insanlık onlar gibi bir nesli görmedi. *Ebu Zura' er-Razi* şunları der: "Hz. Peygamber'in ashabından herhangi birisini yeren zındıktır. Çünkü Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'in sünnetini

[344] Hadid, 57/10.
[345] Haşr, 59/9.

bizlere ulaştıran onlardır. Ashabı yerenler en önemli konularda bizlere şahitlik yapanların güvenirliklerini zedelemektedirler. Bununla Kitap ve sünnetin sübutuna şüphe düşürmeye çalışıyorlar. Onları ta'n eden zındıktır."[346]

Ashab, Kur'an'dan sonra Hz. Peygamber'in en büyük mucizesidir. İslam, kısa bir dönemde onların samimi duruşları sayesinde dünyaya yayıldı. Beşer değiller miydi? Elbette ki beşer idiler. Hz. Peygamber de beşerdi. Hataları yok muydu? Her insan gibi onlar da hata işlemişlerdir. Ancak hatalarında ısrarcı değillerdi; hatalarını itiraf eder, pişmanlık duyar, tövbe ederlerdi.

Evliya Hususunda İtidal ve Aşırılık

"Veli, duruşuyla sana Allah'ı hatırlatandır."

Hz. Muhammed (a.s)

Sözlükte veli; dost, sırdaş, arkadaş anlamındadır,çoğulu evliyadır, zıddı düşmandır. Vela, bir işi peş peşe yapmak anlamına gelmektedir. Veli de bir ibadetten diğerine geçiş yaptığından bu ismi almıştır. Kavram olarak veli, Allah'ın dininde sebat gösteren, ibadet ve itaate devam eden arif-i billahtır. Veli, Allah'ın sevdiği kuldur, belli bir giysisi veya emaresi yoktur. Onu veli kılan, diğerlerinden ayıran şey, iman ve takva sahibi olmasıdır. Kur'an, veliyi, iman sahibi, bilinçli, korkmayan, mahzun olmayan kişi olarak tanımlar.[347] Veli, insanlara Allah'ı hatırlatır; cübbesinin yerlerde sürüklenmesine, sakalının bir tutam olmasına gerek yoktur. Denizin üzerinde yürümesi de şart değildir. Velayette tek şart vahye bağlı olmaktır. Kimin iman daha güçlüyse ,kim daha fazla takva sahibi ise onun velayeti daha güçlüdür. Allah, cahillerden veli edinmemiş ve edinmez. "*Şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Günaha kendini kaptırmış her bir sahtekar üzerine iner."*[348] âyetleri Şeytanın kendi dostlarına bir şeyler ilham ettiğini haber vermektedir. Nitekim biri *İbn Abbas'*a, "Bana vahiy geliyor ne dersin?" diye sorunca, "Şeytan dostlarına vahiy etmektedir." cevabını vermiştir.

Allah'ın dostu veliler her zaman olmuştur, onları inkâr eden dinden çıkar. Onlara düşmanlık eden Allah tealaya savaş ilan etmiştir. Allah'ın savaş ilan

[346] Bekir b. Abdullah Ebu Zeyd,**Tasnifu'n-Nas,** Beyrut, 1996, s. 26.
[347] Bkz.Yûnus, 10/62,63.
[348] Şuarâ, 26/221-222.

ettiği kimselerden daha kötü olan var mı? Allah'ın en büyük evliyası Peygamberlerdir. Onların en faziletlisi *Hz. Muhammed*'dir. Bazı kişilerin, veli olarak geçinen bazı şahısların gayr-ı meşru hareketlerini *Hz. Musa* ile *Hz. Hızır* arasında geçen olaylarla temellendirmeleri farklı ve isabetsiz bir yaklaşımdır. Çünkü, Peygamberlerin şeriatleri arasında farklı uygulamalar olmuştur. Kaldı ki, "*Ben hiç birini kendi görüşümle yapmadım.*"[349] âyetinin beyan ettiği gibi *Hz. Hızır,* eylemleri kendi içtihadıyla değil, Allah'ın emriyle yani, vahiyle yapmıştır. Vahiy kesildiğine göre hiç kimse şeriata muhalif bir eylemi yapma imkânına sahip değildir. Din tamamlandı, Kur'an söylenecek son sözü söyledi. Kendinden önce gelen bazı hükümleri kabul etti, bazılarını da yürürlükten kaldırdı. Kim, kendisine ilham geliyor iddiasıyla vahye muhalefet edip, Kur'an ve sünnet dışında kaynak aramaya kalkarsa zındıklık yapmış olur. İslam diniyle ilişkisi kesilmiş olur.[350]

İslam inancında, peygamberlerin bile masum olup olmadığı ihtilaf konusudur. Tüm mü'minler Allah'ın dostu ve evliyasıdır. Velayetin yolu Kur'an ve sünnete tabi olmaktan geçer. Velilik ve keramette temel ölçü kitap ve sünnettir. Hareket ve duruşları onlara uyanlar veli, uymayanlar da asidir. Bu nedenle evliya hakkında yapılan övgülerin itidal çizgisini aşmaması gerekir. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "*Biri arkadaşını övmek isterse şöyle desin: Onun şöyle şöyle olduğunu tahmin ediyorum, hesabını soracak Allah'tır, kimseyi Allah adına tezkiye edemem."*[351] Hz. Peygamber yeminle şunu vurgulardı: *"Allah'a yemin olsun, peygamber olduğum halde bana ne yapılacağını bilmemekteyim.*"[352] *İbn Ebi Melike* diyor ki: Allah'a yemin olsun otuz sahabiyle karşılaştım. Hepsi nifaka düşmekten endişe ediyordu.[353] *Hz. Ömer,* "Sevap ve günahlarımın eşit çıkmasına razıyım." derdi.[354] Hz. Peygamber, "Her şey Allah ve senin dilemenle gerçekleşir" diyene şöyle demiştir: "*Beni Allah'a ortak mı etmek istersin? Öyle değil, şöyle de: Sadece Allah diledi.*"[355] *Cüneyd Bağdâdî*'ye, "Arif-i Billah zina eder mi?diye sorulunca, başını eğmiş ve *"Allah'ın*

[349] Kehf, 18/82.
[350] Askalânî, **Fethu'l-Bârî**, 1/540.
[351] Buhari, hadis no:2662.
[352] Buhari, hadis no:7018.
[353] Buhari, İman, 36.
[354] el-Ğuryânî, es-Sadık Abdurrahman, **el-Ğüluvvü fi'd-Din**, Mısır, 2001, s.79.
[355] Buhari**, Edebu'l-Müfred**, hadis no:783.

emri tayin edilmiş bir kaderdir.”[356] âyetini okuyarak arif-billahın;yani velilerin masum olmadığına işaret etmiştir.[357]

Allah’ın sevgili dostlarını sevmek farz, onlara buğz etmek büyük bir isyandır. Allah Teala’nın harp ilan ettiği iki kesim insandan biri Allah’ın dostlarını rahatsız edenlerdir. Kudsî bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Herhangi bir velimi/dostumu rahatsız edene harp ilan ederim*.”[358] *İbn Hacer Askalani*, hadis bağlamında şunları der: Cahil bazı mutasavvıflar hadislerden Allah’ı anan kalp sahibinin masum olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Bu asılsız bir iddiadır. Kitap ve sünnete uymayan hiçbir hareket geçerli değildir. İsmet sıfatı sadece peygamberlere hastır. *Hz. Ömer* bile bazen görüş belirtirdi. İsabet etmediği an, görüşünden vazgeçerdi.[359] Allah’ın savaş ilan ettiği diğer kesim de, *“Eğer faiz almaktan vazgeçmezseniz Allah’tan ve elçisinden bir savaş ilanını bekleyin*”[360] âyetinde belirtildiği gibi, faiz almaktan vazgeçmeyenlerdir. Konuyla ilgili diğer bir hadis de şudur: “*Allah’ın öyle kulları vardır ki peygamber ve şehit olmadıkları halde Allah’a yakınlıklarından dolayı peygamberler ve şehitler onlara gıpta ederler*.” Ashap, “Ey Allah’ın Resulü onlar kimlerdir?” dedi. Hz. Peygamber: “*Onlar, akraba ve mal-çıkar bağı olmaksızın Allah için birbirlerini sevenlerdir. Allah’a yemin olsun ki yüzleri nurdur, nur üzerinde ikamet edecekler. İnsanlar korktuğu anda onlar emin olacaklar. İnsanlar mahzun olunca onlar olmazla*r.” dedi ve *“Haberiniz olsun! Kuşkusuz ki Allah’ın dostlarına korku yoktur; onlar mahzun da olmazlar*”[361] ayetini okudu.[362]

Velayette giysi ve şekil belirleyici ölçü değildir.Çünkü cübbelerde gizlenen nice zındıklar vardır. Toplumun her kesiminde veli bulunabilir. Mücahitler, hadisçiler, kelamcılar, hekimler, sanatkarlar, çiftçiler, idareciler vs. Veliler, Allah’a ibadette temayüz ederler. Evliyayı sevmenin anlamı, züht, takva, ibadet, izzet, ceht ve gayretli olanlara benzemeye çalışmaktır. Sevmenin makbul olması, ifrat ve tefrite varmaması şartına bağlıdır.

---

[356] Ahzab, 33/38.
[357] İbn Teymyye, **er-Resâil ve’l-Mesâil**, 1/44.
[358] Buhari, hadis no:6502.
[359] Aksalânî, **Fethu’l-Bârî**, 1/345.
[360] Bakara, 2/279.
[361] Yunus, 10/62.
[362] Ebu Davud, hadis no: 3527.

Toplumun zihninde değişik bir veli portreleri vardır. Tesbihi bazen elinde, bazen de boynuna geçiren, virdini çeken, gelen-gidene el-etek öptüren, elbiseleriyle teberrük sağladığına inanılan, bazen cezbeye düşen, yolların kenarında bayılan, saçı sakalı birbirine karışan, kir ve tozdan teni görünmeyen, cübbesiyle yerleri süpüren, beş vakit namazı beş ayrı yerde kıldığına inanılan, müritlerinin hal ve hareketlerini adım adım saniye saniye takip eden, ihtiyaçlarını karşılayan, taleplerine cevap veren.

Aşırılar, velilere olağanüstü bazı vasıflar vermektedir. Mesela evrende tasarruf etme, onu sevk ve idare etme, öldükten sonra hayatı devam ettirme, muhtaçlara yardımda bulunma, özel giysiler giyme bu cümledendir. Veli olarak lanse edilen bazı şahsiyetlerin kabirleri bile diğer insanlardan ayrılmaktadırlar. Mezarları görkemlidir, insanları kedilerine doğru cezb etmektedirler, cübbe ve teylasanlarıyla dikkat çekmektedirler.Teberrük gayesiyle mezarlarına el-yüz sürülür, nezirler adanır, binlerce kilometrelik mesafeler kat edilir. Hatalarını tenkit edenler; aşırı, evliyaullah düşmanı, *Vahhâbî* vs. olarak damgalanırlar.

Evliyayı işleyen bazı eserlerde şu garip hareketlere yer verilmesi düşündürücüdür: *Abdurrahman el-Meczup* hâl ehliydi. (…)[363] Yaz –kış kum üzerinde yürürdü, üç ay konuşur, üç ay sükut ederdi.[364] *Muhammed el-Hadari*: Bir Cuma hutbesinde şöyle dedi: Hamd ve salavattan sonra, şahadet ederim ki İblis dışında ilahınız yoktur (hâşâ), ona salat ve selam olsun.[365] *Ahmed et-Ticani'*yi görüp iman üzere ölen cennetliktir;ona hizmet etmenin karşılığı hesapsız cennettir;evradını çeken yetmiş peygamber kadar sevap kazanır.[366]

Evliya konusunda yapılan ifratlardan birisi, onların peygamberlerden daha üstün olduğunu savunmaktır. Bu iddialarını şöyle temellendirirler: Peygamberler Cibril vasıtasıyla vahiy alırken, bizler vahyi vasıtasız olarak kaynağından alırız. Bu inancın kaynağı *Farabi*'dir. *Farabi* bu görüşü, ruhun çalışmak suretiyle yücelip lâ mekan alemine ulaşabileceğini söyleyen *Eflatun'*dan almıştır*. İbn Arabî* ve *İbn Sina* da bu inançtan etkilenmişlerdir.[367]

---

[363] Hayamız parantez içindekini sarahatan yazmaya müsaade etmedi. Saraheten öğrenmek isteyen okuyucumuz dipnotta gösterdiğimiz kaynağa müracaat edebilir.
[364] Şarâni, **Tabâkâtu'l-Kübrâ,** Beyrut, ts., 2/127.
[365] Nebhânî, **Câmiu Keramât,** 2/92.
[366] Bkz. Ticânî, **Cevâhiru'l-Meami**, 1/129-131.
[367] Bkz. İbrahim, Sadık b. Muhammed**, Hasâis,** s. 233-234; İbn Teymiyye, **en-Nübüvvât,** Beyrut, 1982, s. 280.

Eş'ari ve *Şehristani* sofilerden bir kesimin velileri peygamberlerden daha üstün gördüklerini aktarmaktadırlar. *Şa'rânî*, *Ebu Yezid el-Bistami*'nin,"Biz öyle bir denize daldık ki peygamberler ancak sahilinde durabildiler."sözünü nakleder."[368]

Yahudiler,Hıristiyanlar ve müşrikler Allah'ın dostları olduklarını iddia ediyorlardı. Allah ölçüyü koydu. Kim peygamberime itaat ederse o Allah Teala'nın sevgili dostu ve kuludur; sayı, yer ve adresleri belli değildir; ancak vasıfları bellidir. *"De ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."*[369] İnsanlar iki gruptur; Allah'ın dostları, şeytanın dostları."*Takva sahipleri kendilerine şeytandan bir vesvese geldiği zaman,durup düşünürler ve derhal gerçeği görmeye başlarlar."*[370] âyetinin de belirttiği gibi, takva sahibi veliler, beşer olmaları hasebiyle günah işlediklerinde Allah'ı anar, pişman olurlar. Onlar ataları *Hz. Âdem'*i takip eder, tövbe eder, gözyaşı dökerler.

Ulemaya Saygıda İtidal

> *"Babam, kardeşim Ali ve Mahrus'u bana ortak kılan bir hayat bahşetti. Ancak üstadım Cemaleddin beni Muhammed, İbrahim, Musa ve İsa'ya vâris kılan hayatı bahşetti."*
>
> Muhammed Abduh

Ulama, enbiyanın varisidir. Ulemamızı rahmetle anar, iyiliklerinden yararlanır, taksiratlarının affı için Cenab-ı Allah'a yalvarırız. Peygamberler dışında masum kimsenin bulunmadığının şuurundayız. Beşer olmaları hasebiyle ulemanın sevabı yanında hataları da olabilir. İyiliklerinden istifade eder, hatalarından uzak durmaya çalışır, ibret alma cihetine gidebiliriz. Düştükleri ihtilafları kendileri için cerh ve tan vesilesi kılmayız. Çünkü;*"Ve şunlar ki arkalarından gelmişlerdir; şöyle derler: 'Ya Rabbena! Bizlere ve önden iman ile*

[368] Şa'rânî, **Tabâkâtu'l-Kübrâ,** 2/16; Eşari, **Makâlât,** 439.
[369] Âl-i İmrân, 3/31.
[370] A'râf, 7/201.

bizi geçmiş olan kardeşlerimize mağfiret buyur ve gönüllerimizde iman etmiş olanlara karşı kin tutturma! Ya Rabbena! Şüphe yok ki sen Raûfsün, Rahimsin."[371] âyeti, gelip gitmiş selefimizi rahmetle anmamızı öğretmiştir. İslâm dinine hizmet etmiş olan, Kitap ve sünneti izah etmede ceht ve gayretleri geçen ulemamız medar-ı iftiharımızdır. Başka din veya ekollere nasip olmayan bu şahsiyetler, Allah'ın bu ümmete nimetleri cümlesindendir. Hepsini sever rahmetle anarız. Onlar ilim, takva ve ihlas abideleriydi. İnsanları kendi görüşlerine değil, Allah ve Resûlü'ne davet etmişler, asla kendilerini masum addetmemişlerdir.

Ulema rehberdir. Hakları ikram ve saygıda ebeveynden de öndedirler. *Muhammed Abduh* bu gerçeği şöyle ifade eder: "Babam, kardeşim *Ali* ve *Mahrus*'u bana ortak kılan bir hayat bahşetti. Ancak üstadım *Cemaleddin* beni *Muhammed*, İbrahim, Musa ve İsa'ya vâris kılan hayatı bahşetti."[372]

Şâri' oldukları için değil, nasları bizden daha iyi bildiklerini tahmin ettiğimiz için kendilerine ittiba ederiz. *Mevdud*i'nin de dediği gibi; "Herhangi bir kimse müçtehitlere tabi olursa bu hareketine itiraz edilmez. Ama kendi başlarına onları emreden veya nehyeden, yapılmaması gerektiği şekilde onlara itaat ederse, yani, imamlardan birisinin belirlediği yoldan çıkmayı asıl dinden çıkmaya eşanlamlı tutarsa şüphesiz bu şirktir.[373]

İbn Teymiyye, ulemadan sadır olabilecek hatalar konusunda şunu der: İslâm akidesine göre peygamberler dışında masum kimse bulunmamaktadır. İnsanlar iki kesimdir; 1-Hatası az, isabeti çok olanlar. 2-Hatası çok, isabeti az olanlar. Ulema, birinci kısımda kastedilendir. Hz. Peygamber'den önceki kavimlerin en kötüleri ulemasıydı,ancak İslâm ümmetinin en hayırlıları ulemasıdır. Zira ulema, peygamberlere vâristirler.[374] Bir mühendisin planını çizdiği bir binanın çökmesi, bir hekimin verdiği reçetenin isabet etmemesi, tüm mühendis ve hekimlere yüklenemeyeceği gibi, bir alimin hatası da genelleştirilemez.

İslâm, sevme ve yermede orta yolu tuttuğundan ulemaya karşı duruşlarda

---

[371] Haşr, 59/10.
[372] Ammara Mahmut, Muhammed**, İzzetu'l–Mü'min**, Beyrut, 1992, s. 64.
[373] Mevdudi,Ebu'l- A'la**, Resâil,Mesâil,** çev: M. Osmanoğlu, A. Hamid Chocan, İstanbul, 1990, 2/12.
[374] İbn Teymiyye**, Refü'l-Melâm an Eimmeti'l-A'lâm,** Beyrut, 1987, s. 11.

da aynı yöntemi; yani itidali tavsiye eder. Bu nedenle İslâm ulemaya ülûhiyet vasıflarını vermeyi kainatın hazinelerini elinde bulunduran “kutup”lar olarak değerlendirmeyi, diledikleri takdirde ölüm meleğinden mevtanın ruhlarını geri alabilecekleri vb. inançları şirke varan ifrat kapsamında değerlendirmektedir.

Genel anlamda insanlar ulema hususunda üç değişik duruş sergilemektedirler:

1-Ulemayı sıradan insanlar gibi değerlendirenler:Bu kesim ulemaya değer vermez.

2-Ulemaya kutsiyet verenler: Bu kesim ulemayı beşer üstü varlıklar olarak değerlendirir. Bu kesim de, rahiplerine kutsiyet izafe eden Hıristiyan taassubunun izleri var. Öyle ki bunlar, ulemanın üzerine sineklerin konmadığını savunur, ulemaya, peygamber ve meleklerin bile ulaşamadığı makam ve vasıfları verirler. Bu kesime göre haram da olsa emirlerine itirazda bulunulmaz. Bu kesime göre lider veya mürşidine “niye” deyip itiraz eden biri iflah bulmaz. Çünkü lider veya efendinin emri hikmete mebni olabilir. Onlara göre, şeyhin yanında mürit, gassalin istediği yöne evirip çevirdiği ölü gibi olmalı.[375]

3-Ulemayı beşer gözüyle değerlendirenler: Bunlar ulemayı, “Peygamberler vârisleri” olarak değerlendirirler. “Peygamberlere vâris” olmaları, medh olarak yetmektedir. Her beşer gibi onlar da hata yapabilirler.

Söz konusu ulema, İslam ulemasına, mezheplere, tasavvufa da asla cephe almamışlardır. Kendilerinden önceki ulemanın yaptığı gibi, sadece tevhidi anlattılar. Bunun yanında imanla küfrün, İslam ile cahiliyenin bir arada olmayacağını işlediler. Emperyalizme karşı Müslüman toplumu bilinçlendirmeye çalıştılar.

Mutlak kemal sahibi Allah Teâla’dır. Bu nedenle ulemadan hata sadır olabilir. Resûlullah’a yakın kuşak sahabenin bile tüm görüşleri alınmamış;bazıları reddedilmiştir. Sözgelimi İbn Abbas, Resûlullah’ın, “*Allah’ım onu dinde fakih kıl ve ona Kur’an’ı anlama ilmini öğret.”*[376] şeklindeki duasına mazhar olduğu hâlde*,* mut’a nikahı ve ayakların meshi konusundaki görüşleri alınmamıştır. *İbn Ömer,* ensesini mesh ederdi, Ehl-i Kitabla ehliyle evlenmeyi

[375] Bkz. İrbilî, Muhammed Emin, **Tenviru’l–Kulûb**, s. 528.
[376] Ahmed b. Hanbel, **Müsned,** 1/ 266.

caiz görmezdi. *Ebu Talha*, dolu tanelerini yutmakla orucun bozulmayacağını söylerdi*. Huzeyfe*, oruçlunun, güneş doğmasına yakın zamana kadar yiyebileceğini savunurdu. *Selman Farisi*, insan terini necis görürdü*. Muaviye* ve *Muaz b. Cebel*, Müslümanın kafire vâris olabileceğini söylerlerdi*. Hz. Ömer ve İbn Mes'ud,* cünüp kişinin teyemmüm edemeyeceğini, bain talak ile boşanmış kadının nafaka hakkına sahip olduğunu söylerlerdi. *Ebu Zer,* zekatı çıkarılan malın da "kenz" olduğunu; yani infak edilmesi gerektiğini söylerdi. *Hz. Aişe*, *"Sen ölülere işittiremezsin*."[377] âyetinin zahiriyle amel edip ölülerin işitmediklerini söylerdi.[378]

Peygamber ve sahabelerde bile zelle ve hata söz konusu ise, ulema için de elbette bir takım taksirat söz konusudur. Bu bağlamda *Ebu Yusuf*'u değerlendirebiliriz. *Ebu Yusuf*, kendi döneminde dünyanın en güçlü devletini idare eden hukuk sistemini yazdı. Ancak vermiş olduğu bazı fetvaları zaman aşımına uğramıştır. Vermiş olduğu şu fetvası buna bir örnektir: "Birisi havada uçacağına yemin etse, sonra da uçamazsa, ona kefaret gerekmez. Zira havada uçmak mümkün değildir." *Ebu Yusuf* fetvayı verirken kendi zamanının şartlarını göz önünde bulundurmuştu. Günümüzde insanların uçabileceği ortaya çıkınca fetva geçerliliğini kaybetmiş oldu.[379]

Peygamberler bile zelleden masum olmadıkları hâlde, ulemanın "masum" olduğunu iddia etmenin yersiz olduğunu vurgulamak istiyoruz. *"Her insan hata yapabilir. Hata yapanların en hayırlısı tövbe edenidir.*"[380] hadisi bu hakikati ifade etmektedir. İdeal insan, iyilikleri kötülüklerinden fazla olan insandır. Bir veya birkaç hata bir alimin büyüklüğüne halel getirmez. Bir insanın hatalı hareketine "bu hata değildir" demek, gerçekten o zatın değerini yükseltmez bilakis tenzil eder. Zira adı geçen şahsın faziletlerinden şüphe edilmeye imkân vermiş olur. Çünkü "hataları gizlenmediği gibi, diğer iyilik ve faziletleri de acaba uydurma mıdır?" diye şüpheler vaki olur. O hâlde "hataya hata, doğruya da doğru" demeliyiz.

Muteber alimlerimizden hiçbiri kendi görüşünü Kur'an ve sünnetin önüne

---

[377] Neml, 27/80.
[378] Allûş, Abdusselam Muhammed Ömer, **Fecru's-Sâhid ve Avnu's-Sâcid**, Beyrut, 1992, s. 26-27.
[379] Han,Vahiduddin, **el-İslâm ve'l- Asru'l-Hadis,** s. 33 (Fetevâ-i Kadıhan-'dan naklen).
[380] Ahmed, **Müsned,** 3/198.

geçirmez. Bilakis onlar, “bizler bugün bunu söyler, yarın başkasını söyleyebiliriz, bu nedenle dininizi asıl kaynağından alın" demişlerdir. Görüş ve içtihatlarını Kur’an ve sünnetin önüne geçirmekten beridirler. İyi niyetli, araştırmacı bir Müslümanın ulema hakkında yapıcı ve bilimsel bir eleştirisini maksatlı hücum ve tenkitlerle karıştırmamak gerekir. Öğrencilerin üstatları hakkındaki,“keşke üstadımız şöyle deseydi veya şu konuyu ehline bıraksaydı.” türündeki temennileri, yapıcı girişimlerdir. *Ebu Yusuf* ve İmam Muhammed’in yüzde yetmişe yakın konuda üstatları *Ebu Hanife*’ye muhalefet etmeleri, keza *Şafii olan İzz b. Abdusselam, İmam Gazzâlî* ve *Nevevi*’nin birçok konuda İmam *Şafii*’ye muhalefet etmeleri de aynıdır. Asıl olan cımbızla kıl çeker gibi ulemanın hatalarını araştırmak değil, gerçekleri arayıp ortaya koymak olmalıdır.

Bazı kişilerin *İbn Teymiyye, İbn Kayyım, Muhammed Abduh, Seyyid Kutub* vb. ulemaya hakaretler yağdırıp, onların manevi şahsiyetlerini rencide ettiklerine şahit olmaktayız. Bu şahsiyetler aleyhinde harcanan enerjinin İslam düşmanları karşısında harcanmasının daha isabetli olacağını düşünüyoruz. Keza, tasavvuf ve mezheplerle yapılan mücadele cehalet, ateizm, satanizm, komünizm gibi akımlara karşı sarf edilseydi İslam’a çok daha yararlı hizmet sunulabileceği muhakkaktır.

Ulemaya Saygıda Aşırılık

> “*Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer ‘i Rafizilerden, Hz. Ali’yi Haricîlerden, Ebu Hanife’yi Zahirilerden, İbn Teymiyye’yi İbn Batuta’dan, Muhammed b. Abdulvahhab’ı (Cemaleddin Efgânî’yi, Seyyid Kutub’u, Mevdudi’yi) Türkiye’deki malum çevrelerden öğrenmeye çalışan biri, mezkur zevat hakkında sağlıklı bilgi elde edemez.”*
>
> Muhammed Gazzâlî

Kur’an, *“Böylece biz, her peygambere insanların ve cinlerin şeytanlarını düşman etmişizdir; bunlar, aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar. Eğer Rabb’in dileseydi bunu yapmazlardı. O hâlde onları iftiraları ile baş başa*

bırak."[381] âyetiyle her peygamberin karşısında birtakım insî ve cinnî şeytanların bulunduğunu haber vermektedir. Düşmansız ve muarızsız hiçbir peygamber gelmemiştir. Bir alimin muarızsız kalması, verasetinin, hakkıyla gerçekleşmediğinin bir ifadesidir. "*Müctehid içtihadında isabet ederse iki, etmezse bir ecir alır*. [382] hadisi ulema konusunda ifrat ve tefrite gitmemeyi öngörmektedir. Zira beşer olmaları hasebiyle, isabet edebilecekleri gibi, etmemeleri de mümkündür. Aşırılar, sevdiklerine "masumiyet" vasfını verirken, karşı oldukları kişileri de sınırsız bir biçimde cerh ve tenkit ederler.

Ulemanın içtihatlarda isabet edememesi kendilerini günahkar kılmaz. Çünkü içtihatları, nefsî eğilimlerden değil, içtihattan kaynaklanmaktadır. Ehil olmayanların içtihatta bulunmaları caiz değildir. Hekimin ameliyatta hata yapması ile cahilin hata yapması bir değildir.[383]Ulemayı değerlendirirken sevap ve hatalarını beraber değerlendirmek gerekir. Bu konuda *Said b. Museyyeb* şöyle der: "Alim, eşraf herkesin taksiratı vardır. Ancak kimin sevabı hatasından çoksa 'iyiler' hanesine yazılır."[384]

Ululazm peygamberlerden *Hz. Musa* nübüvvet makamına rağmen, içinde âyetler bulunan levhaları yere fırlattı;[385] tanımadığı için ölüm meleğine tokat attı; abisi *Hz. Harun'*un sakalından tuttu.[386] Tüm bunlar onun ululazm peygamber olmasına mani olmadı. Zira adı geçen zellelerine karşın, onun Allah yolunda cihadı, sabır ve metaneti eziyetlere tahammülü söz konusu zellelerini örtüyordu.

Sahabeden *Hatıb*'ın yaptığı hataya rağmen, Hz. Peygamber kendisi hakkında, "*Umulur ki Allah Bedir* savaşına *katılanları affetmiştir*."[387] buyurdu. *Hatıb,* Bedir'e katılanlardan olduğu için hatasının Allah tarafından affedildiğine dikkat çekti. *Hz. Osman* savaş hazırlığı için büyük miktarda yardımda bulununca Hz. Peygamber kendisi hakkında, "Bu hayırlı amelinden sonra ona bir şey zarar vermez"[388] buyurdu.[389]

---

[381] En'am, 6/112.
[382] Buhari, İ'tisam, 21.
[383] Bkz. İbn Teymiyye, **Refu'l- Melâm***,* Beyrut, 1987, s. 12.
[384] İbn Abdilberr, **Câmiu Beyâni'l-İlm**, 2/48.
[385] A'raf, 7/150.
[386] Tâ-hâ, 20/94.
[387] Buhari, Meğzâi, 9.
[388] İbn Hanbel, **Müsned,** 1/ 976.
[389] İbn Kayyım, **Miftahu Dari's- Saadete,** Beyrut, ts., 1/176.

İmam *Şafii*, müceddid ve müçtehit bir zattı. Kıyamete dek istifade edilecek eserler ortaya koymuştur. Bu özelliğini göz önünde bulundurmadan kendilerini sadece, "Kişi nikahsız birleştiği kadından doğan kızıyla evlenebilir."[390] fetvasıyla değerlendirmek insaflı değildir. Bu nedenle konu ve şahsiyetler için başvurulacak adres ve kaynaklar çok önemlidir. *Muhammed Gazzâlî* konu ile ilgili olarak şunları der: *Hz. Ebubekir* ve *Hz. Ömer*'i Rafizilerden, *Hz. Ali*'yi de Haricîlerden*, Ebu Hanife*'yi Zahirilerden, *İbn Teymiyye*'yi *İbn Batuta'*dan, *Muhammed b. Abdulvahhab'*ı *(Cemaleddin Efgânî, Seyyid Kutub, Mevdudi*'yi) Türkiye'deki malum çevrelerden öğrenmeye çalışan biri, mezkur zevat hakkında sağlıklı bilgi elde edemez.[391]

Hıristiyan din adamlarının aşırı hareketleri şöyle bir anekdotla dillendirilir: Yahudi bir zengin, papaların cenneti satışa çıkardıklarını duyunca şöyle bir çareye başvurmuş: Cenneti satan papaya hitaben, "Herkes cenneti almak istiyor, ben ise cehennemi satın almak istiyorum." demiş. Papa ucuz bir fiyata satınca kurnaz Yahudi şunu ilan etmiş: "Ey Hıristiyanlar, bundan böyle kimse papazlardan cennet satın almasın. Kimseyi cehenneme gönderemezler, çünkü anahtarı bende, kimseyi oraya göndermeyeceğim."[392]

Batı'da, *Napolyon,* Hatta *Mussoloni*'yi öven binlerce broşür ve kitap yazılırken, içtihattan kaynaklanan birkaç fetvayı referans göstererek ulema aleyhinde kampanyalar düzenlemek tefrit ve haddi aşmak değil midir? *Ebu Hanife* ve *Gazzali'*yi rencide edip bir şarkıcıyı ödüllendiren bir topluma şaşmamak mümkün mü? Ulemayı çıkarcılıkla itham edenlere şaşmamak elde değil. Dünyamızda profesyonel hırsız, savunmasız çocuğu tenkit ediyor. Kötü niyetli insanlar ulemanın iyiliklerini görmezden gelirler. *İbn Teymiyye, Seyyid Kutup* gibi zevat konusunda ifrat ve tefrite gitmek, onları mezhepsiz, Vahhâbî, Mason, dinsiz vb. insafla bağdaşmayan vasıflarla itham etmek tefritin yansımasıdır. [393]

Günümüzde, bazı ülkelerde halen *Ebu Hanife'*yi Mürcie ve bid'atçi olarak lanse etmek Haricîliğin bir uzantısı olsa gerek. Zaman zaman *Ebu Hanife, Gazzâlî, İbn Rüşd,İbn Sina*'nın küfürlerini tescil bağlamında konferanslar,

---

[390] Bkz. Râzî, Ebu Abdillah, Muhammed b. Ömer, **et-Tefsiru'l-Kebir**, Tahran, ts., 4/25.
[391] Gazzâlî, **İlelün ve Edviyetün,** Beyrut, 1987, s. 94.
[392] Karadâvî**, el-İbadet**, s. 149.
[393] Ebu Ğudde, **Resâil,** Beyrut, 1987, s. 55.

hutbeler verilmekte, broşür ve kitaplar yayınlanmaktadır. Bu bağlamda *İbn Teymiye, Muhammed b. Abdulvahhab, Muhammed Abduh, Seyyid Kutup* ve *Mevdudi* benzeri yüzlerce alim aleyhinde sürdürülen kampanya ve faaliyetler de zikredilebilir.

Haşerenin güneşten, kurdun puslu havadan hoşlandığı gibi,aşırılar ulemayı sevmezler,varlıklarına tahammül etmezler. Tekfir ve Hicret Cemaati kurucusu *Şükrî Mustafa*,İmam *Nevevî* ve *Hattabî*' gibi ulemayı nifak ve alancılıkla itham etti;onlara uymanın küfür olduğunu belirtti; herkesin içtihat yapabileceğini iddia etti; taklidin küfür olduğunu söyledi. [394]

Geçmişte Haricîler ulemayla cedelleşir, onlara muhalefet eder, söylediklerinin aksini yaparlardı. Haricîler bir köye inerler. *Abdullah b. Habbab'*ı görürler. Abdullah onları görünce eteğini çeker. Haricîler neden çektiğini sorar:

-Beni korkuttunuz.

-Sen Hz. Peygamber'in ashabından mısın?

-Evet.

-Babanın Hz. Peygamber'den işittiği bir hadis biliyor musun?

-Evet.Babam, Hz. Peygamber'den şu hadisi nakletti: "*İlerde fitneler baş gösterecek, oturan ayakta olandan, ayakta olan yürüyenden, yürüyen koşandan daha hayırlı olacak. O zamana yetişen öldüren değil öldürülen olsun"*

-Bunu gerçekten babandan işittin mi?

-Evet. Bunun üzerine Haricîler onu bir nehrin kenarına götürüp başını keserler. Beraberindeki cariyenin de karnını yararlar.[395]

Şehid *Seyyid Kutub'*un eserleri Kahire'nin merkezinde yakıldı. Birçok ülkeye girişleri yasaklandı. Kendisi de idam edilmek suretiyle şehid edildi. Bütün bunlar, kitaplarının okunmasının önüne geçebildi mi? Hayır. Bilakis okuyucusu ve sevenleri daha da arttı. Tefsiri dünyada en çok okunan tefsir olma özelliğine sahip oldu.

Keramet Konusunda İtidal

[394] Bkz. el-Luveyhik, **Müşkiletü'l-Ğuluv,** 1/195.
[395] İbn Hanbel, **Müsned,** 5/110.

“Mü’min için en büyük keramet, ibadetlere devam etmek,isyan ve Allah’ın emirlerine karşı gelmekten uzak durmaktır.”

Kuşeyrî

Keramet; lügatte şeref, izzet, bağış, ikram, lütuf, ihsan gibi manalara gelir. Kavram olarak da, peygamberlik iddiasına ve meydan okumaya bağlı olmaksızın Allah tarafından velilere verilen olağanüstü hadiselerdir. Keramet, Allah Teala’nın salih kulları aracılığıyla göstermiş olduğu adet dışı hadiselerdir. Kerameti ortaya koyan veli böyle bir iddiada bulunmamaktadır. Keramet Kur’an ve sünnetle sabit olmuştur. İman kerametttir. İstikamet kerametttir. Mü’mince yaşamak kerametttir. Özellikle dine sarılmanın ateşten kor parçasını ele almaktan daha zor olduğu dönemlerde dini vecibelere sarılmak kerametttir. Yani, keramet, şeriat üstü olaylar değil, olağanüstü olaylardır.

Keramet, iki kısımda ele alınır: 1. Duyularla algılanabilen kerametler. 2. Her yerde Allah ile bulunma hali diye bilinen manevi kerametler. Kur’an akla, kalbe ve düşünceye hitap eden mucize ve kerametleri hisse ve duyulara hitap edenlere tercih eder. *“Ve dediler: Biz sana asla inanmayız, ta ki bizim için şu yerden bir pınar akıtasın, veya hurmalıklardan ve üzümlüklerden bir bahçen olsun da aralarında şarıl şarıl çaylar akıtsan, yahut iddia ettiğin gibi göğü üzerimize parça parça düşüresin veya Allah’ı ve melekleri kefil getiresin, veyahut altından bir evin olsun ya da gökyüzüne çıkasın; ona çıktığına da asla inanmayız; ta ki bize okuyabileceğin bir mektup indiresin! De ki: “Rabbimin şanı yücedir, ben sadece beşer olan bir peygamberim.”*[396] Kuran’da söz konusu edilen *Seb’e* kraliçesi Belkis’ın tahtının bir anda getirilmesi gibi olağanüstü olaylar birer kerametttir.[397]

Mutezile, mucize ile kerametin karışabileceği endişesinden dolayı kerameti kabul etmez. *Useyd b. Hudayr* Kur’an okurken onu dinlemek üzere gökten melekler inmiştir.[398] Velinin elinde zehir bala dönüşebilir. *Halid b. Velid* bir kaleyi kuşatınca kale sakinleri, “Şu zehiri içmezsen Müslüman olmayız.”

[396] İsrâ, 17/90-93.
[397] Bkz. Neml, 27/38-41.
[398] Buhari, hadis no: 5018.

dediler. *Halid* şöyle dua etti: "Allah'ım şu zehirli bala dönüştür. Allah duasını kabul etti."[399]

Melekler, ashaptan *İmran b. Hüseyn'*e selam verirlerdi.[400] *Abbad b. Bişr* ve *Useyd b. Hudayr* karanlık bir gecede Hz. Peygamber'in yanından ayrılırken kırbaç ucuna benzer bir şey önlerini aydınlattı. Ayrıldıkları zaman da ışık ikiye bölündü.[401] *Hubeyb b. Addiy* Mekke'de üzüm olmadığı halde ve müşriklerin elinde iken kendisine taze üzüm gelirdi.[402] *Zennire* adındaki sahabi kadın işkenceden gözlerini kaybetti. Müşrikler "Lat ve Uzza onu çarptı, gözlerini aldı." deyince*, Zennire*, "Hayır, Allah'a yemin ederim ki onlar bir şey yapamazlar." dedi ve görmeye başladı.[403] *Sıla b. Uşey* cihatta iken atı telef oldu. Bunun üzerine Sıla, "Ey Rabbim beni kimseye muhtaç etme, atımı dirilt." diye dua etti. Allah duasını kabul etti*. Hasan Basri*, *Haccac*'ın zulmünden korunmak için gizlendi. *Haccac*'ın elemanları altı defa gönderdiği yere baskın yaptıkları halde dua ettiği için onu göremediler.[404] *Nezar el-Kirvânî,* bir gece ibadetgahında namaz kılarken duvar yarılmış, içinden parlak nurani bir çehre zuhur etmiş ve," Ey Nezar! senin yüce Rabbinim, yeryüzü de benim nurumla aydınlanacak." demiş. *Kirvanî,* durumun şeytanî olduğunu fark etmiş,ona tükürür ve "Allah'ın laneti üzerinde olsun, defol." der.[405] Yalancı Peygamber *Esved el-Ansi, Ebu Musa el-Hulan*i'yi çağırmış ve kendisine,"Benim peygamberliğimi doğruluyor musun?"der. Ebu Musa;

–Hayır, seni duymuyorum.

–Muhammed'in risaletini tasdik ediyor musun?

–Evet, deyince onu ateşe atmış. Ateş ona gülistanlık olmuş. *Ebu Musa* ateş içinde namaz kılmaya başlamış*. Hz. Ömer*'in yanına gelince *Hz. Ömer* onun hakkında şöyle demiş: "*Hz. İbrahim*'e bahşettiği ikramı bu ümmete de bahşeden yapan Allah'ıma hamd olsun."[406]

---

[399] Askalânî, **el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe**, Beyrut, 1995, 3/473.
[400] Aksalânî, a.g.e., 3/795.
[401] Buhari, hadis no: 3805.
[402] Buhari, hadis no: 3045.
[403] Askalânî, **el-İsâbe**, 4/311.
[404] Bkz. et-Tahtavi, Ali Ahmed Abdullah, **Delilü'l- Müslimin Şerhu Riyadi's-Sâlihin**, Beyrut, 2004, 3/202-203.
[405] Bkz. el-Ğüryani, **el-Ğülüvv,** s. 62.
[406] Bkz. el-Ğüryani, **el-Ğülüvv,** s. 62.

Kerameti ortaya koymada temel hedef, Allah rızası ve İslam'a hizmet olmalıdır. Rabbânî ulema ve mürşitler İslam akidesine muhalif keramet taslaklarını reddetmişlerdir. Bir mürşit öğrencisine, "Kim kırk gün ihlasla ibadet ederse kalbine hikmet olukları akar." tavsiyesinde bulunmuş.Öğrencilerinden biri, "Üstadım tavsiyenizi yerine getirdim ancak netice alamadım." demiş. Üstat, "Evladım, herhalde Allah rızası için değil hikmet elde etmek istemişsin." cevabını vermiş.[407] *Kuşeyrî* şöyle der*, "*Mü'min için en büyük keramet ibadetlere devam, isyan ve Allah'ın emirlerine karşı gelmekten uzak durmaktır." *Sehl b. Abdullah* şöyle der: "Mucize ve keramet geçicidir. En büyük keramet, kötü bir huyu güzel huya dönüştürmektir."[408] Tasavvufçu muhakkikler, "önemli bir gerekçe olmasa asıl olan kerametleri açığa vurmamaktır." demişlerdir.[409] Bazı cahil softaların adap ve şer-i şerife muhalif olarak gösterdikleri yılan ve cam yutma, vücuda çivi, jilet saplama, sapmadan öteye geçmeyen hareketlerdir.

Mü'min için asıl olan istikamettir, kerametlerin gizli kalması esastır. Çünkü onu açmak riya ve gösterişi ihsas eder. *Ebu Ali el-Cüzcânî* şöyle der: Aziz kardeşim, keramete değil, istikamete talip ol; çünkü,nefsin keramet, Rabbin ise istikamet istemektedir.Ashabın fazla keramet göstermemesi bundandır. Onlar istikameti keramete tercih ederlerdi. Bütün hayatları istikametti.En büyük kerametin istikamet olduğunun bilincinde idiler.[410]

Keramet Hususunda Aşırılık

*"Ka'be'nin her taşı Ali el-Havas'ı ziyaret için yerinden kalkardı**!**"*

Yûsuf Nebhânî

Bazı velilerin yılan ve haşere yiyerek ayakta kaldıkları keramet bağlamında anlatılır.[411] Bazıları da şunu iddia ederler:Müridinin günahlarını *Levh-i Mahfuz*'dan silemeyen biri şeyh/veli değildir,eğer şeyh olsaydı müridinin

[407] el-Ğuryani, **el-Ğülüvv**, s. 64.
[408] Kâmil, Ömer Abdullah, **et-Tasavvufu Beyne'l-ifrati ve't-Tefriti,** Beyrut, 2001**,** s. 99.
[409] Şa'rânî, Abdulvahhab, **el-Yevâkit ve'l-Cevâhir**, Beyrut, 1998, 2/104.
[410] Bkz. el-Ğüryani, **el-Ğülüvv**, s. 63.
[411] Nebhânî, **Câmiu Kerâmât,** 1/260.

günah işlemesine imkân vermezdi.[412] Bu hezeyana şu hadisin cevap teşkil ettiğine inanmaktayız. *Hz. Aişe*, Hz. Peygamber'e, "Ey Allahın resulü ahirette yakınlarını hatırlar mısın?deyince Hz. Peygamber, "*Ya Aişe üç yerde hiç kimseyi hatırlayamam: 1.Amel sahifeleri dağıtılınca 2.Mizan'ın başında. 3.Sırat'ı geçince".*[413] *İbrahim Dusukî*'nin şöyle dediği nakledilir: Cehennem kapılarının anahtarı elimdedir, istediğim an kapatırım; Firdevs cenneti de benim elimdedir; beni ziyaret edeni oraya sokarım.[414]

Şa'rânî şu garip keramet(!) örneğini verir: Biri, *Ahmet Bedevi*'nin mevlidine katılmayı reddettiği için imanından olur. Ne yapacağını şaşırınca çareyi Şeyh'e istimdat etmede bulur. Şeyh de, "Bir daha aynı hataya düşmemek kaydıyla imanını geri vereceğim." der. İmanını geri verir.[415] İman almayı keramet olarak lanse etmek büyük bir hatadır. Hatta ulema, bir insana, "Allah imanını alsın" demenin bile küfür olduğunu söylemişlerdir. "Allah seni kafir kılsın, kafir olarak öldürsün" demek de aynı anlamdadır. Bu beddua, küfrü istemek anlamındadır. Küfre rıza göstermek ve küfrü istemek küfürdür. Bu tür hezeyanları yazanlar, yayanlar belki de velilere hizmet niyetiyle yaparlar. Oysa en büyük zararı verdiklerinin farkında değiller.

Bazıları sarıkları arasına mercek koyarak güneş ışınlarıyla münkirlerin harmanını yakma eylemlerini gerçekleştirmişlerdir.Habersiz biçare köylüler olayı şeyhin kerameti olarak algılamışlar.[416]*Yusuf Nebhani, Ebu Bekir b. Muhammed. b. İmran*'ın kerametlerini dizerken şöyle der: Allah Teala onun geçtiği köyün sakinlerini affederdi, ayağını öpen cennetlik olurdu.[417] *Nebhani* şunu da ilave eder: Cemaatle namaz kılmama konusunda velileri tenkit etme. Çünkü nice veli var ki bulundukları mekan dışında namazlarını kılarlar. Kimisi namazlarını devamlı olarak Mekke'de, kimisi Ramle'de, kimisi *Elbiya* isimli camide, kimisi ikindi namazını Kudüs'te kılmaktadır.[418] Bu iddia birliğinde nöbet tutmayıp, "Sınırlarda, Bosna'da, Kıbrıs'ta, Filistin'de nöbet tutuyoruz." diyenlerin iddiasına benzemektedir. *Nebhan*i, Ka'be'nin her taşının *Ali el-*

[412] el- Yâfiî, Ebu Muhammed Abdillah b. Es'ed, **Neşru'l- Mehâsini'l-Ğâliye**, Mısır, 1961, s. 76.
[413] Ebu Davud, hadis no: 4755.
[414] Şa'rânî, **Tabakât,** 1/181.
[415] el-Ğüryânî, **el-Ğülüvv,** s. 66.
[416] Dernika, **es-Seyyid Muhammed Reşid Rıdâ**, s. 233.
[417] Nebhânî, **Câmi Kerâmât**, 1/343.
[418] Nebhânî**, Câmiu Kerâmât,** 1/408.

Havas'ı ziyaret için yerinden kalktığını nakleder.[419] Ka'be'nin 124 bin peygambere yapmadığını bazı zatlara yapmış olduğu iddiası ne kadar inandırıcı olabilir?Menkıbeye göre,*Abdulkadir Geylânî*'nin hizmetçilerinden biri vefat eder. Hanımı *Abdulkadir Geylânî*'ye gelerek, eşinin ruhunu geri almasını ister. *Geylânî*, murakabedeyken ölüm meleğinin müridin ruhunu semaya çıkardığını görür. Bunun üzerine *Geylânî* ölüm meleğine seslenerek, "Ey ölüm meleği, dur, hizmetçimin ruhunu geri ver."der. Ölüm meleği, "Ben kendimden ruhları almıyorum, Allah'ın emriyle geldim, hizmetçinin ruhunu geri verememem" der. *Geylânî,* isteğini tekrar eder. Ölüm meleği yine vermez. *Geylanî*, ölüm meleğinin elinde bulunan ruhlar sepetini çekip alır, ruhlar dökülür ve hizmetçisinin ruhunu geri alır. Ölüm Meleği Allah Teala'ya, "Ey Rabbim olup bitenleri elbette daha iyi bilirsin, *Geylânî* benden ruhları zorla aldı." der. Allah Teala, ölüm meleğine, "*Geylânî* sevgili kulumdur, neden ruhları kendisine vermedin? Diğer ruhlar da kaçtı "deyince ölüm meleği pişmanlık duyar.[420] Bu hezeyan tamamıyla yalan olup *Abdulkadir Geylânî*'ye iftiradır. *Geylânî*'nin sünnete ittiba konusundaki hassasiyetine şu örneği verelim. *Geylânî,* bir gün, "Ey *Abdulkadir,* ben Rabbinizim, size haramları helal kıldım." sesini duyar, *Geylânî* ona tükürür, İblis olduğunu fark eder. Nasıl fark ettin? denilince,şu cevabı verir: "Sana haramları helal kıldım" sözüyle; çünkü İslam şeriatını kimse nesh edemez."[421] Kaldı ki melekler, "*Allah kendilerine ne görev verdiyse ona isyan etmezler ve emrolundukları her şeyi yaparlar.*"[422] âyeti gereği kendilerinden bir şey yapmazlar, Allah'ın emriyle hareket ederler. *Geylânî,* Allah Teala'nın görevlendirdiği ölüm meleğine nasıl itiraz edebilir? Nasıl zor kullanır? Melekler nasıl günah işler? Kerametle ilgili diğer bir hezeyan da şudur: Güya *Abdulaziz Debbâğ* şöyle demiş: Arif kişi, cenin dünyaya gelir gelmez onu görür, ölünceye kadar onu murakabe eder.[423] Bu hezeyan, *Hz.Aişe'nin,* "Kim Muhammed (a.s.)ın yarın ne olacağını haber verdiğini iddia

[419] Nebhânî, **Câmiu Kerâmât,** 1/408.
[420] el-Yâfiî, **Neşru'l-Mehâsini'l-Ğâliye**, s. 17.
[421] el-Ğüryânî, **el-Gülüvv,** s. 74.
[422] Talak, 65/6.
[423] Debbâğ, **el-İbriz**, s. 274.

ediyorsa o Allah'a büyük bir iftirada bulunmuştur."[424] sözüyle tamamıyla çakışmaktadır.

Hz. Ömer ilham sahibi velilerdendi. Kur'an bazen onun görüşlerini teyit ediyordu. Buna rağmen isabet etmediği konular da vardı. Nitekim hutbede kadınların mihrini dört yüz dirhemle sınırlandırmak istediğinde bir kadın sahabi, *"Önceki eşinize yüklerle mihr vermişseniz bile geri almayın*."[425] âyetini okuyarak kendisine itiraz edince *Hz.Ömer* görüşünden vazgeçmiş ve tarihin kaydettiği şu cümleyi sarf etmiştir: "Allahım affına sığınırım. Herkes *Ömer'*den daha fakihtir*."*[426]

Ummu'l-Ala anlatıyor: *Osman b. Mazun'*u ölüm hastalığında ziyaret ettik. Kendisi hakkında, "Ey Osman! Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Allah Teala'nın sana ikramda bulunduğuna şahitlik ederim." dedim. Hz. Peygamber, "*Allah'ın ona ikram ettiğini nerden biliyorsun?* dedi. *Ummu'l–Ala,* "Allah'a yemin olsun, bilmiyorum dedi. Hz. Peygamber, "*O vefat etmiştir kendisine Allah'tan hayır umuyorum. Allah'a yemin olsun peygamber olduğum halde bana ne yapılacağını bilmiyorum."* dedi*. Ummu'l –Ala,* "Bundan böyle hiç kimseyi tezkiye etmiyeceğim," dedi.[427] *"De ki: Haberiniz olsun. Ben size ne bir zarar ne de fayda verebilirim."*[428] âyeti,Hz. Peygamber'in bile zararı defetme imkân ve gücüne sahip olmadığını belirtiyorken, veli nasıl zararı defedebilir? *Hz. Ömer* şehit edildi, kapısının gerisinde kendisine suikast düzenleyeni fark edememişti.

Bâtinî tasavvuf inancından bir tanesi de *Abdallar* olarak bilinen *Rical-i Ğayb'ın Lübnan* dağlarında gizlenmiş olduğu inancıdır. Bu inanç, Hz. Ali'nin bulutlar arasında, *Muhammed b. Hanife*'nin Radva dağında olduğuna, *Muhammed b. Hasan'*ın *Samerra* kentinin Sera mağarasında gizlenmiş olduğu inancını çağrıştırmaktadır. Bir insan ya da grup, ömür boyunca nasıl gizlenir?Cumaya, bayrama nasıl gitmez? Müslümanların dertleriyle nasıl dertlenmez? Bu inanç, *"Her canlı ölümü tadacaktır*."[429] ilahî düsturuyla da bağdaşmamaktadır? Hadisler, Deccal'ın olağanüstü bazı hareketler

[424] Bkz. Nevevî, **Şerhu Müslim,** Beyrut, ts., 2/8.
[425] Nisâ, 4 /20.
[426] İbn Kesir, **Tefsir,** 1/736.
[427] Buhari, hadis no: 7018.
[428] Cin, 72/21.
[429] Âl-i İmrân, 3/185.

göstereceğini haber vermiştir. *Abdulmelik b. Mervan* zamanında yaşamış olan *Haris ed-Dimeşki* kendini peygamber ilan etmişti. Cinler, ayağındaki kelepçe ve bağları çözer, silahın kendisine isabet etmesini engellerdi. Dokunduğu şeyler tesbih ederdi.[430] Kimisine de cin ve şeytanlar gelir ve "Hızır" olduğunu iddia eder. Keza,cin ve şeytanlar bazılarıyla iş birliği yaparak onları havada uçururlarmış, kimilerini Mekke ve Medine'ye götürürler. Bazılarına değişik yemekler takdim ederler, boş kapları doldururlar.Bilmeyenler bunları *keramet* olarak algılarlar.

Bu hareketler ilahî desteğe sahip keramet olmaktan ziyade, ruh çağırma ve Deccalizm fenomenine daha yakındır. Sahih hadislerde geleceği haber verilen Deccal, göğe seslenince yağmur yağar, yere emredince bitki biter, yere hazinelerini çıkarmalarını söyler. Bazılarını öldürdükten sonra diriltir. Bazı papazların uyguladığı şu göz boyama yöntemi meşhurdur. Kiliselerine davet ettikleri insanların ağızlarına ellerini koyduklarında dişleri altına dönüşürmüş. Bunlara keramet denilebilir mi?[431]

Şa'rânî, Muhammed Şirbin'in biyografisini verirken şunları yazar: Oğlu Ahmet ölüm döşeğindeyken *Azrail* ruhunu almaya gelir. Şeyh kendisine,"Rabbine git, bu iş nesh olmuştur." Bunun üzerine Azrail döner hasta da şifa bulur.[432] *Şa'rânî, Muhammed Şuveymi*'nin biyografisini anlatırken da kendisinden şöyle bahseder: Efendim *Medin* ölüm döşeğindeyken *Şuveymi* ona ömründen 10 yıl verir. Nihayet *Medin, Şuveymi*'nin hazır olmadığı bir günde vefat eder. Gassal tahtasında iken, "Benden habersiz nasıl ölürsün? Allah'a yemin ederim hazır olsaydım ölmene müsaade etmezdim." der."[433] Bilmem, izah ve yoruma gerek var mı?

Kamuoyunda "Şeyh Ahmet Vasiyeti" olarak bilinen düzmece de bu tür hezeyanlardandır.Hurafeye göre Hz. Peygamber,*Hücre-i Şerif* hizmetçisi *Şeyh Ahmed*'e güya rüyada şu vasiyette bulunmuş: "Kim bu vasiyeti on defa okur, dağıtırsa Allah ona cennette bir köşk verecek, fakir ise zengin kılacak. Kim de ihmal ederse şefaatinden mahrum kalacak, dünya ve ahirette yüzü kararacak,

---

[430] el-Kasım, Mahmud Abdurraûf, **el-Keşfu an Kakiketi't-Tasavvufi li Evveli Meretin fi't-Tarih**, Ürdün, H. 1413, s. 755.
[431] Bkz. **el-Güryanı el-Ğülüvv**, s. 86.
[432] Şa'rânî, **Tabâkât,** 2/123.
[433] Şar'ânî, **Tabâkât,** 2/94.

evi yanacak, çocukları ölecek, müzmin bir hastalığa yakalanacak.” *Şeyh Ahmed* vasiyeti şöyle teyit edermiş: “Bu vasiyete Allah’ı şahit tutuyorum. Yalan söylüyorsam imansız öleyim. Kim onu doğrularsa kabir azabından kurtulacak, kim de yalanlarsa dinden çıkar.” Güya *Şah-ı Nakşibendi* her gün Rahman olan Allah’ın arşına çıkarmış. *Osman es-Salibadi* her gün semaya çıkar, *Levh-i mahfuz’*da dilediğini siler, geri dönermiş.[434] *Muhammed el-Hanefi* seccadesini denizin üzerine serer ve müridine; “ Yavrum sen de “ey Hanefi de ve denizde yürü.’ der. Müridin içinden, “Neden, ya Allah değil de ya *Hanefi!*” şüphesi geçer. Mürit, “Ya Allah” der ve batmaya başlar. Şeyh elinden tutar ve şunu ekler: “Sen *Hanefi’*yi tanıyorsun bu nedenle ondan isteyebilirsin. Allah’ı tanıdığın zaman da Ya Allah dersin.[435] *Kuşeyrî* şu ilginç hikayeyi nakleder: *Ömer b. Osman el-Mekkî, Hallac-ı Mansur’*un bir şeyler yazdığını görünce: “Nedir yazdığın?”der. *Hallac* bunu kendisine yapılmış bir itiraz olarak algılar ve kendisine beddua eder ve kendisine darılır. İtirazdan sonra başına gelenler hep bu bedduadandır![436]

Bir mürşit, müridinin günahlarını Levh-i Mahfuz’dan silmedikçe mürşit olamaz, inancı işlenince,hazır bulunanlardan biri şu gerekçeyle itiraz eder ve, “Bahsettiğiniz mürşit olamaz, zira mürşit olsaydı müridinin günah işlemesine müsaade etmezdi” der.[437] Birisi camiye girmiyormuş. Nedeni sorulunca, “isyan ettiğim zatın evine girebilir miyim? demiş.Oysa bütün yeryüzü mescit ve Allah’ın mülkü değil mi? Cahil bazı softalar şu hezeyanı yayarlar: Hangi mürşit bu üç yerde müritlerine yardımı garantilemezse o kendi kendini aldatmaktadır. 1.Son nefeste, 2. Mahşerde, sual esnasında. 3. Sıratı geçerken.

Ve yazmaya hayamızın müsaade etmediği yüzlerce binlerce hikaye ile keramet iddiasıyla dizilmiş hezeyanlar. Bu hezeyanları yazmanın ne anlamı var? İstismara çok açık değil mi? Müslümanların geri kalmalarında ve çaresizliklerinde bu tür hezeyanların rolü yok mu? Bir velinin kerameti başkasının imanını almayla ortaya çıkar mı? Veliler imanı almak değil, imanı pekiştirmek için faaliyet yaparlar. Kaldı ki vefat eden biri başkasının imanını

---

[434] es-Sayâdî, Muhammed Ebu’-Hüdâ Efendi er-Rüfâî, **Kıladetu’l-Cevahir fi Zikri’l-Ğavsi’r–Râfiî,** Mısır, ts., s. 193-199.
[435] Nebhânî, **Şevâhidu’l- Hak fi’l-İstiğasiti bi Seyyidi’l-Halk**, Beyrut, 1990, s. 747.
[436] Kuşeyrî Abdulkerim b. Havâzin, **er-Risaletu’l-Keşeyriyye**, Beyrut, 2001, s. 161.
[437] el-Yâfiî, **Neşru Mehâsini’l-Ğâliye,** s. 68.

nasıl alacak, mevlide katılmamak kebair midir? Hz. Peygamber kendisini taşlayanlar hakkında "*Allah'ım yaşadığım bu toplumun insanlarını hidayet et çünkü onlar doğruyu bilmiyorlar."*[438] buyurmadı mı? Velilere bu kerametleri misal getirmeye çalışanlar tasavvufa hizmet değil, zarar verdiklerinin farkındalar mı? Sünnette muhaliflere bu tür beddua etme yöntemi yoktur, iman edenleri gördüklerinde sevinçlerinden göz yaşı dökmüşler,en mutlu anlarını yaşamışlardı. Günahkârlar için ağlamışlar.*"Andolsun ki, söyledikleri lafın seni gerçekten incittiğini biliyoruz. Ancak onların yalancı dedikleri sen değilsin. Fakat zalimler Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlar."*[439] âyetleri bu gerçeği ifade etmektedir. İmanın selbini keramet olarak ortaya koyanlar, iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma, davet, tebliğ, irşat, vecibelerini ihmal etmekte ve acımasız katı, sünnete muhalif yöntemi sergilemektedirler.

Ebubekir eş-Şibli bir yerde bir velinin bulunduğunu haber alır. Arkadaşlarıyla onu ziyarete gider. Söz konusu zatın mescidin kıblesi tarafına tükürdüğünü görünce, "Arkadaşlar dönelim, Allah'ın şeriatına uymayan biri nasıl veli olabilir?"der.[440] *İmam Şafii*'nin, "bid'atçinin uçtuğunu görseniz bile bid'atini bırakmadıkça ona inanmayın," demesi de aynı anlamdadır. Yalancı Peygamber *Esved el-Ansi* olağanüstü hareketler sergiliyordu. Cinlerin kendisine gayptan haber verdiklerini iddia ediyordu. Öldürülünce Müslümanların cinlerden zarar göreceklerinden endişe etmişler. *Muhtar b. Ebi Ubeyd es-Seketi* kendisine vahiy geldiğini iddia ediyordu. Durumu *Abdullah b. Ömer*'e sorulunca, "O doğru söylüyor. Çünkü Kur'an şöyle demektedir:"*Şeytanın kimlere indiğini haber vereyim mi… Onlar günahkâr iftiracıya inerler."*[441] cevabını vermiş.

Gaybtan Haber Verme, Feraset, İlham, Keşf vs. Konularda Yapılan Aşırılıklar Ve İslam'ın Bu Konulardaki Hükmü

> *"Kim Muhammed (sav)'in yarın ne olacağını bildiğini iddia ederse Allah'a büyük bir iftirada bulunmuştur."*
>
> Hz. Aişe

[438] Buhari, hadis no: 3477.
[439] En'âm, 6/33.
[440] el-Ğuryânî, **el-Ğülüvv**, 2001, s. 65.
[441] Şuarâ, 26/221.

"Kim ' meşayihin ruhları yanımızda hazırdır,
yaptıklarımızdan haberdardırlar.' dese, dinle ilişkisi kesilir."

İbn Nüceym

Bâtinî tasavvufçuların saplandıkları konulardan bir tanesi sofilerin gaybe ait her şeyi bildiklerini iddia etmeleridir. Tasavvufta otorite olan *Şa'rani,* sofilerle fakihleri karşılaştırırken, sofilerin annenin batınındaki ceninin cinsiyetini, insanların içinden geçenleri, evlerinde yaptıklarını bildiklerini iddia eder.[442] Allah Teala'nın cüz'î anlamda kendilerine bazı konuları haber vermeleri dışında başta Hz. Peygamber (a.s) olmak üzere, peygamberler bile mutlak anlamda gaybi bilmezler. Nitemim Hz. Peygamber, *Hz. Aişe*'ye yapılan iftiranın mahiyetini ve onun beri olduğunu ancak, *"Bunlar (namuslular) onların dediklerinden çok uzaktırlar. Kendilerine bir bağışlanma ve değerli bir rızk vardır."*[443] âyetiyle öğrenebildi. Hz. Peygamber mutlak anlamda gaybı bilseydi, Necd kabilesi reisi *Amir b. Malik'*in isteği üzerine İslam'ı öğretmek gayesiyle gönderilen ve yolda feci bir biçimde şehit edilen on arkadaşının durumunu fark edip, ona göre tedbir alacaktı.[444] Hz. Peygamber'in durumunu en iyi bilenlerden *Hz. Aişe,* "Kim Muhammed (sav)'in yarın ne olacağını bildiğini iddia ederse Allah'a büyük bir iftirada bulunmuştur."[445] buyurarak, gaybı bilme iddiasında bulunmanın ne kadar büyük bir günah olduğuna dikkat çekmiştir.Bu hususta Allah Teala'nın elçisine bildirdiği gaybî konular, *Hz.Fatma'*nın vefatı, Hayber'in düşeceği, İstanbul ve Kudüs'ün fetihlerine dair bazı haberler misal gösterilebilir.[446] Bunlar istisnaî durumlardır, genel hüküm ifade etmezler. Peygamberler dahil, mutlak anlamda kimsenin gaybi bilmediğini gösteren diğer bazı deliller şunlardır:

*Hz. Nuh (*a.s): *"Rabbine seslenip: 'Ey Rabbim, elbette oğlum benim ailemdendir, senin vaadin de kesinlikle haktır ve sen hakimlerin en iyi hükmedenisin!' dedi."*[447] *"Allah: 'Ey Nuh, o, asla senin ailenden değildir. O, doğru olmayan bir iştir. O halde bilmediğin bir şeyi benden isteme! Ben, seni*

[442] Nebhânî, **Câmiu Kerâmât,** 2/235.
[443] Nûr, 24/26.
[444] Cemal, Ahmed Muhammed, **el-Kur'anu'l-Kerimü**: **Kitabün Uhkimet Âyâtühü,** Beyrut, 1991, 2/288.
[445] Müslim, İman, 287.
[446] Şibli, Mevlânâ, **Asr-ı Saadet**, çev: Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1973, 2/126-140.
[447] Hûd, 11/45.

cahillerden olmaktan men ederim." buyurdu." [448] âyetlerinde de işaret edildiği gibi, *Hz. Nuh*, boğulan çocuğun kendi ehlinden olmadığını bilmiyordu. Allah Teala'nın kendisine bildirmesiyle öğrendi.

Hz. İbrahim (a.s): *"Andolsun şanıma ki, İbrahim'e de elçilerimiz müjde ile geldi ve 'selam!" dediler. O da: 'Selam!" dedi ve durmadan gidip kızartılmış bir buzağı getirdi."*[449] *"Ona ellerini uzatmadıklarını görünce kendilerini yadırgadı ve içinde onlara karşı bir korku duydu. Onlar: 'Korkma, zira biz Lut kavmine gönderildik.' dediler."*[450] âyetleri, *Hz. İbrahim'*in meleklere buzağı kestiğini ve onları tanımadığını ifade etmektedir. Onları tanısaydı, meleklerin yemek yeme ihtiyacı olmadığından kendilerine yemek teklif etmezdi.

Hz. Lut (a.s): "*Elçilerimiz Lut'a geldiğinde onların yüzünden fenalaştı, eli ayağı dolaştı ve bu çok çetin bir gündür!" dedi.*"[451] âyeti, kendisine gelenlerin melekler olduğunu bilmediğini, ancak, "*Ey Lut emin ol, biz Rabbinin elçileriyiz; onlar sana ihtimali yok, el uzatamazlar, sen hem ailenle gecenin bir bölümünde yola çık."*[452] âyetiyle gelenlerin melekler olduğunu fark ettiğini öğreniyoruz.

Hz. Süleyman (a.s): *"Derken bekledi, çok geçmeden (Hüdhüd) geldi ve 'ben senin etraflıca bilmediğin bir şeyi öğrendim ve sana Sebe'den sağlam bir haber getirdim." dedi. "*[453] âyetinden, *Hz. Süleyman*'ın kraliçenin ülkesi hakkında bir şey bilmediği için Hüdhüd kuşundan bilgi aldığını öğreniyoruz.

Melekler gaybı bilmez. *"Melekler: 'Seni bütün eksikliklerden tenzih ederiz Ya Rab! Bizim için, senin bize bildirdiğinden başka bilgi mümkün değildir. O her şeyi bilen hüküm sahibi sadece sensin sen!' dediler*."[454] âyeti, meleklerin bile Allah'ın öğrettikleri dışında bir şey bilmediklerini beyan etmektedir.[455]

Cinler gaybı bilmez *"Sonra vakta ki ona ölümü hükmettik, onlara onun ölümünü sezdiren olmadı, yalnız bir güve böceği (arz'a) dayandığı asasını yiyordu. Bu sebeple yıkıldığı zaman ortaya çıktı ki cinler eğer gaybı bilir*

[448] Hûd, 11/46.
[449] Hûd, 11/69.
[450] Hûd, 11/70.
[451] Hûd, 11/77.
[452] Hûd, 11/81.
[453] Neml, 27/22.
[454] Bakara, 2/32.
[455] Şinkitî, Muhammed Emin**, Advâu'l-Beyân fi İdahi'l-Kur'ani bi'l-Kur'an**, Beyrut, 1984, 2/149-150.

olsalardı o zilletli azap içinde bekleyip durmazlardı."[456]âyeti de bu gerçeğe işaret etmektedir.

Gaybı bilme iddiasında bulunanlar hakkında *Hz.Ömer* bazı müeyyideler uygulamıştır. Bu cümleden olmak üzere,gaybî konularla müteşabih âyetler konusunda fikir yürütmede ısrar edenleri sürgün etmiştir.[457] Ulemanın konuyla ilgili şu fetvası manidardır: Men kale ervahu'l- meşayih hadiretun te'lemu, yekfuru, Kim meşayihin ruhları yanımızda hazırdır,yaptıklarımızdan haberdardırlar." dese, dinle ilişkisi kesilir.[458] Allah Teala, sevdiği bazı kullarına bazı vesilelerle gaybi konulardan kısmen haber verir. Bu bağlamda rüya zikredilebilir.Hz. Peygamber şöyle buyurmuş: "*Salih insanın sadık rüyası, nübüvvetin kırk altıda biridir.*"[459]

Salih kişilerin, *feraset*le; yani keskin sezgi ve ön bilgiyle geleceğe yönelik kanaatlerini belirtmeleri yukarıda geçen âyetlere aykırı değildir. Zira âyetler, mutlak anlamda Allah'tan başka kimsenin gaybı bilmediğini belirtmektedir. Kıyametin ne zaman kopacağı, insanın ne zaman öleceği gibi konuları Allah'tan başkası bilmez.[460] Tahmin ve ferasetle bazı bilgilere sahip olmak ise gaybı bilme anlamına gelmez. Nitekim bir hekim, deneyimlerinden istifadeyle hastasının yaşamına ilişkin bilgiler verebilmektedir.[461]

Kerametler bazen feraset şeklinde zuhur edebilir. *Cüneyd-i Bağdâdî* bir defasında insanlara nasihat ediyordu. Hıristiyan bir genç, alaycı bir tavırla Üstat! "*Mü'minin ,ferasetinden sakının. O Allah'ın nuruyla bakar."*[462] hadisinin anlamı nedir? der.*Cüneyd,* başını eğer, sonra da soruyu soran gence yönelerek, "İslam'a girme zamanı geldi, Müslüman ol."der. Genç, Müslüman olur. *Enes* Anlatıyor: Yolda yabancı bir kadına baktıktan sonra Hz. Osman'ın yanına gittim*. Hz. Osman,* "kimi insan gözlerinde zina emâresi olduğu halde yanımıza gelir."deyince *Enes*, Hz. Peygamber'den sonra vahiy mi devam

---

[456] Sebe', 34/14.
[457] Şâtibi, **el-İ'tisâm**, II, 309.
[458] İbn Nüceym**, el-Bahru'r- Râik Şerhu Kenzi'd-Dekaik**, Mısır, ts., 5/134.
[459] Müslim, Salat, 207.
[460] Bkz. İbn Âşûr,**Tefsir,** 29-249; Kasimi, **Mehâsin,** 7/195; Râzî, **Tefsir**, 10/678.
[461] Bkz. Râzî, **Tefsir,** 10/679; Âlûsî, **Tefsir,** 9/97; Kasimî, **Mehâsin**, 7/195.
[462] Buhari'nin *Tarihi*'nde, Tirmizi'nin *Sünen* de rivayet ettiği hadisin sıhhati çerçevesinde değişik yorumlar yapılmıştır. Münâvî, hadisi *hasen* olarak verirken, bkz, **Faydu'-l-Kadir,** Beyrut, 2001, 1/187; el-Elbânî de *zayıf* olarak vermektedir. Bkz **Daifu'l-Câamiu's-Sağir**, Beyrut, 1990, s, 20.

ediyor? deyip şaşkınlığını ifade edince,*Hz. Osman* şöyle der: "Hayır, bu sadece basiret ve ferasettir."[463]

Keskin ferasetle şöhret bulan ariflerden biri de *İbn Teymiyye'*dir. Tatarların h. 699 yılında Şam'a gireceklerini, ancak katliam yapmayacaklarını, kimseyi esir alamayacaklarını, Müslümanlar tarafından hezimete uğratılacaklarını haber verir. H. 702 yılında Tatarlar Şam'a yönelince *İbn Teymiyye*, zaferin İslam ordusunu olacağına dair defalarca yemin eder. Hazır bulunanlar, "İnşallah de." der. *İbn Teymiyye,* " İnşallah'ı tereddüt ettiğimden değil, sadece teberrük için söylüyorum." der.[464]

Batinî tasavvuf mensuplarının yanıldıkları konulardan biri de rüya ve ilham ile hüküm vermeye kalkışmalarıdır. *Şatibi*, rüya ile hüküm verilemeyeceğini şu örnekle açıklar: Adil iki şahit bir konuda şahitlik etse, davaya bakan hakim de rüyada Hz. Peygamber'i gördüğünü ve kendisine, "Bu şahitlikle amel etme." dediğini iddia etse, hakim rüyaya göre değil, zahir hükme göre karar verip iki şahidin şahitliğini kabul etmek durumundadır. Hakim; rüya keşf ve keramete göre değil delil, karine ve şahitlerin ifadesine göre hüküm verir.[465] Hanefi fukahasından *İbn Hümam*, şöyle der: İlham, hem sahibi hem de başkası için hüccet değildir. Çünkü Allah Teala'dan geldiğine dair kesin bir delil yoktur. İlham sahibi beşerdir; o da herkes gibi yanılır, hayal eder. Peygamberler dışında masum kimse yoktur.[466]

İnsanlara keşif, ilham ve rüya ile hükmetme kapısı açılsa mal ve can güvenliği nasıl sağlanacak? İnsanları öldürenler keşifle öldürdüklerini iddia ederlerse nasıl bir manzara ortaya çıkar?Biri başkasının malının keşifle kendine ait olduğunu, Peygamber'in rüyada veya açıktan şu malın kedisine ait olduğunu söylediğini iddia ederse nelerin olacağını tahmin etmek güç olmasa gerek.

Rüyalar, ilham ve keşfin bağlayıcılık sınırları nasıl tespit edilecek? Bu iddialarda bulunanların kutsiyet ve masumiyeti gündeme gelir. Fıkıh, helal-

---

[463] el-Mekkî, **Mevkifu Eimme**, s. 63.
[464] el-Mekkî , **Mevkıfu Eimme**, s. 63.
[465] Şâtibî, **el-Muvâfakât,** 2/266.
[466] el-Lüknevî, el-Ensârî, **Fevâtihu'r-Rahmût, Şerhu Müsellemi's-Subût,** (Mustafa'yla beraber). Mısır, H.1322, 2/371.

haram, hadis, usul ve ulemanın çalışma ve çabaları hafife alınır. Ulemanın değeri düşer. Ulema cahil, cahiller de ulema olarak algılanmaya başlar. İbadetler Allah rızası için değil,keşf ve kerameti elde etmek niyetiyle yapılır. Peygamberlerin bile içtihatta isabet etmemesi mümkün iken, onlara masumiyet verilir.

Batinî tasavvufta görülen saplantılardan biri de, cennete girmek için amel yapılmayacağı inancıdır. Oysa Cennete girmek için iman ve amel şarttır. *"Onlar ki, melekler, onların canlarını hoşça davranarak alırlar, 'Selam size, girin cennete, çünkü çalışıyordunuz.'derler."*[467] *"İşte,bu sizin yaptığınız ameller sebebiyle mirasçı kılındığınız cennet."*[468] âyetleri, cennete nasıl girileceğini haber vermektedir."*Hiç biriniz ameliyle cennete girmez."*[469] hadisinin yanlış yorumlanmasından bazı sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Hadis, cennet için amel işlemeyi gereksiz kılmamaktadır. Hadisin verdiği mesaj şudur: İnsanın sınırlı ameli, ebedi ve sınırsız cennet için gerçek karşılık değildir. sancak sebeptir. Kaldı ki insanın amelleri riya, bid'at ve noksanlıktan hali değildir; Tüm bunlara rağmen cennete girmeye sebeptir. Aksi halde mü'minle fasık arasında bir fark kalmaz. Peygamberlerin gönderilmesi anlamsız kalır. Hadis amellerle şımarmak ve Allah'ın rahmetini unutmamak için bir uyarıdır.

Tevessülde İtidal ve Aşırılık

"En güzel isimler Allah'ındır. Onun için siz O'nu onlarla çağırın ve O'nun isimlerinde tahrif eden mülhitleri bırakın…"

Kuran;

7/180

"Yaratılanın yaratılandan bir şey istemesi, zindanda bulunan birinin kendisi gibi zindanlık birinden yardım taleb etmesine benzer."

Ebu Yezid el- Bistâmî

[467] Nahl, 16/32.
[468] Zuhurf, 43/72.
[469] Buhari, Rikak, 18.

Tevessül; Allah'a yaklaşmak, O'ndan yardım dilemek üzere bir söz veya davranışı aracı kılmak anlamındadır. Tevessül için getirilen en önemli delil şu âyettir. *"O'na (Allah'a) yaklaşmak için vesile arayın*."[470] *Kuşeyrî*, âyette geçen *el-vesile* nin tüm ömrü ihlas ve samimiyetle geçirme olduğunu belirtir.[471] Ulemanın ittifakla belirtikleri husus vesile'nin iman ve salih amel oluşudur.[472]

Tevessül; meşru ve gayri meşru olmak üzere ikiye ayrılır. *"En güzel isimler Alllah'ındır. Onun için siz O'nu onlarla çağırın ve O'nun isimlerini tahrif eden mülhitleri bırakın…"*[473] âyetinin ilk bölümü meşru tevessüle dikkat çekerken, son bölümü de bu konuda yapılan aşırılıklara dikkat çekmektedir.

Meşru Olan Tevessül

1. Meşru tevessül yöntemlerinden biri, Allah'ın sıfat ve güzel isimleriyle yapılan tevessüldür. "Allah'ım! Rahman, Rahim, Latif isimlerinle sana yalvarıyorum, senden yardım af ve mağfiret talep ediyorum. Allah'ım her şeyi kuşatan rahmetini talep ediyorum." şeklinde olur. Biri, Hz. Peygamber'in huzurunda, "Allah'ım! Hamd sanadır; senden başka ilah yoktur; ihsan ve kerem sahibisin; yer ve göklerin yaratıcısısın, kerem, azamet sahibisin; ey Hayy, ey Kayyum, isim ve sıfatlarınla sana yalvarıyorum." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "*Bu şahıs, Allah Tela'nın istendiğinde kendisiyle verilen, dua edildiğinde kabul edilen İsm-i Azamıyla dua etti.*" buyurdu.[474]

2.Meşru tevessül yöntemlerinden biri de duadır. Müslüman kardeşinden dua talep eder;Allah Teala'dan Hz. Peygamber'in şefaatine mazhar olmasını ister. Müslümanlar birbirlerinin gıyabında birbirlerine dua ederler. Nitekim hadiste şöyle buyrulmuş: "*Müslümanın Müslümana gıyabında yaptığı dua makbuldür. Bununla görevli melek şöyle der: Allah'ım kabul et, duayı yapana da aynısını ver."*[475]

Ashap değişik vesilelerle Hz. Peygamber'den dua isterlerdi. Ashab, defasında "Ey Allah'ın resulü!Malımız helak oldu, yağmur yağmaz oldu, bize dua et." talebinde bulunmuşlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber üç defa,

[470] Mâide, 5/35.
[471] Bkz Kuşeyrî, **Letâifu'l-İşârât**, 1/421.
[472] Bkz. Âlûsî, **Tefsir**, 3/296.
[473] A'râf, 7/180.
[474] Ebu Davud, hadis no:1495.
[475] Müsim, hadis: 2473.

"*Mevla'm! yağdır, Mevla'm! yağdır. Mevla'm! yağdır."* şeklinde dua etmiş, akabinde yağmur yağmış.[476] Ashab, Hz. Peygamber'in hayatında, kendisinden dua talep ederlerdi. Vefatından sonra da Amcası *Abbas*'ın kendilerine dua etmesini istediler. *Hz. Ömer*, "Allah'ım hayatta iken Peygamber'den dua talep ederdik,yağmur yağardı. Vefatından sonra da amcasından dua talep ediyoruz bize rahmet yağdır." duasını yaptı.[477] Ashabın Hz. Peygamber'in mezarına değil, hayatta bulunan amcaları Abbas'a gitmeleri manidardır. Ölülerle tevessül caiz olsaydı, doğrudan mezarına giderlerdi. "Allah'ım Hz. Peygamber'i bana şefaatçi kıl,şefaatini benim için kabul eyle." biçiminde dua etmede bir sakınca yoktur.

Selefin tevessül için yaptığı örnek bazı dua metinleri: " Allah'ım senin verdiğin güç sayesinde sana geldim. Senin katında senden daha aziz bir vesile yoktur. Yüce katındaki dayanağım sen ol." "Ey içimizdekini işiten, bilen Rabbim, en büyük vesilemiz sana muhtaç olmak ve sana kul olmaktır. Senin kapından başka sığınağımız yoktur. Beni geri çevirirsen nereye gideyim, kimi çağırayım? Beni kabul etmezsen, fakir nereye gitsin? Benim gibi günahkarları kovman sonsuz kerem ve affın bağdaşmaz."

Allah Teala, dua etmemizi emir buyurmuştur. Adabına uygun yapacağımız duaların kabul edileceğini vaat etmiştir. "Allah'ım, senin katında makul dualarla sana sığınıyorum, beni affet." şeklinde dua etmek,kabul edilme ihtimali yüksek olan zevattan dua talep etmek de kabul ihtimali olan meşru tevessül biçimindendir.

Gayrimeşru Olan Tevessül

Peygamberler dahil insanları aracı kılarak yapılan tevessül, gayrimeşru tevessüldür. *Ebu Hanife*, "Allah'ım, falanın hakkı için, falanın cahı için beni affet."demeyi uygun görmemiş, dua ederken; "falan zatın, peygamberlerin, Ka'benin, Meşar-i Haram'ın hakkı için beni affet." demeyi mekruh görmüştür. *Ebu Yusuf* da aynı görüştedir.[478] *İzz b. Abdusselam,* "Allah'ım rahmet peygamberinin hakkı için duamı kabul et." hadisini delil getirerek, sadece Hz.

---

[476] Buhari, hadis no: 1014.
[477] Buhari, hadis no:1010.
[478] Zebidî, Ebu'l-Feyz, Seyyid Muhammed, el-Murtedâ, **İthâfu's- Sadeti'l-Müttekin bi Şerhi İhyâi Ulumi'd-Din,** Beyrut,1987, 2/285; Kâri Ali b. Sultan b. Muhammed, **Şerhu Fıkhi'l- Ekber**, Beyrut,1984, s.198.

Peygamber'in aracı edilerek dua edilebileceğini söylemiş. Zira hiç kimse onun derecesinde değil.[479] *Ehl-i Beyt* ulemasından İmam *Seccad* şunu der: "Muhtaç insanın kendisi gibi muhtaç birinden bir şey talep etmesi, akıl ve düşüncesinde sefih ve bunak olduğunu gösterir."[480]

Tasavvuf öncülerinden *Ebu Yezid el-Bistami'*nin şu örneği manidardır: "Yaratılanın yaratılandan bir şey istemesi, zindanda bulunan birinin kendisi gibi zindanlık birinden yardım talep etmesine benzer."[481] İlk dönem müçtehitlerinden Kadı *Şureyh* de, ihtiyaçları sadece Allah'a arz etmenin önemini şöyle belirtir: "Kardeşim! Hiçbir ihtiyacını ölü-diri herhangi bir insandan dileme. Kim, herhangi bir insandan bir şey talep ederse, onun kul ve köleliğini kabullenmiş olur. İstekte bulunduğu kişi talebini kabul ederse onu kendine kul kabul etmiş olur, karşılayamazsa da zelil ve mahcup etmiş olur. Bu nedenle her şeyini mutlak güç sahibi Allah'tan dile."[482]

Tevessül için getirilen, "valiye ulaşmak için aracıya gidilir, avukata baş vurulur." örneğinin yanlış bir benzetme olduğuna inanmaktayız. Şöyle ki; vali, aracı olan ve olunanın durumunu bilmeyebilir, zulüm ve haksızlık yapabilir, aracıdan çekinebilir, ondan bir yarar bekleyebilir. Bu durumlar Allah Tela için söz konusu değildir.O, eksikliklerden münezzehtir, kulunu herkesten çok iyi bilir ve herkesten daha çok sever.

Ne hazindir ki günümüzde tevessül konusunda ifrat ve tefrite gidilmektedir. Tevessülü meşru görenler, görmeyenleri Hz. Peygamber'e saygısızlıkla itham ederken,meşru görmeyenler de Hz. Peygamber ya da herhangi birinin zatıyla tevessül edenleri şirke düşmekle itham etmektedirler. Bu ifrat ve tefrit kaş yapayım derken göz çıkarma anlamına gelmez mi? Birinin ihtilaflı bir konuda Müslüman kardeşini tekfir etmesi, muarızının da onu Hz. Peygamber'e saygısız olmakla itham etmesi ifrat ve tefrittir;İslam ahlakıyla bağdaşmaz.

Yatırlarla İletişimde İtidal ve Aşırılık

---

[479] İzz b. Abdüsselam, Abdülaziz, es-Silmî, **Fetâvâ,** 1984, s.126.
[480] Âlûsî, **Tefsir**, 3/297.
[481] Âlûsî, **Tefsir,** 3/297.
[482] el-Hâşimî, Abdulmunim, **Meşâhiru'l-Kudât**, Beyrut, 1988, s. 48.

> "*İngilizler Mısır'ı işgal edince fanatik bazı Kahireliler, düşmanı püskürtmediği gerekçesiyle İmam Şafii'nin, mezarını taşlamış.*
>
> Tarihçiler

İnsanoğlunun hayatı dört merhaleden geçmektedir: 1. Anne batnı: İnsan belli bir süre orada kalmaktadır. 2.Dünya yurdu: Bu merhale imtihan merhalesidir. Hadisi şerifte de belirtildiği gibi, insan genelde dünyada altmış-yetmiş yıl kalmaktadır. 3.Berzah/kabir yurdu: İnsan mahşere dek orada kalmaktadır. 4. Son karargah konumunda olan cennet ya da cehennem yurdu. Cennet mü'minler için, cehennem de inkârcılar için ebedi olan yurttur. İslam, insana hem yaşarken hem de vefatından sonra değer verir. Müslümanlar bu nedenle kabir ve onun ziyaretine önem verirler. Kabir ziyareti, sünnettir; ölümü hatırlatır; geçmişlerimize saygının bir işaretidir.

Kabir, ahiret yolculuğunun ilk durağıdır. Ciltler dolusu mana taşıyan bu mekan, öteden beri ulema, düşünür ve insanların merakını celp etmiştir. Onun için şiirler dizilmiş, kitabeler yazılmıştır. Kabir, bir yönüyle ahirete, eşe-dosta kavuşturan, bir vasıta, diğer yönüyle de dünyadaki akraba, ahbap ve maldan ayıran gurbet yurdudur.

Mezarlıklar, ayrılığın verdiği acı ve kederi bir nebze de olsa yatıştırma, ölüye dua ve hayırda bulunma gayesiyle ahiret inancına sahip din mensupları tarafından değişik gayelerle ziyaret edilir. İlk asırdan beri kabir azabı, kabir ziyareti, kabirde ruhun konumu, ölünün kabirde işitip işitmemesi, görüp görmemesi, kabirde beden mi ruh mu azap görür, gibi konular tartışılmıştır.

Mezarlıklarda asıl olan tevazu ve sadeliktir. *Sadi Şirazi* şu hikmet dolu değerlendirmeyi yapar. Zenginlerle fakirlerin mezarı arasında şu fark var: Fakirlerin dünyadaki evleri gibi mezarları da sadedir. İsrafil sura üfüreceği zaman herhangi bir zahmet ve sıkıntıya katlanmadan mezarlarından kalkacaklar. Zenginlerin ise farklıdır, üzerlerine dökülen kireç ve betondan dolayı hayli zorluk ve sıkıntı çekecekler. Kabirleri perde, örtü, sarık vs. örtülerle örteceğimize yaşayanlara perde, örtü, giysi bağışlarsak ölü onlardan yararlanır. Ölü; çıra, mum vb. şeylerle değil, ameliyle aydınlanır.

Her nedense amelleriyle baş başa kalan ölülere harcanan yığınlarca servet, yaşayanlara çok görülmektedir. *Hz. Ebubekir* yeni, kaliteli şeylere sağların daha çok muhtaç olduğunu ifade etmektedir. *İbn Ömer* bir mezarın üzerine çadır kurulduğunu görünce, "Kaldırın onu, ameli onu gölgelendirsin." demiş.[483] Ashab'ın gözünde Hz. Peygamber'den daha sevimli kimse olmadığı halde onun mezarına el sürmemişler ve öpmemişlerdi. Rızasının duvar, taş ve demir parmaklık ve çaputta değil onun sünnetine ittiba etmekte olduğuna inanıyorlardı.

Kabir ziyareti sünnettir; bu hususta bir ihtilaf bilmiyoruz. Hz. Peygamber kabirleri ziyaret etmiştir. "*Sizleri kabirleri ziyaret etmekten alıkoymuştum. Artık ziyaret edebilirsiniz. O ölümü hatırlatır."*[484] Hadisi, kabir ziyaretinin meşru olduğuna bir delildir. Ölüye en yararlı husus ona duacı olmak, onun adına hayırda bulunmaktır. İsraf,hem sağ hem de ölü için günahtır. İslam, ölü yerine yaşayanlara yatırım ve yardım etmeyi öngörür.Sözgelimi biri yeni, diğeri de eski iki kumaş olsa, yenisi hayatta olanlara,eskisi de ölüye kefen için ayrılır. Zira kefen zaten çürüyecektir. Bu cümleden olmak üzere Hz. Peygamber, mezarların harçla yapılmasını, üzerinde oturulmasını, üzerine bina yapılmasını yasaklamıştır.[485]

Ulema, haramların önüne geçme bağlamında, mezarlara yazı yazmayı, bina yapılmasını, mum yakılmasını, namazgah edilmesini büyük günahlar kapsamında saymışlardır. *Ebu Hanife* Hz. Peygamber'in kabrine yönelerek dua etmeyi mekruh görmüştür.[486] İmam *Nevevi, Şafii'*den şunu nakleder: Kabirlerin kireçle yapılmasını, sahibinin isminin yazılmasını hoş görmedi.[487] Meşhur şafii alim *İbn Hacer* el-*Heytem*i'nin ifadeleri tehdidi andıran bir ikaz türündendir. Şöyle der: Hz. Peygamber yükseltilen türbelerin yıkılmasını yasakladığından, türbe ve onların üzerine bina edilen kubbelerin hemen yıkılması gerekir. Onlar Allah ve Resulü'ne isyan üzerine inşa edilmiştir. Bu bakımdan *Mescid-Dırar*'dan daha zararlıdırlar."[488]

---

[483] Tahtâvî, Ali Ahmed Abdullah, **Fethu'l-Ğafur Fi mâ Ahallahu Min Ziyareti'l-Kubûr**, Beyrut, 2004, s. 91.
[484] Tirmizi,Cenâiz, 60.
[485] Müslim, hadis no: 970.
[486] Bkz.el-Hamis, Muhammed b. Abdurrahman, **Usûlu'd-Din İnde Ebi Hanife**, Beyrut, 1996, s. 264.
[487] Nevevî, **el-Mecmu'**, Beyrut, 1989, 5/163.
[488] el-Heytemî, İbn hacer Ahmed Şihabuddin, **ez-Zevâcir an İktirafi'l-Kebâir**, Beyrut, 1993, 1/246.

*Hz. Ömer'*in şu tevhidî duruşu önemli bir örnektir: *Hz. ömer*. Hz. Peygamber'in ashabından beyat aldığı ağaçtan, insanların yarar ve zarar umduğunu görünce kökten kestirmiştir. Ağaç, gelişigüzel bir ormanın ağacı değil, o, ismi Fetih sûresinin 18. âyetinde söz konusu edilen ve tarihi öneme sahip olan bir ağaçtır. Buna rağmen *Hz. Ömer,* insanların onu kutsadığını görünce onun vasıtasıyla işlenebilecek günahların önüne geçmek için kestirmişti.[489] Oğlu Abdullah da aynı faaliyeti devam ettirdi. *Abdurrahman b. Avf'ın* kabri üzerinde bir çadır görünce kaldırılmasını emretti ve şunu söyledi: "Bırakın, ameli onu gölgelendirsin."[490]

İbn Teymiye, insanların ilahlaştırıldığı, Allah'tan çok insan ve türbelere ellerin açıldığı, arzu ve taleplerin kendilerinden istendiği bir dönemde yaşadı. O dönemde helal ve haramı insanlar belirliyor, Hz. Peygamber'e arz etmeleri için türbelere istekler sunuluyordu. İnançlarına göre Hz. Peygamber'e arz edilecek istekler ancak yatır vasıtasıyla Allah'a ulaştırılabiliyordu. İnançlarına göre dünyayı onlar idare ediyor, erzakı onlar paylaştırıyordu. Tatarlar Şam'a girince çareyi *Ebu Ömer*'in kabrine sığınıp ondan yardım dilemede bulmuşlardı. Birbirlerine şu tavsiyede bulunuyorlardı:

Ey Tatarlardan korkanlar! *Ebu Ömer*'in türbesine sığınsanıza!

İbn Teymiye'nin şirkle mücadele ve tevhidi pekiştirmedeki yöntem ve referansı Hz. Peygamber ve ashabının yaşamış oldukları tevhid anlayışıydı. Hz. Peygamber'in vefatından sonra baş gösteren riddet hareketlerine karşı hiçbir sahabi, Hz. Peygamber'in kabrine gidip de, "Ey Allah'ın Resûlü! Mürtetler her tarafı işgal etti, onları yok et, bizleri kurtar." demedi. *Hz. Ebubekir* ashabı topladı, yılmadan, çekinmeden onlara karşı hazırlıklar yaptı. "Sağım soluma muhalefet etse de Hz. Peygamber'in sünnetini ihya etmeye, İslâm topraklarını savunmaya devam edeceğim." dedi ve riddet hareketlerini etkisiz hale getirdi. *İbn Teymiye*, Tatarlara karşı savaş halindeydi;beraberinde dönemin sultanı da vardı. Sultan, Tatar ordusunun çokluğunu görünce korktu ve paniğe kapıldı. *"Ey Halid b. Velid* yetiş! İmdat! İmdat!" dedi. *İbn Teymiye* şiddetle ona karşı çıktı ve "Ey şu, bu yetiş." diyeceğine, 'ey ceza gününün Sahibi Allah'ımız!

[489] Bkz. Tahtâvî, **Fethu'l-Ğafur** s.104.
[490] Buhari, Cenaiz, (Bkz Heyet Tarafından Hazırlanan **el-Müntedâ,** Riyad, 1999, s. 10.)

Yalnız sana ibadet eder ve senden yardım dileriz, bize yardım et.' biçiminde dua et." dedi.[491] *Şah Veliyullah Dehlevî*, bu konuda şöyle der: "Her kim Ecmir (bir şehir ismi) şehrine gider orada bulunan *Solar Mesud*'un mezarından bir şeyler talep ederse, zina ve adam öldürkekten daha büyük bir günah işlemiş olur. *Dehlevî,* söz konusu eylemin cahilliye döneminde Lât ve Uzza putlarına yapılan ibadetin aynısı olduğunu söyler. *"Size şunlar haram kılındı: Ölü, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilen, boğulmuş, vurulmuş, yuvarlanmış, süsülmüş, yırtıcı hayvanlar tarafından yenmiş olup da henüz canlı iken kesmedikleriniz, dikili taşlar, üzerinde boğazlananlar ve zarlarla kısmet paylaşmanız. Bunlar, birer yoldan çıkıştır…" [492] Dehlevî,* âyette geçen hareketlerin "küfür" olmayıp "fısk/büyük günah" kapsamında olduğunu beyan eder.[493] *Dehlevî*'nin görünürde şirki andıran söz konusu hareketleri *şirk* yerine, *büyük günah* olarak nitelemesinin avamın cehaletinden kaynaklanmış olduğunu tahmin etmekteyiz.

Günümüzde yaşanan şirk görünüm ve tabloları cahiliyle dönemini bile gerilerde bırakmıştır. Muhammed *Gazzâlî*'nin naklettiğine göre, İngilizler Mısır'ı işgal edince Kahireliler, düşmanı püskürtmediği gerekçesiyle İmam *Şafii'*nin mezarını taşlamışlardı. *Şah-ı Nakşebend'*in türbesi Buhara'dadır. Ruslar, Buhara'yı işgal etmeye kalkışınca halk, *Şah-ı Nakşebend*'in Ruslara karşılık vereceğine inanılıyordu. Ruslar kenti işgal edince yanlış düşündüklerini fark ettiler. Ancak iş işten geçmişti.[494] *Muhammed Gazzâlî*'nin aktardığı bir diğer komik ve dramatik hadise de şudur: "Mısır'ın meşhur bir yatır sorumlusuna biri gelip, karısının kolay doğum yapması için, Efendi hazretleri katında yardımcı olmasını talep eder. Sorumlu, dileği makama iletir. Derken diğer biri de imtihana girecek olan çocuğuna yardım ister. Nüktedan sorumlunun verdiği cevap ilginçtir: Efendi hazretleri doğum yaptırmakla meşguldür. Bu nedenle şimdilik talebinize cevap vermesi mümkün değildir."[495]

Yatırlarla ilgili olarak sık sık tekrarlanan cümlelerden bazıları da şunlardır: "Şu kabirde yatan zat hürmetine yaşıyoruz.", "Şu zatlar olmasaydı helak

---

[491] Nedvî, Ebu'l-Hasan Ali Hasanî, **el- Hafız Ahmed İbn Teymiyye***,* Beyrut, 1974, s. 176.
[492] Mâide, 5/3.
[493] el-Ğursî, Muhammed Salih, **el-Fikru'l İslâmi İnde Şah Veliyullah ed-Dehlevî***,* Konya, ts., s. 85.
[494] Darnika, **es-Seyyid Muhammed Reşid Rıza**, s. 96.
[495] Ğazzâlî Muhammed, **Dustûr,** 163.

olurduk.", " Falan zat, Kore ve Kıbrıs'ta savaşırken görüldü.", "*Dusuki, Bedevi* Mısır'ı denizden, *Suyut*i ve *Tahâvî* de karadan muhafaza etmektedirler." Allah en hayırlı muhafaza eden değil midir? Melekler Allah'ın emriyle insanları muhafaza etmiyorlar mı?

Yatırlara adak adanmaz. Yatırlara kesilen kurbanların eti murdar sayılmıştır.[496] "*İbn Kayyım,* kabir ziyaretinde bid'at işleyerek kabirdekileri razı etmeye çalışanları, şirk ve inkâra saplanarak *Hz. Musa, Hz. İsa* ve *Hz. Ali*'yi memnun etmeye çalışanlara benzetmiştir.[497] *İbn Kayyım* şunu demek istemektedir: Hz. Peygamber'i inkâr eden Yahudi ve Hıristiyanlar *Hz. Musa'yı ve Hz. İsa*'yı memnun edemezler. Bilakis kıyamet gününde ilk etapta onları karşılarında bulacaklar. Keza ashaba buğz ederek *Hz. Ali*'yi sevdiklerini iddia edenler de yanılmaktadırlar. Bid'at isyan ve hurafelerle velilerin türbelerini ziyaret ettiklerini savunanlar yanılgı içindedirler. *"O gün uyulanlar uyanlardan beri olduklarını ifade edecekler…"*[498] âyetinin de işaret ettiği gibi,söz konusu veliler kıyamet gününde onlardan beri olduklarını belirtecekler.

Bir yatırın yanında hayvan kesmeyi adayan biri oraya gitmez; bulunduğu yerde keser. Çünkü Hz. Peygamber mezarlıkta hayvan kesmeyi yasaklamıştır.[499] Hz. Peygamber'in torunlarından *(Hz.Hüseyin'*in oğlu) *Ali* zamanında biri her sabah Hz. Peygamber'in kabrini ziyarete gelir ve ona salat getirirdi. Bir gün *Ali* adama,

-Neden böyle yapıyorsun?

–Hz. Peygamber'e selam getirmek için.

-Sana ceddimden gelen hadisi aktarayım mı?

–Evet.

–Ceddim şöyle buyurdu: "*Kabrimi bayramgah edinmeyin.*"[500]

Yakın tarihte bazı yatırlar emperyalistler için bir sömürge aleti haline getirildi. Şöyle ki: Sömürgeciler bir yeri işgal etmek için şöyle bir yönteme

---

[496] Bkz.es-Sehyebânî, Abdullah b. Ömer. Muhammed, **Ahkâmu'-Mekabir fi'ş-Şeriati'l-İslamiyye,** Suudi Arabistan, 2005, s. 391.
[497] Bkz. İbn Kayyım, **İğasetu'l-Lehefân**, Beyrut, 1989, 1/213.
[498] Bakara, 2/166.
[499] Nevevî, **el-Mecmu',** 3/216.
[500] Ebu Davut, hadis no: 2043.

başvuruyorlardı. İlgili yere insanların akın etmesi için birkaç mezar ve kubbe inşa ederlerdi. İngilizler Mısır'da aynı yönteme başvurmuşlar. Ölüye yatırım, emperyalistleri memnun eder. Her yıl mezarlara harcanan milyarlar ümmetin ilerlemesi yolunda harcansa neler yapılmaz ki? Üniversiteler, hastaneler, fabrikalar, okullar

Bir taraftan ölüler üzerinde yükselen kubbeler, diğer taraftan hastalarını doktora götürmeye imkân bulamayan insanlar ve çöplükten ekmek toplayan muhtaçlar. Bu manzaraları görünce Müslüman toplumların neden geri kaldığını anlamak zor olmasa gerek. Yatırlara kutsiyet, beraberinde birçok olumsuz netice de getirdi. Her yıl milyarlarca servet "ölü" yatırama harcanmakta; yatırlara Allah ve resulü adına mektuplar gönderilmekte; telgraflar çekilmekte; yatırların duvarlarına sırtlar sürülmektedir.

Hz.Muhammed (s.a.v) dışında mezarı kesinlikle bilinen peygamber bilmiyoruz. Sayıları on binleri bulan sahabilerden mezarı kesin olarak bilinen de çok azdır. Meşhur müfessir *Âlusi,* sıkıntı anında yatırlara adak yapanları yani, "adağı Allah'a yapıyoruz sevabını velilere hibe ediyoruz, veliler bizimle Allah arasında vasıtadır," diyenleri, Allah'tan başkasına ibadet ederek, "Bunlar bizimle Allah arasında şefaatçidirler," diyenlere benzetir.(...) *Âlusî*, devamla şöyle der: Bu tür insanlardan delil istendiğinde de, "keşif ve kerametle bize bildirildi." derler. Allah müstahaklarını versin. Ne kadar cahil ve müfteridirler. Kimileri velilerin kabirlerden çıktıklarını ve çeşitli kılıklara büründüklerini söylerler. Bunların hepsi batıl inanç ve iftiradır. Ne Kur'an ne sünnet ne de selef uygulamalarında delilleri vardır. Bu cahiller tevhide davet edenlerden nefret etmekte, dini fesada götürmekte,Yahudi ve Hıristiyanlara maskara olmaktadırlar. Bir vesileyle "ey falan bana yardım et." diyen birine, "Allah'tan iste" dedim.Kendisine; *"Şayet kullarım Beni senden sorarlarsa gerçekten ben çok yakınım. Bana dua edince duacının duasını kabul ederim; o halde onlar da benim davetime koşsunlar ve bana layıkıyla iman etsinler ki, doğru yola gidebilsinler*."[501] âyetini okudum;kızdı ve beni evliya düşmanı olmakla itham etti.[502]

[501] Bakara, 2/186.
[502] Âlûsî, **Tefsir,** 24/11.

İTİDAL VE AŞIRILIK İKİLEMİRDE TASAVVUF

İrfan ve Terbiye Mektebi Olarak Tasavvuf

> "*Seyyid Muhammed Reşid Rıza, Rabbânî tasavvufa; Risale-i Kuşeyrîye sahibi Kuşeyrî'yle Medaricu's-Salikin sahibi Şeyhulislam Ebu İsmail el-Herevi'yi örnek verir, bunların ruh terbiyesi ve tezkiyeyi temel hedef aldıklarını, dolayısıyla ashap yöntemini takip ettiklerini ifade eder ve 'Sofilik bu ise, bütün Müslümanlar sûfî; yani tasavvufçudurlar.' derdi".*

Madde bağımlılığı ve dünyevileşme tufanı her dönemde insanlığın ruhunu istila etmiş, şuurlarını köreltmiş maneviyatlarını nötrleştirmiş,yaratılış gayelerini unutturmuş, kişiliklerini zedelemişti. Bu tufana ruh terbiyesi, tezkiye Allah'ı anma dışında karşı konacak bir çare olmamıştır.Tasavvuf, asırlar boyu Müslüman kamuoyunu meşgul etmiş, onları harekete geçirmiştir. Hicri II. Asırdan itibaren hiçbir dönemde tasavvuf gündemden düşmemiştir.

Tasavvuf, tarih sahnesine bir nefis terbiyesi ve zühd hareketi olarak çıkmıştır. İslam tarih ve kültüründe onun kadar tartışılan, leh ve aleyhinde yazılan, ifrat ve tefrit yapılan başka bir müessese ve konu bilmiyoruz. *Hafız Ebu Amr b. Salah, Ebu Mansur Abdulkahir et-Temimi el-Bağdâdî*'nin tasavvufun alfabetik tanımlarını içeren yüz bin maddelik bir eser yazdığını nakleder.[503] İmam *el-Kerhî*, tasavvufu, hakikatlere sarılmak ve insanların elindekine bel bağlamamak şeklinde tarif eder.[504] Yerleşik tanıma göre tasavvuf, manevi hastalıkları tanıma, kalbi onlardan temizleme, onlardan uzaklaşma ve kurtulma yollarını gösterme ilmidir. Keza, tasavvuf, iyi hasletleri tanıma ve onlarla bezenmedir.Tasavvuf, ihsan makamına ulaşma faaliyetleridir. Sûfî, şüphelerden kaçınan, haramlar şöyle dursun, mekruhlara düşmemek için bazı mubahları terk eden kişidir.[505] *Muhammed Hüseyin ez-Zehebi* tasavvuf hakkında şunu der: O, ruh ve kalbe seslenmek ve bu sayede

---

[503] Bkz. Subkî, Tâcu'd-Din Ebu Nasr Abdulvahhab b. Ali, **Tabakâtu'ş- Şâfiiyye,** Beyrut, 1992, 5/140.
[504] Kâmil, **et-Tasavvuf,** s. 64.
[505] Kâmil**, et-Tasavvuf**, s. 80.

paklanmaktır. Kişi onun sayesinde melekut alemine yükselir,ilahî feyizden haz alır.[506]

Kavramlara saplanıp kalınmamalı. Dini müesseselerin tamamında yozlaşma ve dejenerasyon olduğu gibi tasavvufta da aynı durumlar söz konusudur. Bu nedenle tasavvufta görülen yozlaşmadan dolayı onu inkâr cihetine gidilse, bir çok hakikatın inkâr edilmesi gerekir.İçinde huşu yok gerekçesiyle namaz inkâr edilmediği gibi tasavvufta da yozlaşma var gerekçesiyle reddedilmez. Hz. Peygamber'den sonraki dönemlerde ulema değişik alanlarda branşlaştı. Kimi *müfessir*, kimi *dilci,* kimi *hadisçi* vs. lakapları aldı. Bunların hiç biri saadet asrında bu lakaplarla anılmıyordu. Tasavvuf ve tarikat da bu cümledendir. Bu vasıfla, yani tasavvufçu olarak anılan ilk kişi H. 150'de vefat eden *Ebu Hâşim*'dir. Tasavvuf kavramlarını ilk kullanan ve sistematize eden ise *Zinnun el-Mısri*'dir. (v.245).

Sistematize Olduktan Sonra Üç Ayrı Tasavvuf Profilinin Ortaya Çıkışı.

1.Rabbânî tasavvuf profili: Kitap-sünnet merkezli,nefis terbiyesini hedefleyen, bid'atleri dışlayan, *Cüneyt Bağdâdî, Abdulkadir Geylânî, İbn Teymiyye, İbn Kayyım, Dihlevi, Hasan el-Benna, Abdulkadir Cezairi* gibi ulemanın ortaya koyduğu tasavvuf biçimidir.

2. Bid'atçi tasavvuf profili: Batınîyye, müşebbihe, zenadika vasıtasıyla İslam'a sokulan tasavvuf biçimidir. Bu kesimin İslam tasavvufuyla alakası yoktur. İslam tasavvufu olmaktan çok Hindu mistisizmini, Yunan panteizmini ortaya koymaktadır*. İbn Teymiyye, İbn Kayyım, İmam Rabbânî* ve *Şah Veliyullah Dehlevî* emsali Rabbanî ulema bu tür tasavvufu bid'at ve hurafelerden ayıklama amelyiyesi gerçekleştirdi.

3.Tasavvufu bir geçim vasıtası kılan rantçı tasavvuf profili. Bu kesimde ihlas ve sünnette ittiba yok;çıkar ve rant öne çıkmaktadır. Rabbânî olmaktan çok ruhaniliği hatırlatır.

---

[506] ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin, **et-Tefsir ve'l-Müfessirûn,** Beyrut**,** 1995, 2/324.

Tasavvuf, tezkiye, ihsan, batın fıkhı ve sulük terbiye ifade eden kavramlardır. Ashap içinde bu kavramlarla anılan olmamış ise de, ashab onların gereğini yerine getiriyordu.İlk dönemde tasavvuf,*batin fıkhı,tezkiye,terbiye* biçiminde algılanıyordu. *Şafii,* sofilerden üç hikmet öğrendiğini ifade eder.

1. Zaman kılıç gibidir;onu gereği gibi kullanmazsan seni keser.
2. Nefsini hak ile meşgul etmezsen onu batılda kullanırsın.
3. Zühd, günahlardan kurtulmaktır.[507]

Tasavvufçulardan birine, “en hoş şey nedir?” denilince, “Allah’ı sevmek, O’nu tanımak ve anmaktır.” demiş. Diğeri de “İbadetlerden aldığım hazdan dolayı oynayacağım anlar oluyor.” demiş. Bir diğeri, “cennete değişmediğim anlarım oluyor, eğer cennetlikler yaşadığım mutluluğu alıyorlarsa gerçekten büyük mutluluk içindedirler.” demiş.[508] *Ahmed b. Hanbel*’e vera’(şüpheli şeylerden sakınmak) ile ilgili bir soru yöneltilince şu cevabı verir: “Bağdat’ta şüpheli şeylerden yediğim için vera’ dan konuşmam, onunla ilgili olarak fetva vermem uygun olmaz. *Bişr el-Hafi’*ye sormanız daha uygun olur, çünkü o şüpheli şeylerden sakınır ve onları yemezdi.” [509] *Ahmed b. Hanbel* ve *İbn Muin, Maruf el-Kerhî* ’yi ziyaret eder, kendisinden tezkiye ile ilgili konuları sorarlardı.[510]

Hicri IX.asırdan sonra İslamî ilimlerde bir duraksama daha sonra bir gerileme dönemi başladı. Genel anlamda *Gazzâlî* gibi, hadiste *İbn Teymiyye ve Askalani* gibi felsefede *İbn Rüşd* gibi otorite ulema yetişmediği gibi, irfanda da *Geylânî, Dehlevî* benzeri ulema yetişmedi Geçmişte tasavvufa yönelmek isteyene şu dua yapılırdı: Allah Teala seni önce hadisçi, sonra tasavvufçu kılsın. Allah Teala seni önce tasavvufçu sonra hadisçi kılmasın. Her iki durum arasındaki fark bellidir. Önce hadisçi olan şahıslar,öğrendikleri tasavvufu hadis üzerine bina ederler. Ancak önce tasavvufçu olanlar yaptıkları hadise muhalif de olsa te’vile gider, hadisi tasavvufa uydurmaya çalışırlar.

---

[507] Hattâr, Yûsuf Muhammed, **el-Mevsûatu’l-Yûsufîyye fi Beyâni Edilleti’s-Sûfiyye**, Şam, 2002, s. 54.
[508] el-Mekkî, **Mevkıf**, s. 89.
[509] el-Mekkî, **Mevkıf,** s. 286.
[510] el-Mekkî**, Mevkıf,** s. 280.

> Tasavvuf, tarif ve nutuktan ziyade, yaşama ve haz alma halidir. Bu hal, Allah sevgisi, zikir, O'nu tazim etme, O'na dayanma, güvenme, onunla huzur bulma ve ibadetlerden pay almada görülür. "*Günahın açığını da gizlisini de bırakın..."*[511] Tasavvuf, âyette söz konusu edilen "gizli günah"tan sakınmayı hedefler. Tasavvuf ilahî sevgidir. Sevgi kainatın varlık sebebidir. Allah Teala insanı, evreni sevdiği için sevgi merkezli yarattı. Bilgi, irfan, sevgiden tecrit edilmez. *Cürcani,* sevginin Allah Teala'nın ilk yarattığı şey olduğunu ifade eder. İslam'da marifet sevgiden ayrılmaz. Hıristiyanlıkta sevgi esastır,irfan dışlanır. [512]

Tasavvuf erbabının kullandığı şu ifadeyi hayata geçirmek önemlidir: Tarikat, şeriata muhalif değildir;ona aykırı hareket etmez. Son yüzyılın oryantalistlerinden *Arnold'u*n şu tespiti kayda değerdir."Hindistan, Endonezya ve Afrika'nın büyük bölümlerinin günlük hayatlarından İslam'ın temel yükümlülüklerini yerine getiren Sofi davetçilerin suratlı etkinliği sonucu İslamlaştığı kesindir."[513] Rabbânî tasavvuf teoriyi pratiğe, söylemi yaşantıya çevirir. *İbn Haldun*'un dikkat çektiği gibi tasavvuf, ashap ve tabiinin kuşağından beri hak ve hidayet yolu olmaya devam etmektedir. Hicri II. asır ve sonrasında dünyevileşmenin istilası karşısında kendini ibadete verenler "Tasavvufçular" olarak anıldılar.[514]

Rabbânî tasavvufçular, Allah'ın sıfat vahdaniyetini, uluhiyet, rubûbiyyeti Kur'an ve sünnetin açıkladığı biçimde anlarlar; kelime ve âyetleri tahrif etmezler; tevhit ve tenzihi esas alırlar. İmansız amelin, amelsiz imanın bir şey olmadığına, imanın ameli gerektirdiğini ve onun meyvesi olduğunu söylerler. Günahkar için tövbe kapısının açık olduğunu, günahta ısrar etmenin İblis tavrı olduğunu, tövbenin ise *Hz.Âdem*'in yöntemi olduğunun bilincindedirler.*Cüneyd Bağdadî,"*Kur'an'ı ezberlemeyen,sünneti yazmayana ittiba etmek yoktur.Yolumuz Kitap ve sünnete bağlıdır.Sünnet yolu istisna, tüm yollar kapalıdır,"der.[515] Ameli konularında fıkıh dışlanamayacağı gibi, ruhî terbiyede

---

[511] En'am, 6/120.
[512] Bkz. Heyet, **Hayatu Yûsuf el-Karadâvî**, Mısır, 2004, 2/655.
[513] Thomas Arnold, **The Preaching of Islam**, Lahore, 1956, s.130.
[514] İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, **Mukaddime,** Beyrut, 1996, s. 328.
[515] Kâmil, **et-Tasavvuf**, s. 21.

de tasavvuf dışlanamaz.Tasavvuf ahlakî ve ruhî eğitimi ele alır. Tezkiye, ihsan, zikir, ihlas vs. hasletler İslam'ın özünü oluşturur.

Hz. Peygamber'in hayatında zühd esastı. O(a.s), giysi ve yiyecekte sade olanı tercih eder, şatafatlı bir hayat yerine, mütevazı bir hayatı tercih eder, her imkâna sahip olduğu halde hasır üzerinde yatmayı tercih ederdi; "*Dünyada bir garip ya da yolcu gibi yaşa*."[516], "*Dünya hayatı, yolculuğu esnasında bir ağacın gölgesinde istirahat ettikten sonra yoluna devam eden bir yolcunun durumu gibidi.*" derdi.[517] Hz. Peygamber beden sağlığının kalp sağlığına bağlı olduğunu haber vermiştir.[518] Yani, toplumun sağlıklı kalması bireyin sağlam olmasına, bireyin sağlam olması da kalbin sağlam olmasına bağlıdır.Kalbi sağlıklı tutmak onu zikir, ilim, ihlas, murakabe vs. ile diri tutmaya bağlıdır.Toplumun değişmesi kalbin istikamet yönüne doğru koyulmasına bağlıdır. Balık için su ne ise kalp için zikir odur. Zikirsiz kalan bir kalp susuz kalan balık gibidir. *"Odur, ümmiler içinde kendilerinden olup onlara ayetlerini okuyan, onları temize çıkarıp parlatan, onlara kitap ve hikmet öğreten bir peygamber gönderen. Oysa bundan önce açık bir sapıklık içindeydiler."*[519] âyetinde söz konusu edilen tezkiye, nefis ve ruh terbiyesi; ruhun faziletlerle bezenmesi ve kötülüklerden arınmasıdır. "*İhsan,görürcesine Allah'a ibadet etmendir. Sen O'nu görmüyorsan da O,seni görüyordur.*[520] hadisinde de belirtildiği gibi, nübüvvet lisanında bu tezkiye *ihsan* kavramıyla ifade edilmiştir.

İbadetler iki kısımda incelenir: Birisi gözle görülen bir takım amel, erkan ve hareketlerdir; diğeri ise, kalbe ait batinî adaptır. Bunlar huşu, ihlas, vs. manevi hallerden oluşur. Sadece kitap okumak yeterli olsaydı, öğretici ve mürebbilere gerek kalmazdı. Sözgelimi bir hekim pratik eğitim görmeden hocasının gözetiminde hastaların üzerinde uygulama ve staj yapmazsa, kitap okumakla hekim olabilir mi? Marangozluk vs. meslekler için de aynısını söyleyebiliriz. Hattat olmak da aynıdır. Kamil bir mürebbî insanlar için rehber konumundadır. Ashabın örnek bir nesil olmasının sırrı, Hz. Peygamber'in rahle-i tedrisinde bulunmaları ve ondan ders ve terbiye almalarıdır. Kur'an'ın, "*Resul, onlara*

[516] Buhari, Rikak, 3.
[517] Tirmizi, Zühd, 44.
[518] Bkz. Buhari, İman, 39.
[519] Cuma, 62/2.
[520] Buhari, İman, 37.

Allah'ın âyetlerini okuyor, onları tezkiye ediyor..."[521] ifadesi manidardır. Tezkiye ve talimin iki kişi arasında elde edilebileceğine dikkat çekiyor.

Tusterî, tasavvufun altı esas üzerine kurulduğunu söyler: 1.Allah'ın kitabına uymak. 2.Sünnete ittiba etmek. 3. Helalinden yemek. 4.Eziyet veren şeyleri bertaraf etmek. 5.Günahlardan uzak kalmak ve tövbe etmek. 6.Hukuka riayet etmek.[522]

İlk dönemlerinde tasavvuf iki hedef güdüyordu. Bir yönüyle insanla Rabbi arasındaki bağı pekiştirmek, diğeriyle de insanın toplumla olan ilişkisini düzenlemek. Yani, sofinin toplumdan ve hayırlı faaliyetlerinden uzak durmaması esastır.

İbn Teymiyye öğrencisi *İbn Kayyım* ile beraber nefis tezkiyesi, zühd ve takva anlamına gelen tasavvufa yöneldiler. *İbn Teymiyye,* tasavvuf ve sofiler hakkında mutedil olanı ortaya koymuştur Şöyle der: İnsanlar sofi ve tasavvufçular konusunda ikiye ayrıldılar. Birinci kesim onların bid'atçi olduklarını ve sünnet çizgisinden ayrıldıklarını söylerken;diğer kesim onları övmede ifrata kaçmış ve onların peygamberlerden sonra gelen en faziletli kesim olduklarını söylemiştir. Her iki kesimin de tam isabet etmediğni düşünmekteyiz. Sofiler ibadetlerle Allah'a kulluk yapmaya çalışmışlardır. İbadet ve taatiyle öne geçenler Allah'ın rızasını kazananlar olmuştur. Bazıları da Kur'an'ın da ifade ettiği gibi, vasat bir duruş sergilemişlerdir. İki kesimden görüşlerinde isabet edenler olduğu gibi, edemeyenler de olmuştur. Kimileri günahtan sonra tövbe etmişler; kimileri günahla nefislerine zulüm etmiştir. Aralarına zındık, bid'at ve kötü niyetliler sızmıştır. *Hallaç* gibi rijit olanları tasavvuf ehlinden saymamak gerek.[523] *İbn Teymiyye*'nin sofileri bu şekilde değerlendirmekle isabet ettiği kanaatindeyiz. Çünkü doğru yönlerini ortaya koyduğu gibi beşer olmaları hasebiyle hatalarının da olabileceğini, masum olmadıklarını, zaten böyle bir iddialarının bulunmadığını söylemiştir.

İbn Teymiyye, zühd ve ahlak hareketi niteliğindeki tasavvufu değil, hululcü, batınî, felsefi yorumlarıyla tanınan, zaman zaman ibahiyeci yorum ve

[521] Cuma, 62/2.
[522] Ebu Nuaym, **Hilye**, 10/190.
[523] İbn Teymiyye, **Mecmûu'l-Fetâvâ**, 11/17.

uygulamalara başvuran, genellikle *Hallac-ı Mansur, İbn Arabi, İbn Farid* gibi şahsiyetler tarafından temsil edilen tasavvufla mücadele etmiştir. Öğrencisi *İbn Kayyım* kendisinden şunu nakleder: Üstadımdan şu cümleleri sarf ettiğini işittim: "Dünyada öyle bir cennet vardır ki ona girmeyen ahiretteki cennete giremez. Düşmanım bana ne yapabilir ki? Bağ ve bostanım içimdedir. Nereye gitsem benimledir. Hapse girmem halvet, öldürülmem şahadet, sürgün edilmem de hicrettir." Şam kalesinde hapsedilince de şöyle derdi: "Bu kale ağırlığında altın harcasaydım, şu zindanda yakaladığım huzuru elde edemezdim." Zindanda iken secdede şu duayı okurdu: "Allah'ım, seni anmam, sana şükr etmem ve sana hakkıyla ibadet hususunda bana yardım et."[524] *İbn Teymiye,* irşad ile iştigal eden tasavvuf şeyhlerini namaz kıldıran imamlarla,hacılara rehberlik eden görevlilere benzetmektedir.[525] *İbn Kayyım* anlatıyor: Üstadım *İbn Teymiyye* bana şunu derdi: "Asıl zindan, kalbin Allah'ı anmaktan gafil olmasıdır.Gerçek anlamda esir, nefis ve hevese esir olandır." Zindana atılırken, *"Derken aralarına kapısı olan bir sur çekilmiştir. İçi rahmet,dışı ise o yönden azaptır*."[526] âyetini okurdu. Allah şahittir ki tüm sıkıntılara rağmen ondan daha mutlu birini görmedim;sıkıntı ve korku anlarında onun etrafında kenetlenirdik. Onu dinledikten sonra tüm dert ve sıkıntılarımız dağılırdı. Allah ne yücedir ki bazı kulları cennete girmeden onlara cennet hayatını tattırmaktadır.[527] *İbn Kayyım* üstadından şunları da aktarır: Bir gün sabah namazını kıldı, öğleye kadar ibadet etti ve "işte kahvaltım budur. Bu kahvaltımı yapmazsam gücümü kaybederim,"dedi.[528]

Zehebî, meşhur ansiklopedik biyografi eseri *Siyeru A'lam'*da hadis alimi bir çok mutasavvıftan örnek getirmiştir. *İbn Kesir* de meşhur tarih kitabı *el-Bidaye ve'n-Nihaye*'de birçok mutasavvıf alime yer vermiş, kerametlerinden örnekler vermiştir. *Ahmed b. Amr b. Ebi Asım ed-Dahhak b. Nebil'*den bahsederken onun hadisçi, mutasavvıf bir zat olduğunu, meclisinde bid'atçi, kınayıcı, lanetçi, sapık kimselere yer vermediğini aktarır. [529]

---

[524] el-Mekkî, **Mevkıf,** s. 88.
[525] İbn Teymiyye, **Mecmûu'l-Fetâvâ**, 11/497.
[526] Hadid, 57/13.
[527] el-Mekkî, **Mevkıf,** s. 89.
[528] İbn Kayyım, **el-Vâbilu's-Sayyıb**, Beyrut, 1982, s. 58-59.
[529] İbn Kesir, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, 11/84.

Alıntı yaptığımız *İbn Teymiyye* ile öğrencisi *İbn Kayyım* hayatlarını bid'at ve hurafeyle mücadeleye adadıkları halde tasavvufu tamamıyla reddetmediler. Tasavvufu reddettiği iddia edilen *Muhammed b. Abdulvahhab'*ın eserleri incelendiğinde hiçbir vesileyle tasavvufu reddetmediği görülecektir. Reddettiği, her alim ve Müslümanın reddetmesi gereken Kur'an ve sünnete muhalif şeylerdi. Mücadelesi bid'at ve hurafelerle idi.

Hıristiyanlar kendilerini tenkit edenleri *Hz. İsa*'ya karşı gelmekle itham ettikleri gibi, bid'atçi ve hurafeciler de kendilerini reddedenleri selefe karşı çıkmakla, tasavvufu inkâr etmekle itham ederler. *Muhammed b. Abdulvahhab*'ın oğlu *Abdullah b. Muhammed* şöyle der: "Biz tarikatı inkâr etmiyoruz; nefsi manevi hastalıklardan paklamaya asla karşı çıkmıyoruz. Bunu yaparken ser-i şerif'in gösterdiği yöntemin uygulamasını öneriyoruz. Sarih ve açık hataları, dayatmalarla te'vil etmeyi uygun görmüyoruz. Allah'tan başkasına güvenmenin, dayanmanın, başkasından yardım istemenin meşru olmadığın söylüyoruz. O bize yeter,O ne güzel vekil, ne güzel dost ve ne güzel yardımcıdır.[530]

Muhammed Reşid Rıza, ilk üstadının *Gazzâlî*'nin *İhya*'sı olduğunu ifade ederek şöyle der: İlk üstadım *İhya*'dır. Akıl ve ruhumu celp etti, çeldi. *İhya*nın tamamını bulamadım, bulduğum bölümlerini çoğaltıyordum. Her okuduğumda onun etkisini hissediyordum. Bazı şeyleri siliyor, bazılarını inşa ediyordu. İlk üstadım oldu. Hülya ve aksiyonumu onunla gerçekleştiriyordum.[531] *Reşid Rıza,* Ramazan ayında itikafa çekildiğini ve o esnada İhya'nın son kısımlarını okuduğunu,son günde tevhit ve tevekkül kitabına ulaştığını nakleder. Bayram gecesini mescitte geçiren köylülerle beraber tekbirlerle *ihya* ettiğini, seher vaktinde ise sünnet olduğu gibi on bir rekat teheccüt ve vitir kıldığını, sabah namazından sonra Bayram namazına kadar köylülerle tekbir getirdiğini sonra İhya'dan geri kalan yerleri tamamladığını aktarır. *Reşid Rıza,* bu esnada yaşamış olduğu manevi atmosferi şöyle aktarır: Bu halde aldığım hazdan dolayı kendimi başka bir alemde hissediyor, tevhide gark oluyor, bedensiz bir ruhu andırıyordum. Halvet odasından çıkınca kendimi bir tüy kadar hafif

[530] el-Mekki, **Mevkıf**, s. 20.
[531] Darnika**, es-Seyyid Muhammed Reşid**, s. 26.

hissediyordum. Pencereden atlasaydım ancak bir tüy ağırlığı kadar olurdu. O kadar kendimi hafif hissediyordum ki su üzerinde rahatça yürüyebileceğimi hissediyordum. Günlerce yemeksiz yaşabileceğime inanıyordum.[532] *Reşid Rıza,* Rabbânî tasavvufa Risale-i Kuşşeyriye sahibi Kuşeyrî'yle Medâricu's-Salikin sahibi Şeyhulislam *Ebu İsmail el-Herevi*'yi örnek verir; bunların ruh terbiyesi ve tezkiyeyi temel hedef aldıklarını dolayısıyla Ashap yöntemini takip ettiklerini ifade eder[533] ve "Sofilik bu ise bütün Müslümanlar sûfî; yani tasavvufçudurlar." derdi.[534]

İnsan ilmihal bilgisini öğrenmek durumunda olduğu gibi;kalbi dünyevileşmeden, maddenin tasallutundan, küçük şirk olarak tanımlanan riyadan nasıl kurtulacağını, nefisinin eksiklerini ortaya koymayı öğrenmeye de muhtaçtır. Bedensel hastalıkları teşhise muhtaç olduğu gibi, manevi hastalıkları da ortaya koymak durumundadır. Allah Teala her derde bir derman halk etmiştir. Amellerimizle sadakat ve ihlası yakalamak durumundayız.

Tasavvuf, nefsin teorik ve pratik alanda terbiye edilmesidir. O, Allah'ı birlemek, tazimde bulunmak ve ihsan derecesinde ona ibadet etmektir. Rabbânî tasavvuf; ilimdir, hikmettir, basirettir, hidayettir, terbiyedir, tezkiyedir, ilaçtır, korunma yollarıdır, istikamettir, sabırdır, iç ve dış düşmanlara karşı duruştur, dünya meşgalesinden korunmaktır. Tasavvufun seleflilikten, selefiliğin tasavvuftan faydalanması gerekir. *Karadâvî*'nin dediği gibi tasavvufu seleflileştirmek, selefiliği de tasavvuflaştırmak gerekir.[535] Tasavvufçuların, selefilerin naslara bağlılığı, bid'at ve mevzu hadisler konusundaki hassasiyetlerinden, selefilerin de tasavvufçuların muhasebe,murakabe, zikir ve amele öncelik vermelerinden yararlanması gerekir.

Geçmişte tasavvuf tekkeleri ruhban ve tembellerin kaldığı yerler değil, cihad, ilim ve irfanın bir araya geldiği karargahlardı. Rabbânî tasavvufçu *Abdulkadir Geylânî*'nin vaazlarına binlerce insan katılırdı. Onun irşadıyla Yahudi ve Hıristiyanlardan beş bine yakın kişi İslam'a girdi. Yüz bine yakın hırsız, çeteci ve yol kesen hidayet buldu. *Ebu'l- Hasan en-Nedvî* sofilerin

---

[532] Dernika, **es-Seyyid Muhammed Reşid,** s. 270-271.
[533] Dernike, **es-Seyyid Muhammed Reşid,** s. 195-195.
[534] Dernika, **es-Seyyid Muhammed Reşid,** s. 267.
[535] Bkz. Karadvi, **Tefsiru Fıkhus's-Suluki İllelah**, Beyrut,1989, s. 12.

Hindistan'daki etkileri konusunda şunları der: Hindistan'da sûfîlerin ceht ve gayretleri olmasaydı Hindu kültür ve felsefesi İslam'ı yutardı.[536] *Dehlevî,* Kur'an-ı Kerim'in Hindistan'da süs kitabı haline geldiğini görünce onu Farsçaya tercüme etti: Bu çeviri Hindistan'da Farsça'ya yapılan ilk çeviridir. Bu tercüme medreselerde resmen okutulmaya başlandı. Bu hareketiyle Kur'an'ı Kerim'in halkın tetkikine, okumasına, onu anlamasına yönelik atılmış önemli bir adımdır. *Şah Veliyullah Dehlevî* tercüme faaliyetlerini, tüm engellerine rağmen tahakkuk ettirmişti.[537] İngilizlerin Hindistan'ı işgal ettiği dönemde sûfîyenin çabalarıyla içki fabrikaları kapanmak durumunda kalmış,meyhaneler ıssız kalmış, vergi veremez duruma düşmüşlerdi. Hindistan'da tarikat öncüleri müritlerinden tevhit, ihlas, sünnete ittiba, tövbe, güzellik, güzel ahlakla bezenme, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma üzere bey'at alırlardı.

Şazeli tarikatının kurucusu *Ebu'l Hasan eş-Şazelî* âma ve yaşlı haliyle Memluklar zamanında ordunun başına geçip 9. Louis'i mağlup etmiştir. Ömer Muhtar da tekkelerde yetişmiş mücahitlerdendi. Yaşlı ve yaralı haliyle atının üzerinde bağlı olarak savaşa katılmış ve Libya'nın kurtuluşunda önemli rol almıştır. Sudan'da Mehdi hareketi İngilizleri kovmada etkili olmuştur.[538] Yakın tarihte Senûsiyye tarikatı olmasaydı İtalyanlar Trablus'tan kovulamazlardı.

Geylânî şöyle der: "Şeriatı dışlayan her iddia zındıklıktır. Kitap ve sünnet kanatlarıyla Allah'a uç. Kendine Hz. Peygamber'i rehber ve muallim edin."[539] *Zinnun el-Mısrî* hapisteyken kendisine yemek gelince, " Zalimin sofrası üzerinde takdim edilen yiyeceği yemem" derdi.[540] *Ahmed b. Hanbel, Haris el-Muhasibi*'yi dinledikten sonra şöyle demiş: Gerçekleri ortaya koymada bunlar gibisini ne gördüm ne de dinledim"[541] *Malik b. Dinar*, kimseye el açmamak için Mushaf yazmak suretiyle geçimini temin ederdi.[542] *İbrahim b. Ethem*, "Krallar içinde olduğumuz huzuru bilselerdi kılıç zoruyla onu bizden alırlardı." derdi. [543]

---

[536] Nedvî, **Revâiu İkbal**, Beyrut,1987, s. 7.
[537] Bilgin, İbrahim Ethem, **Devrimci Sûfî Harikatler ve İmam Rabbânî**, İstanbul,1989, s. 97.
[538] Sahmarani, Es'ad, **et-Tasavvuf**, Beyrut, 1907, s. 164.
[539] Geylânî, Abdulkadir, **el-Fethu'r-Rabbânî**, Beyrut, 1983, 44.ncü sohbet.
[540] Kâmil, **et-Tasavvuf**, s. 154.
[541] Subki,**Tabakât**, 2/279.
[542] Kâmil, **et-Tasavvuf**, s. 63.
[543] Kâmil, **et-Tasavvuf**,s. 63.

Rabbânî mutasavvıflar sünnete ittiba hususunda çok hassas davranırlardı. *Cüneyd Bağdadî* bu konuda şöyle der: Hz. Peygamber'in sünneti dışında tüm yollar kapalıdır. Yol ve yöntemimiz, Kur'an ve sünnete bağlılıktır. Kur'an ve hadisleri ezberlemeyenlerin aramızda yeri yoktur. Hal ve hareketlerini Kitap ve sünnet ölçeğiyle ölçmeyenleri adam yerine koymayız. *Ebu Zeyd* şöyle der: "Bir defasında Rabbimden beni kadınların nafakasından muaf tutmasını talep etmeyi düşündüm. Sonra Hz. Peygamberin bulunmadığı bir talebde bulunmaktan utandım."[544] *Ebu Hafs* şöyle der: "Fiil ve hareketlerini Kur'an ve sünnete göre tanzim etmeyen, hatırına gelen kuruntuları yermeyenleri adam yerine koymayız." *Ebu Süleyman Dârânî* şöyle der: "Tasavvufçuların yaptıklarını Kitab ve sünnete arz ederim, uygun olmayanları terk ederim. *Ebu Yezid,* "Otuz yıl ceht ettim, bu esnada sünnete ittiba etmekten daha fazla nefse zor gelen bir şey görmedim."der. *Ebu Hasan Şâzelî*, "Keşfin masumiyeti hakkında herhangi güvenceye sahip değiliz, sadece Kitap ve sünnetin masumiyeti güvence altındadır.[545]*Şah-ı Nakşibend*, "sizinle beraber olmanın yolu nedir?"şeklindeki soruya cevabı kısa olmuştur: "Sünnete ittiba etmektir." [546] *İmam Rabbânî*, sünnetlere bağlılıkta o denli ileri gitmişti ki kendisine aynen sünnet üzere yaşadığı için kitaplardan hadis öğrenip uygulamak yerine kendisini taklit etme izni verilmesini rica eden mensuplarına; kul olduğunu, yanılmaya, hata yapmaya açık olduğunu, bu yüzden hadis kitaplarını okuyup o kaynaklardan öğrenmelerini tavsiye etmiştir. [547] *İmam Rabbânî*, sağ ayağıyla helaya girdiği için aynı günde manevî birçok nimet ve imkândan mahrum bırakıldığının farkına varmış. Bir defasında arkadaşından kendisine birkaç karanfil getirmesini istemiş. Arkadaşı altı adet getirince İmam'ın rengi solmuş, hâli fenalaşmış ve şöyle demiş: "Herhalde karanfilleri getiren kardeşimiz, "Allah tektir, teki sever" hadisini bilmemektedir" deyip üzüntüsünü belirtmiştir.[548] İmam Rabbânî, her hareket ve münasebetle "tevhid" ve "vahdeti" hatırlatmak

[544] Kâmil, **el-Tasavvuf**, s. 127.
[545] İbn Kayyim, **Medâricü's-Sâlikin,** 2/464-465.
[546] Kâmil, **et-Tasavvuf**, s. 20.
[547] Bilgin, İbrahim Ethem, **Devrimci, Sûfî Hareketleri ve İmam Rabbânî**, s. 163.
[548] Nedvî, **İmam es-Serhindi**, Kuveyt, 1994, s. 155.

istemiştir. İmam, yemekten sonra sünnetle varit olan duaları okur, sünnet olmadığı için namazdan sonra Fatiha'yı okumazdı.[549]

Hz. Peygamber, "*Cuma günü yıkanmak her baliğ her Müslümana vaciptir.*"[550] buyurmuş. Bir Cuma günü *Ebu Bekir Muhammed b.Musa el-Vasıt* yürürken ayakkabılarının bağı çözülmüş. Tamirci ayakkabılarını düzeltmiş. el-Vasıt, tamirciye,

-Bağların neden çözüldüğünü biliyor musun?

-Hayır.

-Bu Cuma guslünü yapmadığı içindir.

–Şurada hamam var yıkanabilirsiniz. *el-Vasıt* hamama gidip yıkanmış.[551] *Süfyan es-Sevrî*, *İbn Uyeyne* ve *Abdullah b. Sinan* şöyle demişlerdir. Elimizde yetki olsaydı, hadis bilmeyen fakih ile fıkıh bilmeyen hadisçiyi cezalandıracaktık.[552] *Cüneyd-î Bağdâdî* Şeyhi *Sürri*' kendisine;

-Yanımdan kalktıktan sonra kime gidersin?

–*Muhasibi*''ye.

–Onun ilim ve edebini al, kelamcıların lakırdılarını alma.Tasavvufa intisap etmek isteyene şu duayı ederdi: Allah Teala seni önce hadisçi, sonra sûfî kılsın. Seni önce sûfî sonra hadisçi kılmasın.[553] *Cüneyd Bağdâdî* gerektiği kadar hadis elde ettikten sonra tasavvufa yönelenin isabet edeceğine dikkat çekmiştir.

Rabbânî tasavvuf konusunda bazı alimlerin görüşleri:

İmam Malik: Tasavvufsuz fıkıh öğrenmeye çalışan günaha düşer. Fıkıh öğrenmeden tasavvufa yeltenen zındıklaşır. Fıkıh ile tasavvufu beraber götüren gerçeğe ulaşır.[554]

Gazzâlî: Gerçeği bulmak gayesiyle geçirdiği serüveni ele almış olduğu *el-Munkizu mine'd-Dalal* başlıklı çalışmasında tasavvufa niçin yöneldiğini uzun

[549] Nedvî, **İmam es-Serhindî**, s. 158.
[550] Buhari, İhtilam, 161.
[551] el-Mekkî**, Mevkif,** s. 58.
[552] Karadâvî**, Teysirü'l-Fıkhu'l-Müslimi'l-Muasır**, Beyrut, 2001, s. 60.
[553] Gazzâlî, **İhyâ,** 1/37.
[554] Hattâr, **el-Mevsûatu'l-Yûsûfîyye**, s. 55.

uzadıya anlatır. Özetle şöyle der: Tasavvufun ilim ve amel olduğunu fark ettim. Sûfîyenin temel gayesi, nefsin önündeki engelleri aşmak, kötü ahlaktan yüz çevirmek, nefsi paklamak ve onu zikirle ihya etmektir. Sûfîyeden *Ebu Talip el-Mekikî''*nin Kûtu'l- Kulûb'uyla, *Haris el-Muhasibi*, *Cüneyd Bağdâdî, Şiblî* ve *Ebu Yezid el-Bistamî*'nin eserlerinden çok yararlandım. Bu yolların en güzeli, ahlaki yapıları en pak olanıdır. Dünyanın filozof ve düşünürleri bir araya gelse onların yolu ve yönteminden daha güzelini getiremezler. Bir alternatif ve bedel sunamazlar.[555[.

İzz b. Abdusselam: Tasavvufçular, bu ilmi dünya ve ahiretin mutluluğunu esas alan şeriat üzerine kurmuşlardır. Başkaları şekilcilikle oyalanırken, onlar öze önem vermişlerdir. Kendilerinden kerametler zuhur eder.[556]

Fahreddin Razi: İslamî ekolleri tasnif ederken, tasavvufçuları göz ardı etmek yanlıştır. Çünkü tarikatın gayesi, nefsin tezkiye edilmesi ve günahlardan arındırılmasıdır. Onlar tefekkür ve günahlarla mücadele ile meşgul olurlar. Her an Allah'ı zihinde tutmaya gayret gösterirler. En hayırlı fırka onlardır[557]

Şâtibî: Tasavvufun bid'at olmadığını, İslam'ın özünde olduğunu, selef-halef tüm kesimlerin başvurduğu bir yöntem olduğunu belirtmiştir. [558]

İbn Teymiyye; Rabbânî tasavvuf öncülerini takdir ve ihtiramla anmış. *İbrahim b.Edhem, Fudayl b. İyad, Sırrî es-Sakatî, Hammâd et-Debbâs, Cüneyd el-Bağdâdî, Abdulkadir Geylânî*'nin zühd yaşamlarından örnekler vermiştir. Muazzam ansiklopedik eserinin on ve on birinci ciltlerini sülûk; yani tasavvuf ilmine ayırmış, tasavvufçuların müspet yönlerini desteklemiş,yanlışlarını eleştirmiştir. *Abdulkadir Geylânî*'nin *Fethu'l-Gayb* adlı eserinden çok sayıda örnekler vermiştir. Karşı olduğu, tenkit ettiği tek şey; Kur'an ve sünnete muhalif hareket ve davranışlardı. Giysi ve zahire önem verenleri de "Şekilci mutasavvıflar" olarak nitelendirmiş. İstikameti yakalayan *Fudayl b. İyad, İbrahim b. Edhem, Ebu Süleyman ed-Dârânî, Marûf el-Kerhî, es-Sirri es-Sekati, Cüneydel- Bağdâdî, Hammâd, Ebu Beydâ* gibi ulemadan şunları aktarır: Birisinin havada uçması, su üzerinde yürümesi onun emir ve yasakları

---

[555] Gazzâlî**, el-Munkizü mine'd-Dalâl**, Beyrut,1987, s.145.
[556] Hattâr, **el-Mevsûatu'l-Yûsûfîyye**, s. 60.
[557] Bkz. Râzî, **İtikâdâtü Fırakı'l-Müsilmin vel Müşrikin**, Beyrut, 1987, s.72.
[558] Bkz. Şâtibî, **el-İ'tiâm**,1/123.

çiğnemesini caiz kılmaz. Sâlik yaşadığı müddetçe Kitap ve sünnete sarılması gerekir. Bu zevat kendi dönemlerinin sıddıkları" idiler.[559] *İbn Teymiyye,* Rabbânî tasavvufla batinî/bid'atçi tasavvufu birbirinden ayırır. Sûfîyeyi üç grupta ele alır: İlk sûfîlerde olduğu gibi her şeyini Kitap ve sünnete uygun yapan birinci grubu kabul ve müdafaa eder.[560]Sekr halinde zahire muhalif sözler söyleyen, fakat o halden ayrıldığı zaman hak ölçüleri koruyanları mazur görür.[561] *İslam'ın izin vermediği ölçülerde söz ve hareket edenler* diye nitelediği üçüncü grubu ise; özellikle tevhit ve nübüvvet konularındaki görüşlerinden dolayı şiddetle red ve tenkit eder.[562]

Muhammed Abduh:Sofiler, mertebe olarak peygamberlere ulaşmamışlar;ancak onlara benzemeye çalışmışlardır. Allah ile ünsiyetten haz almışlar. Misal aleminde manevi gerçek ve inkârı mümkün olmayan bazı müşahedeler elde etmişler. İmkan nispetinde şer-i şerife uymaya çalışmışlar. Yabancı kültürde sofiler kadar ahlak eğitimi ve nefis terbiyesiyle ilgilenen diğer bir kesim yoktur. Şunu da itiraf edeyim ki sahip olduğum güzellikleri onlara borçluyum. Öğrencisi *Reşid Rıza*, üstadı *Muhammed Abduh'*un tasavvuf terbiyesi aldığını ancak bunu yaymak istemediğini nakleder.[563]

Seyyid Muhammed Reşid Rıza: Rabbânî tasavvufu davet yöntemlerinden biri olarak değerlendirir ve tasavvufçuların hizmetleriyle birçok yabancının İslam'a girdiğini söyler.[564]*Reşid Rıza*, Rabbânî tasavvufçulara örnek olarak Senusi tarikatıyla *Abdulkadir el-Cezairi*'yi verir. Fransızların "Senusi tarikatı mensupları çelik taştan daha dayanıklıdırlar." sözünü dillendirir.[565]

Muhammed Ebu Zehra: Maddecilik ve dünyevileşmenin istilasına uğrayan gençliğimizin gerçek tasavvufa; yani terbiyeyi öne çıkaran tasavvufa her zamankinden daha fazla ihtiyacı vardır. Çünkü günümüzde ruhi hastalıklar

[559] İbn Teymiyye **Mecmûu'l-Fetâvâ**, 10/516; 11/17.
[560] İbn Teymiyye, **Mecmûu'l- Fetava**, 10/ 516-517.
[561] İbn Teymiyye, **Mecmûu'l- Fetâvâ**, 10/ 557.
[562] İbn Teymiyye, **Mecmûu'l- Fetâvâ**, 11/ 18.
[563] Hattâr**, el-Mevsûatü'l-Yûsûfîyye**, s. 56.
[564] Dernika, **es-Seyyid Muhammed Reşid,** s. 266.
[565] Dernika, **es-Seyyid Muhammed Reşid**, s. 202.

için artık ne vaaz etmek, ne yazmak ne de ulemanın ikazı netice verebilmektedir.[566]

Abbas Mahmut Akkad: Tasavvuf dış kaynaklı değildir;İslam'ın özünde vardır.[567]

Mevdudi: Fıkıh, abdest ve namazın zahiri farzları üzerinde durur. Abdest alırken tertibe riayet edilip edilmediğini, abdest organlarının yıkanıp yıkanmadığını, kıbleye yönelip yönelmediğine, kıratı gereği gibi yapıp yapmadığını ele alır. Zahiri erkan ve ahkâmı yerine getirenin namazı makbuldür. Tasavvufun gayesi ise, namazı yerine getirdiğin zaman, akıl ve kalbinde ne vardı, dünya meşgale ve düşüncelerinden uzak mıydın? Huşu ile mı kıldın, gören ve bilen Allah'ın huzurunda olduğunun bilincinde mi kıldın? Bu şartlarda kıldığın bir namaz tasavvuf adabına göre kamil, geçerli bir makbul bir namazdır.[568] Bir tasavvuf vardır ki onu teyit ve tasvip ederiz. Bir başka tasavvuf şekli vardır ki onu ret ve tekzip ederiz. Gene bir tasavvuf şekli vardır ki ıslah ve tashih etmek isteriz. İlk şekildeki tasavvuf İslam'ın ilk devirlerinde cari idi. *İbrahim Edhem, Fudayl b. İyaz, Ma'ruf Kerhî* vs.nin kendine has bir tefekkürü, müstakil ve farklı bir hayat tarzı yoktu. Bütün tasavvuf ve fikirleri Kur'an ve hadisten alınmış idi. Biz bu tasavvufu yalnız teyit etmekle kalmayıp onun ihya ve yayılmasını da istemekteyiz. İkinci şekil tasavvuf Yunan, Stoik, Zerdüşt ve Vedantik felsefenin karışımı olup, manastır ve yoga merasimlerini ve müşrik fikirleri benimseyen tasavvuftur. Bu tasavvufu ret ve telin ederiz. *Mevdud*i, üçüncü tarz tasavvufu bu iki akımın birleşimi olarak görmekte, samimi ve muttaki kişilerin anlayışı olmasına rağmen zaman zaman yabancı tesirlerden kurtulamayan bir tasavvuf olarak değerlendirmektedir. Bunun Kur'an ve hadis çerçevesinde yeniden ıslah edilmesi gereğine inanmaktadır.[569]

Muhammed Gazzâlî: "İslam'ın Manevi Cephesi" ismiyle tasavvufu konu alan bir kitap yazdı.Onda iman, İslam ve ihsandan fışkıran bir tasavvuf çeşidinden bahsetmiştir. *Ataullah el-İskenderi*'nin *Hikem* isimli eseri için, "vahiyden süzülmüş gerçekler" ifadesini kullanmıştır. Tasavvufun önemi

[566] Dernika, **es-Seyyid Muhammed Reşid**, s. 62.
[567] Hattar, **el-Mevsûatu'l-Yûsûfîye**, s. 75.
[568] Hattâr, **el-Mesûatu'l-Yûsûfîyye**, s. 77.
[569] Mevdûdî, **Resâil Mesâil,** 2/ 275-276.

hakkında da şunları der: Fukaha abdestin detayıyla ilgili yığın alt kitap yazdığı halde, ruh terbiyesini ihmal etmeleri büyük bir ihmaldir.[570] Allah ile olan bağlarını, *Gazzâlî, İbn Teymiye, İbn Cevzî, İbn Ataullah es-İsekenderî*'nin eserleri sayesinde pekiştirdiğini itiraf eder.[571]

Yusuf Karadâvî: Müslümanın nefis tezkiyesini, kurtuluşa götüren erdemli amelleri, hayatına yön verecek hasletleri öğrenmesi gerektiği gibi,sakınması için de kötü hasletleri ve korunma yollarını da öğrenmelidir. Kavram oyunları bizi bu gerçeklerden alıkoymamalı. Bize yön verecek ilmin tevhit olması, fıkıh ya da tasavvuf olması fark etmez. Önemli olan içeriktir. Bu ilimleri öğrenmek her Müslümana farzdır.[572]

Roger Garaudy: İslam'da ruh, beden, dünya-ahiret ikilemi yoktur. Tasavvuf, İslam'ın ruhânî yönünü temsil eder. Küçük cihad ile büyük cihad arasında dengeyi sağlar.[573]

Tasavvuf; *İbn Arabi, İbn Farid* vb. şahısların Şatahâtından ibaret değildir. Bir mekteptir. Asırlardır Müslüman ve gayrimüslim kesimler üzerinde etki bırakmış, kurumsallaşmıştır.Tasavvuf tamamıyla reddedileceğine, Rabbânî ulemanın yaptığı gibi, ıslah ve tecdit edilmesi gerekir. Nitekim *İbn Cevzî, Ebu Nuaym*'ın *Hilye'*sinde İslam akidesine uymayan rivayetleri atmıştır. *Zeyneddin el-Irakî Gazzâlî*'nin *İhya'*sında bulunan hadisleri tahric etmiş. *Zebidi, İhya*'da geçen bazı görüşleri eleştirmiş*. Cemaleddin Kasımi İhya'*yı özetlemiş.*Şa'rânî, İbn Arabî'*nin *el-Futûhât'*ını aynı yöntemle okuyucuya sunmuştur.

İslam ulemasının kahir ekseriyeti tasavvuf cenahında bulunmuş, İslam toplumuna mal olmuş ve et-kemik haline gelmiştir. Asrımızda, tasavvufçuluğun bid'atleri ve hurafeleri çerçevesinde binlerce eser yazılmıştır. Tasavvufçular haklı-haksız olarak eleştirilmiştir. Tüm bu girişimler maddenin tasallutunu azaltabildi mi? Yaygın veba haline gelen dünyevileşmenin önüne geçebildi mi? Ahirete hazırlığa katkıda bulundu mu? Nefis azgınlığının önüne geçebildi mi? Gençliğin hal-i pür melâline merhem sunabildi mi? Namaz kılmayanların adedi

---

[570] Gazzâlî, **Rekâiz, s**. 105.
[571] Gazzâlî, **Rekâiz**, s. 110.
[572] Karadâvî, **er-Resûl ve'l-İlm**, Beyrut, 1985, s. 88.
[573] Hattâr, **el-Mevsûatu'l-Yûsûfîyye**, s. 72.

arttı mı? Cemaat çoğaldı mı? Ne hazindir ki tasavvuf karşıtı söylemlerle gıybet sofraları kuruldu, ihtilaflar, bölünmeler, kavgalar arttı.

Hicri II.asırdan itibaren süratle yayılan, günümüzde, radyosu, TV ve internetiyle, gazete, dergi, tekke, okul, enstitü ve yüz milyonları bulan mensubuyla kurumsallaşan tasavvufu karalamak,engellemeye çalışmak akılcı bir yöntem olmamakla birlikte,bu karalamaların bir netice vermeyeceği de anlaşılmıştır. Yorganı yakma yerine pireyi yok etme yöntemlerini geliştirmenin daha isabetli olacağını düşünmekteyiz. Yani, tasavvufta görülen bid'at, hurafe ve sapmaları tespit edip onları izole etme yoluna gidilmesinin daha yararlı olacağını düşünmekteyiz.

Bâtinî, Bid'atçi, Vahdet-i Vücutçu Tasavvuf

> *"Tasavvuf, önceleri hâl ilmiydi, şimdi mal toplama vasıtasıdır. Tasavvuf,önceleri nefis muhasebesi idi, şimdi ranttır. Tasavvuf,önceleri ihlas idi; şimdi şöhret malzemesidir. Tasavvuf, önceleri Kitap ve sünnete ittiba idi, şimdi ibtidia';yani bid'atçiliktir. Tasavvuf,önceleri kalbin imarıydı, şimdi aldanma ve aldatmadır; Tasavvuf,önceleri iffet idi, şimdi uçurum oldu. Tasavvuf, önceleri ahlak idi; şimdi yardakçılıktı. Tasavvuf, önceleri Allah yolunda çile idi, şimdi lokmadı. Tasavvuf, önceleri kanaat idi, şimdi fecaat oldu.Tasavvuf,önceleri dünyevileşmeyle mücadele id, şimdi dünyalık elde etme vasıtasıdır."*
>
> Şa'rânî

Başlangıçta Kur'an ve sünnete dayalı bir düşünce ve hayat tarzı olan tasavvuf, daha sonraki toplumsal gelişmeler ve bir takım haricî tesirlerle farklı bir şekil almıştır. İslamî anlayışın temsilciliğini üstlenen İslam uleması ile tasavvuf ehli arasındaki tartışmalar oldukça erken dönemden itibaren görülmeye başlamıştır. Bu tartışmalara yol açan sebeplerin başında, tasavvufu etkileyen bazı fikirlerle bu fikirleri meşrulaştırmak için başvurulan kaynaklar ve bunların yorumlanış biçimi büyük rol oynamıştır.

Bu tenkitleri yaparken amacımız sûfilerin kusurlarını ortaya koymak olmayıp, aksine İslam'ı bu tip sözlerden beri kılmak, önemli olanın şahıslar olmayıp dinin kendisi olduğunu ifade etmektir. Zamanla birçok ilme yabancı ve aykırı unsurlar karıştığı gibi tasavvufa da yabancı unsurlar karışmıştır. *Ahmed Emin*, tasavvufun Hindu mistisizmiyle Yunan felsefesinden etkilendiğini savunur.[574] Hicrî dördüncü asırda mürtet ve zenadika *Pisagor*'un putçu bazı inançlarına "tasavvuf" libasını giydirerek İslam'a sokmuşlardı.[575] *Eflatunculuk* da İslam tasavvufuna katılmış olan yabancı unsurlardandır. Emperyalistler bu tür tasavvufu fırsat bilerek üniversite ve tekkeleri tembelhaneler haline çevirmeyi becerdiler.[576]

Elân gerçek manada mutasavvıf var mı? Bunun cevabını bazı Rabbanî mutasavvıflardan alalım. *Ebu Muhammed sehl et-Tusteri* şöyle der: "Üçüncü hicri asırdan sonra bizim ilmimizden (tasavvuftan) söz edilmesi helal olmaz. Çünkü artık tasavvuftan gösteriş yapan ve kendilerini lafla süsleyenler bahsetmektedir." der.[577] *Gazâlî*, şöyle der: "Dini konularda bilinç zayıflamış ve fesada girmiş. (Gerçek) tasavvuf ise tamamıyla ortadan kaybolmuş. İslami ilimler henüz tamamıyla kaybolmamış. Çünkü Rabbânî alimler yerine ulema-ı su' kalmışsa da meydana gelen yozlaşma ilimde olmayıp ulemanın yaşantılarındadır. Tasavvuftaki yozlaşma farklıdır. Çünkü tasavvuf kalbin Allah'a has kılınmasıdır ve mâsivanın önemsenmemesidir. Bu da ancak kalp ve organların amel etmesiyle gerçekleşmektedir. Amel bozulduğundan asıl olanın da bozulması muhakkaktır. Memlekette amel ve siyretinden yararlanılacak bir mürşit kalmadı. (*İnnâ lilalh ve innâ ileyh râciuun.*)"[578]

Batinî tasavvuf öncü ve mensuplarından aktaracağımız örnekler tasavvufun yozlaşmasında Grek, Hindu ve kadim Mısır panteizminin etkili olduğu kuşkusunu destekler mahiyettedir. Tasavvuf tarihçisi, *Ebul Vefa* tasavvufun kadim Yunan felsefesiyle yeni Eflatunculuktan etkilendiğine dikkat çekmiştir. Bunun tercüme ve Hıristiyan ruhbanlarıyla iletişim neticesinde

---

[574] Emin Ahmed, **Zuhru'l- İslam**, Beyrut, ts., 4/150.
[575] Şahmarânî**, et-Tasavvuf**, s. 165.
[576] Şahmarânî**, et-Tasavvuf**, s. 166.
[577] Ebu Tâlib, el-Mekkî, Kutu'l-Kulûb, 1/162.
[578] Gazzâlî, **İhyâ,** 2/280.

gerçekleştiğini söyler.[579] *İbn Arabi*'nin, *"İsrailoğullarını denizden geçirdik. Fakat Firavun ve askerleri zulmetmek ve saldırmak üzere onları takip etti. Denizde boğulacağını anlayınca Firavun,'gerçekten, İsrailoğullarının inandığı ilahtan başka ilah olmadığına inandım ve ben de Müslümanlardanım' dedi. Ona, 'şimdi mi? Daha önce baş kaldırmış ve bozgunculardan olmuştun' dendi. Senden sonrakilere ibret olsun diye bugün senin cesedini çıkarıp atacağız.Gerçekten insanlardan çoğu âyetlerimizden habersizdir."*[580] âyetlerinin tefsiri bağlamında yaptığı yorumlar bunun kanıtıdır. *İbn Arabî* özetle şunları der: "Ye's halinde bile olsa Allah, zorda kalıp kendisine yönelen birinin iman etmesini reddetmekten münezzehtir. Boğulma esnasında *Firavun*'un Allah'a yönelmesinden daha muazzam bir şey düşünülebilir mi? Allah Teala, *"Darda kalana kendine yalvardığı zaman karşılık veren ve (başındaki) sıkıntıyı gideren kim?"*[581] âyetiyle kendisine yalvarana karşılık vereceğini ve sıkıntısını gidereceğini beyan etmiştir. Tüm bunlar, *Firavun*'un iman ettiğini ve boğulduğu için şahadet mertebesine ulaştığını gösterir.[582] *Âlûsî*, *İbn Arab*î'nin görüşlerini aktardıktan sonra fâsit olduğu kadar garip olan te'vil konusunda şunları der: *Firavun'*un imanı kabul edilmediği için küfür üzere öldüğüne delalet eden âyetler kesindir. Onlardan bazıları şunlardır. *"Karun, Firavun ve Haman'ı da (helak ettik); Andolsun Musa onlara açık delillerle geldi. Fakat onlar o yerde büyüklük taslayıp âyetlerimizi kabule yanaşmadılar. Nitekim hepsini günahlarıyla yakaladık. Onlardan kiminin üstüne taş yağdıran bir fırtına gönderdik;kimini korkunç bir ses yakaladı;kimini yere batırdık; kimini de boğduk."*[583] âyetleri *Firavun*'un küfrünün devam ettiğini, *"Nihâyet onu Firavun ailesi aldı ki kendilerine bir düşman ve başlarına dert olsun."*[584] âyeti de *Firavun*'un *Musa (*a.s)'nın ezelî bir düşman olduğunu göstermektedir. *"İsrailoğullarını denizden geçirdik. Fakat Firavun ve askerleri zulmetmek ve saldırmak üzere onları takip ettiler. Denizde boğulacağını anlayınca Firavun 'Gerçekten İsrailoğullarının inandığı tanrıdan başka tanrı olmadığına inandım ve ben de*

[579] İdris, Ebu Abdülaziz, İdris Mahmud,**Mezâhiru'l-İnhirâfâti'l-Akdiyyi İnde's-Sûfiyye ve Eserühâ ala'l-Ümmeti'l-İslamiyye**, Riyad, 1998, 1/180.
[580] Yûnus, 10/90-92.
[581] Neml, 27/62.
[582] Âlûsî, **Tefsir**, 9/187.
[583] Ankebut, 29/39, 40.
[584] Kasas, 28/8.

Müslümanlardanım' dedi."[585] âyetinde geçtiği gibi, *Firavun,* İsrailoğullarının inandığından başka tanrı olmadığına inandığını söylemiş, bununla da neye iman ettiği anlaşılmamıştır. Allah'a iman ettiği kabul edilse bile, *Hz. Musa'*ya olduğuna inanmadığı kesindir. Böyle bir imanın yetmediği konusunda ulema müttefiktir. Zira bir insan binlerce defa Allah'a inandığını söyler, elçisine inanmazsa imanı makbul olmaz."[586] *İbn Arabî, "Biz de bugün seni bedeninle bir tepeye atacağız ki, arkandan geleceklere bir ibret olasın! Ne var ki insanların birçoğu ayetlerimizden cidden gaflettedirler."*[587] âyeti bağlamında da, Allah Teala, *Firavun'*un bedenini bu dünyada koruduğu gibi, ahiret azabından da koruyacağını iddia etmişitir. *Firavun'*un hem manen hem hissen kurtulduğunu iddia etmiştir. [588] *İbn Arabi,* İsrail oğullarının buzağıya tapmalarında herhangi bir sakıncanın bulunmadığını savunmuştur. Çünkü o, Allah'ın tecelli ettiği şiarlardandı. Kainatta kim neye ibadet ediyorsa aslında o Allah'a ibadet etmektedir.[589]

Hem akılın hem de naklin kabul etmediği bu örneklerin savunulacak yönü bulunmamaktadır. *Şa'ranî*'nin de dikkat çektiği gibi, bu tür Batınî ve ilhadî görüşlerin sonradan kitaplarına ilave edildiği ihtimalı vardır. Çünkü, *"Ben en yüce Rabbinizim."*[590] deyip, *Hz. Musa*'yla savaşan bir tağut Müslüman ve cennetlik ise cehennemlik kimse kalır mı?

Benzer sapmacı görüşlerinden dolayı *Ebu Yezid el-Bistamî* yedi defa memleketinden sürülmüş, *Zinnun el-Mısrî* elleri ayakları bağlı olarak mahkemeye çıkarılmış, *Hallac-ı Mansûr* ve *Semnûn* idam cezasına mahkum olmuş, *el-Hakim et-Tirmizî,* risaletin devam ettiğini;yani yeni peygamberlerin gelebileceğini söylediği için sürgün edilmiştir. *Ebul Hasan Şazeli* sürüldü*. Rufaî* ağır sözlerden dolayı yargılanmış, *Ebu Hamza es-Sûfî* ölüm cezasına çarptılmış,[591] *Abdulmelik b. Mervan* döneminde *Haris ed-Dımeşki* peygamberlik iddiasında bulununca ayakları bağlanıp hapse atılmıştır.Şeytanların yaptıklarını

[585] Yûnus, 11/90.
[586] Âlûsî,**Tefsir,** 11/187-188.
[587] Yunus, 10/92.
[588] İbn Arabî, **Fusûsu'l-Hikem,** Beyrut, 2002, s. 212.
[589] Bkz. İbn Arabî, **Fusûs**, 1/195.
[590] Nâziât, 79/24.
[591] el-Kasım, **el-Keşfu an Hakikati't-Tasavvufi**, s. 486.

tasvip kabilinde gelip ayaklarını çözdüğü,bazen havada uçtuğu,vücuduna bir şey nüfuz etmediği nakledilir.[592]

Rijit çıkış ve aşırılıklar İslam toplumunda rağbet görmemiştir. Rabbânî tasavvufçular Hallaç gibi rijit hareket edenleri kendilerinden saymamışlardır.[593]

Batinî tasavvuf müntesipleri, ömürlerini felsefî ve kelamî tartışmalara adayıp ilahî kelama zaman ayırmamışlardır. İsrailoğulları Tevrat'ı bırakıp hahamların kitap ve çalışmalarına yöneldikleri zaman helak oldular. Hıristiyanlar İncil'den yüz çevirip papaz ve keşişlerin sözlerine saplandıkları zaman dalalete düştüler. Bu kesim, özellikle ulemanın tefsir, hadis, fıkıh ve düşünce bazında yapılan çalışmalarını tahkir etme merkezlidir. Batinî tasavvufçular, hadisçilerin senet ve râviler için sergiledikleri çalışmaları, "beyhude"; muhaddisleri de "zavallılar" olarak nitelemişlerdir. Kendilerinin, ilmi, doğrudan Levh-i Mahfuz'dan veya Allah'tan aldıklarını, hadisçilerin ise ölülerden aldıklarını iddia etmişlerdir.[594] Böyle bir iddia ulema ve onların çalışmalarını tahkir eden "ütopik/hayalci" bir yaklaşımdır. Bu kesimin müfessir, muhaddis ve fakihleri "rüsûm/şekil" uleması olarak değerlendirmeleri de anlamsız ve bağnazcadır. İmam *Kuşeyr'* nin aktardığı şu hikaye çok gariptir: *Mansur el-Mağrib*i'yi işittim;şöyle dedi: Birisi *Hızır*'ı gördü ve ona sordu:

-İlmiyle seni geçen var mı?

-Evet, *Abdurrezzak b. Humam'*dır,Medine'de etrafındakilere hadis naklediyordu. Uzakta başını dizine koymuş bir genç gördüm. Kendisine *Abdurrezzak* yanı başında hadis naklediyor.

-Neden onu dinlemiyorsun?

-O, ölüden rivayet ediyor, ben Allah'tan uzak değilim ki ondan dinleyeyim.

-Beni tanıyor musun?

-Evet, sen kardeşim *Hızır*'sın.[595]

---

[592] el-Ğuryânî, **el-Ğülüvv**, s. 85.
[593] İbn Teymiyye, **Mecmûu'l-Fetâvâ,** 11/17.
[594] Bkz. Münâvi, Muhammed Abdururraûf, **el-Kevakiib ed-Düriyye fi Teracimi's-Sadati's-Sûfiyye,** thk. Abdulhamid Salih Hamdan, Beyrut, ts., 1/ 346.
[595] Kuşeyrî, **Risâle**, 166.

Bu gün hangimiz Allah'tan hadis rivayet ettiğini iddia edebilir. Hz. Peygamber bile Kur'an'ı *Cibril'*den aldı. *Buhari, Müslim, Ahmed b. Hanbel* aylarca yıllarca, sahralarda boşuna mı hadis topladılar, uğraştılar, çaba gösterdiler?[596]

Tasavvufçu olarak lanse edilen bazı simalar muhakkik Rabbânî tasavvuf önderleri tarafından tasavvufçular dışında kabul edilmiştir. Bu cümleden olmak üzere *Hallac-ı Mansur*'u ele alabiliriz. *Cüneyd Bağdâdî,* te'vil edilmez şatahatından dolayı *Hallac'*ı tasavvuf erbabı dışında saymıştır.[597]

*Şa'rân*i, tasavvufun dinamizm ve safvetini kaybettiğini,ihtişamını yitirdiğini şöyle ifade eder: "Tasavvuf, önceleri hâl ilmi idi; şimdi mal toplama vasıtasıdır. Tasavvuf*,ö*nceleri nefis muhasebesi idi; şimdi ranttır. Tasavvuf, önceleri ihlas idi; şimdi şöhret malzemesidir. Tasavvuf, önceleri Kitap ve sünnete ittiba idi; şimdi ibtidia', yani bid'atçiliktir.Tasavvuf,önceleri kalbin imarıydı, şimdi aldanma ve aldatmadır; Tasavvuf, önceleri iffet idi, şimdi uçurum oldu; önceleri ahlak idi; şimdi yardakçılıktır; Tasavvuf, önceleri Allah yolunda çile idi, şimdi lokmadır; Tasavvuf, önceleri kanaat idi, şimdi fecaat oldu; Tasavvuf,önceleri dünyevileşmeyle mücadele idi, şimdi dünyalık elde etme vasıtasıdır.*"*[598]

Batinî tasavvufçuların bir saplantısı da zahir-batın düalizmidir. Saadet asrında zahir-batın ayırımı yoktu. İslam'ı bütün olarak ele alırlardı. Zahire riayet edilmezse helal-haram ayırımı kalkar,harama helal, helale haram muamelesi yapılır*. Gazzâlî*, batının zahire, zahirin batına muhalif olduğunu savunmanın bir yozlaşma olduğunu, şer'i yürürlükten kaldırma anlamını taşıdığından, küfür olduğunu ifade der. Şeriatın dış ahkâmla; yani erkan vs. konularla, hakikatin (batınî) gerçekle batınî fıkıh, huşu, huzur, ihlasla ilgilendiğini; yani birinin diğerini tamamladığını belirtir.[599] Hz. Peygamber münafıkların durumunu bildiği halde kendilerine zahire göre muamele ediyor ve onları camiye ve cihada katılmaktan men etmiyordu. Zahir- batın ikilemi İslam'ı ikiye bölme endişesini beraberinde getirdi.

Aynı kesimin diğer bir saplantısı da şeriat-hakikat düalizmidir. Bu kesim, şeri' ahkâmı dar çerçevede ele almakta, hakikati sadece havasın anlayabildiği

---

[596] İbn Cevzî, **Telbis,** 273.
[597] Karadâvî, **Fetâvâ Muasıra**, Beyrut, 987, 1/743.
[598] Emin Ahmed, **Zuhru'l-İslam**, Beyrut, ts., 1/230-231.
[599] Bkz. Gazzâlî**, İhyâ**, 3/100.

bölüm olarak ele almakta,hakikat ilminin ise İslam'ın özünü teşkil ettiğini söyleyerek kendilerini hakikatin temsilcisi olarak nitelendirirler. Şeriat, Allah'ı kast etmek, hakikat, O'nu müşahede etmektir;şeriat zahirin ıslahı, hakikat ise batının ıslahıdır, gibi tariflerde sıkıntı vardır. Bu düalizm, şeriatın tamamının hakikat olmadığı kuşkusunu uyandırır. Hakikati şeriatın dışında aramak kendi kendini aldatmaktan başka bir şey değildir. Bu ayırım, Allah'ın iki din indirdiği kuşkusunu uyandırır. Şeriat hakikatin ta kendisidir. Hedefi insanı hakikate götürmektir. Şeriat hem batinî hem de zahirî ıslah için gönderilmiştir. Şeriat ehli, hakikat ehli diye bir ikilem temelsizdir. Allah dininde şunlar şeriat şunlar da hakikat ehli şeklinde bir ayırıma gitmemiştir. [600]

Tasavvufun yozlaşan uygulamalarından biri de *rabıta*dır. *Said Ramazan el-Buti*'nin de dikkat çektiği gibi, geçmişte rabıta, mürit-mürşit ilişkisi üzerine bina edilirdi. Yani mürşide olan sevgi ve bağlılığın ifadesiydi. Bunun anlamı üstattan yararlanmak, karşılıklı sevgi ve saygıyı gerçekleştirmek idi. Günümüzde ise şirkin bir tezahürü halini almıştır. [601]

Batınî bid'atçi tasavvufun eleştirilen konulardan birisi de, mürşitlere verilen kutsiyet ve mutlak bağılıktır. Mürşit haramı emretse bile kendisine asla itiraz ve müdahale edilmemeli. Şeyhine,"niye bu böyledir?" diyen biri helak olur.[602] Müridi şeyhinin yanında ölü konumunda gören bu anlayış bir sapmadır, tefrittir. Çünkü insan, akıl ve irade sahibidir. Ashab, gerek gördükleri hususları gerekli gördükleri yerde Hz. Peygamber'e sorarlardı. Nitekim Hz. Peygamber dört rekatlık namazı iki rekat kıldığında ashap; "Ey Allah'ın Resulü namaz mı kısaldı yoksa unuttunuz mu?"şeklinde soru yöneltmiştir.[603] *Bedir* savaşında Hz. Peygamber orduyu sudan uzak yere konuşlandırınca *Hubbab b. Münzir,* "Ey Allah'ın resulü buraya konuşlanmamız vahiyle mi içtihatla mı?" Sorusunu yöneltince,Hz. Peygamber, konuşlanmanın vahiy olmayıp, bir içtihat olduğunu ifade etmiş ve orduyu *Hubbab'*ın işaret ettiği yerde konuşlandırmıştı."[604] Ne Hz. Peygamber öfkelenmiş ne de *Hubbab* helak olmuştur. *Hz. Ömer*'in de,

[600] İbn Cevzi, Ebu Ferec Abdurrahman, **Telbisü İblis**, Beyrut, 1987, s. 324.
[601] Krş. el-Bûtî, Said Ramadan, **Hâzâ Vâlidî**, Şam, 1998, s. 102-103.
[602] İrbilî,**Tenviru'l-Kulûb**, s. 529.
[603] Bkz. Buhari, Salat, 88.
[604] Bkz. Ebu Şehbe, **es-Sire,** 2/134.

“Gerektiğinde hakkı söylemezseniz sizde hayır yoktur; siz söyler de biz kabul etmezsek bizde hayır yoktur.” vecizesi aynı anlamı taşımaktadır.

Batınî tasavvuf mensuplarının zaafiyetlerini fark eden İslam muarızları ne yazık ki onları İslam ve Müslümanların aleyhinde kullanabilmişlerdir. Bu cümleden olmak üzere Fransızlar, Cezayir’de *Senüs*i tarikatı dışında kalan tüm tarikat öncülerini etkileyebilmişler.Çünkü *Senus*î tekkeleri; medrese, mabet, sığınma yerleri, kervansaraylar, aşevleri fonksiyonunu görüyordu.[605] Ne hazindir ki Mağrib’te *Fransız* ve İspanyollara karşı mücadele veren mücahid *Muhammed Abdulkerim* karşısında Ticani tarikat mensupları yer alıyordu.[606] Fransızlara karşı Cezayir halkının dirilişini kıran, Fransız kuvvetleriyle işbirliği yapanlar da bazı tarikat şeyhleridir. Onları, mücahit komutan *Emir Abdulkadir el-Cezairi*’ye karşı kışkırttılar, ordudan ayrıldılar, İslam uleması aleyhinde propaganda yaptılar. Müslümanları cihada davet eden *Reşid Rıza* için, “O bin kafirden daha zararlıdır.”propagandasını yaydılar.[607] Fransızlar, cahil sofiler arasında şu tezi işliyordu: Bu işgal kıyametin alametlerindendir. Kaderimizde varmış. Fransızlardan korkmakla Allah’tan sakınmak arasında herhangi bir fark yoktur.[608]

Reşid Rıza, tasavvufun müspet yankıları yanında olumsuz neticelerinin bulunduğuna dair şu örneği verir: Keramet istismarcıları cahiller arasında revaç bulabilmektedirler. Bazı yerlerde şeyhin taleplerini yerine getirmeyenlerin harmanları ateşe verilmiş ve “Şeyhe icabet etmeyenlerin bu dünyada başına gelen musibetlerden bazıları bunlardır.” tehdidini savurmuşlardır. Fransız komutanın şu itirafı önemlidir: Bizler için bir tarikat şeyhini elde etmek bir orduyu teslim almaktan daha yararlıdır.

Batınî tasavvufta sergilenen sekr, istiğrak, raks vb. haller naslarla çelişmektedir. Çünkü arif ve muttakilerin efendisi Hz. Peygamber her zaman Cenab-ı Allah ile beraber olduğu halde böyle durumlara düşmedi. Kendilerini tezkiye ve terbiye ettiği en muhterem, muttaki ve mübarek nesilden de benzer durumlar sadır olmadı. Hz. Peygamber miraç gecesinde Allah’ın en büyük

---

[605] Dernika, **es-Seyyid Muhammed Reşid,** s. 203.
[606] Dernika, **es-Seyyid Muhammed Reşid,** s. 204.
[607] Karadâvî, **Mukavemetu’l-Fikri’l- İslahî İnde’l-İmam Muhammed el- Beşir el-İbrahimî**, Beyrut, 2007.
[608] Dernika, **es-Seyyid Muhammed Reşid,** s. 202.

delillerini müşahede etti. Kur'an'ın ifadesiyle, *"Göz ne şaştı, ne aştı."*[609] Hz. Peygamber buna rağmen bayılmadı, kendinden geçmedi, hali değişmedi, istiğrak halini yaşamadı. Nusaybin ahalisinden biri *İmam Malik'*e,

–Ey İmam, Sûfîyye adında bir topluluk var. Tıka basa yedikten sonra kasideler söylüyorlar. Sonra da raks ediyorlar. Onlar hakkında neler söyleyeceksiniz?

-Onlar çocuk mudur?

-Hayır.

–Deli midirler?

–Hayır.

-Kendilerine bazı lakaplar takıyorlar.

–Selefimizden hiç kimsenin sıraladığın hareketleri yaptığını duymadım.

–Onlar tıka basa yiyorlar, sonra raks ediyorlar, kimileri başlarını, kimileri yüzlerini dövüyor. *İmam Malik* gülerek bulunduğu yeri terk etti ve evine gitti. İmam'ın arkadaşları,"Otuz küsur yıldır İmam'la beraberiz bu gün kadar güldüğüne şahit olmadık." dediler.[610]

Batınî tasavvufta görülen Vahdet-i vücud hezeyanı yabancı kültürden sızmış bir sapmadır.*Ahmed Emin*, Vahdet-i vücud, fena bulma vs. gibi hallerin *Hindu* mistisizminden tasavvufa girdiğini savunur ve *İbn Arab*i'den şu örneği getirir: Arif, her mabudu Cenab-ı Hakkın tecelli ettiği bir yer bilir, hepsi ilahtır; taş, ağaç, hayvan, insan, yıldız, melek…[611] Bu rijit görüşler nasıl destek bulsun? Muteber İslam uleması şiddetle ona karşı koymuş,hatta Hıristiyan ve Yahudi inancından daha zararlı olduğunu, bu düşünceyi savunanların İslam toplumundan izole edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. *Muhammed er-Remli'nin babası ve Ahmed Zeyni Dehlan* da aynı görüştedir.[612] Vahdet-i vücudun ortaya koyduğu, "Dinler birdir" tezi doğruysa, Hz. Peygamber neden gönderildi? Neden müşriklerle ve Ehl-i Kitab mücadele ettıı? Bazı tasavvufçuların hadiçileri eleştirerek, "Falan ravi falan raviden bize hadis

[609] Necm, 53/17.
[610] Kâmil, **et-Tasavvuf**, s. 77-78.
[611] İbn Arabî, **Fusûs**, s.194.
[612] el-Kasım, **el-Keşfu an Hakika**, s. 79.

rivayet etti" yerine, "Kalbim Allah'tan şunu aktardı." demeleri de, bâtinî tasavvuf sapmalarındandır. Şöhretine rağmen *Gazzâlî*'nin *İhya'*sı hem çağdaşları tarafından hem de kendisinden sonra gelenler tarafından eleştirilmiştir.*Gazzâlî*'nin hadisçiliği *İbn Salah*, *ibn Cevzî* ve *Tartuşi t*arafından eleştirilmiştir.Kudüs'ün Haçlılar tarafından istila edilmesine lakayt kalması ve inzivadan çıkmaması, züht ve tevekkülde tefrite varan bazı görüşleri ortaya koyması eleştirilen konular arasındadır.

Batinî tasavvufa getirilen eleştirilerden biri de, ruhbanlığı çağrıştıran bir tevekkül anlayışıdır. Tevekkül, bütün işlerinde Allah'a dayanıp O'nun iradesine boyun eğerek işin sonunu O'na bırakmak anlamındadır. Ne hazindir ki bir moral, dinamizm olan bu kuvvet tembellik ve ruhbanlık olarak algılandı. Bu anlayış neticesinde din bezirganları çoğaldı, zaviyeler namı altında tembelhaneler yaygınlaştı. İlk mutasavvıflardan *Muhasibî*, "tevekkülün kalbin Allah'a dayanmasından"ibaret olduğunu ifade ettikten sonra şu anlamlı tespitte bulunur: Kim sebeplere sarılmanın tevekküle aykırı olduğunu düşünüyorsa din-dünya ayırımını yapmadan tüm faaliyetlerden vazgeçmesi gerekir.[613] *Muhasibî* şunu demek istemektedir: Helal rızk için çalışmayı terk edenin cennete girmek için ibadet etmeyi de terk etmesi gerekir; iki durum arasında bir fark bulunmamaktadır. Şu ilginç örnekler *Gazzâlî*'ye aittir. Bir derviş geçimini ip bükmeyle sağlarmış. Arkadaşı kendisine şöyle itiraz etmiş: Rızkını ip bükmeyle elde etmeye çalışıyormuşsun. Allah seni göz ve kulaklardan etse halin nice olur? Rızkını kim verecek?Bunun üzerine derviş ip bükmeği terk eder.[614] *Gazzâlî*, *Cüneyt Bağdâdî*'den şunu nakleder: Müride üç şeyle iştigal etmemesini tavsiye ederim:1.Geçinmek için çalışmamayı.2.Hadis öğrenmemeyi,3.Evlenmemeyi.[615] *Süleyman Ravânî*, şu üç şeyi dünyaya meyil anlamında nitelendirir:1.Hadis öğrenmek için sefere çıkmak. 2. Evlenmek. 3 Geçim için sefere çıkmak.[616] *Ebu Nuaym Reyyah, el-Keysi'*den şunu aktarır: Bir insan şu üç şeyi yapmadıkça "sıddıklar" mertebesine ulaşmaz: 1.Eşini dul bırakmadıkça. 2.Çocuklarını yetim olarak terk etmedikçe. 3. Köpeklerin inine

[613] İbn Hamza, eş-Şerif İbrahim b. Muhammed b. Kemaliddin, **el- Beyân ve't-Tarif fi Esbâbi Vurûdi'l- Hadis,** Beyrut, 1980, 3/72.
[614] Gazzâlî, **İhyâ,** 4/232.
[615] Kuşeyrî, **Risâle**, 126.
[616] Gazzâlî, **İhyâ**, 1/61, 24.

yerleşmedikçe.[617] *Ahmet Bedevî,*her gün dama çıkar, yönünü güneşe çevirir, gözleri kızarıncaya kadar öyle kalmaya devam ederdi.Kırk gün yemek ve içmekten uzak durdu. Kırmızı yünden yapılan elbise giyerdi. Başına kırmızı yünden başlık alırdı. Başlığı eskiyip kullanılmaz hale gelinceye kadar başında kalırdı. Arkadaşları "kızılbaş" olarak tanınmaya devam etti.[618] Sofinin biri hastalanır. Eşi,"tedavi olsan iyi olur."deyince,sofi, "tedavi olmak isterdim, ancak Ad, Semud, Ress halkını ve onlardan asırlar önce gelenleri düşündüm, tabiplere rağmen kurtulamadan helak oldular."der.[619]

Bazı tasavvuf kaynaklarında işlenmesi asla caiz olmayan sayısız hikaye, söz amel ve görüş nakledilmiştir. *İbn Cevzî* şu örneği verir: *Ebu Hamza es-Sûfî* bir kuyuya düşer. Önünden geçen iki yolcu ağzını kapatır.Tevekkül zedelenir endişesiyle, *Ebu Hamza* kuyuda olduğunu hissettirmemiştir.[620] Bu zat tevekkülün ne olduğunu bilseydi kendini tehlikeye atmazdı. Hz. Peygamber gizlenerek hicret etti, mağaraya sığındı, müşrik *Abdullah b. Ureykıt'*ı kılavuz olarak tuttu, hayvan sürüsüyle izlerini kaybettirdi. İslam ahlakına göre acıkan yemeği,susayan da şu içmeyi terk ederse azabı hak eder. *Ebu Turab en-Nehesî,* üç gün aç kalan bir müridin karpuz yemek istediğini görünce şöyle demiş: Sen tasavvufçu olamazsın. Artık pazara çık.[621] Her peygamberin bir meslek sahibi olduğunu, keza her alimin bir meslekle iştigal ettiğini düşünürsek bu anlayışın ne kadar yanlış olduğunu anlarız. O halde *Kuşeyrî'*nin yukarıdaki anlayışı Kur'an ve enbiyanın tevekkül anlayışıyla bağdaşmamaktır.*Hz Ömer*, gördüğü kimselerden ne işle meşgul olduğunu sorardı;kişi, " herhangi bir işle meşgul değilim." deyince *Hz. Ömer*'in gözünden düşerdi.[622]

Tefritçi olan bu anlayış *teâkül* ile *tevekkül*ü birbirine karıştırmaktadır. Birincisinin başkasının sırtından yemek, diğerinin ise esbaba sarıldıktan sonra Allah'a güvenmek, çabasının Allah katında zayi olmayacağının bilincinde olmak anlamında olduğunun farkında değildir. Sofrada hazır yemeğe yanaşmayıp "ben tevekkül ettim" demek, tevekkül adına yemeği ağza

---

[617] Ebu Nuaym, **Hilye,** 6/194.
[618] Luveyhik, **Müşkile**, 2/728.
[619] Gazzâlî**, İhyâ,** 4/245.
[620] İbn cevzi, **Safvetü's-Safve**, 1/10.
[621] Kuşeyrî**, Risâle**, 428.
[622] İbn Cevzi, **Telbis,** s. 283.

almamak, çiğnememek, yutmamak nasıl abes ise, ekmeden biçmek, evlenmeden çocuk beklemek de abestir. Kur'an, "*Azmettikten; yani esbaba sarıldıktan sonra neticeyi Allah'tan bekle; yani tevekkül et*." buyurmaktadır.[623] Hz. Peygamber de, "*Deveni bağladıktan sonra Allah'a tevekkül et*." buyurmuştur.[624] Tembelliğe ve çalışmamaya pirim vermemek için, gücü yerinde olan biri, ibadet gayesiyle de olsa inzivaya çekilmişse zekat alamaz.

İnsanlığa tevekkülü öğreten Hz. Peygamber ve arkadaşları, "Allah'a tevekkül ediyoruz;kader neyse karşımıza o gelir." deyip düşmana karşı lakayt kalmadılar. İlk nesil,"Allah bize zaten zafer vaat etmiştir. Çalışma ve cihada ne gerek var?" dememiştir. Hz. Peygamber, kılıç kuşandı, zırh giydi, mağarada gizlendi, tedbir aldı, hendek kazdı, yaralandı, zehirlendi, *Hz. Musa* hicret etti*, Hz. Davud* demiri örste dövdü.

Allah'ın nimetlerinden yararlanmak ve aşırılık ayrı şeylerdir. Ruhbanlık aşırılıktır. Zühd ve ihsan ise ayrı şeylerdir. Birinde Allah'ın nimetlerinden yararlanmak söz konusu iken, ruhbanlıkta onlardan yüz çevirmek söz konusudur. Ruhbanlık, bilinçsizlik ve sünnetten yüz çevirme, ihsan; Allah'a kulluğun bilincinde olmak, O'nu her an anmak, ondan gafil kalmamaktır.

Tasavvuf nefsi tezkiye niyetiyle kurulmuş hoş bir bahçeydi. Ancak sonradan içinde yabancı otlar, bitkiler yetişti. Bazı bölümlerine zararlı varlıklar yerleşti. Tasavvufun zararlı madde ve bitkilerden ayıklanması gerekir.

Batinî ve Bid'atçi Tasavvufa İlk Eleştirinin Tasavvuf Ehlinden Gelmiş Olması

> "*Birisi sabah vaktinde tasavvufa intisap etse, öğle gelmeden aklını kaybeder."*
>
> İmam Şafii

İmam Şafii: el-Beyhaki, *Yunus b. Abdul'-A'la'*dan o da *Şâfii*'den şunları nakletti: Birisi sabah vaktinde tasavvufa intisap etse, öğle gelmeden aklını

[623] Bkz. Âl-i İmran, 3/159.
[624] Beyhaki, bkz. eş-İbn Hamza, Şerif İbrahim b. Muhammed b.Kemaliddin, **el-Beyânu ve't-Tarifu fi Esbâbi vürüdi'l-Hadis**, 3/72.

kaybeder. Tasavvufçular arasında *Müslim el-Havvas* dışında akıllı kimse görmedim.[625]

Kuşeyrî: "Dostlar! Allah'ın rahmeti üzerinizde olsun; iyi biliniz ki; bu taifeye mensup olan hakiki sûfîlerin çoğu yok olup gitmişlerdir. Şu içinde bulunduğumuz zamanda bu zümrenin kendisi değil, sadece eserleri (izleri-kitapları) kalmıştır. Şu şiir bu hali çok güzel anlatır: Çadırları onların çadırlarına benziyor, halbuki görüyorum ki çadırların içlerinde duran kabilenin kadınları, sevgilinin kabilesine ait çadırların kadınlarından başka! Şimdiki sûfîler şekil ve kıyafet bakımından eski sûfîlere benziyor, ancak ruh ve muhteva bakımından başkalaşmışlardır. Tasavvuf yolunda bir duraklama ve gevşeme baş göstermiştir. Daha doğrusu bu yol hakiki manasıyla yok olup gitmiştir. Kendileriyle hidayete ulaşılan şeyhler vefat etmiş gitmiş;şeyhlerin gidişatına ve adetlerine tabi olan gençler azalmış, vera' kaybolmuş, sergisi dürülmüş, tamah kuvvetlenmiş, ihtirasın kökleri ve bağları güçlenmiştir. Şeriata hürmet hissi kalplerden zail olmuştur. Dine karşı kayıtsızlığı, menfaat temin etmenin en güvenilir vasıtası olarak kabul eden zamanın sofuları, haram ile helal arasında fark görmez olmuşlar, dine ve din büyüklerine karşı saygısız olmayı din haline getirmişlerdir."[626]

Ebu Abdullah Muhammed b. Hafif: Tasavvufun öncülerindendi. Mensuplarına şöyle derdi: "İlimle iştigal edin,sofilerin sözlerine kanmayın. Davetimi onlardan gizliyordum ve gizlice ilim ehline gidiyordum. Farkına vardıklarında aleyhimde bulunuyorlardı. Ve, 'O iflah olmaz.' diyorlardı. Sonunda bana muhtaç oldular. Ömrünün sonunda müzmin bir hastalığa yakalandı, yürüyemez oldu. Ezan okunduğunda biri onu sırtına alır,camiye götürürdü. "Beni camide bulamazsanız mezarlıkta arayın,"derdi." [627]

Cüneyd el- Bağdadî: Tasavvufçuların piri olarak bilinen *Cüneyd Bağdadî* bile kendi döneminde tasavvuf ilminin garip kaldığını, hakikat ilminin sergisini topladığını, işin lafa kalıp ehlinin bulunmadığını belirtmiştir.[628]

---

[625] İbn Cevzî, **Safvetu's Safva**, Beyrut, 1989, s. 10.
[626] Kuşeyrî**, Risâle**, s. 95.
[627] Zehebî, **Siyer,** 1/342.
[628] Sehreverdî, **Avârifu'l-Meârif**, (**İhyâ** ile bereber) Beyrut, 1992, s. 10.

Kelâbasî sonraları bu yola rağbet azalmış, istek zayıflamış, netice olarak da bu yol soru-cevap, kitap-risale şekline dönüşmüştür. Neticede mana, gitti isim kaldı. Hakikat kayboldu, şekil ortaya çıktı. Hakikati aramak bir süs, onu tasdik bir zinet halini aldı. Tasavvuftan anlamayanlar sûfilik iddia etti, sûfî olmayanlar onunla süslenmeye özendi."[629]

Hucvîrî: ilmin gereksiz hatta terk edilmesi gereken bir şey olduğunu savunan sûfîler için *cahil, sapık, ahmak* terimlerini kullanmış, halkın bu yanlış kanaatleri genelleştirerek bütün sûfîlere mal ettiklerine de temas etmiştir.[630]

Ebu'l Hasan el-Busencî: Kendi dönemiyle geçmiş dönemlerdeki tasavvufun kıyasını yaparak şu gerçeği ortaya koymuştur: Geçmişte tasavvuf ismi yoktu ancak hakikatı mevcuttu. Günümüzde ise ismi var ancak hakikati mevcut değildir.[631]

Ebu Hasan en-Nuri: Zamanındaki sofileri şöyle niteler: Eskiden yamalı elbiseler, samimi insanları örtüyordu. Şimdi ise leşleri gizlemek için giyilmektedir.[632]

Gazzâlî: İhya'da kendisini aldatan ve başkalarının aldanmasına sebep olan kimseleri alimler, ağabeyler, servet sahipleri ve sûfîler olarak dört grupta toplamakta, şikayetçi olduğu sûfîlerin vasıflarını anlatmakta ve batınî sûfîyyenin İslam'a verdiği zararın hiçbir kesim tarafından verilmediğini itiraf etmiştir.[633] *Gazzâlî*, *Hallac*'ın, "Ben Hakkım/Allah'ım." demesini şiddetle eleştirmiştirerek böyle söylem ve ifadelerin saf zihinleri bulandıracağına dikkat çekmiş,bu tür sözleri sarf eden birini toplumdan izole etmenin on kişiyi diriltmekten daha faziletli olduğunu söylemiş;[634] her kesime yabancı sızmalar olduğu gibi, tasavvufa da yabancı sızmaların olduğunu hatırlatmış;[635] tasavvufa yöneldiği halde gerektiği hallerde batinî tasavvufçuları şiddetle eleştirmekten geri kalmamıştır.[636]

Sûfî Olmayanların Batınî ve Bid'atçi Tasavvufa Yönelttiği Eleştiriler

[629] Kelâbâzî, Ebu Bekir Muhammed b İshak**, et- Ta'aaruf Li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf**, Beyrut, 1993, s. 6-7.
[630] Hucviri, Ali b. Osman Cullâbî, **Hakikat Bilgisi,** Nşr. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1982, s. 209.
[631] İbn Cevzi, **Telbis,** s. 167.
[632] Kuşeyrî, **Risâle,** s. 23.
[633] Gazzâlî, **İhyâ**, 3/568.
[634] Gazzâlî, **İhyâ,** 1/36.
[635] Gazzâlî, **el-Munkiz,** s. 26.
[636] Gazzâlî, **İhyâ,** 3/156.

İbn Hazm: Hallac ve diğer kimselerin "Cenab-ı Hakk'ın, yarattıklarına hulûl ettiği" görüşüne sahip olduklarından söz etmiştir.[637]

İbnu Cevzî: Sûfîlerin tedavi olmamalarından, ayağına batan dikeni almayacak kadar tevekküle sarılmalardan,[638] ilmî hayattan kaçmalarından bahsederek [639] bütün bunların bilgisizlikten kaynaklandığını söylemiştir. İlk sûfîlerin hayatlarında görülen, meyve yememek, soğuk su içmemek, nefse işkence etmek gibi zühd dönemine ait unsurları "Resulullah (sav) böyle yapmadı." diye reddetmiştir.[640] *İbn Cevzî, g*enel anlamda tasavvufçuların şu yönlerini eleştirmiştir:

1. İlham ve keramette görülen sapmalarını.
2. "Kalbim Rabbimden şunu aktardı." benzeri iddialarını.
3. Allah iki ayrı din göndermiş gibi, hakikat ve şeriat diye iki ayrı din imajını vermelerini.
4. Ruhbanlık derecesinde dünya ile mücadele etmelerini. (Günümüzde bu değişmiş, yerini rant kavgaları almıştır.)
5. Söylem ve davetlerinde zayıf ve mevzu hadisleri kullanmalarını.
6. Kitaplarında İsrailiyat, hurafe ve bid'atlere yer vermelerini.
7. Müridin akıl iradesinin ipotek altına alınmasını,müridin mürşit elinde gassalin elindeki ölü konumuna düşürülmesini, akıl ve iradeyi işlevsiz kılmalarını.
8. Zikir ve evratlarında Kur'an ve sünnette geçen metinler yerine, mürşit veya tarikat metinlerini yeğlemelerini.

İbn Cevzî'nin eleştirdiği konulardan birisi de *Gazzâlî*'nin *İhya*'sına almış olduğu şu garip hikayedir: Bir sofi çevresinde dürüstlüğüyle ün salınca kibre düşme korkusuna kapılır. Hamama gider. Bazı müşterilerin elbiselerini çalar ve hamamı terk eder. Yetkililer onu takip eder, yakalar ve tazir ederler. Bundan sonra "hamam hırsızı" olarak tanınır.*Gazzâlî,*olayı *ders alınacak bir olay* olarak değerlendirir ve şu yorumu yapar:"İşte onlar bu yöntemlerle nefislerini terbiye

[637] İbn Hazm, **el-Faslu fi'l-Mileli ve'l-Ehvâl ve'n-Niheli,** Beyrut**,** 1989, s. 250.
[638] İbnu'l Cevzi, **Telbis,** s. 255.
[639] İbnu'l Cevzi, **Telbis,** s. 135.
[640] İbnu'l Cevzi, **Telbis**, s. 193.

ederlerdi."[641] Kalp hırsızlıkla nasıl tezkiye edilecek? Kalbi terbiye etmenin başka yöntemi yok muydu? Hz. Peygamber arkadaşlarına kalp terbiyesi için hırsızlığı mı önermişti? Bir Müslüman neden "hırsız" olarak tanınsın? "Dürüst", "emin" "kahraman" olarak tanınması daha iyi değil miydi? *İbn Cevzî*, *Gazzâlî*'nin zühd konusunu işlerken, "Kimisi gece boyunca kafası üzerinde durur, kimisi de riya korkusuyla –tasadduk yerine- servetini denize atardı." ifadesi üzerine şöyle der: "Gerçekten *Gazzâlî*'ye şaşmamak elde değil. Şeriata muhalif olan bu hareketleri övme bağlamında nasıl yazar? Kafa üzerinde gece boyunca kalmayı ve malı denize atmayı nasıl över?" Gariptir ki *İbn Cevzî*, *Gazzâlî*'nin hadisçiliğini eleştirirken kendisi de *Zemmu'l-Hevâ* isimli kitabını uydurma hadislerle doldurmuştur.

Reşid Rıza: Hizipçilik ve tarikat taassubunun vardığı boyutları şu anekdotla örneklendirir: *Şam'*da her muhalifini "Vahhâbî" olmakla itham eden biri vardı. Bir defasında Hıristiyan bir düşünürle tartışır. Onun Hıristiyan olduğunu bilmez. Hıristiyan kendine muhalefet edince "Sen de Vahhâbîsin" ithamında bulunur. Hıristiyan, "Hayır ben Hıristiyanım, dinimden vazgeçmiş değilim." der. O ise onun Vahhâbî olduğunda ısrar eder.[642]

Tasavvufa Karşı İfratçı ve Katı Duruş

[641] Gazzâlî, **İhyâ,** 3/288.
[642] Dernika, **es-Seyyid Muhammed Reşid**, s. 158.

"*Sûfîler tağuttur. Çünkü tağutlar da Allah'ın azabından korkmazlar."*

İbrahim İdris Muhammed

Tasavvufu eleştirenler arasında, ilim ve insaf ölçüleri çerçevesinde hareket edenler bulunduğu gibi, boğanın kırmızıya saldırdığı gibi ona saldıranlar,onu eleştirenler, onu Yahudilik, Hıristiyanlık ve komünizmden daha tehlikeli gören tefritçi bir kesim de olmuştur. Bu duruşun aşırı ve duygusal olduğu açıktır. Çünkü söz gelimi tefsirden bahsedilirken ilhadî ve israiliyatçı, sapmacı ve tahrifçi tefsir kast edilmediği gibi, tasavvuf ele alındığında da Batınî, hululcü ve bid'atçi tasavvuf değil, Rabbanî ve irfanî tasavvuf kast edilir.

Tasavvufçular da, hadisçiler, kelamcılar, tefsirciler, mücahitler vs. gruplar gibidirler. Bu gruplarda isabet eden olduğu gibi, istismar eden de olmuştur.Nasıl ki muhaddislerden söz edilince hadis uyduranlar değil, *Buhari, Müslim, Ahmed b. Hanbel, Askalânî* vb. zevat hatırlanıyorsa, keza müfessirler söz konusu edilince yalanlarıyla şöhret bulmuş *Mukatil* değil, *Râzî, Taberî, Âlûsî, İbn Kesir* hatıra geliyorsa; tasavvuftan bahsedilince de Batınî tasavvufu ortaya koyan ve rijit görüşleriyle şöhret bulan hululcü, reenkarnasyoncu, *Hallâc, İbn Farid, İbn Arabî* değil, *Fudayl bin İyad, Bişr el-Hafî, Cüneyd el-Bağâdâî, Abdullah b. Mübarek, Abdulkadır Geylânî, İmam Rabbânî, Dehlevî, Tehânevî* vb. hatıra gelmelidir. Çağdaş ulemadan selefi araştırmacı *Muhammed Kasım*,tasavvufçulara hücumda tefrite giderek, şöyle der: "Tasavvufçuların yanında şeyh tanrıdır. Ona ulûhiyetin her vasfını veriyorlar;şeyhlerini putlaştırırlar; onları Allah'ı sevdikleri kadar, hatta daha çok severler."[643] Aynı zat, "*İnsanlardan kimi de Allah'tan beride O'na karşı bir takım benzerler ediniyorlar ve onları Allah'ı sever gibi seviyorlar."*[644] âyetinin tasavvufçular hakkında nazil olduğunu iddia eder ve sûfîlerin Allah'ı sevmediğini nakleder [645] .

[643] el-Kasım, **el-Keşfu an Hakiketi,** U.S., 2005, s. 317.
[644] Bakara, 2/165.
[645] el-Kasım, **el-Keşfu an Hakikati,** s. 606.

Rijit bir grup, tasavvufçuları Zerdüştlere, Mecusilere, Hindu putperestlerine benzetmişlerdir.[646] Diğer bir grup, sûfîleri sihirbazlara benzetmiş. Bazıları da daha da aşırı giderek şöyle demişlerdir: Sihirbazlar mesleklerini açığa çıkarırlar, ancak sofiler mesleklerini gizlerler.[647] Bazı kesimler de tasavvuf ile Hıristiyanlığı aynı kefeye koymuşlar ve aralarında herhangi bir fark görmemişlerdir. *İbrahim İdris Muhammed* İdris, sûfîler hakkında şöyle der: Sûfîler tağuttur. Çünkü tağutlar da Allah'ın azabından korkmazlar.[648] Aynı zat, kabirlerin üzerindeki kubbeleri "put abideleri" olarak değerlendirir. Yapılan yanlış bir harekettir, ancak her yanlışı yapan put olmaz; yanlış yapanları "putçular" olarak değerlendirmek tefrittir.[649] *Mahmud Abdurrezzak,* tasavvufçuları eroin, afyon kullananlara benzetir; hepsini büyük şirke düşmekle itham eder.[650] Kimileri sofileri; Allah'ı, risaleti, ahireti, bütünüyle inkâr eden, komünistlere benzetmişlerdir. Güya sûfîler kainatta Allah dışında bir şeyin mevcut olmadığını iddia eder;komünistler de "madde dışında bir şey yok" demektedirler.[651]

Görüldüğü gibi bu benzetme ve değerlendirme ahlak ve insaf ölçülerini aşmaktadır. Bir hakimin rüşvet yemesi tüm hakimleri rüşvetçi kılmadığı gibi, bir hekimin mesleğini kötüye kullanması, ehliyetsiz olması tüm hekimleri töhmet altına almadığı gibi,aşırı ve rijit tasavvufçuların bulunması, hepsinin aynı olduğu anlamına gelmez.

Mezhebe İntisapta İtidal[652]

> *"İslam Mezhepleri, cennete götüren yollardır."*
>
> Şeyhülislam İbn Teymiye
>
> *"Hanefi (veya herhangi diğer bir mezhep mensubu) olmamızda sakınca yoktur. Ancak, hadisleri dayatma ile Hanefi veya Şafii kılmamalıyız."*

---

[646] el-Kasım, **el-Keşfu an Kakikti**, s. 749.
[647] el- Kasım**, el-Keşfu an Hakiketi**, s. 859.
[648] İdris Muhammed İdris, **Mezâhiru'l-İnhirâf**, 3/1009.
[649] İdris Muhammed İdris, **Mezâhiru'l-İnhirâf**, 3/1025.
[650] el-Kasım, **el- Keşfu an Hakiketi,** s. 666-667.
[651] el-Kasım, **el- Keşfu an Hakiketi,** s. 872.
[652] Bu konuda önemli ölçüde **Müslüman ve Mezhep** başlıklı çalışmamızdan yararlandık. Elest Yayınları, İstanbul, 2005.

Pakistan Genel Müftüsü Muhammed Şefi'

Mezhep; lügatte gidilen yol demektir; çoğulu *mezâhib*tir Terim olarak birbirine yakın ifadelerle tarif edilmiştir. Mezhep,bir müçtehidin içtihat ile elde ettiği hükümler mecmuasıdır.[653] *Mezhep,* kendi içinde tutarlı bir düşünce sistemine sahip olduğu kabul edilen itikadî ve fıkhî doktrindir. Akide mezhepleri için, *nihle* veya *fırka* ifadeleri kullanılır.

Mezheplerin ortaya çıkış gayesi; İslam'ı yaşamak ve Allah'ın rızasıdır. Mezhepler vasıtasıyla Allah'ın rızasını elde etmek ile haccın en önemli şiarı Arafat'a ulaşmak için çeşitli vasıtalar kullanmak arasında bir benzerlik vardır. Şöyle ki: Arafat'a değişik vasıtalarla; otobüs, deve, uçak, özel araba gibi vasıtalarla veya yaya olarak gidilir. Ancak, mesela İngiltere'ye giden biri;'ben Arafât vakfemi orada gerçekleştirmek istiyorum' diyemez. Misalimizde olduğu gibi, mezheplere ittibanın asıl gayesi Allah'ın rızası ve Hz. Peygamber'in sünnetine ittiba olmalıdır. Mezhepler, tükenmez ve muazzam bir servettir. Mezheplerin farklı görüşleri, yöntem ve metotları kültürel bir servet, zenginlik ve övünülecek bir mirastır. Mezheplerin teşekkül dönemi, İslam'ın en parlak dönemidir. En büyük eserler o dönemde yazılmış, en büyük hukukçular, hadisçiler, tarihçiler o dönemde yetişmiştir.

Sünnîler Bağdat'ta Nizamiye Medresesi'ni/üniversitesini tesis ederken, Şiiler de Kahire'de Ezher Üniversitesi'ni kurdular. Her iki üniversitede büyük alimler, edebiyatçılar, hadisçiler, hukukçular yetişti. Değişik mezheplerin bulunması ilmi rekabete yol açtı. Bu rekabet muhteşem zenginliğini bir ilim ve kültür miras bıraktı. Mezhepler olmasaydı fıkıh, tefsir, hadis bu kadar gelişir miydi? Mezheplerin çokluğunu İslam'ın değişik kültür, ekol ve mektepleri olarak görmekteyiz. Nitekim, bilimde de psikoloji, sosyoloji, tarih, tıp, matematik vs. bilim dalları değişik kürsü ve bölümler vardır. İslam mezhepleri arasında, "Allah ve Peygamber'e itaat etmeyiniz, Kitap ve sünnetin izinde yürümeyiniz" diyen, kendi görüşlerini vahiyden üstün tutan, şahsi çıkarı için kurulan bir muteber bir mezhep de yoktur.

İslâm mezhepleri, esasta birbirlerine muhalif değildir. Mezhep imamları aynı ailenin çocukları ve aynı üstadın öğrencileri gibidirler. Aynı büyüğün

[653] Şinkitî, **Advâu'l-Beyân,** 4/486.

terbiyesiyle yetişen bir ailenin fertlerini hatırlatırlar. *Ebu Hanife, Cafer Sadık*'tan, *İmam Malik İmam Muhammed'den*, *İmam Şafii İmam Malik*'ten, *Ahmed b. Hanbel* de İmam Şafii'den istifade etmiştir.Oryantalistlerin iddialarının aksine, onlar, ne Katolik, ne Protestan ne Nasturiye ne de Samiriyye mezhepleri gibidir.

Çocuğumuza para verip, "evladım bize meyve al" dememiz, kendisini portakal, elma, nar, üzüm vs.yi getirmesi hususunda serbest bırakmamız anlamındadır. Sadece "nar al" denilse onu bulamayabilir. Nar olmayınca, "portakal vs. alabilirsin" demektir. Bunun gibi, âyette; " *Başlarınızı mesh edin.*"[654] denilmiştir. Ancak başın ne kadarı mesh edileceği sarih olarak belirtilmemiştir.Benzeri nasslar, ulema arasında ihtilafın çıkmasına neden olmuştur.

Çatlama belirtileri bulunan bir bina için mühendisin bina sahibine, "Çocukları binadan tahliye edin, bina çökebilir." dediği sırada bina sahibi o hengamede mühendise "delil getir" denmez. Biz de delilleri araştırırız, ancak ulaşamadığımız durumlarda ulemamızın samimi niyet, muazzam ceht ve gayretlerine güvenir, nasslara muhalif olmayan görüşlerinden istifade ederiz. İhlas ve samimiyetle ortaya konulan ceht ve gayretler,ne yazık ki sonradan gelen mutaassıp mezhep mensupları tarafından kin, nefret, bölünme ve hatta çatışmalara alet edilmiştir.

Mezhep imamları, Kur'an ve sünnetten yüz çevirmeyi değil, Kitap ve sünnetten nasıl hüküm çıkarılacağını öğretmişlerdir. Peygamberler dışında her kim olursa olsun bir insanın her şeyine ittiba etmeyi farz görmek, -Allah korusun -şirk ve onu Hz. Peygamber seviyesine ulaştırmak anlamını taşır. Bir mezhep imamı, dinin kurucusu; yani *Şari*' olmadığı gibi, mezhep de din değildir, dine götüren yollar veya vasıtalardır. Mezhep, din olarak algılanırsa değişik dinler oluşur.

İslam mezheplerinin hepsi, Allah'a, kitaplarına, elçilerine, meleklerine, âhiret, gününe imanda, Allah'ın ilim ve kudretinin sınırsız oluşunda, ibadetin sadece O'na yapılacağında, O'nu noksan zat ve sıfatlarından tenzih etme vs. konularda müttefiktirler. Keza mezheplerin hepsi Hz. Peygamber'in son

[654] Mâide, 6/5.

peygamber, Müslümanların yegane ve tartışılmaz rehberi oluşunda, Kur'an'ın Allah kelamı olduğunda onun tebdil ve noksanlıktan uzak olduğunda, Ka'be'nin Müslümanların tek kıblesi oluşunda, namaz, oruç, zekat, hac, cihad, iyiliğe çağrı ve kötülükten men etme gibi vecibelerin gereği konusunda müttefiktirler. Hiçbir İslam mezhebi İslam'ın noksan olduğunu, yalnız âhirete hitap ettiğini, Müslümanlar yerine gayrimüslimlerin dost edinilebileceğini söylememiştir. Pakistan Genel Müftüsü *Muhammed Şefi'* şöyle der: "Hanefi (veya herhangi diğer bir mezhep mensubu) olmamızda sakınca yoktur. Ancak, hadisleri dayatma ile Hanefi veya Şafii kılmamalıyız."[655] Genel müftü, bu vecizesiyle üç noktaya dikkat çekmektedir:

1-Taassuba gitmeden dinî metinleri yorumlamalıyız.

2-Mezhep görüşlerini dinî metinlerin önüne geçirmemeliyiz.

3-Mezhebi savunma bağlamında sağlam delil kullanmalıyız.

Bütün ilim dallarında nisbî de olsa taklit vardır. Bu bağlamda örnek olara tıp ilmini gösterebiliriz. Hasta biri hazık bir tabibe gider. Tabip hastalığı için ilaç tavsiye eder. Hasta onu bildiği için teferruat ve delil istemez. Bunun gibi inşa etmek istediğimiz binanın plan ve projesini mimar veya mühendisten alırız. Ameliyat olmak istediğimiz cerrahın maharet ve ehliyetini sorarız. Avam için aynı durumu düşünebiliriz. Ehliyet ve takvalarına güvendiğimiz alimlerin sözlerine itibar eder, görüşlerini uygulamaya çalışırız. Çünkü önceden de ifade edildiği gibi, delil aramayı kendileri özendirmiş ve delilsiz görüş belirtmekten çekinmişlerdir. Ulemanın dediği gibi, taklit geçici bir süreçtir, kıbleyi bilmeyen birinin pusulayı kullanması, normal ve gereklidir. Güneş varken mum veya el feneri kullanmaya gerek duyulmamalı.

Mutedil duruşu sergileyenler, mezheplerin fıkıh ve kültür mirasından yararlanır, beşer olmaları hasebiyle kendilerinden sadır olmuş hatalarından sarf-ı nazar eder. Bu kesimin önerisi; delile dayalı, kör taklit ve taassuptan uzak ilk dönemi esas alan mezhep anlayışıdır. Mezhep müntesipleri ihtilaf edilen konularda birbirlerine toleranslı davranacak, birbirlerini mazur görecek, ittifak ettikleri konularda da yardımlaşacaklardır.

---

[655] Ebu Ğudde Abdulfettah, **Terâcimu Sittetin min Fukahai'l-Âlemi'l-İslâmî**, s. 51.

Mutedil duruş, mezheplerin birer İslam müessesesi, mezhep imamlarının da, Müslümanların medar-ı iftiharı şahsiyetler olduklarını savunur. Bununla beraber müçtehitlerin beşer olduklarını, içtihatlarında isabet edebilecekleri gibi, bazı konularda yanılmış da olabileceklerini, peygamberden farklarının olduğunu, mezhep imamlarının insanları kendilerini taklide değil, Kur'an ve sünnete davet ettiklerini, mezhep imamlarının ortaya koymuş oldukları fıkıh, içtihat ve taklit anlayışının günümüz anlayışından çok farklı olduğunu, hayatta olsalardı mensuplarını insaf ve itidale davet edeceklerini, ifrat, tefrit ve taassuptan beri olduklarını savunmaktadır.

Mutedil duruş, meseleleri araştırarak anlamaya çalışır, delilleri inceler. Bu kesimi diğerlerinden ayıran en önemli ayrıcalık, bunların taklit yerine tahkiki yeğlemeleridir. Bunlar, mezhebin ana-babadan miras yoluyla gelmesi yerine, tahkik ve araştırmayla seçilmesinin daha isabetli olacağını savunurlar.

Bir Mezhebe Bağlanma

Birçok konuda olduğu gibi, bu konuda da ihtilaf edilmiştir. Bazı alimler muayyen bir mezhebe ittiba etmeyi gerekli görürken, bazıları da bilinmeyen konuların herhangi muteber bir alime sorulmasını yeterli görmüştür. *İzz b. Abdusselam, Gazzâlî, Nevevî* ve *İbn Burhan* benzeri büyük alimler, muayyen bir mezhebe bağlanmanın şart olmadığını söyleyen alimlerdendir.[656] İmam *Şa'rânî* şöyle der."Muayyen bir mezhebi taklit etme konusunda seleften herhangi bir tavsiye gelmemiştir. Eğer bu konuda herhangi bir tavsiye gelmiş olsaydı, insanların günaha girmeleri söz konusu olurdu. Çünkü muayyen bir mezhebi taklit edenler, taklit ettikleri müçtehidin ulaşamadığı hadislerle amel etmekten mahrum kalırlardı. İslam tek bir mezhepten ibaret değildir. İslam, temel kaynakları olan Kur'an ve sünnetle birlikte bütün müçtehitlerin içtihadından ibarettir. Allah Teala, insanlara masum olmayan imamlara tabi olmayı farz kılmamıştır. Kaldı ki imamlar da böyle bir iddiada bulunmaktan beridirler. Her biri; "sahih hadis görürseniz, onunla amel edin" derdi.[657]

Toplumumuz, baliğ olan herkesin muteber mezheplerden birini seçmesini gerekli ve hatta vacip bilmektedir. Çocuklar baliğ olunca anne ve

[656] Bkz. Şevkânî, **İrşâdu'l-Fuhûl,** s. 272; Heytemî, İbn Hacer, **el-Fetâva'l-Kübrâ,** 4/305.
[657] Fâsî, **el-Fikrü's-Sâmi,** a.g.e., 2/418.

babalarının mezhebini taklit etmeyi dinî bir vecibe bilirler. Oysa buluğa ermiş bir Müslümanın ana babasının devam ettiği mezhebi devam ettirmek mecburiyetinde değildir. Bir mezhebe girmek isteyen biri ilgili mezheplerin delillerini, usulünü ve imamlarının hayatlarını inceler, neticede sünnete en yakın olanı tercih eder. Mezheplerin delillerini araştırmak, delili kuvvetli olanı tercih etmek, mezhepleri yok saymak veya onlarla mücadele etmek anlamında değildir.Yasaklanan husus; insanları masum peygamber seviyesinde görmek, Kitap ve sünnete uymak yerine nefis ve hevâya uymaktır.

Şu da bir gerçektir ki; sahabe döneminden günümüze dek, isteyen istediği alimi taklit eder; kimseye bu konuda herhangi bir müdahale olmazdı. Konuyla ilgili olarak Hanefî ulemasından *Muhammed b. Abdulazim el-Mekkî el-Hanefî er-Rumi el- Mevrevî,* şunları der: "Allah Teala, hiç kimseye Hanefî, Şafiî, Malikî veya Hanbelî olmayı emretmemiştir. Allah Teala'nın vacip kıldığı; Hz. Peygamber'e tabi olmaktır."[658] Şafiî ulemasından *İrakî* de şöyle demektedir: İslam'a giren biri, dilediği alime ittiba eder. Dileyen *Ebubekir*'e, dileyen *Ömer'*e, dileyen de *Ebu Hüreyre*'ye ittiba eder. Bu konuda icma vardır.[659] "Allah kimseye belirli bir mezhebe uymayı vacip kılmamıştır. Bu ümmetin uleması insanları kendilerine tabi olmaya davetten beri olduklarını ilan etmişlerdir.[660] Dikkat çekilen husus, muteber alimlerden yararlanmaktır.

Şah Veliyullah Dehlevî şunları der: "İlk asırda mezheplerin bulunmaması, hadisin tedvini ile sarf ve nahiv ilmine benzer. Selef her ne kadar hadis yazmamış ise de bugün hadis yazmak vaciptir. Arap oldukları için nahiv ve lügat ilimleriyle uğraşmamışlardı. Günümüzde ise dil ilmini öğrenmek vacip hale gelmiştir. Bugün insanlar fasih Arapça'nın konuşulduğu dönemden uzaklaşmışlardır. Bunlar için söylediklerimizi bir mezhebe bağlanma için de söyleyebiliriz. Mezhebe bağlanma hem vacip hem de değildir. Şöyle ki: Hindistan'da veya Uzakdoğu ülkelerinin birinde yaşayan biri, bulunduğu yerde Hanefî alimlerinden başkalarını bulamıyorsa böyle birinin Hanefî mezhebine ittiba etmesi vacip olur. Diğer mezheplere ittiba etmesi ise haram olur. Fakat aynı şahıs Uzakdoğu'da değil de mesela Mekke veya Medine gibi tüm

---

[658] Mevrevî**, el-Kavlu's-Sedid, Fi Badi Mesâili'l-İctihadi ve't-Taklid**, s. 700.
[659] Behârî, Muhibbullah, **Müsellemetu's-Subût** (**el-Mustasfâ** ile beraber), 2/357.
[660] Ebul Abbas et-Ticânî, **Cevheru'l-Meâni,** s. 287; Ebu Ğudde, **Terâcim,** s. 198.

mezheplerden istifade etmenin kolay olduğu bir yerde bulunursa tüm mezheplerden istifade etmesi kolay olur."[661]

Muhtemel bir soru: Ebu Hanife, Malik, Şafii ve *Ahmed b. Hanbel'*in akidelerinde herhangi bir sorun var mı idi ki, mensupları akidede onları değil de *Maturidî* ve *Eş'ari'*yi taklit etmektedirler? *Cevap:* Kesinlikle hayır. Bu uygulamanın kaynağı gelenek ve taklitten öteye geçmemektedir. Çünkü başta dört meşhur imam olmak üzere, bütün İslam müçtehitleri amelde olduğu gibi, akidelerini de Kitap ve sünnetten almışlardır. Akideyi sunmada en sağlam ve isabetli yöntemin Kur'an yöntemi olduğunu savunmuşlardır. Allah Teala'yı bütün noksan sıfat, ta'til, teşbih ve tecsimden tenzih etmişler, İslam akidesini muarız ekol ve mezheplere karşı savunmuşlardır. Kur'an ve sahih sünnette geçen itikadî konuları kabul, geçmeyenleri de ret etmişlerdir. Onların akidesi, Kur'an, sünnet ve ashabın itikadıydı. Bu nedenle mesela, Hanefî birinin amelde olduğu gibi, akide de *Ebu Hanife*'ye ittiba etmesinde, keza Şafiî birinin akide de İmam *Şafiî'*ye ittiba etmesinde herhangi bir beis yoktur. Bunu reddedecek ne aklî ne de naklî bir delil vardır.

Herhangi bir Müslümanın istediği mezhepten yararlanma hakkı olduğu gibi, taassuba gitmemek kaydıyla dinî vecibelerini tek bir mezhebe göre yerine getirme hakkına da sahiptir. Mutlak anlamda, yani doğru-yanlış demeksizin tek bir kişi veya mezhebi ömür boyu taklit etmek, taklit edilene "masumiyet" vasfını vermeyi çağrıştırdığından, taassup belirtisi olarak nitelendirilmiştir.Bir Müslümanın *İmam Şafiî, Ebu Hanife* veya herhangi bir muteber alime uymasının caiz görülmemesi düşünülebilir mi? *Ebu Talib el-Mekkî* şöyle der:Tek mezhebe bağlanmak ve her şeyde tek bir imama göre hareket etmek, selefte olmayan bir yöntemdir. Selef döneminde avam, abdest, boy abdesti, namaz, zekat, oruç, hac, nikah, alışveriş vs. konuları tek mezhebe göre değil, bulundukları çevrenin değişik ulemasından alırlardı; karşılaştıkları problemleri Medineli- Küfeli ayırımına gitmeden sorar ve gereğini yerine getirirlerdi. Havas, âyet ve hadisle amel ederdi. Usulcüler de nass bulunmayan konularda içtihat ederlerdi.[662] "Kur'an, sünnet ve icmayla sabit olmuş bir konuda farklı hüküm

[661] Dehlevî, **el-İnsâf**, 78-79.
[662] Mekkî, Ebu Talib; **Kûtu'l-Kulûb,** Nakleden Ma'sûmî, Muhammed Sultan, **Heli'l-Müslimu Mülzemün Bi't-Tibai Mezhebin Muayyenin,** s. 93.

ortaya koymak haramdır. Kur'an ve Sünet'te bulunmayan bir konuda doğruyu bulmak için içtihada gidilir."[663]

Hülasa-ı kelam; içtihat edecek seviyede olmayan Müslümanların taassuba gitmemek kaydıyla muteber İslam mezheplerinden birine intisap etmesinde yadırganacak bir durum bulunmamaktadır. Yani;mezhebe evet taassuba hayır.

Mezhebe Bağlanma Hususunda İfrat

> "*Kitap, sünnet ve sahabenin görüşlerine uygun düşse bile, dört mezhep dışındakileri taklit etmek caiz olmaz. Dört mezhep dışına çıkan, hem dalalete düşmüş hem de başkalarını dalalete düşürmüştür. Kur'an ve sünnetin zahiriyle amel etmek küfrün temellerindendir.*"
>
> Ahmed Muhammed es-Sâvî

İfratçı kesim, mutaassıp mezhep müntesiplerinin ortaya koydukları duruşu temsil etmektedir. Bunlar mezheplere bağlılık konusunda aşırılığa giderler. Kendi mezheplerini doğru, diğerlerini batıl bilirler. Bu mutaassıp kesim, kutup evtâd, Mehdi, *Hz. İsa* ve hatta Hz. Peygamber'e mezhep nispet eder, dört mezhep dışına çıkmayı İslam dışına çıkmakla, yani riddet ile özdeşleştirir ve mezhepleri kutsarlar. Bu kesim; Hanefî, Şafiî, Hanbelî olmakla kalmayarak, zaman zaman mezhep içinde mezhepler oluşturmaktadır.

Celaleyn tefsirine şerh yazan *Ahmed Muhammed es-Sâvî,* ifrat kesimi için müşahhas ve önemli bir örnek teşkil etmektedir. *es-Sâvî,* dört mezhep dışındaki mezhepler hakkında şunları demektedir: "Kitap, sünnet ve sahabenin görüşlerine uygun düşse bile, dört mezhep dışındakileri taklit etmek caiz olmaz. Dört mezhep dışına çıkan hem dalalete düşmüş hem de başkalarını dalalete düşürmüştür. Kur'an ve sünnetin zahiriyle amel etmek

[663] Bkz. Şinkitî, Bab b. eş- Şeyh ez-Seyyidî, **İrşâdu'l-Mukallidin,** s. 134.

küfrün temellerindendir."[664] Maazallah! Bu çıkış, sahibini küfre kadar götürebilir. Bu kesim hakkında İmam *Şa'rânî* şunları der: "Mehdi geldiğinde, onun en azılı düşmanları mukallit ve mutaassıp alimler olacaktır.Çünkü mutaassıp mukallitler,doğruyu,tabi oldukları imamlarda bilmektedirler."[665] İçtihadın her türlüsünü haram gören *Haşaviyye* ve *Ta'limiyye* benzeri ekoller de mukallitleri tekfir edecek derecede ifrata varmışlardır. Büyüklerinden duyduklarıyla yetinip onun dışında her şeyi batıl gören bu kesim, başkalarını ne bilir ne de tanır. Mesela söz konusu kesim, hadisle sabit olmasına rağmen birinin namaz oturuşunda şahadet parmağını oynatmasına gücenir ve "böyle bir şey görmedik, dolayısıyla bunu kabul etmeyiz" der.

İslam ulemasından tek birinin görüşlerinde taassup göstermek, tek bir sahabinin görüşünde taassup etmenin aynısıdır. Üç halifeyi bırakıp mesela *Hz. Ali*'de taassup göstermeye benzemektedir.Dört mezhepten sadece birinin görüşleriyle amel edip, diğerlerinden yüz çeviren de aynı duruma düşmektedir. Oysa mademki mezheplerin hepsi haktır, hepsi Kitap ve sünnetten alınmıştır, neden Müslümanların yararına olan konularda hepsinden yararlanmayalım? Bu kesime göre; "Allah Teala, insanlara Kur'an'ı Kerim'den hüküm çıkarınız diye emretmiyor. Resûlünün ve ashabının çıkardığı hükümlere uyunuz. Bunları kabul ediniz diyor."(...). Dört mezhebin ayrılmasını Kur'an-ı Kerim emrediyor (...) *İbn Abidin*'e tabi olmak istemeyen biri, Kitap ve sünnete tabi olmayıp, kendi hevâ ve arzularına tabi olan bir kimsedir. Böyle kimsenin cehenneme gideceğini Kur'an-ı Kerim ve hadisi şerifler haber vermektedir."[666] Kur'an, bunları hangi âyetlerde, Hz. Peygamber de hangi hadislerde emretmiştir? Kur'an ve hadis neden *Ebu Hanife*'yi değil de, *İbn Abidin*'i tavsiye etmiştir? Doğrusu merak ediyoruz. Kur'an ve hadislerde tabi olunması emredilen zat, bu iddiayla karşılaşsaydı ne diyecekti? Bu kesim, Kur'an ve sünnetin anlaşılmaz ve zor olduğunu savunmaktadır. Bu iddia, Allah ve Resûlü'nün insanları anlamadıkları anlamına gelir k, Allah Teala, bundan münezzehtir. Allah Teala, şifreli veya

[664] Sâvi, **Hâşiyetu's-Sâvî Ale'l-Celâleyn**, 3/10.
[665] Fâsi, **el-Fikru's-Sâmi**, II/6.
[666] Işık, Hüseyin Hilmi**, Din Adamının Din Düşmanlığı**, s. 41. (Nakleden Sait Çekmegil, **Vahye Göre Büyük Zulüm**, s. 42.)

muamma bir kitaptan insanları hangi kıstasla sorumlu tutar?Hz. Peygamber,huzuruna gelen her seviyeden insanla konuşmuş, onlara helal ve haramı beyan etmiş, hutbe okumuş, nasihat etmiş, Kur'an âyetlerini beyan ettikten sonra âhirete intikal etmiştir.

Mezhebe Bağlanma Hususunda Tefrit

> *"Mezhep karşıtları Buhari'yi, İmam Şafiî'yi, Gazzâlî'yi, İbn Teymiye'yi reddederler; ancak Şükrî Mustafa, Edip Yüksel ve Raşit Halife'ye bağlılıklarını ifade ederler. Kelâm ilmini reddederlerken yeni kelâm usulünü geliştirirler."*

Bu kesim, mezhepleri İslam'ın önünde engel gören, mezhep imamlarını tahkir edici sıfatlarla anan tefritçi duruşu temsil eder.Tefritçi kesim, yepyeni bir söylem ile ortaya çıktı. Söylemleri, on dört asırlık İslam söylemiyle bağdaşmamaktadır. Bu kesimin Kur'an'a, sünnete, Asr-ı Saadet'te uygulanmış İslam'a, icmaya, kıyasa bakışları ayrıdır. Kur'an'ı okuduklarını iddia ederler, ancak ortaya koydukları yeni bir okuma biçimiyle okurlar. Bu okuyuş, fıkıh ve tefsir usûlüne dayanmayan bir okuyuş biçimidir. Bu okuma biçiminde, Hz. Peygamber dışlanmaktadır. Hz. Peygamber'in yetiştirdiği kuşağın Kur'an'ı anlama biçimi kendilerini enterese etmez. Ashap hakkında, "Onlar rical, biz de ricaliz" derler. Müçtehitleri de pek tanımazlar. Onlar hakkında da "onlar kendi zamanları için içtihat ettilerse, biz de kendi zamanımız için içtihat ediyoruz." derler. Bu kesim, ilk dönemlerde yazılmış bir metin okumaktan aciz kaldıklarının farkında değillerdir. Meseleleri kaynaklardan değil, ya müsteşriklerden, ya da ilgisi olmayan yerlerden öğrenmeye çalışırlar. İslam ulemasını "dogmacı" veya "bağnaz" olmakla itham ederler. Bu duruş sahipleri, mezhepleri İslam'a zarar veren unsur, put ve bid'at olarak algılarlar. Mezhebe bağlanmayı şirk olarak görürler. Bu kesim, mezhep mensuplarına, "Sizler kendiniz gibi insanlara tabi olurken, bizler doğrudan vahye ve peygambere uyuyoruz, biz Muhammediyiz" vs. gibi hamasi ifadeler sarf ederler.

Tefritçi bazı kesimler,*Gazâlî* ve *Eş'arî'*nin kitaplarını yasaklarken, bazı kesimler de *İbn Teymiye'*nin *Mevdud*î'nin vs. kitaplarını yasaklarlar. Hatta

yasaklamakla kalmayıp, *Hülagu*'yu hatırlatacak girişimlerde bulunurlar ve karşı oldukları zevatın kitaplarını yakarlar. Oysa Hz. Peygamber içine sinek düşen sıvının dökülmesini değil, düşen maddenin atılmasını emretmiştir.[667] Keza, gayrimüslimlerin kaplarının kırılmasını değil, içindekilerin dökülmesini ve kaplardan yararlanma cihetine gidilmesini emretmiştir.[668]

Tefritçi grup, mezhepler hakkında şunları demektedir: "Mezhep imamları nasih-mensuh ile Kur'an âyetlerinin hükmünü iptal ederek, farklı hadislerden kendilerine göre birini seçerek, hadisleri yorumlayarak ve kendilerini içtihat yetkisiyle Allah'ın serbest bıraktığı konuları açıklayıcı konumuna getirerek, yepyeni bir dinsel yapı oluşturmuşlardır. Bu yeni yapının Allah'ın dini olduğu sanılsa da, ne yazık ki bu yeni yapı *Katolik* ve *Ortodoks* Hıristiyanlık ne kadar Allah'ın diniyse o kadar Allah'ın dinidir. Bazıları bu mezhep imamlarının çok iyi niyetli olduğunu, din için fedakarlıklar yaptıklarını anlatarak eleştirileri görmezlikten gelmektedir. Peki Ortodoks ve Katolik rahiplerin de iyi niyetli oldukları ve kendi mezhepleri için çalıştıkları söyleniyor. Biz ne yapalım, Katolik ve Ortodoks bağnazlığını bu iyi niyetli söylemlerinden ötürü Allah'ın gönderdiği Hıristiyanlıkla bir mi tutacağız?[669] "İslam dininin biricik kaynağı Kur'an'ın anlaşılmaz, detaysız ve yetersiz olduğunu ileri süren din adamları, yalnız Allah'a özgülenmesi gereken dini Allah, peygamber,sahabe,tabiin,mezhep imamları, mezhepte müçtehitler, eski alimler ve şeyhler, daha sonra gelen alimcikler ve şeyhçiklerden oluşan bir anonim şirketin ortaya koyduğu bir beşerî din çorbası haline dönüştürdüler.[670]

Mısır'da *Şükrî Mustafa*'nın kurduğu ve kendilerine *Cemaatu'l-Müslimin* ismini veren cemaat, mukallitleri tekfir etme cüretini gösterdi. Cemaat, insanları, müçtehit ve mukallit diye ikiye ayırdı. Mukallit, fıkhî meselelerde delilsiz olarak herhangi bir müçtehidi taklit eden kişidir. Söz konusu cemaate göre ümmet içinde görülen ilk küfür, içtihadı terk edip taklide yönelme eğilimidir.[671] Bu ve benzeri aşırı akımların insaf ve itidal ile bir ilgilerinin bulunmadığı açıktır. Bu tür aşırı fikirlerin ümmet içerisinde yayılmasının, "Kim

---

[667] Buhari, Bedu'l-Halk,17.
[668] İbn Hanbel, **Müsned**, 3/340.
[669] Kur'an Araştırmaları Grubu, **Uydurulan Din ve Kur'an'daki Din**, İstanbul, 2000, s. 145.
[670] Edip Yüksel**, Mesaj Kur'an Çevirisi,** İstanbul, 2000, s. 7.
[671] Luveyhik, Abdurrahman, b. Muallâ, el-**Ğuluvvü fi'd-Din**, Beyrut, 1992, s. 366.

Kur'an ve sünnete göre hüküm verirse kafir olur. "anlayışına bir refleks olduğuna inanmaktayız. Bu kesime göre milyonlarca Müslüman, mezhep yüzünden tasavvur edilemeyecek felaketlerle karşılaşmaktadırlar. Bu kesim, mezhepleri birbirine düşman, birbirini yıkmak ve üstünlük sağlamak isteyen karşıt güçler olarak değerlendirmektedir.

Tefritçilerden bir kesim, "selefî" olduklarını iddia eder. *Kâsânî"*nin önemli eseri *Bedâiu's-Senaî* Hanefi mezhebinde önemli bir eserdir.Çağımız ulemasından *Zekeriya Ali Yusuf*, eseri tahkik ettikten sonra neşretti. Eseri tanıtma bağlamında şöyle der: Selefi olduğunu iddia eden bir arkadaşım beni ziyaret etti. Hal hatır sorduktan sonra neyi neşrettiğimizi sordu. Kendisine, "*İmam Nevevi*'nin *el-Mecmu*'unu bir tekmile ile beraber neşrettik, ondan sonra da Hanefi mezhebinde önemli bir kaynak *Bedaiu's-Sanâi*'yi neşretmeyi düşünüyoruz" dedim. Dostumun rengi aniden değişti ve yüksek sesle: "Sen Feth el-Beyan'ı neşretmekle Allah'ın kitabına hizmet ettin. Keza Mecmu'u ve onlarca selefi kitabını neşrettin. Tüm bunlardan sonra bu gün de *Bedâiu's-Senâi*'yi neşretmekle irtidat etmek mi istiyorsun?"dedi.[672]İlmî bir kitabı neşretmenin irtidat/dinden çıkmayla ne alakası olur?

Bu kesim, ulemayı reddederken, çağdaş bazı alimleri taklit ederler. Mezhepleri reddederken yeni birçok mezhep kurduklarının farkında değillerdir. Onlar adına çalışmakta ve onların görüşlerinde taassup etmektedirler. *Buhari'yi, İmam Şafi*î'yi, *Gazzâlî'yi, İbn Teymiye*'yi reddederler, ancak *Şükrî Mustafa, Edip Yüksel* ve *Raşit Halife'*ye bağlılıklarını ifade ederler. Kelâm ilmini reddederlerken yeni kelâm usulünü geliştirirler. İnsanları kendi lider ve öncüleri etrafında toplanmaya davet ederler. Çizdikleri şablonların dışında kalan her şeyi batıl kabul ederler.Her şeyi, ezbere bildikleri birkaç âyet ve hadise göre değerlendirirler. Mezhebi reddedenler, farkına varmadan insanları kendi kurmuş oldukları mezheplere tabi olmaya taklidi haram görürken ya kendilerini veya lider öncülerini taklit etmeye davet etmektedirler. Mezhepleri reddeden bu kesim, mezhep mensubu bazı Müslümanları ağır bir biçimde itham ederek şöyle derler: "Bunlar mezhepçidirler;iş başına gelseler mesela, *Ebu Hanife'*nin

[672] Bkz. Ebu Ğudde, **Terâcim,** s. 244,245.

mezhebini uygulayacaklardır. Oysa halkın rejimi *Ebu Hanife*'nin mezhebinden daha kötü değildir."[673]

Bazıları da, mezheplerin müşterek noktaları alınmalı, ihtilaf edilen konu ve kitaplar yakılmalıdır, demektedirler. Bu anlayış da tamamıyla İslam akidesine aykırıdır. Şöyle ki;Kur'an, din seçimi konusunda insanların zorlanamayacağını ön görmektedir.[674] *Hz.Ali* Haricilerin varlığına dokunmamış; İmam *Malik* Muvatta'nın uygulanarak tek kitap olmasına müsaade etmemişti. Bu anlayışa göre, Sünnilerin Şiayı, Şianın Sünnileri, Selefilerin tarikatçıları, tarikatçıların selefiliği ortadan kaldırması gerekmektedir

Siyonizm, misyonerlik vs. doktrinler aleyhinde bir cümle bile sarf etmeyenlerin İslam uleması ve mezhepleri aleyhinde konuşmaları etik olmasa gerek. Hz. Peygamber,büyüklerimizi ve geçmişimizi hayırla anma bağlamında şöyle der: "*Büyüğümüze hürmet göstermeyen, küçüğümüze merhamet etmeyen, alimimize gereken değeri vermeyen bizim toplumumuzdan değildir*.[675]

Ahlakta İtidal

"İnsanların duruşları sizi aldatmasın; erdemli insan, emanete ve hukuk kurallarına riayet edendir."

Hz. Ömer

Ahlak;insanın doğuştan beraberinde getirdiği veya sonradan kazandığı davranışlardır.[676]Ahlak, zamanla benimsenen, fertlerin birbirleriyle, aile-toplum-devlet ve bütün insanlarla ilişkilerini düzenleyen ilkeler ve inançlar bütünüdür.[677]

İslam mutedil bir ahlak doktrini sunmuştur. Ahlakta itidalden gayemiz, herhangi bir ahlaki tutum karşısında değişmeyen, sabit ve açık ahlakî ölçülere

[673] Bkz. Gazzâlî, Muhammed, **Düstûr,** s. 232.
[674] Örnek için bkz. Bakara, 2/256, Yunus, 10/99.
[675] Tirmizi, Birr, 15.
[676] Krş. Salih b. Muhammed b. Humeyd ve Abdurrahman b. Melluh, **Mevsuatu Nadreti'l-Neim fi Mekarimi Ahlaki'r-Resül**, Cidde, 1999, s. 113.
[677] Bolay Süleyman Hayri, **Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü**, Ankara, 1973, s. 4.

başvurmaktır.Kur'an, Müslümanı, "doğruyu arayan" olarak nitelemektedir.[678] Hz. Peygamber de, "*Ben ahlakî erdemleri tamamlamak üzere gönderildim*."[679] demek suretiyle, hem ahlakın önemini hem de gönderilişinin ve amacının ne olduğunu özetlemiştir. Bu bağlamdaki diğer bazı hadisler şunlardır: "*En erdemliniz, ahlaken en iyi olanınızdır*."[680] "*Yalanı terk etmeyen biri iman etmemiştir.*"[681] İslam ahlakiyatçıları da Müslümanı, "Her platformda inanç ve eylemlerinin örtüştüğü insan" biçiminde tarif etmişlerdir.[682] Ahlak, dindarların da sekülerin de üzerlerinde birleştikleri bir olgudur. Alman filozofu *Ferberg,* "Din, evrene ahlaksal bir düzen verme inancıdır."[683] demektedir.

Ahlak bakımından düşük olan bir toplumda, ilim ne kadar güçlü olursa olsun, sosyal disiplinden bahsedilemez. Hemen her din insanın mutluluğunu ahlaki değerlerin uygulamasında görür. Güvenilir olma bağlamında *Hz. Ömer*'in şu tespiti çok önemlidir: "İnsanların duruşları sizi aldatmasın, ideal insan, emanete ve hukuk kurallarına riayet edendir."[684] İslam ahlakı, "*Biriniz kendisi için isteğini kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz.*"[685] düsturu üzerine bina edilmiştir. Bu nedenle Müslüman birinin sevincine kendi sevinci gibi sevinir, tasasına da kendi tasası kadar üzülür.

Akide ve inanç, insanın yaratıcısıyla olan bağlarını,ahlak da insanın yaratılanlarla olan bağlarını, hayata bakışını düzenler. Kainat insanın hizmetine sunulmuştur. Ziynetler, hoş şeyler hep onun istifadesi içindir. İslam ahlakında erdem sahiplerini tanımak, onları övmek temel gaye değildir. Temel gaye, erdemlilere bezenmektir. Mesela aç bir insanın yemekten, onun lezzetinden bahsetmesi yeterli değildir. Onu yemek önemlidir. Doğruluğu tanımak, onu tavsiye etmek erdem değil, onunla bezenmek asıldır. İç ve dışı birbirinden ayırmaz. Hz. Peygamber'in dikkat çektiği gibi, dışın ıslahı için ıslahıyla

---

[678] Cin, 7/14.
[679] İbn Hanbel, **Müsned,** 3/281.
[680] Buhari, Edeb, 39.
[681] İbn Hanbel, **Müsned,** (el-Fethu'l Rabbânî ile beraber) Beyrut, ts., 19/268.
[682] Kasimî, Cemaleddin, **Ahlaku'l-Encâb**, Şam, 1997, s. 5.
[683] Sena, Cemil, **Hz. Muhammed'in Felsefesi,** İstanbul, 1993, s. 394.
[684] Haznedâr, Muhammed Mahmud, **Fıkhu'l İ'tilaf,** Beyrut, h. 1421, s. 164.
[685] Buhari, İman, 7.

mümkündür. "*Haberiniz olsun bedende bir et parçası vardır; o sağlam olursa tüm beden sağlam olur. İşte o kalptir.*"[686]

İslam ahlakı; insanı taş, ağaç, hayvan vs. gibi başıboş gören anlayış ile onu insan olma vasfının üzerine çıkarılıp tanrılaştıran anlayış arasında vasat yolu ortaya koyar. İnsan, akıl, ruh ve irade sahibidir. Bu değerlerini iyilikte kullanabileceği gibi, kötülükte de kullanabilir. *"Biz ona iki yolu -doğru ve yanlışı- göstermedik mi?"*[687] âyetinin de belirttiği gibi,insan yaratılışıyla iki yola da koyulabilir. Kur'an, insanı melek gören ifratçı duruşla onu hayvan seviyesine indiren tefritçi duruş arasında mutedil bir duruş sergiler; "İnsan ruhu, beden zindanının tutsağıdır." anlayışını reddeder. Bedenin topraktan yaratılmış olması insanın madde tarafına, *"Bunun için ben onu muntazam bir insan kıvamına getirip içine ruhumdan üflediğim zaman, derhal onun için secdeye kapanın."*[688] âyetinde belirtildiği gibi, ruhun üfürülmesi de manevi yönüne işarettir. İslam ahlakı dünya ve ahiret arasına bir ayırım yapmaz. İslam ahlakında, "Sezar'ın hakkı Sezar'a, tanrı'nın hakkı tanrıya." anlayışı yoktur. Yer gök ve içindekilerle hepsi Allah'ındır. "*Deki : Allah'ın kulları için ziyneti ve temiz hoş rızkları kim haram etmiş?*"[689] âyetinin de işaret ettiği gibi, hepsi insanın yararlanması içindir.

İslam vasat bir ahlakı önermektedir. Hz. Peygamber erdemli ahlakı tamamlamak için gönderildiğini beyan etmişti.[690] İslam,düşmana bile adil davranmamızı emretmiştir. Sağ yanağa tokat atana sol yanağı göstermek görünürde ahlakî bir tavsiye gibi gelse de uygulanması nerdeyse imkânsız bir temennidir. Bu genelleştirilir ya da uyulması gerekli bir kural halini alsa, art niyetlere malzeme olur, istismara alet edilir. *"Kötülüğün cezası yine onun gibi bir kötülüktür. Ama kim affedip ıslah ederse onun mükafatı Allah'a aittir. Şüphesiz o zalimleri sevmez."*[691]*, "Eğer ceza ile karşılık verecek olursanız,ancak size yapılan cezanın misli ile cezalandırınız.Şayet sabrederseniz,andolsun ki bu,sabredenler için elbette daha hayırlıdır."*[692]

---

[686] İbn Hanbel, **Müsned,** 4/27**.**
[687] Beled, 90/10.
[688] Hicr,15/29.
[689] A'raf, 7/32.
[690] Bkz. Malik, **Muvatta'**, Husnu'l-Huluk, 8.
[691] Şûrâ, 42/40.
[692] Nahl, 16/126.

Affetmede veya intikam alma konusunda insanlar değişik yapılara sahiptirler. Kimileri af ve hoş görüyü tercih ederken, kimileri de haksızlığın önüne geçmek için meşru müdafaa ve misilleme hakkını kullanır. Sabır, iffet, cesaret ve adaleti; sabırdan sapma ise aceleciliği, tahammülsüzlüğü beraberinde getirir. İffetten yüz çevirme, arsızlık ve hayasızlığa, utanma duygusunun körelmesine; cesaretten sapma, canavarlığa veya korkaklığa, kanaatten yüz çevirmek, açgözlülüğe, hırsa, gayri meşru yollardan mal edinmeye, hırsızlığa, rüşvete götürür.

Müslümanın mutedil ahlaka sarılmasının arkasındaki gaye, Allah'ın rızasıdır. Müslümanın ahlakî davranışları bu gayeye uygun ve onunla iç içedir. Örneğin tüm insanlar tarafından beğenilen bir ahlak olan cömertlik hususunda şunu görüyoruz: Veren kişi Müslüman ise, tanınmaması için malından gizlice vermektedir. Müslüman birinin, fakir, muhtaç ve zor durumda olan bir komşusu olduğunu varsayalım. Kendisi de fakir olduğu için komşusuna herhangi bir yardımda bulunamıyor. Zengin, cimri bir komşuları da vardır. O muhtaç ve fakir komşusunun ihtiyacını gidermek için, zengin adamın yolunu kesip malını alması doğru olmaz. *Ahlakta itidali*n anlamı budur.

İslam ahlakı sabittir, yöreden yöreye, ya da kişiden kişiye değişiklik arz etmez. İslam'dan önceki dönemde, Arap toplumunda ırkçı bir ahlak anlayışı hakimdi. Ahlaki bir değer olan adalet, hürlere karşı farklı, kölelere karşı farklı idi. İslam ahlakındaki bu evrensellik sadece insanla sınırlı değildir. Hayvan ve diğer cansızları da kapsar. Ahlaki bir değer olan merhamet hem insana hem de hayvana yöneliktir. İnsana karşı haram olan sertlik ve şiddet, hayvana karşı da haramdır. İslam, kötülüğün düzeltilmesini emreder, ancak onu düzeltirken daha büyük bir kötülüğün meydana gelmesini caiz görmez. Çünkü ifrat ıslah değil, ifsattır; kötülüğü körükler. Aşırıya kaçmadan dostunu sev, ola ki bir gün düşmanın ola. Keza, aşırıya kaçmadan düşmanından nefret et, ola ki bir gün dostun ola.

Ahlakta Aşırılık

> *"Hz. İsa'ya nispet edilen, "Düşmanınızı seviniz. Sağ yanağına tokat atana sol yanağını göster. Gömleğini*

çalana entarini takdim et." sözü Kur'an ve sünnette genel bir kaide olarak destek görmemiştir."

Aşırı ahlakî duruş, ruhun yücelmesini bedenin işkencesiyle bağlantılı görür. Ruha rahatı yasaklar, rahat bir bedende ruhun barınamayacağını savunur. *"Onlar, bu dünya hayatının dış yüzünü bilirler; ahiretten ise hep gafildirler."*[693] âyeti, ahlakî değerlere riayet etmeden faaliyetlerde bulunanların portrelerini ortaya koymaktadır. Aşırı ahlak anlayışında haya ve iffet diye bir olgu yoktur. Nitekim Alman parlamentosu 9.6.1971 tarihinde a) Eş değiştirmeyi, b Homoseksüelliği, c) 18 yaşını geçmiş herkese porno resim ve fotoğraf ticaretini serbest bırakmıştır.İngiltere'de ise Kilise yetkilileri homoseksüelliğe ruhsat vermişlerdir.[694]*Hz. İsa*'ya nispet edilen, "Düşmanınızı seviniz; sağ yanağına tokat atana sol yanağını gösterin;merhamet ve şefkatten sapmamak için et yemeyin; kurban kesmeyin;gömleğinizi çalana entarini takdim edin." gibi anlayışlar Kur'an ve sünnette destek görmemiştir.

Aşırı ahlak, Allah'a, kitaplarına ve peygamberine inanmayı gerekli görmez. Genelde hiçbir kitap veya vahye inanmayan bu zümre hayatın maneviyatından ve ruhtan uzak olduğuna, Allah, Peygamber, kitap, diriliş, sevap ve cezanın olmadığına inanır. Hayata böyle bakanlar doğal olarak sadece dünya hayatı için çalışırlar, arzularını tatmin için, meşru, gayri meşru her yönteme başvurur. Çevresiyle ilişkilerinin tek ölçüsü, kişisel çıkardır. Öyleleri, maddi çıkarlarını korumak veya kazanmak için faizden, hileden, yalandan, iftira ve ihanetten, cinayet ve komplodan asla çekinmez. Ahlakî yapıları inkâr ve nifak üzerine kurulmuştur. Müslümanlar ise muhtelif münasebetlerde, "Gayemiz Allah'tır." şiarını tekrarlarlar. Bundan maksatları, yaptıkları ibadet, verdikleri sadaka, harcadıkları çabanın gayesinin Allah rızasını kazanmak olduğunu ifade etmektir.

Dünya İmkân ve Nimetlerinden Yararlanma Hususunda İtidal

"Komşunun evinde cenaze varsa, senin de evinde ekmek yapacak unun yoksa, komşunun cenazesine katılmayabilirsin. Çünkü senin evindeki musibet

[693] Rûm, 30/7.
[694] Bkz. Salâbi, Ali Muhammed, e**l-Vasatiyye,** s. 410.

onunkinden daha büyüktür; teselli edilmeye ondan daha müstahaksın."

İbrahim Nazzâm

İslâm, kalkınmamış ülkelerin önemli özelliği olan fakirliği musibet olarak değerlendirir. Bu nedenle fakirliği asla tasvip etmez. Peygamber ve ulemadan bazılarının zühd yaşamını tercih etmeleri, "ihtiyari fakirlik" kapsamında değerlendirilmiştir. İhtiyarî fakirlik, imkânlar olduğu hâlde başkalarını kendine tercih etmektir. Peygamberler ve ulema başkasının refah ve varlık içinde yaşamasını kendilerine tercih ettikleri için fakir kalmışlardı. Fakirliğin diğer bir çeşidi de ıztırarı fakirliktir. İstenmediği hâlde insanın karşılaştığı fakirlik çeşididir ki bu tür fakirliği İslâm reddetmektedir.*İmam Şafi*i, yoksulluğun insan düşüncesi üzerindeki olumsuz etkisini veciz bir şekilde ifade etmiştir: "Evinde un bulanmayana bir şey danışmayın, zira ne dediğinin farkında değildir.[695] *Muhammed b. Hasan Şeybânî*, "Üstat! Evinde un kalmadı, diyene, "Allah müstahakkını versin, bana kırk meseleyi unutturdun." demiştir.[696]

İslam, fakirliğin en büyük musibetlerden olduğunu çeşitli münasebetlerle ortaya koyar. Bu bağlamda *İbrahim Nazzâm'*ın içtihadı çok enteresandır. Şöyle der: "Komşunun evinde cenaze varsa, senin de evinde ekmek yapacak unun yoksa komşunun cenazesine katılmayabilirsin. Çünkü senin evindeki musibet onunkinden daha büyüktür. Teselli edilmeye ondan daha müstahaksın."[697]

Ulema, muhtaç olmamak ve dilenmemek için değişik meslek ve sahalarda görev almışlardır.Tarihe, neccâr (marangoz), sabbağ (boyacı), cezzâr (kasap), habbâz (fırıncı), semmâk (balıkçı), semmân (yağcı), kafâal (anahtarcı), kuduri (tencereci), cassâs (kireççi), bezzâr (çekirdekçi), haddâd (demirci) vs. lakaplarla geçmişlerdir. *Hassaf Ahmed b. Amr*, birçok eser yazmış büyük bir fakihti. Aynı zamanda ayakkabı tamircisiydi. *Kerâbisî* de bit pazarlarında elbise satmakla geçimini sağlardı. *Cassas* zamanının imamı olduğu hâlde, kireç işleriyle uğraşırdı.[698] *İbrahim b. Ethem* kimseye muhtaç olmamak için odun satar, çift sürer ve tarlada nöbet tutardı.[699] Bir defasında zemzem suyunu içme-

[695] Bedr, **Fikru'ş Şafiî**, s. 136.
[696] Karadâvî, **Müşkilet'u-l Fakr***,* Beyrut, 1987, s. 16.
[697] Ebu Ğudde, **Safahâtün min Sabri'l-Ulema**, Şam, 1992, s. 149.
[698] Şedid, Muhammed, **Ricâl,** s. 145.
[699] eş-Şâmî, **Hayatü İbrahim Edhem***,* Beyrut, 1998, s. 3.

diği görülünce kendisinden nedeni sorulmuş. “Kovam yok başkalarına ait kova ile içmem.” demiştir. Toprak yemeyi insanlara muhtaç olmaya tercih ederdi.[700]

Senûsiye tarikatının öncüsü Mehdi, mensuplarına ziraat, endüstri, dokuma, marangozluk, matbaacılık ve zanaatın, evrad ve tesbih çekmekten daha faziletli olduğunu ve faaliyetlerinin bir bölümü olduğunu söylerdi. Tekkeleri bir atölye ve tezgahı andırıyordu. Her tekkenin geliri yanı başındaki bahçe ve bostanlardan yetiştirilen mahsulattan elde ediliyordu.[701] Zaviye; mescit, Kur’an ezberleme salonu, İslâmî ilimler külliyesi, kışla, tımar yerleri, yatılı okullar, misafirhane, tarlalar ve atölyelerden oluşurdu.[702] *Ömer Muhtar* da arkadaşlarıyla oluşturduğu su arkları ve kurduğu hurmalıklarla düşmanlarına üstünlük sağlamıştı.[703]

İslâm, yeryüzünü mescit olarak değerlendirir. Topluma yararlı olacak her faaliyet Allah’ı zikir, tekbir ve ibadettir. Hekimin stetoskobu çiftçinin balta, keser ve karasabanı, öğrencinin kalem ve bilgisayarı, pilotun, şoför, kimyager ve mühendislerin alet ve cihazları tespih konumundadır.

Ne var ki dünyadan yararlanma konusunda da insanlar ya ifrata ya da tefrite gitmektedirler. Ya taparcasına malı tanrılaştırmak ya da ruhbanlar gibi azap ve ceza vesilesi görmek. Sahabi anlatıyor:Hz. Peygamber’in yanındaydık. Banyo yaptığı anlaşılıyordu. “Ey Allah’ın resulü sizi gayet neşeli gördük.” dedik.“*Evet,öyleyim.”* buyurdu. Cemaat zenginlikten bahsetmeye başladı. Hz. Peygamber*, “Takva ehli için zengin olmanın bir sakıncası yoktur, takvalı ve sağlıklı yaşamak,zenginlikten daha hayırlıdır. Huzurlu, mutlu yaşamak (en büyük) nimetlerdendir.”* buyurdu.[704] Konuyla ilgili diğer iki hadis de şunlardır: “*Fakirlik nerdeyse küfür olacaktı.”*[705]*, “Allah’ım küfürden, borçtan sana sığınırım.*”[706], “*Allah’ım fakirlikten, zilletten sana sığınırım* ”[707]

Hz. Peygamber, “*Ey Rabbim hayatımın temelini oluşturan dinimi ve varacak yerim olan ahiretimi de ıslah et.”* [708] şeklinde dua ederdi. Gelen bazı

[700] eş-Şâmî, **Hayatü İbrahim Edhem**, s. 14.
[701] Neccâr, Abdulmecid Ömer, **Avâmilü ş-Şuhûdi’l-Hadarî**, 3/ 48-49.
[702] Neccâr, **Avâmilü ş-Şuhûdi’l-Hadarî**, 3/ 62.
[703] Hatib Es’ad, **Sûfîler ve Aksiyon**, s. 133.
[704] el-Elbânî**, Sahihu Camii’s-Sağir**, hadis no: 7182.
[705] Ebu Nuaym, hadisin kritiği için bkz. **Münâvi Feydu’l-Kadir,** 4/708.
[706] İbn Hanbel, **Musned**, 3/ 28.
[707] Ebu Davud, İstiaze, 14.
[708] Müslim, hadis no: 2720.

rivayetlerde Hz. Peygamber'in *Ebu Zer*'e, *"Evde yiyecek bulamayanın silahını alıp insanlara saldırmamasına şaşarım."* dediği aktarılmıştır.[709] "*Allah'ım küfürden ve fakirlikten sana sığınırım."*[710],"*Ebubekir'in malından yararlandığım gibi başka kimsenin malından yararlanmadım.*"[711] buyurmuş. *Amr b. As'a, "Ey Amr! Salih insan için iyi mal ne güzeldir!"*[712] *, Sa'd b. Ebi Vakkas*'a da, "*Ey Sa'd*: *Varislerini zengin olarak bırakman onları muhtaç ve dilenir halde terk etmenden daha hayırlıdır.*[713]*,* Enes'e "*Allah'ım malına, evladına bereket ver."* buyurmuştur. Tüm malını Allah yolunda harcamak isteyin *Ka'b*'e, *"Malından bir bölümünü yanında bırakman daha hayırlıdır,*[714] talimatını vermiş, "*Allah'ım! Senden hidayet, takva, iffet ve zenginlik talep ediyorum."*[715] şeklinde de dua etmiş. Hadis olmadığı halde, "Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya, yarın ölecekmiş gibi ahirete çalış." sözü Müslümanlar arasında şöhret bulmuştur.

Tefritçi anlayışta, mal bedenin cezalandırılma aracı olarak değerlendirilir. Fakirliği gördüğünde, "merhaba ey Salihlerin şiarı." denir. Aynı anlayış, zenginliği erken gelen bir ceza olarak değerlendirir.[716]

Müslüman yemek, eğlenmek için yaşamaz. Yaşamını sürdürebilmek için yer. Malın hakiki sahibi Allah Teala'dır. Malı yaratan O'dur. İnsanın hizmetine sunan O'dur. "*Hem elini bağlayıp boynuna asma (cimrilik etme), hem de büsbütün açıp saçma (israf etme) ki, pişman olur açıkta kalırsın."*[717]*, "(Rahman olan) Allah'ın kulları ki, harcadıkları vakit israf etmezler; pintilik etmezler; ikisi arasında dengeli giderler."*[718] âyetleri maldan yararlanma konusunda mutedil bir duruşu önermektedir.Müslüman, malında, hem toplumun hakkını, hem fakir ve muhtaçların hakkını, hem de yakınlarının haklarını korur ve muhafaza eder.

Müslüman, *Karun* misali, "*Hazineleri ilmim sayesinde elde ettim*." demez. *Hz. Süleyman* gibi, "*Rabbim bu malı beni sınamak için vermiştir*." der. Mü'min mala sahip olur,onu kullanır, ancak esiri olmaz, malı cebine kasasına koyar. Mal kalb ve ruhunu istila etmez. Mal, hedef ve tanrı değil hizmetkârdır. Bu

[709] Karadâvî**, Müşkiletu'l-Fakr**, s. 18.
[710] el-Elbânî, a.g.e., hadis no: 1285.
[711] Bkz. el-Elbani, **Sahihu Camii's-Sağir**, hadis no: 5808.
[712] Heysemî, **Mecmeu'z-Zevâid**, 9/352.
[713] Müslim, hadis no: 1628.
[714] Müslim, hadis no: 1696.
[715] Müslim, hadis no: 2721.
[716] Karadâvi, **Müşkiletu'l-Fakr**, s. 8.
[717] İsrâ, 17/29.
[718] Furkan, 25/67.

konuda *Abdulkadir Geylânî* şunları der: "Malı, elde, cepte ve tedbir olarak başka yerlerde biriktirebilirsin. Helal olmayan mal kalpte sakladığındır."[719] *"Sizde nimet olarak her ne varsa hepsi Allah'tandır. Sonra başınıza bir kader geldiğinde de hep O'na feryat edersiniz."*[720] *,"Allah'a ve Resulüne iman edin. Sizi istihlaf buyurduğu (tasarrufunu size bıraktığı) şeylerden harcayın ki, iman edip harcayanlarınız için büyük bir mükafat vardır!"*[721] *,"Onlar: "Ey Şuayb, atalarımızın taptıklarını terk etmemizi veya mallarımız hususunda dilediğimizi yapmamamızı sana namazın mı emrediyor? Herhalde sen çok uslu ve akıllısın!" dediler."*[722], "*Fakirlerin hakkını çıkarmayan zenginlerin kıyamet gününde vay haline. Fakirler şöyle diyecekler: Ey Rabbimiz, farz olarak kendilerine yüklediğin vecibeyi yerine getirmediler, bize zulmettiler. Allah Teala: Bu gün sizi rahmetime yakın onları ise uzak kılacağım."*[723] gibi naslar bu gerçeği ifade etmektedir.

Dünya İmkân ve Nimetlerinden Yararlanmada Tefrit

> *"Ebu Bekir Şiblî, giymek istediği elbiseyi yırtıp onda bir delik açmadan giymezdi. İşin garibi bu hareketini de Kur'an'la temellendirirdi."*

İfratçı anlayış, yoksulluğu kutsayan duruştur. Fakirlik, ruhbanlık ve mistik hayata davet etme İslâm ve Müslümanlara bir yarar sağlamamıştır. Ne hazindir ki, bu konuları teşvik gayesiyle yüzlerce hadis uydurulmuş ve rivâyet edildi,ruhbanlığa varan bazı hareket ve yorumlar yapıldı. Bu tür rivayet ve haberlere göre hareket eden birinin dünyayı üç talakla boşaması gerekir.Söz konusu rivâyet ve haberlerin sened ve metin yönünden Kur'an perspektifinden geçirilmesi gerekir. Güya *Hz. İsa,* Havarilerine, "Size hakkı söylüyorum. Zenginin melekut alemine yükselişi pek zordur. Devenin iğnenin deliğinden geçmesi, zenginin cennete girmesinden daha kolaydır." demiş."[724] Biri kendisine tabi olmak isteyince *Hz.İsa* kendisine, "Kamil biri olmak istersen git mülkünü sat ve sonra fakirlere ver. Sonra bana tabi ol," demiş."[725] *Ebu*

[719] Nedevî, **Ricalu'l-Fikri ve'd-Daveti fi'l-İslam,** Beyrut, ts., 1/276.
[720] Nahl, 16/53.
[721] Hadid, 57/7.
[722] Hûd, 11/87.
[723] Heysemî, **Mecmeu'z-Zevâid**, 3/62.
[724] Matta, İshah, 19, fıkra: 23-24.
[725] Matta, İshah, 10, fıkra: 22.

*Süleyman Dârimî, "*Kim evlenirse dünyaya dalmıştır."demiştir.[726] *Ebu Abbas el-Mürsî, Yakut el-Arsla* evlendi. *Yakut,* sekiz yıl yanında kaldı. *Ebu Abbas el-Mürsî*, *Yakut*'u bakire bırakarak vefat etti.[727] Sofilerden biri anlatıyor: Hayatımdan üç günü beğendim. 1.En fakir bulunduğum bir yolculuk günü. 2. Hasta halimle bir mescitte bulunurken müezzinin beni çekip dışarı attığı günü. 3.Kürkümün bitlerden görünemez olduğu hale geldiği günü.[728] "Sofi, kanını heder, malını da herkese mubah görendir."[729] *Suhreverdî, Abdullah b. Avf el-Mesudi*'nin 360 dostu varmış;her gün birinin yanında kalırmış.[730] *İsfehânî* şöyle der: Dünya metaı ve nimetlerinden yararlanma konusunda insanlar üçe ayrılırlar. 1. Ahireti düşünmeden, helal-haram demeden dünya metaına saplananlar tağutun kullarıdır. Bunlar hayvanlardan daha şaşkındırlar. 2. Birinci kesimin aksine, ahireti düşünüp ona göre dünya nimetlerinden yararlanan kesim. 3. Her iki dünyadan gereği gibi yararlanmaya çalışan mutedil kesim. Bunlar hikmet ve erdem ehlidirler. Bunlar dünya hayatını devam ettirirler. Bunlar en hayırlı duruş olan itidali sergilerler.[731]

Kuşeyrî şöyle der:Mürit için üç felaket vardır: 1. Evlenme. 2. Hadis yazma. 3. Sefere çıkma.[732] Sûfîyyeden bir kesim, "*Tâlut askerlerini yürütüp çıkarınca dedi ki: Allah sizi bir ırmakla deneyecektir. Kim ondan içerse benden değildir."*[733] âyetini şöyle te'vil etmiştir: "Allah, bu âyetle dünyayı misal vermiştir. Dünya nehirdir. Nehirden içen dünyaya meyletmiştir. İçmeyen ise isabet etmiştir. Sadece bir yudum alan ihtiyacı kadarını almış ve isabet etmiştir.[734] *Ebu Bekir Şiblî*, " …Biz de onları efsanelere çevirdik ve tamamen didik didik dağıttık…"[735] âyetini delil göstererek giymek istediği elbiseyi yırtıp onda bir delik açmadan giymezdi. İşin garibi bu hareketini de Kur'an'la temellendirirdi.[736] *İbn Cevzî*, selefin şu dört nedenden ötürü yırtık ve yamalı elbise giymeyi hoş karşılamadıklarını beyan eder: 1.Yırtık elbise selefin başvurduğu bir yöntem

[726] Ebu Talib, **Kutu'l-Kulub**, 1/252.
[727] Şa'rânî, **el Ahlak et-Metbuliyye,** s. 3/179.
[728] el-Mukaddem, **Ulüvvü'l-Himme**, s. 342.
[729] el- Mukaddem, **Ulûvvû'l-Himme,** 342.
[730] Sühreverdi, **Avârif**, s. 36.
[731] es-Şahmarânî, **et-Tasavvuf**, s. 159-160.
[732] Kuşeyrî, **Risale,** s. 436.
[733] Bakara, 2/249.
[734] es-Sebt, Halil b. Osman, **Kavâidu't-Tefsir**, Beyrut, 1997, 1/246.
[735] Sebe', 34/19.
[736] Şâtibî, **el-Muvâfakât**, 3/279.

değildi. Yamalı elbise giyenler de zaruretten dolayı giyerlerdi. 2. Allah Teala nimetlerin belirtisini kulu üzerinde görmek ister. Yırtık ve yamalı elbise züht görünümü; yani riya şüphesini verir. 3.Gösterişe yol açar. 4. İslam'dan uzaklaşan ruhban ve hahamlara benzemeye götürür. Bir kavme benzeyen onlardan olur. Bu nedenle de ulema, gösterişe yol açtığından yün elbise giymeyi hoş karşılamazlardı.[737]

İbn Kesir'in eleştirmeden tefsirine almış olduğu şu hikâye ibret vericidir: İsrailoğulları döneminde iki ortak varmış. Sermayeleri sekiz bin dinara ulaşmış. Biri meslek sahibi, diğerinin ise herhangi bir mesleği yokmuş. Meslek sahibi; arkadaşına, "ticaretimize senin herhangi bir katkın yoktur" deyip malı bölüşmeyi teklif etmiş. Malı paylaşmışlar. Meslek sahibi, bin dinara eski bir krala ait bir evi satın almış ve arkadaşına, "Bu gördüğün evi bin dinara aldım ne dersin?"demiş. Arkadaşı: "Ne güzel ev almışsın" demiş. Çıkınca, "Allah'ım! Arkadaşım bin dinara ev satın aldı. Ben de senden cennetten bir ev diliyorum" deyip, bin dirhemle tasaddukta bulunmuş. Meslek sahibi bir süre sonra evlenmiş, eski ortağını yemeğe davet etmiş ve "Kardeşim bak senden sonra şu hatunla evlendim düğünde bin dinar harcadım, ne dersin?" demiş. Ortağ, "Hayırlı olsun ne güzel bir evlilik." deyip ayrılmış. Sonra da, "Allah'ım arkadaşım bin dinar harcayarak evlendi ben ise senden bir huri istiyorum" deyip bin dinarı sadaka olarak dağıtmış. Meslek sahibi bir süre sonra iki bin dinara bir bahçe satın alıp, eski ortağını bahçesini görmeye davet etmiş ve bahçesinde gezdirmiş. Eski ortağı ev ve bahçesini çok beğenmiş ve vedalaşmış. Yolda "Allah'ım arkadaşım 2 bin dinara bir bahçe aldı. Ben de cennette senden bir bahçe diliyorum" deyip, iki bin dinarlık hayır yapmış. Ölüm meleği gelip ikisinin de ruhunu almış. Hayır yapan zat, cennette hem huri, hem ev hem de iki bahçesini görmüş.[738] Çağdaş düşünür *Muhammed Gazzâlî*, hikayeyi aktardıktan sonra şu eleştiride bulunur: a) Neden tacirin mesleği olsun da zahidin olmasın? Neden tacirin evi olusun da zahidin olmasın ve cennete bıraksın? Neden tacir evlensin de, zahid evlenip çocuk sahibi olup kendilerine infakta bulunmasın? Meslek sahibi bir bahçe sahibi olurken, neden zahidin de

[737] eş-Şahmarânî, **et-Tasavvuf**, s. 178.
[738] Bkz**.** İbn Kesir, **Tefsir**, 4/15.

bahçesi olmasın? Olsaydı bahçesinden insanlar ve hayvanlar yararlanacaktı. Böyle bir zühd anlayışı dünya nimetlerini kökten kesmek değil midir? Dünyaya gereğinden çok önem vermekten Allah'a sığınırız. Zahid ortağın sarf-ı nazar ettiği ev, İslâm'ın zaruret-i asliyeden kabul ettiği ve herkes için gerekli gördüğü bir ihtiyaçtır. Evlenmek ise Hz. Peygamberin sünnetidir. Hz. Peygamber, evlenme konusunda şunu dememiş midir?: "*Evlenmek bizim yolumuzdur. Kim ondan yüz çevirirse bizden değildir."*[739]

İnsanın kendine işkence yöntemlerinden olan tek ayak üzerinde sabahlama ameliyesi bizzat Hz. Peygamber'in yasakladığı hareketler arasındadır. Buna rağmen bazı grupların o yönteme başvurmuş olmaları, vereceğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi, bu hareketlerin yabancı kültürden geldiği kuşkusunu güçlendirmektedir. [740] İskenderiyeli *St. Makarios* sürekli üzerinde yirmi kiloluk yük taşırdı. Altı ay bataklıkta yaşadı. Öyle ki zehirli sinekler onun çıplak vücudunda ısırmadık yer bırakmamışlardı.[741] *St. Yusairus,* şeyhinden de ileri giderek üzerinde devamlı yetmiş beş kiloluk yük taşımış. Üç yıl kurumuş bir kuyu içinde yaşamış*. St. Besairus* kırk gün dikenler üzerinde yatmış ve kırk sene sırtını yere koymadı. *St. John* üç sene ayakta durmak suretiyle ibadet etmiş. *St. Samius Astailt* kendisini bir iple sütuna bağlamış, kurtçuklar etini yemeye başlamış. Şayet bir kurtçuk onun yarasının üstünden düşerse onu yerden alır, yeniden yarasının üstüne koyarak, "Allah'ın rızkını yiyin" derdi.[742] Bazı ruhbanlar otuz sene hiç konuşmazlardı. Bazıları sürekli üzerlerinde yük taşırlardı. Bazıları devamlı olarak ahırlarda, bazıları devamlı olarak çıplak yaşarlardı. *St. Atony* ömrü boyunca ayaklarını yıkamamış*, St. Abraham* ayak ve yüzünü hiç yıkamadı. *St. Bastil* tebessüm ve gülmeyi yasaklamıştı*. St. Jeremy, "*Şayet bir kadın *İsa* uğruna bakire kalır, ömür boyu evlenmezse o artık *İsa*'nın gelini olur. Kadının annesi de *Hz. İsa*'nın kayınvalidesi olma şerefine erer."demiş.[743]

Dünya Metaından Yararlanmak Hususunda İfrat

---

[739] İbn Mace, Nikah, 1.
[740] Bkz. el-Kasım**, el-Keşfü an Hakikiti**, s. 615.
[741] Mevdudi, Ebu'l-A'lâ, **Tefhimu'l-Kur'an,** çev. M. Han Kayhani Yusuf Karaca, Nazifi Şişman ve diğerleri, İstanbul, 1996, 6/142.
[742] Mevdudi, **Tefhim,** 6/142.
[743] Mevdudi, **Tefhim,** 6/143.

> *"İfratçı bir bedevi bir miktar parayı eline almış, öpmüş; daha sonra da, şöyle demiş: "Sen aklımsın, dinimsin, namaz ve orucumsun, gözümün nurusun, ciğerparemsin, layık olduğun ellerdesin. Günümüzde yaşanan dünyevileşme sarhoşluğu da aynı felsefeyi temsil etmektedir.*"

Bu duruşu kapitalist dünya görüşü temsil eder. Kur'an, buna *Karun* örneğini verir."*Karun: 'Ben ona yalnızca bendeki ilim sayesinde nail oldum' dedi."*[744] Âyetle ilgili olarak *Mustafa İslamoğlu* şunları der: "Ayette, bu tiplerin bilinçsiz yığınların imrendiği tipler olduğu ifade edilmekle, dünyalığın ehl-i dünya yığınlarını nasıl cezbettiği vurgulanmaktadır. Ancak, Karun'un kötü akibetine şahit olan aynı yığınların, ne kadar günübirlik düşündüğü de, cezalandırmanın ardından söyledikleriyle ortaya çıkıyor: "Vay be! Demek, Allah kullarından dilediğine rızkı genişletiyor, dilediğine de kısıyor. Allah bize lütufta bulunmasaydı, vallahi bizi de batırmıştı." Bugünkü dünyevileşme mantığıyla, kadim çağlardaki "ilkel" dünyevileşme mantığı arasında şaşılacak kadar benzerlik bulunuyor. Aslında bu şaşılacak bir şey de değil. Çünkü insanın tabiatı ve zaafları, zamanın değişmesiyle değişmiyor. İnsanın hakikat karşısında aldığı tavırlar, genellikle aynı. Biraz mizahi bir yaklaşımla "homo ekonimikus: ekonomi insanı", falan ya da feşmekan dine mensup bir toplumda ortaya çıkmış olabilir. Ama bizim "dünyevileşmiş tip" dediğimiz bu insanın tüm zaman ve mekanlarda bir tek dini vardır: Madde, para, ekonomi(…) Dünyevileşmiş çağdaş insan tipinin dini ekonomi, imanı para,kitabı çek koçanı, mabedi bankadır. Dünyevileşmiş tip,dindarsa dinini, ideolojisini varsa ideolojisini, davası varsa davasını her fırsatta paraya tahvil etmenin yollarını arar. Karunlaşmış bu tipler, Müslüman olduğu zaman, "Allah rızası, hizmet, tebliğ, davet, ihlas, cihad, bereket, tekbir cihad" gibi dinin kavramlarını kullanarak sömürür. Marksist olduğu zaman "halk, köylü, işçi, emekçi" gibi Marksizm'in kavramlarını sömürür.(…) Fakat hepsinin de mantığı tektir. Hepsi

[744] Kasas, 28/78.

de menfaatlerini, dinlerinden, imanlarından, ideolojilerinden önde tutarlar. Hepsi çıkarları gerektirdiği zaman her şey olurlar."[745]

"Çokluk kuruntusu sizleri oyaladı."[746]*, "Biz kavuşmayı arzu veya ümit etmeyip, dünya hayatına razı olup onunla yetinenler ve bizim âyetlerimizde gafil olanlar..."* [747] âyetleri ifratçı kesimi tasvir etmektedir. İfratçı bir bedevi bir miktar parayı eline almış, öpmüş, daha sonra da şöyle demiş: "Sen aklımsın, dinimsin, namaz ve orucumsun, gözümün nurusun, ciğerparemsin,layık olduğun ellerdesin."[748] Günümüzde yaşanan dünyevileşme sarhoşluğu da aynı felsefeyi temsil etmektedir. Bu kesimin vardığı ifratçı iktisat anlayışı helal-haram dinlemez;onları birbirinden ayırmaz; domuzun ekonomiye katkısı varsa onu da besler, yetiştirir. Put ve heykellerin ticaretini meşru görür, içki ve kumara özendirir.

İdareye Talip Olup Olmamada İtidal ve Aşırılık

"Parlamento kürsüsü davet için bir minberdir,
Parlamentoya girmek hedef değil, vasıtadır."

Hasan el-Bennâ

Kimi çıkışlar, tüm hayat ve mücadelelerini yönetimi ele geçirme hayali üzerine kurmuşlar. Kimi akımlar, politik tartışmalarda boğulmuşlar. Kimileri oy kullanmayı küfür gördüklerinden oy kullanan herkesi tekfir etmişlerdir.Toplumu "cahili" olarak gördüklerinden, "onun imar ve ıslahı yerine zayıf düşürülmesi, ihmal ve imha edilmesi gerekir" düşüncesinden hareketle kamuoyuna ait mallara zarar vermekte, "cahili toplum" olarak nitelendirdikleri her topluma top yekun savaş ilan etmektedirler.

"İslâm'da idare yoktur."; " İdareci, hileci, akıl çelen ve yalancıdır; bu nedenle erdemli şahsiyetlerin ondan uzak durması gerekir."; "Siyasette din yoktur." benzeri söylemlerin maksatlı olduğuna ve İslâm diniyle bağdaşmadığına inanmaktayız. Bu anlayış, son yıllarda egemen güçler tarafından ortaya konulmuş, yabancı ve uğursuz bir tezdir. İslâm akidesine göre, "İslâm'da yönetim yoktur" ile "İslâm'da hac yoktur", "İslâm'da cihad

[745] İslamoğlu, Mustafa, **Yahudileşme Temayülü**, İstanbul, 1998, s. 308.
[746] Tekâsür, 102/1.
[747] Yûnus, 10/7.
[748] Muruf, Nayif, **Terâif ve Nevâdır,** Beyrut, 1989, 1/234.

yoktur" vs. demek arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. İdare herkesin yaşamıdır. İnsanların beraber yaşamak için oluşturdukları bir nizamdır.

Seküler kesimin önemli hedeflerinden birisi, Müslüman camiayı idareden uzaklaştırmaktır. Bunu gerçekleştirmek için de her yönteme başvurmaktadır. Sözgelimi, malum cenah, Cuma ve bayram namazlarını "siyasî namaz", inanç timsali, başörtüsünü de "siyasî simge" diye engellemeye çalışmıştır. Daha garibi; Tevbe ve Enfal sûreleri gibi cihadı anlatan birçok sûreyi, "siyasetten bahsediyor" gerekçesiyle yasaklama cihetine gitmiştir.

İdarede görev almayı dışlamakla, "toplumda görülen tüm haksızlık ve gayr-ı meşru yönetimlere karışmıyorum; yapılan insan hakları ihlallerinden bana ne.", " yönetimde zalim ile adil, mü'min ile münafığın hiçbir farkı yoktur." demek anlamına gelmektedir. "Zalim ile adil birdir." diyen biri; ya korkak ya cahil ya da iki yüzlü bir müraidir. İki horozun dövüşünde de tarafsız kalmak çok nadir iken, memleketin idaresinde tarafsız kalmak nasıl izah edilir? Fiyatların arttığını söylemek, zamlardan şikâyetçi olmak, eğitim politikasını beğenmemek, haksız vergilerden şikâyet etmek, maaş ve geliri yeterli bulmamak, sahne ve meydanlara çıkmadan siyaset yapmaktır.

İbn Teymiyye, İslamî ahkâmın yürürlükte olmadığı ülkelerde görev almanın almamaktan daha hayırlı olduğunu; hatta imkânı nispetinde zulme mani olma imkânı olduğu takdirde görev almanın vacip olduğunu belirtir. Allah Teala her insana imkânı nispetinde İslami vecibeleri yerine getirmesini emretmiştir. Bu konuda niyetler belirleyicidir. Zalim biri,diğer birini haksız yere haraca bağlarsa mazlum olan, zulümden kurtulmak için birini aracı yapabilir. Aracının zalime bir miktar para teklif etmesi caizdir.[749] *"Yusuf dedi ki: Beni ülke hazinelerinin başına memur et, çünkü ben iyi korur iyi bilirim."*[750] âyetinin de işaret ettiği gibi*, Hz Yûsuf*'un *Firavun*'dan görev talep etmesi, *Hz.Yusu*f'un adalet namına istediği her icraatı gerçekleştiremediği halde göreve talip olması, insanın imkânı nispetinde Allah'ın emir ve yasaklarını uygulamakla görevli olduğunu göstermektedir.[751] *Necaşi*'nin kral olarak İslam ahkâmını icra edemediği halde görevde kalması buna örnektir. Her ikisi de, "Bizler İslam

[749] İbn Teymiyye, **Mecmûu'l-Fetâvâ,** 20/55.
[750] Yûsuf, 12/55.
[751] İbn Teymiyye, **Mecmûu'l-Fetâvâ**, 20/55.

ahkâmını icra edemiyoruz. Bu nedenle görevi bırakıyoruz." demedi. İmkanları nispetinde adaleti icra etmeye çalıştılar. *Necaşi* vefat edince kendisini yıkayacak, namazını kılacak biri dahi bulanamamıştı. Hz. Peygamber gıyabi cenaze namazını kıldırmıştı. Keza *Necaşi* sünnet olamamış, hacca gidememiş, Cuma ve Bayram namazlarını kıldıramamıştı.

İzz b. Abdusselam de maslahatı celb ve fesadı men gayesiyle bir Müslümanın Müslüman olmayan bir yönetimde görev alabileceğini söyler.[752] Müslümanın yönetimi ele alması veya yönetime katılması halinde zulüm, isyan artacaksa; cüz'î de olsa önüne geçemiyorsa görev almaması daha uygundur.

Parlamenter sistemle idareye gelmeyi ve hizmet etmeyi meşru görmeyenlerin başında Şehid *Seyyid Kutub*'un kardeşi *Muhammed Kutub* gelmektedir. *Muhammed Kutub* ve diğer bazı davetçiler, *"O, size Kitabında şunu da indirmiştir: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla eğlenildiğini işittiğiniz zaman başka bir konuşmaya dalmalarına kadar o heriflerin yanlarına oturmayın, yoksa siz de onlar gibi olursunuz. Şüphesiz ki Allah, münafıklarla kafirleri, topunu birlikte cehennemde bir arada toplayacaktır.*"[753] benzeri bazı âyetleri öne sürerek parlamentoya girmenin iki yönden sakıncalı olduğunu savunmuşlardır.[754] 1. Allah'a ait olan yasama hakkının meclise verilmesi, İslam akidesine muhalif karar ve yasaların çıkarılması. 2. Meşru olmayan biçimde yemin edilmesi.

Söz konusu âyet, İslam aleyhinde konuşulan yerlerde bulunup onlara ses çıkarmayanlar hakkındadır. Merhum *Seyyid Kutub'*un da dikkat çektiği gibi, böyle yerlerde Müslümana karşı atağa geçme düşer, onlara gereken cevaplar verilir, yaptıkları konusunda kamuoyu bilgilendirilir.[755] Nitekim Hz. Peygamber düşmanın haberlerini taşımak için bazı sahabileri görevlendirmişti. Günah işlenen yerler mutlak anlamda terk edilirse, iyiliği kim emredecek ve kötülükten kim alıkoyacak? Bu konuda niyetler belirleyici olur. *Muhammed Ebu Zehra*,Hz. Peygamber'in Kureyş parlamentosuna girdiğini ve onlara gereken tepkiyi gösterdiğini aktarmaktadır.[756] Müslüman parlamentoya gidip Müslüman

[752] İzz b. Abdüsselam**, Kavâidu'l-Ahkâm**, Beyrut, 1987, s. 85.
[753] Nisâ, 4/140.
[754] Bkz. Kutub, Muhammed, **Vâkiuna'l-Muasır,** Cidde, 1986, s. 463-465.
[755] Kutub, Seyyid**, Fi Zilâl,** 2/781.
[756] Ebu Zehra, Muhammed, **Hâtemu'n-Nebiyyin**, Beyrut, ts., 1/417.

kişiliğini unutursa bu tehdide muhatap olur. Avrupa, ABD, Birleşmiş Milletler Konseyi vs. yelerlerde İslam aleyhinde sarf edilen söz, fikir ve düşüncelere,düzenlen komplo ve desiselere cevap verecek şahsiyetlerin, sözcü ve temsilcilerin bulunması dini bir vecibedir.[757]

Parlamento ve benzeri yerlerde hazır bulunmak birçok avantajı da beraberinde getirmektedir.Söz gelimi benzeri yer ve parlamento kürsülerinde İslam mesajını yaymak, Müslümanlara yapılan işkenceleri dillendirmek, zararların önüne geçmek ya da asgariye indirmek bu cümledendir. Bütün görevlerde ihmal söz konusu olabildiği gibi, parlamentoya girenler için de bazı ihmaller söz konusudur. Bu ihmaller oraya girmeyi gayrı meşru kılmaz.

Üstad *Muhammed Kutub*'un delil olarak sunduğu birinci engel/gerekçe; yani. Allah'a ait olan yasama hakkının meclise verilmesi ve İslam akidesine muhalif karar ve yasaların çıkarılması konusu tartışmaya açık bir konudur. Şöyle ki, İslam'a aykırı karar ve yasaların gayrimeşru olduğu, dolayısıyla günah olduğu açıktır.Ancak çıkan her yasa da İslam'a muhalif değildir. Bununla beraber mutlak anlamda parlamentoya girmek haram ve günah ise parlamentolarda Müslümanların aleyhinde yapılan faaliyetlere kimler cevap verecek? Olup bitenlerden kimler haber verecek? Yapılan tahribata –varsa- kimler "dur" diyecek?

Yakın tarihte parlamenter sistemle Müslümanlara cüzi de olsa bazı hizmetler yapıldığı bilinen bir gerçektir. Ürdün, Sudan, Filistin, Endonezya, Malezya, Pakistan Türkiye vs. ülkelerin parlamentolarında Müslümanların lehinde hayırlı bazı hizmetlerin yapıldığını gördük. Söz gelimi ülkemizde Kur'an kursları, ilahîyat fakülteleri, imam -hatiplerin kapatılıp açılmasında, kontenjanlarının düşürülüp artırılmasında iktidarların önemli yeri olmuştur. Kaldı ki parlamentoya girenler diledikleri yasayı onaylayıp onaylamama konusunda hürdürler.İslam aleyhinde çıkacak karar ve yasaları tasvip etmeleri onaylamaları,reaksiyon göstermemeleri günahtır. Ancak muhalif yasalara reaksiyon gösterip itiraz edildiği veya karşı çıkılması halinde bu sakınca ve şüphenin izale olacağı muhakkaktır. Parlamentoya girme mutlak anlamda İslam'ın aleyhinde olsa muarız güçler samimi Müslümanların parlamentoya

[757] Ebu Zehrâ, Muhmmed, **Zuhretu't-Tefâsir**, Mısır, ts., 4/1912.

girmesinden neden rahatsız olmakta ve parlamentolarda söz sahip olmalarına engel olmaya çalışmaktadırlar? Bilindiği gibi, dünyanın bir çok yerinde samimi Müslümanların parlamentoya girmemesi için bin bir türlü bahaneler uydurulmuş ve parlamentoya girmelerine engel olmaya çalışılmıştır.

Üstat *Muhammed Kutub'*un söz konusu ettiği yemin gerekçesine gelince, bazı ülkelerde kullanılan ve zahiri olarak küfrü çağrıştıran ifadeler şeran yemin olmayıp, elfaz-ı küfür veya sakıncalı 1fadeler kabilindedir. Bilindiği gibi, şer'i yemin sadece Allah'ın sıfatlarına ya da Kur'an'a yapılır. İslam uleması,Müslümanların maslahatı söz konusu olunca bu tür ifadelerin kullanılabileceğini belirtmişlerdir.[758] *İbnül Kayyim* bu konuda şunları der: İslam ve Müslümanların maslahatı söz konusu ise kalbin reddetmesi kaydıyla, zahiren küfrü çağrıştıran sözleri kullanmada bir sakınca yoktur. *Muhammed b. Mesleme'*nin Hz.. Peygamber hakkında sarf ettiği cümleler bu türdendir.[759] Şöyle ki: Yahudi *Ka'b b. Eşref*', Hz. Peygamber ve Müslümanlara karşı savaş ilan edince, Ashap onun etkisiz hale getirilmesi için Hz. Peygamber'den müsaade istedi. Hz. Peygamber,bu maksatla *Muhammed b. Mesleme* ile *Ebu Naile'*yi görevlendirdi. *Muhammed b. Mesleme*, "Ey Allah'ın Resulü, *Ka'b*'ın hakkınızda hoşlanacağı bir şeyi söylememe müsaade buyurur musunuz?" dedi. Hz. Peygamber, "İstediğini söyleyebilirsin." buyurdu. *Muhammed b. Mesleme,* Yahudi *Ka'b'*i etkisiz kılmak gayesiyle zahiren küfür olan bazı ifadeler kullandı. Onlardan bir tanesi şuydu: "(Hz. Peygamber'i kast ederek) Şu kişi bizden sadaka istedi, bizi güç durumda bıraktı,vergi altında ezdi. Bu nedenle sana geldik."[760] *Muhammed b. Mesleme'*nin Hz. Peygamber hakkında kullandığı ifadeler aslında küfür sözlerdir. Ancak Hz. Peygamber maslahat için kendisine izin verdi.

Maslahat için elfaz-i küfrün sarf edilebileceğini gösteren diğer bir delil de şudur: Mekke'nin fethi esnasında *Haccac b. İlad* adındaki sahabi Hz. Peygamber'e gelerek,"Ey Allah'ın Resulü! Mekke'de akraba ve yakınlarım var. Onlara gitmek istiyorum. (Malımı getirebilmek amacıyla) aleyhinizde konuşmam caiz olur mu?dedi. Hz. Peygamber aleyhinde konuşmasına izin

[758] İbn Kayyum, **Bedâiu'l-Fevâid**, Beyrut, 1994, 3/177.
[759] İbn Kayyum, a.g.e., 3/177.
[760] Buhari, Hadis no: 3331.

verdi.[761] Hz. Peygamber aleyhinde konuşmak şüphesiz ki küfürdür. Ancak maslahat söz konusu olduğundan Hz. Peygamber buna müsaade etti. Bu ve benzeri bazı naslardan hareketle ulema, İslam ve Müslümanların maslahatı söz konusu olunca kalbin reddi şartıyla, zahiren küfrü gerektiren bazı ifadeleri sarf etmenin caiz olduğunu söylemişlerdir.[762]

Gerçekleri dillendirme gayesiyle Üstat *Said Nursi, Mevdudi, Mehmet Akif, Elmalı Muhammed Hamdi Yazır, Mustafa Sibâî* gibi zevatın parlamentoya girdiği bilinir. Hatta oraya girip iyiliği emretmek vaciptir,[763] demişlerdir. Pakistan'da *Mevdudi, Fatıma Cinnah*'ın *Eyyüb Han*'dan daha az zararlı olduğunu söyleyince, fanatikler, "*İdareyi kadının eline veren toplum esenliğe çıkmaz.*" hadisini öne sürerek *Mevdudi"*yi eleştirdiler.Söz konusu hadisin hangi bağlamda söylendiğini düşünmedikleri gibi, "Despotu başa getiren esenliğe ulaşır mı?" Sorusunu sorma gereğini de duymadılar.[764]

Ezher uleması, oy kullanmayı imama beyat kapsamında ele almış ve oy kullanan birinin ilgili parti liderine beyat etmiş sayıldığını, bu açıdan "maruf" olan konularda ona itaat etmesi gerektiğini söylemiştir. Hilafet ya da imamete seçim yoluyla ulaşılabileceğine dair bir fetva vermiştir.[765] *Hasan el-Benna*, parlamento kürsüsünün davet için bir minber olarak kullanılabileceğini söylemiştir.[766] Ona göre parlamentoya girmek hedef değil vasıta ve araçtır.

Kadına Mutedil Bakış

> "*Bacım! Sen sayı olarak dünyanın yarısısın, ancak diğer yarısı da senin çocuklarındır.Ohalde tek başına sen ümmeti oluşturmaktasın."*
>
> Arap şairi

Kadın, bizleri yetiştiren, keder ve sevinçlerimizi paylaşan mübarek bir varlıktır. İlk eğitimcilerimiz annelerimizdir. Bilindiği gibi, tarih boyunca kadın konusu istismar edilmiştir. İslâm, kadının onurunu zedeleyecek hiçbir faaliyete izin vermez. İlim talebini, erkeğe olduğu gibi, kadına da farz kılmıştır. Bu

---

[761] Askalânî, **el-İsabe fi Temyizis'-Sahabe,** Beyrut, 1995, 2/29.
[762] İbn Kayyum, **Bedâiu'l-Fevâid**, 3/177.
[763] Mahmud, Muhammed Abdullatif, **el-İhtilafu'l-Fıkhiyye, Mansûriyye**, 2000, s. 315.
[764] Bkz Karadâvî, **es-Siyasetu'ş-Şeriye Fi Davi'l-Kitabi ve's-Sünneti**, Beyrut, 2001, s. 282.
[765] Mahmud, Muhammed, **el-İhtilaf**, s. 317.
[766] Mahmud, Muhammed, **el-İhtilaf**, s. 322.

nedenle erkek taifesinden çok güçlü ulema zuhur ettiği gibi, kadın taifesinden de güçlü şahsiyetler çıkmıştır. "Hadis tadili" konusunda kadınlar erkeklere tercih edilmiştir. Büyük hadisçi/tarihçi *Zehebî,* bir çok erkek muhaddisi kusurlu bulup, (unutma, karıştırma vs. afetlerle) itham ederken kadın muhaddisler hakkında şunları der: "Kadınlar arasında ne töhmet altında bırakılan birisini, ne de onları terk edip kadınların rivâyet ettikleri hadisleri almayan bir kimseyi biliyorum."[767] *Hz.Nefise*, büyük bir alime idi. *İmam Şafiî* bizzat derslerine iştirak eder, onunla müzâkere ederdi.[768] *İmam Eş'arî*'ın kızı olan *Zeynep Nisâbûrî Zemahşerî*'den icazet almış birçok kişiye icazet vermiştir. Kendisinden icazet alanlardan biri İbn *Hallikân'*dır.[769] Meşhur Hanefî fakihi aynı zamanda Tuhfetu'l-Fukaha adlı eserin müellifi *Alaeddin Semerkandî*'nin kızı *Fatima,* çok güçlü bir alime idi. Babasının öğrencisi *Alaeddin Kâsânî* ile evlendi. *Kâsânî, Bedâiü's-Sanâi* adlı eseriyle meşhurdur. Kendisi hakkında şöyle denir: *Alaeddin Semarkandî'*nin *Tuhfe*'sini şerh etti ve kızıyla evlendi. *Fatima* çok güçlü bir hukukçu idi. Zaman zaman eşinin hatalarını düzeltirdi. Evlenmeden önce fetvalarda kendisiyle babasının imzası bulunurdu. Evlendikten sonra fetvalar üçlü imza ile çıkardı; kendisinin, babasının ve eşinin.[770]

Rabiatu'l-Adeviyye, Batı'da hakkında araştırma yapılan ve ruhî terbiyede çok sayıda insana yararı olmuş muhteşem bir şahsiyettir. *İmam Malik*, çocukluğunda müezzin olmayı arzuluyordu, ancak güçlü fetânet sahibi ve akıllı annesi buna rıza göstermedi ve onu ilme yöneltti.[771] *Zeyneb Alemkir* (v.1113/1701), *Şah Muhittin Avernek*'in kızıdır. *Zeybu't-Tefâsir* adında tefsiri ve bir de şiir divanı vardır. "Prenses Müfessire" olarak bilinir.[772]

İslam, erkek ve kadından biri olmadan hayatın devam edemeyeceğini belirtir. Modern cahiliye kadına iki biçimde zulüm etti: Onu yaratılış gayesinden uzaklaştırdı, cahil bıraktı ve onu basit, değersiz şeylere köle etti. Medyada yer alan bir elbise uğruna intihar eden kadınların haberleri bunu doğrulamaktadır. *Abbas Tusî*, cennete ilk girecek erler davet olunduğu zaman, en önde *Hz.*

---

[767] Zehebî, **Mizânu'l-İtidal**, Nakleden Ahmed Çelebi, **İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi**, çev: Ali Yıldırım, İstanbul, 1974, s. 345.
[768] Münâvî, **Varak,** Nakleden, Ömer Rıza Doğrul, **Rabiatu'l-Adeviyye**, İstanbul, 1976, s. 310.
[769] Doğrul, **Rabia,** s. 310.
[770] Bkz. Sibâi, Mustafa, **el-Meretu Beyne'l-Fıkhi ve'l-Kanun,** Mısır, ts., s. 165.
[771] Eş-Şekea, Mustafa, **el-Eimmetu'l- Erbeâ**, Beyrut, 1991, 2/7.
[772] Bkz. el-Afânî, Seyyid b. Hüseyin, **Salahu'l-Ümmet fi Uluuvi'l-Himme**, Beyrut, 1997, 7/181.

Meryem'in (a.s) de görüleceğini anlatır. Çünkü Allah'ın birliği karşısında erkek-kadın ayrılığı yoktur.[773] Meşhur mutasavvıf *Fahreddin Attar*, meşhur eseri *"Tezkiretu'l –Evliya"* kitabında, *Rabia*'ya büyük bir yer ayırır. Kendisine, "Ona niçin erkekler arasında yer verdin?" diye sorulunca, hadiste, "Allah Teala yüzlerinize bakmaz."[774] denildiğini belirterek cevap vermiştir.[775]

*İmam Şafiî'*nin annesi *Fatıma* güçlü bir alime idi. Kendisinin yetişmesinde annesinin payı çok büyüktür. *Fatıma* bir kadınla birlikte şahit olmak üzere adliyeye davet edilmiş, hakim iki kadını ayrı ayrı dinlemek isteyince*, Fatıma*, *"Eğer her ikisi de erkek olamıyorsa o zaman doğruluğuna güvendiğiniz bir erkekle iki kadın şahit olsun ki biri unutunca diğeri hatırlatsın."*[776] âyetini okumuş ve, "Hakim Bey, âyette iki kadın beraber anılmış, "*Olabilir ki birimizin hatırlamadığını diğeri hatırlatır."* diyerek itiraz etmiş.Bunun üzerine hakim teklifinden vazgeçmiştir.[777] *İbn Hanbel'in*, annesi ise genç yaşta kocasını kaybettiği hâlde çocuğu *Ahmed'*i yetiştirmek için evlenmemiş ve oğlunun yetişmesi için itina göstermiştir. Meşhur fakih ve müfessir *Zeynuddin Ali İbrahim'*in annesi otuz ciltlik el-Cevâhir kitabını ezber biliyordu. *İmam Malik*'in kızı da *Muvatta*'yı ezber biliyordu.[778]

Osmanlılar döneminde Korfu valisinin kızı *Safiye Sultan*, Manisa'da eğitim görmüş, Avrupa'yı iyi tanımıştı. İslâmî ilimlere vukufuyeti ve siyasetteki engin kültürüyle devlette kuvvet unsuru olmuş iç ve dış politikaya yön vermişti. Kendi döneminde adete bir hükümet konumundaydı. Çağımız ulemasından *Süleyman Hilmi Tunahan Efendi'*nin hanımı *Hafize Sultan*'ın; "Altmış talebenin bir arada, huzur içinde, sıkıntısız olarak ders okuduğunu görürsem altmış kurban keseceğim." demesi bu kesimin hassasiyetinden bir örnektir.[779]

Netice olarak şunu diyoruz: İslam, kadını *toplum mimarı* olarak değerlendirir. Şair de bunu doğrulamıştır: Bacım! Sen sayı olarak dünyanın yarısısın; ancak diğer yarısı da senin çocuklarındır; o halde tek başına sen ümmeti oluşturmaktasın.

---

[773] Attar, Fahrudduin, **Tezkiretu'l-Evliyâ,** s. 25, Nakleden, Ömer Rıza Doğrul, **Rabiatu'l-Adeviyye,** s. 25.
[774] İbn Hanbel, **Müsned**, 3/285.
[775] Attar, a.g.e., 1/23, Nakleden, Doğrul, **Rabiatu'l-Adeviyye,** s. 342.
[776] Bakara, 2/282.
[777] eş-Şekkea', **el-Eimme,** 3/10.
[778] el-Afânî, **Salahu'l-Ümme,** 7/178-179.
[779] Karaçam, Ali**, İbretli Notlar**, İstanbul, 2002, s. 143.

Kadına Bakış Hususunda Aşırılık

> "*On dört yaşında bir kız, yangında hayatını kaybetti. Olayın cereyan etme biçimi çok ilginçtir: Kızcağızın bulunduğu okulun kapıları kapatılmış, dışarıyla olan bağlantısı kesilmişti. Gerekçe ise çok daha ilginç; itfaiye, polis ve sivil savunma yetkilileri, kız şer'i ölçüde örtünmediği gerekçesiyle ne müdahale etmişler ne de dışarıya çıkmasına müsaade etmişlerdi. Neticede kızın diri diri yanmasına seyirci kalmışlardı."*
>
> Günlük gazeteler

Cahiliye döneminde kadınların gölgesinden uzak duruluyor, onlarla konuşmanın, bir araya gelmenin günah olduğu iddia ediliyordu.[780] Kadının evinden çıkmasına sadece iki defa izin verirdi; biri evlenince, diğeri de ölünce. Kadına okumayı yazmayı yasaklayanlar, dövülmesini savunanlar tefritçi, hürriyet adına onu fıtratından uzaklaştırıp, eşlerini dövebileceklerini, eşine, ailesine, çocuklarına karşı sorumlu bulunmadığını iddia edenler de ifratçı cenahı oluşturmaktadırlar. Tesettürlü bayana eğitim imkânı tanımayanlar ifratçı, evlenecek çiftlerin birbirlerini görmelerine müsaade etmeyenler de tefritçidirler. Keza, kadını tüm kötülüklerin kaynağı olarak görenler, onu cennetten çıkmamızın müsebbibi olarak telakki edenler de tefritçidirler. İslam ülkelerinin birinde kadınlara has bir okul açılınca, "Bid'at yuvası açıldı." diye şehri terk eden bazı tefritçilerin haberini basından öğrendik. Mart 2002 de Suudi Arabistan basını Mekke'den şu ilginç haberi dünyaya ilan etti: On dört yaşında bir kız yangında hayatını kaybetti. Olayın cereyan etme biçimi çok ilginçtir. Kızcağızın bulunduğu okulun kapıları kapatılmış, dışarıyla olan bağlantısı kesilmişti. Gerekçe ise çok daha ilginci; itfaiye, polis ve sivil savunma yetkilileri kız şer'i ölçüde örtünmediği gerekçesiyle ne müdahale etmişler ne de kızın dışarıya çıkmasına müsaade etmişlerdi. Neticede kızın diri diri yanmasına seyirci kalmışlardı.[781] İslam ruhuyla tamamıyla tezat teşkil eden bu girişim tarihe bir kara leke olarak geçecektir. Bir sağlık sorunundan dolayı

[780] Nedvi, **Mâzâ Hesire'l-Âlemu bi'n-Hitati'l-Müslimin,** Beyrut, 1986, s. 158.
[781] Khaled Abouel Fadl, **The Great Theft**, s. 251.

bile elbiseyi çıkarmasına müsaade edilirken can güvenliği söz konusu olunca nasıl bu kadar ihmalkâr davranılabilir?

Muharref Tevrat, insanını cennetten çıkarılmasında günah keçisi kadını olarak görür.[782] Kur'an ise yasaklı ağaçtan kadın ve erkeğin yediğine dikkat çeker.[783] Cahiliye döneminden kalma adetlere göre doğumu yaklaşan kadınlar için ebe çağrılır, doğan erkek ise ebeye hediye verilir, kız ise verilecek hediyenin yarısı verilir; kız doğuran annelere hakaretler yağdırılır. Bazı ülkelerde kız doğuran kadınların çıkış kapısı erkeklerden farklı olur. Kız ise hastanenin arka kapısından, erkek ise ana kapıdan çıkarılırdı. Kız doğuranlar boşanmakla, dövülmekle tehdit edilirdi. Günümüzde bile Hindistan'da boğularak öldürülen kız çocukların sayısı milyonlarla ifade edilmektedir.[784] Hint mitolojisine göre,Tanrı kadını yaratmak isteyince aydan hilal şeklini, güneşten parlaklığı, bulutlardan göz yaşını, çiçekten parlaklığı, gülden rengi, daldan hareketliliği, rüzgardan inceliği, bitkiden canlılığı, ateşten sıcak yürekliliği, ceylandan gözünü, güvercinden gerdanını, köpekten vefakarlığını, kervandan sesini, baldan tatlılığını, Ebu cehil karpuzu bitkisinden acıy aldı. Hepsini karıştırdı,ondan kadını yarattı ve dizayn etti.[785]

Hindistan'da halen kızlar kutsal Ganj nehrine atılır. Bazı yerlerde olduğu gibi, kocası ölen yaşlı kadınlar intihara zorlanır. Yunan mitolojisinde ise gök erkeği, yeryüzü de kadını temsil eder. Batıl olan bu inanç erkeğin yüceliğini, kadının da alçaklığını sembolize eder.[786] Alman filozof *F. Nietczche,* "Kadına mı gidiyorsun? Kırbaçını unutma!" derken, *Hegel* de, evlenen bir kadının şeref ve değerini yitirdiğini savunur.[787]

Filipinlerde kadının ektiği meyvelerin tatlı, erkeğin ise acı olduğuna inanılır. Kadim Mısır'da kadın çift süren hayvanlara eşlik eder, putlarına kurban olarak takdim edilirdi. Nil'e şükran borcu olarak her yıl "kurbanlık gelin" namıyla bir kadın atılırdı. "Nil'e Vefa Borcu Bayramı" namı verilen bu vahşi bayramda devlet erkanı, öğrenciler ve halk katılır;o gün resmi tatil olarak kabul edilirdi.

[782] Tevrat, İshah, 4, âyet: 6.
[783] Bkz. Tâ-hâ, 20/121.
[784] İmam, **Efkâr,** s. 690.
[785] İmam, **Efkâr,** s. 692.
[786] İmam**, Efkâr**, s. 701.
[787] İmam**, Efkâr**, s. 716.

Güney Amerika'nın bazı bölgelerinde, hasadın verimli olması için halen genç bir kadının cesedi parçalanır;erkekler ise bu vahşi gelenekten muaftır.[788]

İbadette İtidal

> *"Sufyân Sevri, halı üzerinde namaz kılmak isteyince biri itiraz etmiş. Bunun üzerine Sufyân şöyle demiş: Namazında huşu içerisinde misin? Önemli olan huşudur, nerede namaz kıldığın o kadar önemli değildir."*

İbadet lügatte; teslim olma, baş eğme anlamındadır. Kavram olarak da Allah'ın rızasına nail olmak gayesiyle, ihlasla ve sünnete muvafık yapılan her niyet ve hareketten ibarettir. Müslüman kalbiyle, diliyle, eliyle, gözüyle, kulağıyla, beyniyle, kısacası bütün varlığıyla ibadet eder. İbadet, hayatın dışında değildir. İbadet hayat olduğu gibi, hayat da ibadettir. İlim ibadettir, evlenmek ibadettir, ticaret ibadettir; seyahat etmek ibadettir, yeryüzünü onarmak ibadettir; adabına göre uyumak, Allah'ın nimetlerinden yararlanmak ibadettir. Tüm sosyal hizmetler, toplumsal barışa yönelik faaliyetler, hasta ziyareti, yaratılanlara merhamet etmek ibadettir. Hz. Peygamber eziyet veren bir dikeni kaldırdığı için affedilen birini haber vermiştir.[789] Tüm zaman ve mekanlar ibadet için uygundur; bütün yeryüzü ibadethanedir. Bu nedenle İbadeti zaman ve mekanla sınırlandırmak aşırılıktır. En büyük abidler peygamberlerdir. *Ebu Zer* Hz. Peygamber'e soror:

-Ey Allah'ın Resulü beni ateşten kurtaracak amel nedir?

-İmandır.

-İmanla beraber hangi salih ameli işleyeyim?

-İmkanın nispetinde yardım et.

-Fakir ne yapsın?

–İyiliği emretsin.

-Bunu yapamazsa.

---

[788] İmam, **Efkâr,** s. 700.
[789] Buhari, Ezan, s. 32.

–Cahile yardımcı olsun.

-Bu kabiliyeti yoksa.

–Mazluma yardım etsin.

–Edemezse.

–Hayır yapmak istemiyorsa, insanlara eziyet etmesin.

–Bunları yapan cennete girer mi?

-Evet, bunları yapan bu amelleri sayesinde cennete girecektir. [790]

İslam, çok ibadet yerine az, ancak bilinçli ve ihlasla yapılanı tercih eder. Nitekim hadiste, "*Dininde samimi ol,sana az amel yeterdir*" buyrulmuştur.[791] Aynı safta namaz kılan iki kişinin namazları arasında dağlar kadar fark bulunabilir. İbadetlerden biri sahibinin yüzüne çarpılırken, diğeri Allah katında kabul görmüştür. *"Allah sizlerden hanginiz en güzel işler yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yarattı."*[792] Bazen birinin tek bir tesbihi diğerinin feza dolusu ibadetinden daha hayırlı olabilmektedir. Bazen samimiyetle ifade edilen tek kelime kurtuluşa sebebiyet verebilmektedir. Habeşistan Kralı *Necaşi,* samimi olarak İslam'ı kabul etti. Ancak bazı vecibeleri yerine getirme imkânı bulamadı. Kral olduğu halde İslam ahkâmını uygulayamadı, sünnet olamadı, hacca gidemedi. Buna rağmen örnek yönetici bir Müslüman olmayı başardı.

İslam, "camide ayrı, laboratuarda ayrı" şeklindeki bir düalizmi reddeder.Yani, "Camiye giderken Allah için çalıştım, fabrikaya giderken de dünya için hareket ettim." anlayışını reddeder. İbadet, vicdanlara hapsedilen bir olgu değildir. Bu nedenle her Peygamber'in insanlara ilk mesajı şuydu: *"Andosun ki Biz, her ümmete; "Allah'a kulluk edin ve tağuttan sakının." diye uyaran bir peygamber gönderdik."*[793]

İbadet, hizmet, lider veya amirlere boyun eğmekten farklıdır. Çünkü ibadette istek var, sevgi var, irade var; riya olmaz, olursa şirk olur, ibadet olmaz. "*Her kim Rabbine kavuşmayı arzu ederse güzel bir amel işlesin ve*

[790] Beyhaki, **Sünen,** 7/67.
[791] Hakim, **Müstedrek,** 4/306.
[792] Mülk, 67/2.
[793] Nahl, 16/36.

Rabbine yaptığı ibadette kimseyi ortak etmesin.[794]" âyeti bu gerçeğe dikkat çekmektedir.Bazen tek hayırlı bir kelime insanın dünya ve ahiretinin kurtuluşuna vesile olduğu gibi, çirkin tek bir kelime dünya ve ahiretin yıkımına neden olabilmektedir. Bir köpeğe su veren günahkâr biri kurtulabileceği gibi, kediye eziyet eden biri de helak olabilir. *Sübhanallahi ve bihamdihi sübhanellahilazim/* Yüce Allah'ı hamd ile tenzih ederim. Kısa olan bu iki kelime, mizanda çok ağır ve Rahman olan Allah'a da çok sevimlidir.

Hz. Peygamber ve ashabı,ibadetlerin bilinçli yapılmasına dikkat çekerlerdi.Hz. Peygamber bir vesileyle şöyle buyurdu: "*İbadetler konusunda kendinizi zor durumda bırakmayın, onları ağırlaştırmayın. Aksi halde Allah da sizi zor durumda bırakır. Geçmişte bazı toplumlar kendilerine ağır ibadetler yüklediler. Allah onları halleriyle baş başa bıraktı. İşte havra ve kiliselerinden arta kalanlar.* Sonra da, *"Sonra onların izleri üzerinde ardı ardına peygamberlerimizle izledik; arkasından Meryem oğlu İsa'yı gönderdik, ona İncil'i verdik ve ona uyanların kalplerinde bir şefkat ve merhamet yarattık. Bir de rahipliği ki, onu onlar uydurdular, Biz onu üzerlerine yazmamıştık; ancak Allah'ın rızasını aramak için yaptılar, sonra da ona hakkıyla riayet etmediler. Biz de içlerinden iman etmiş olanlara mükafatlarını verdik, çokları ise yoldan çıkmış fasıklardır."*[795] *âyetini okudu*.[796] *Abdullah b. Ömer b. As* anlatıyor: Hz. Peygamber bana şu soruyu yöneltti. *"Gündüzü oruçla, geceyi namazla geçirdiğine dair haber aldım, bu doğru mu?*"

-Evet, doğrudur ey Allah'ın Resulü.

-Öyle yapma, oruç tut, iftarını aç, uyu; ancak bedeninin üzerindeki hakkı da unutma. Eşinin, misafirlerinin üzerinde hakkı var, ayda üç gün oruç tutman yeterlidir.[797] Hz.Peygamber ve ashap zor olanı değil, kolay olanı tercih ederdi.[798] İbn Ömer kadına dokunmanın abdest bozduğunu söyleyince Hz.Aişe hemen müdahale etmiş ve, "Hayır, bu Hz. Peygamber'in sünnetine

[794] Kehf, 18/110.
[795] Hadid, 57/27.
[796] Ebu Davud, hadis no: 4904.
[797] Buhari, hadis no: 1975.
[798] Buhari, Menakib, 27.

muhaliftir;Çünkü Hz. Peygamber bana dokunduğu halde abdest almazdı." demiştir.[799]

Her yıl çok sayıda hacı adayı izdihamdan dolayı vefat ettiği halde, halen bazı gruplar zeval vaktinden önce şeytan taşlamanın caiz olmadığında ısrar etmektedirler. Malik b. Nebi, Muhammed Gazzâlî, Yusuf Karadâvî, Abdullah b. Zeyd el-Mahmudi gibi muasır bazı alimler günün herhangi bir saatinde cemre taşlarını atmanın caiz olduğuna dair fetva vermişlerdir. Veda haccında ashab Hz. Peygamber'e değişik sorular yönetti. Biri, ey Allah'ın resulü farkına varmadan kurban kesmeden önce tıraş olabilir miyim? dedi. Hz. Peygamber "Sakıncası yok. buyurdu. Bir başka sahabi, ey Allah'ın Resulü şeytan taşlamadan önce kurban kestim,sakıncası var mı?dedi.Hz, Peygamber ona da, "Sakıncası yok." buyurdu. Ravi diyor ki:Hz. Peygamber o gün kendisine sorulan her soruya,"yapın, sakıncası yok." cevabını verdi.[800] Çağımız ulemasından Abdulcelil İsa Hz. Peygamber'e yirmi dört soru yöneltildiğini; hepsine de "yapın,sakıncası yok" dediğini aktarır.[801] Hz. Peygamber'in bu uygulamaları şeytan taşlamada her yıl binlerce Müslümanın vefatına neden olan izdiham sorununa bir çözüm değil midir? Yani taşlamanın günün her saatte yapılabileceğine delil değil midir?[802] Çağımız düşünürlerinden Malik Bin Nebi, recm esnasında izdihamdan uzak bir yerden taşlarını atıyordu. Nedeni sorulunca: Ben Hz. Peygamber'in, "Sizleri bir şeyden alıkoyduysam yapabildiğiniz kadarını yapın." emrini yerine getiriyorum, izdihamda ayaklar altında ezilmenin bir anlamı yok demiştir.[803]

Hz. Peygamber bir birliği cihada gönderdi, soğuk havadan dolayı üşüdüler, dönünce soğuk aldıklarını Hz. Peygamber'e söylediler. Hz. Peygamber, sarık ve çoraplarına mesh etmelerini emir buyurdu.[804] Özellikle yolculuk yapanlardan ve soğuk iklimlerde yaşayanlardan ayak yıkama kendilerine zor geldiği için namazı terk edenler fazladır. Bunlar İslam'ın bu ruhsatından yararlansalardı belki de bahane bulamazlardı. Bu nedenle birçok

[799] İlgili hadisler için bkz. Askalânî, **Fethu'l-Bâri**, 1/783; Seyyid Sabık, **Fıkhu's-Sünne,** Beyrut, 2003, s. 41.
[800] Malik, **el-Muvatta',** hadis no: 500.
[801] Gazzâlî, Muhammed, **Düstûr**, s. 76.
[802] Gazzâlî, Muhaammed, **Düstûr,** s. 76.
[803] Bkz.Gazzâlî, **Düstûr,** s. 75.
[804] Bkz. Ebu Davud, hadis no: 146.

sahabi ve müçtehidin cevaz verdiği çoraba mesh ruhsatından yararlanılabilir. *Hz. Ömer* bir grup arkadaşıyla bir havuzun yanından geçer. *Amr b. As* havuz sahibine yönelerek: Yabani hayvanlar bu havuzdan su içer mi? diye sorar. *Hz. Ömer* müdahale eder ve havuz sahibine şöyle der: "Bırak, o kadarı bizi ilgilendirmez. Bize de yabani hayvanlar uğrar, biz de onlara uğrarız.[805] *Hz. Ömer* bir arkadaşıyla sokaktan geçerken yukarıdan üzerlerine su damlar. Arkadaşı, suyun damladığı evin sahibine, "Suyunuz temiz mi?" diye sorar. *Hz. Ömer* ev sahibine; "Bırak, bizi ilgilendirmez." deyip yoluna devam eder."[806]

Hz. Peygamber, hutbeyi ne uzatır ne de kısa tutardı; hutbeleri vasattı. Gecenin tamamını ibadetle geçirenleri ikaz eder, üst üste iftar açmadan oruç tutanları tasvip etmezdi; Kur'an'ı, bir günde hatmetmeyi, gerekçesiz olarak güneşte beklemeyi yasaklamış, en büyük günahları işleyenleri bile tövbeye özendirmiş, uykuluyu namaz kılmaktan alıkoymuş, herkese gücü nispetinde sorumlu olduğunu hatırlatmıştır. Namaz kılarken çocukları kucağına alır onlarla oynardı.Farz olarak algılanır endişesiyle teravih namazını devamlı olarak kıldırmamıştı.

Peygamberler, insanlığın sırtındaki ağırlıkları kaldırmak için gönderilmişlerdir. Hz. Peygamber; *"Peygamber onlara iyiliği emreder onları kötülükten men eder. Onlara temiz şeyleri helal pis şeyleri haram kılar ve üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri atar."*[807] âyetini şöyle uygulardı: "*O(a.s),iki durum karşısında kalınca kolay olanı tercih ederdi".*[808], "*Ümmetime ağır geleceği endişesini taşımasaydım onlara her namazda misvak kullanmalarını emrederdim."*[809],*"Zayıf, hasta ve ihtiyaç sahiplerinden olmasaydı yatsı namazını erteleyecektim."*[810] ,"*Ümmetime ağır geleceğinden endişe duymasaydım her namazda abdest almalarını, her abdestte de misvak kullanmalarını emrederdim."*[811] Hz. Peygamber, iki oğlunun omuzlarına dayanarak yürüyen bir yaşlı gördü."*Buna ne oldu*?" buyurdu. Ashab,"o

[805] Malik, **Muvatta'**, hadis no: 45.
[806] İnayet, Ahmed Advu, **er-Ruhasu'l-Fkhiyye**, Beyrut, 2002, s. 38.
[807] A'raf, 7/157.
[808] Buhari, Menakib, 23.
[809] Buhari, hadis no: 887.
[810] İbn Hanbel, **Müsned**, hadis no: 10632.
[811] İbn hanbel, **Müsned**, hadis no: 7461.

yürümeyi adamıştır,"deyince, Hz. Peygamber; "*Allah ona eziyet etmekten beridir*." buyurdu ve hayvana binmesini emretti.[812]

Hz. Peygamber (a.s) birey olarak da modeldir. Topluma yön verecek, insanlar ona göre biçimlenecek, inanç ve hareketlerini biçimlendirecekler. *"Her ümmetten bir şahit/örnek getirdiğimizde, seni de bunların üzerine şahit getirdiğimiz zaman bakalım bunların hali nasıl olacaktır."*[813] O (a.s.), en hayırlı amelin az ve devam eden olduğunu, aşırı gidenlerin helak olacağını beyan etmiş, içki içeni lanetlemeyi yasaklamış, Ramazan'da eşiyle birleşeni azarlamamış, kefaret vermesini tavsiye etmiş, mescitte idrarını yapana müdahale edilmemesini emir buyurmuştur. Hz. Peygamber insanlar onu farz hale getirirler endişesiyle hoşlandığı halde bazı nafile ibadetleri terk etmiştir.[814] Hz. Peygamber uzatmak istediği bazı namazları kendisiyle beraber namaz kılan bir annenin çocuğunu rahatsız etmemek için kısa tutmuş.[815] *Abdullah b. Cabir* anlatıyor: Hz. Peygamber'le beraber namaz kıldım. Hem namazı hem de hutbeleri vasat/mutedil idi.[816] Hz. Peygamber ibadette aşırı gidenleri ikaz etmiş, zaman zaman; "*Birilerine ne oluyor ki yaptıklarımdan/sünnetimden yüz çeviriyorlar! Allah'a yemin olsun ben Allah'ı en iyi bilen ve ondan çok korkanım*"[817], "*Bu din kolay ve yaşanır bir vasıftadır, onu zorlaştırarak yaşanmaz hale getirenler ondan olurlar.[818], "Allah beni zorlaştıran, bıktıran ve usandıran biri olarak değil, kolaylaştıran bir muallim olarak gönderdi.*" buyurmuştur.[819]

Aynı abdestle birden fazla vakit namazı kılma imkânı tanınmış;su bulamayanlar için teyemmüm meşru kılınmıştır;zekatın eda edilmesinde kolaylık sağlanmış;muhtaç akraba ve uzakta olanlara gönderme imkânı tanınmıştır;temel ihtiyaçlardan zekat alınmamış; malın çeşidine göre onda bir, kırkta bir vs. oranlar esas alınmıştır;kimseye gücünden fazlası yüklenilmemiş;fakirle -zengin arasında bir şefkat köprüsü kurulmuştur;oruçta

[812] Buhari, hadis no: 1865.
[813] Nisâ, 4/41.
[814] Buhari, hadis no: 1128.
[815] Buhari, hadis no: 707.
[816] Müslim, hadis no: 866.
[817] Buhari, hadis no: 6101.
[818] Buhar, hadis no: 39.
[819] Müslim, hadis no: 1476.

yaşlı, hasta, yolcu ve adet halindeki kadınlara ruhsat tanınmıştır. Hz. Peygamber; "*Sıcak havada, namazı erteleyin, çünkü sıcağın şiddeti cehennem sıcağını andırmaktadır*." buyurmuş.[820] Bir kadın, mü'minlerin annesi *Ümmü Seleme*'ye geldi ve, "Entarim uzundur, necaset bulaşıyor ne yapmam gerekir?"diye sordu. *Ümmü Seleme,* kadına, Hz. Peygamber'in şu hadisini hatırlattı: "*Temiz yol entariyi temizler*."[821] *Ezvek b. Kays* anlatıyor: Ahvaz'da savaş cephesindeydik. Yakınımda bulunan biri elinde hayvanının yuları bulunduğu halde namaz kılıyordu. Hayvan gitmeye çalışıyor o da onu takip ediyordu. Durumu seyreden bir Haricî, "Allah'ım bu yaşlının hakkından sen gel." dedi. Namaz kılan yaşlı müdahale etti ve şöyle dedi: Söylediklerinizi duydum, Hz. Peygamber'le beraber sekiz savaşa katıldım. Onun, işleri ne kadar kolaylaştırdığını gördüm. Hayvanı bu haliyle tutmam, onu başı boş bırakmamdan daha hayırlıdır. Başıboş kalınca inine döner.[822] *Sufyân Sevri*, ev halısı üzerinde namaz kılmak isteyince biri itiraz etmiş. Bunun üzerine Sufyân şöyle demiş: "Namazında huşu içersinde misin? Önemli olan huşudur, nerede namaz kıldığın o kadar önemli değildir." *Selman-i Farisî ve Ebu Derdâ* da benzer bir olayla karşılaşmış.Hıristiyan bir kadının evinde namaz kılmak isterler. *Ebu Derdâ* ev sahibine, "Evinizde namaz kılabileceğimiz temiz bir yer var mı?" der. Ev sahibi kadın: "Kalpleriniz temiz ise istediğiniz yerde namaz kılabilirsiniz." der*. Selman*, "Şuna bakın, fakih olmadığı halde ne güzel konuşuyor." der."[823] Medine'nin meşhur yedi fakihinden biri olan *Kasım b. Muhammed'*e, " Kıraatin gizli yapıldığı namazlarda Fatiha ve zammı sûre okumanın hükmü nedir?" diye sorulunca, şöyle cevap vermiş: "Okusan da, okumasan da ashapta senin için örnek vardır."[824] Fakih *İmam Kasım*'ın bu cevabı, teferruatın ihtilaf ve cemaati dağıtmaya sebebiyet vermemesi gerektiğini göstermektedir. *Şemsu'l-Eimme el-Hilvânî*'den*, Buhara*'da sabah namazını güneşin doğmasıyla birlikte kılmanın durumu sorulunca şöyle demiş: Kendilerini namazdan alıkoymamak gerekir, zira kendilerine 'namazı kılmayın.'

[820] Buhari, hadis no: 537.
[821] İmam Malik, **el-Muavtta',** hadis no: 47.
[822] Bkz. Buhari, hadis no: 1211.
[823] İbn Kayyım, **İğâsetü'l-Lehefân**,1/126.
[824] Kardâvî, **es-Sahvetu'l-İslamiyye Beyne'l-İhtilafi'l-Meşru' ve't-Teferrukı'l-Mezmüm,** Beyrut,1990. s. 71.

dense namazı tamamıyla terk edebilirler. Muhaddislere göre namazı sahihtir." [825]

İbadette Aşırılık

> *"Geçenlerde biri anlatıyordu. Dişlerine dolgu yaptırmak için fetva istemiş. Fetva veremeyeceklerini söylemişler. Bunun üzerine bütün dişlerini çektirmiş ve neticede acı çekmiştir. Oysa Şafiî mezhebinde ağzı yıkamak guslün şartlarında olmadığından ondan yararlanma imkânı vardı."*

İbadetlerde ifratın temelleri eskilere dayanır. M.Ö. II. asırda Menü yasaları ibadet gayesiyle vatandaşlarına tatlıyı, eti, hoş kokuları, göze sürme çekmeyi, evlenmeyi, pabuç giymeyi, gölgeden yararlanmayı, saç-sakal ve tırnak kesmeyi yasaklıyor, yaşlıların toplum hayatından uzaklaşmalarını, ormanlarda yaşamalarını, güneş altında durmalarını, ıslak elbise giymelerini tavsiye ediyordu.[826]

Bazı gruplar, belirli bir merhaleye ulaştıktan sonra kendilerinden teklifin düştüğünü iddia ederler. Bunların zararları, inkârcıların zararından defalarca daha fazladır. Bunlar dini dinle yıkmaya çalışıyorlar.[827] *İbn Hacer Heytemi* de, öylelerinin İslam'la ilişkilerinin kesileceğini söyler.[828]

*İbn Ömer'*in taharet konusunda ifrata varan bazı uygulamaları vardı. Mesela, abdest ve gusül esnasında suyu gözlerinin içine nüfuz ettirmeye çalışırdı. Neticede gözlerini kaybetti. Bu hareketi sünnetten kaynaklanmıyordu, kişisel bir içtihadıydı, yapılmaması gerekirdi.[829] Ulema, *İbn Abbas*'ın ruhsatlarıyla *İbn Ömer'*in ağır uygulamalarından uzak durmayı tavsiye etmiştir.[830]

Fıtır sadakasının türü konusunda da tefrite gidenlere rastlanır. Buğday dışında bir maddenin verilmeyeceğini savunurlar, bu uğurda düşmanla mücadele edercesine mücadele ederler. Hanbeli bazı fanatikler teşrik günleri

---

[825] Mevrevî, Muhammed b. Abdulaziz el- Mekkî, **el-Kavlu'-Sedid fi Badi Mesâili'l-ictihadi ve't-Taklid,** Kuveyt, 1997, s. 802.
[826] Seâlebî, **el-Vasatiyye**, s. 411.
[827] Gazzâlî, **Faysalu't-Tefrika**, s. 12.
[828] Bkz. Heytemi, **Tuhfetu'l- Muhtac**, byy, ts., 3/147.
[829] İbn Kudame, Ebu Muhammed Muvaffakaddin Abdullah, **el-Muğnî,** Beyrut, ts., 1/107.
[830] Bkz. Kâmil, Ömer Abdullah, **er-Ruhasu'ş-Şeriyye**, Beyrut, 1999, s. 72.

dışında hac kurbanını kesmeye cevaz vermediklerinden tonlarca et kokmakta ve neticede heba olmaktadır. Oysa teşrik günlerinden önce de kurban kesmeye cevaz veren Şafii içtihadından yararlanabilirler.[831]

Delille temellendirilen ruhsatlardan yararlanma ifrat ve tefrit dışındadır. Mesela Şafii biri, "Yabancı kadına dokunmakla abdest bozulmaz." diyen Hanefi mezhebinin içtihadından, Hanefi biri de, "akan kan abdesti bozmaz." yönündeki Şafii mezhebinin içtihadından yararlanabilir. Ruhsatla amel edilmez gerekçesiyle ibadetlerden uzak durmak ifrattır.Mekke ulemasından bazısının faize, Iraklıların haram içeceklere, Medinelilerin haram bazı yiyeceklere cevaz vermesi vs. ibadeti ilga eden bir yığın hile bu cümledendir.Keza *İbn Abbas*'ın mut'aya cevaz veren görüşü, cariyelerle cinsel ilişkide bulunma ruhsatı, oruçluya dolu yemeye cevaz veren görüş, güneş doğuşuna dek oruçluya yeme içme cevazı,itidal olmadan namazın sahih olacağı, namazda yabancı dilde Kur'an okumaya ruhsat veren fetvalar, kadına helal mahal dışında yaklaşmaya,nikahsız birleşilen kadından doğan kızla evlenme cevazna dair fetvalar bu türdendir. *Ahmed b. Hanbel*, "Kim Kufelilerin nebiz, Medinelilerin müzik, Mekke ulemasının mut'a ile ilgili fetvalarını alırsa fasık olur."demiştir.[832] Birisinin zekat ve hacdan kaçınmak için yıl sonunda malını çocuğuna ya da eşine hibe etmesi tefrittir. Pornografik görüntüler gölgedir, gerekçesiyle müstehcen görüntüye fetva veren görüşler de aynı hükme girer. Oruçtan kaçmak gayesiyle ramazan ayını seferde geçirmek de ibadette tefrit örneklerindendir. Zira söz konusu sefer ibadetten kaçmayı hedef aldığından meşru bir sefer değildir. Bazıları da şuuru yerinde olmayanlardan ibadet düşer gerekçesiyle alkol alırlar; mazeretleri kabahatlerinden daha büyüktür.

İbadetlerde meşakkat, zahmet, yorulmak ölçü değildir. Nitekim hadiste şöyle denilmiştir: "*Bazen bir dirhem, yüz bin dirhemi geçer."* [833] Ölçü, sünnete ittiba ve ihlastır. Nice şahısların oruçlarında kendilerine kalan sadece açlık ve susuzluktur. Kimileri yüzlerce rekat namaz kılar, kendilerine kalan sadece yorulma ve didinmedir. Sünnete uygun ve bilinçli kılınan iki rekat namaz bilinçsiz kılınan binlerce rekattan daha hayırlıdır. *İbn Mesud*, ibadette ifrat ve

[831] Gazzâlî, **Düstûr**, s. 94.
[832] İbni kayyım, **İ'lamu'l-Muvakkiin**, Beyrut, 1991, 4/222.
[833] Nesâî, Zekat, 49.

tefrite gidenlere şu hatırlatmada bulunmuş: Allah'a yemin ederim ki aşırılara karşı duruşta Hz. Peygamber ve *Hz. Ebubekir* ve *Hz. Ömer*'den daha salabetli ve azimli kimse görmedim [834]

İslam, ibadetlerde su kullanımında israfa gitmeyi, abdest azalarını yıkarken aşırı gitmeyi ifrat cümlesinden saymıştır. Hz. Peygamber, Kur'an okurken bile; "*Kur'an okuyun, ancak aşırı gitmeyin, fâsit te'villerde bulunmayın, ondan uzak durmayın, onu geçim vasıtası kılmayın, onu mal kazanmaya alet etmeyin.*"[835] buyurarak bu konuda da ifrat ve tefrite gidilmemesine dikkat çekmiştir. Mesela, birisi cemaat namazlarda cemaati yoracak biçimde Kur'an okusa ifrat, keza, Kur'an'dan günlük virdini ihmal etse tefrit etmiş olur.

Aktaracağımız şu olay, taklit ve taassup döneminin tipik bir örneğidir. Geçenlerde biri anlatıyordu: Diş doldurma için fetva istemiş. Onlar da fetva veremeyeceklerini söylemişler. Bunun üzerine bütün dişlerini çektirmiş ve neticede acı çekmiştir.[836] Oysa Şafiî mezhebinde ağzı yıkamak gusül şartlarından olmadığından ondan yararlanma imkânı vardı. Kimileri, üç defa yıkanacak abdest azalarını mesela dört defa, beş defa yıkadıkları halde tatmin olmazlar. Bunlarla ilgili olarak bir latife anlatılır: Biri boy abdestini aldıktan sonra kuru yer kalmış olabilir gerekçesiyle bir daha yıkanır, bunu defalarca tekrarlar, hayırlı bir hareket yaptığını düşünerek bir âlime durumunu sorar. Alim kendisine, "Mükellef değilsin yıkanmana gerek yok, çünkü yaptığını ancak deliler yapar." cevabını verir.

Aşırı Bağnazın Psikozu

> *"Bağnaz, insan,hakları kavramını bid'at olarak algılar; tevhidi zedeliyor gerekçesiyle,"doktor""efendim", "bey" gibi ifadeleri yasaklar."*

Aşırılık, bilimsel bir yaklaşım olmaktan ziyade bir görüş ya da bakış açısı ve psikolojikbir sorundur. İfratçı ve tefritçinin görüşlerinde sebat

---

[834] Dârimî, **Sünen,** 1/75.
[835] İbn Hanbel**, Müsned**, 3/428.
[836] Rıdâ, Muhammed Reşid, **İslam'da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri**, çev: Ahmet Hamdi Akseki; sadeleştiren, Hayrettin Karaman, Ankara, 1974, s. 172.

göstermemeleri, daldan dala koşmaları bunun delilidir. Aşırılar, bugün İslam'ın fedai ve müdafii geçinirken yarın tam zıddı bir ideolojiye saplanabilir. Zira onu motive eden ilim ve yöntem değil, hissîyâtı ve intikam alma egosudur.

Aşırı insanlar, kaide, kural ve kanun tanımaz, denge bilmez, özden çok şekille uğraşırlar. Kafanın içindekini değil, üzerindekini araştırır; beyni değil üzerindeki örtüyü sorgularlar. Verilen mesajı değil, hissiyât ve heyecanı sorgular. Bağnaza göre sakalın uzunluğu-kısalığı ölçüdür. Şahsiyet, doğruluk, ilim ve donanımın her çağ ve dönemin değişmeyen kriterler olduğunu unutur. İklim, gelenek, zaman ve kültürlere göre değişebilen şekil ve giysiler üzerinde çok dururlar. Aşırı bağnaz, arkadaşının başına konan sineği kaçırtmak için başına kayayı indirebilir.

Aşırılığın temeli, duygusallık ve fevri çıkışlardır. Aşırı, aşırı olduğunu ne bilir ne de kabullenir, söylemlerinde çelişki içerisindedir. Meşhur Tarihçi *Ahmed Emin* şu hatırasını anlatır: Batı'da tahsil gören ve ateizme saplanan bir ateist ülkesine dönünce, "Ben ateist olarak döndüm." der. Hemşerileri kendisine, "Sen ateist olamazsın." karşılığını verirler. Kendisi, "Ateist olduğuma Allah'ı şahit tutuyorum." cevabını verir. Söz konusu şahıs düalizm yaşadığının farkında değildi. Yani,inkârcı olmakla birlikte iddiasına Allah'ı şahit tuttuğunun bilincinde değildi.

Bağnaz, kendi arzu ve heveslerine göre hareket etmekten çok, başkalarının maşasıdır. Onlar neye "doğru" derse o doğru, neye de "yanlış" diyorlarsa o yanlıştır. Kimisi Batılı veya Doğulu oryantalistleri şaşmaz ölçü bilir;onların "güzel" gördükleri şey "güzel","yanlış" gördükleri şey de "yanlış"tır. Bağnaza göre, Müslümanlar on dört asırdır dinlerini öğrenemediler,Kur'an tefsiri yazamadılar,peygamberlerini tanıyamadılar.

Bağnazlar,"Hz. Peygamber,üzerinde uyumadı." gerekçesiyle,koltuk, ranza ve döşek üzerinde uyuma yerine hasır üzerinde uyuma tercih ettiler; "Şifa Allah'tandır." gerekçesiyle ilaç kullanmadılar; tedavi olmayı tevekküle aykırı gördüklerinden tedavi olmayı meşru görülmediler;diyalog, müsamaha ve affetmeyi emreden tüm ayetleri mensuh addettilir;dışarıda muhatap ya da cephe bulamayınca çatışma ve şiddeti içerden başlattılar; dünyanın

dönmediğine dair, binlerce risale ve kitap yazdılar; çok sayıda konferans verdiler.

Bu kesimden bir grup, aklı vahyin önüne geçirmektedirler. Konuyla ilgili olarak *İbn Teymiye* şunları der:“Aklı Kitap ve sünnetin önüne geçiren rasyonalistler bir tutarsızlık içerisindedirler. Akılla izah edilemeyen rüya fenomenini inkâra kadar giderler.İnkâr tutmayınca te’vil etmek durumunda kalırlar. Kimileri Allah’ın ilim ve kudret sahibi olma özelliğini reddeder. Keza, Kelamullah’ın mahluk olmamasını garipser. Diriliş, cennet,cehennem,Allah’ın arş üzerinde istiva etmesi vs. konular rasyonalist fanatiklerin bocalayıp durdukları konular arasındadır. Bunların çıkmazda olduğuna bir delil de sabit bir yöntemlerinin bulunmayışıdır. Bunlar sık sık yöntem değiştirirler. Bir grubun muhal gördüğünü diğer bir grup mümkün görmektedir.

İfrat ve tefritçilerin, bazı alimleri kendilerine kalkan yapmaları gerçeği yansıtmamaktadır. *İbn Teymiye, İbn Kayyım, Muhammed b. Abdulvahhab Seyyid Kutub, Mevdudi* gibi Rabbânî ulemanın arkasına sığınırlar. Ancak söz konusu ulema asla ümmeti tekfir etmemiş, camileri terk etmemiş, ashabı küfürle itham etmemişti. *İbn Cevzî*’nin de dikkat çektiği gibi, aşırı bazı kişiler nafilelere fazla mesai ayırıp, farzları ihmal edebilmektedirler. Gece namazlarında aşırıya kaçtıklarından sabah namazına kalkmada gevşek davranabilmekte, sohbete fazla zaman ayırdıklarından cemaatleri ihmal edebilmektedirler. “Hizmette ödün olmaz.” bahanesiyle anne-baba, akraba haklarını ya ihmal, ya da tamamen da zayi ederler.

İslam ülkelerinin birinde bir zorbanın, İslam ve İslami uyanışa karşı bir darbe gerçekleştirdikten sonra abdest alıp iki rekat şükür namaz kıldığını basından öğrendik*. Hz. Ali’yi* şehit eden *İbn Mulcem* abid ve zahit biriydi. Allah’a yaklaşmak gayesiyle *Hz. Ali*’yi *şehit* ettiğini iddia etmişti. Bu eylemi kadir gecesine bırakması daha da ilginçtir. Şu anlayış daha da ilginç: Bir vaiz hayli dramatik bir eda ile *Hz.Ali*’nin Haricîler tarafından şehit edilmesini anlatmaktadır:Muhterem cemaat! Hz. Ali efendimiz her gün olduğu gibi sabah namazını kıldırmak için mescide geldi. Namaza tam durmuştu ki *İbn Mülcem* arkasından zehirli hançerini kürek kemiklerinin arasına sapladı. Fakat *Hz. Ali*

bu halde dahi namazını tamamladı. Ama muhterem cemaat! Hanefî mezhebine göre *Hz. Ali'*nin namazı bozulmuştu![837]

Sultan *Mahmut Sabtekin*, Hanefî ve Şafiî mezheplerinden birini tercih etmek ister. *Kaffal Mervezî*, kendisine Şafiî mezhebini tercih etmesini tavsiye eder*. Kaffal*, ilkin Şafiî mezhebine göre huşu ve itidal ile iki rekat namaz kılar ve, "Kıldığım namaz, Şafiî'ye göredir, şimdi de Hanefî'ye göre namaz kılacağım, dikkat et." der. Tabaklanmış köpek derisini giyer, derinin dörtte birine necaset bulaştırır, hurmadan yapılan nebizle abdest alır. Mevsim yaz olduğu için üstüne sinek ve sivrisinekler konar. Kıbleye yönelir, niyetsiz Farsça tekbir getirir, Farsça bir âyet mealini okur, horozun tane toplaması gibi düzgün rükua varmadan iki secde yapar. Sonunda yellenerek selamsız namazdan çıkar. Sonunda; "Sultanım işte Hanefi'nin namazı budur." der. Sultan, buna inanmaz ve, "Hanefîlerin namazı, kıldığın gibi değilse, seni idam ettireceğim." der. Sultan, Hanefî fıkhını inceledikten sonra, tarif edildiği gibi olduğunu görür ve neticede Şafiî mezhebini seçer.[838] Hakikatte Hanefi mezhebinin temel kaynaklarında tasvir edilen namaz biçimi bu değildir. Bunlar bazı Hanefî kaynaklara serpitilmiş delilsiz ruhsatlardır.

Bağnazlar, dinin özünden detay ve ayrıntılara saplanıp kalırlar. Tefekkür ve manadan çok lafızlarla uğraşırlar, fâsit te'villerle oyalanırlar. İfrat ve tefritte ayırıcı özellik, düşünce ve görüşünü icbar ve şiddetle empoze etmeye çalışmaktır. Yöntem ve görüş açısına göre hareket etmek değildir. Şiddet ve icbara kendinden emin, güven sahibi olanlar değil, psikozunda sorun olanlar başvurur. Aşırı kimse, kendinden emin değildir. Muhalifinden baskı geleceğini düşünür, "O harekete geçmeden ben karşılık vereyim, mücadele edeyim." der. Önemli simalardan bir hocamız "İslam'la bağdaşan ve bağdaşmayan yönleriyle demokrasi" konulu konferansını verdikten sonra fanatik birisi, konferansta söylediklerinin katlini helal kılan türden olduğunu iddia ederek, düşünsel acizlik ve tükenişini ifade etmiştir.

Aşırı güruh nasların zahirine saplanır, fıkıh ve düşünce yönünü ihmal eder, maslahat, illet ve maksadı reddeder. Kendi görüşlerine saplanır,

[837] İslamoğlu, Mustafa, **Üç Muhammed,** İstanbul, 2001, s. 198.
[838] Bkz. el-Ensârî, Ahmed b. Muhammed Ömer, **Âsâru İtilafi'l-Fukahâ fi'ş-Şeria,** Riyad, 1996, s. 386.

muhataplarının görüşlerini dışlar, anlam kargaşası oluşturur. *Eşyada aslolanın mubah olduğu* kuralının tam aksine, "haram" sınırını genişletirler. Muhkem yerine, müteşâbihâtı öne alırlar.

Fıkıh ve fehm olmadan nasların zahiriyle amel etmek kişiyi çok vahim durumlara götürür. *Yusuf Karadâvî* Cezayir'de ilimsiz içtihat etmeye yeltenen bir gencin durumunu aktararak şöyle der: Cezayir'de iken bir genç şu ilginç fetvayı vermişti. Bir erkek eşini lanetlerse ondan boşanır, delil olarak şu hadisi öne sürmüş: Hz. Peygamber sahibi tarafından lanetlenen devenin tecrit edilmesini emretmiş.Genç müçtehit(!) şöyle bir kıyasa gitmiş. Kadını deveye benzetmiş, deve tecrit edilince kadının da tecrit edilmesi gerekir. Bu da ancak boşanmayla gerçekleşebilir, demiş. Kendisinden kadın ve deve arasındaki benzeme yönü sorulunca şöyle demiş:İkisi de binmek içindir.[839]

Şeytan,Mekke müşriklerine, "Muhammed'e, telef olmuş bir davarın kim tarafından öldürüldüğünü sorun." der. Müşrikler söz konusu soruyu sorunca, Hz. Peygamber, "Onun ruhunu Allah almıştır." cevabını verir. Müşrikler bunun üzerine, "Kestiklerinize 'helal', Allah'ın kestiğine (!) ise 'haram' diyorsunuz; siz Allah'tan daha mı iyi kesiyorsunuz?" derler.Tabiî ki bu yaklaşım şeytanın kendilerini aldattığı bir vesveseydi.[840]

Üstünlüğü bölge ve renkte gören fanatik bir Hanefî ile kendisi gibi mutaassıp bir Malikî, *Halife Hişâm*'in önünde tartışırlar. *Hişam," Ebu Hanife* nerelidir?" der. Muhatabı, "Küfelidir" der. Malikî, "Peki *İmam Malik* nereli? diye sorar. Muhatabı, "Medinelidir." der.Bunun üzerine *Hişâm,*Maliki mezhebini tercih eder.[841] *Hişam,* Medine'den dolayı Malikî mezhebini tercih etmiştir. Bu yaklaşım delil ve düşünceden ziyade, his ve bölgeciliği çağrıştırmaktadır.

Aşırılar, nasların illet ve bağlamından ziyade dış görünüşüne saplanırlar. Hikmet, maksat ve esrarın üzerine eğilmezler. Ömürlerini, uzun sakal, peçe, cübbe, misvak, tesbihi tutma biçimi gibi ayrıntılarla geçirirler. Bu nedenle ümmeti ilgilendiren önemli konulara zaman bulmazlar. Selefin mirasını yerde yemek yemekten, toprak ve çakıl üzerinde namaz kılmaktan, deveye

---

[839] Heyet, **Hayatü Yusuf el-Karadâvî**, 1/401-402.
[840] Halid b. Osman es-Sebt, **el-Azbu'n -Nemir min Mecalisi'ş-Şinkıtî**, Kahire, 2003, 4/1623.
[841] Bkz. Hammâdî, el-Ubeydi, **eş-Şâtibî ve Makâsıdü'ş-Şeria,** Beyrut,1992, s.184.

binmekten, hacca yaya gitmekten, te'vili reddetmekten ibaret bilirler. Gerçek selefiliğin dinamizm, gayret, içtihat, ilim ve irfana bir davet olduğunu hatırlamazlar.

Aşırı kesimin önemli bir özelliği de, birbirlerini tekfir etmeleridir. Onlar bu özelikleriyle Hıristiyan-Yahudi kavgasını hatırlatırlar, "*Yahudiler:Hıristiyanların dayandığı bir şey yoktur,derken, Hıristiyanlar da: Yahudilerin dayandığı bir şey yoktur, dediler*…"[842] *Ali el-Kari* konuya dikkat çeker ve "Bid'at ehlinin özelliği birbirlerini tekfir etmeleridir." tespitini yapmıştır.[843] Oysa bir kafiri Müslüman sanmada yapılacak hata, bir Müslümanı kafir saymada yapılacak hatadan daha hafiftir. Zira, *"Bir mü'mini küfür ile itham eden onu öldürmüş gibidir."*[844]

Aşırı bazı kesimler,"doktor","efendim" "bey" gibi ifadelerini tevhidi zedeliyor gerekçesiyle yasaklarlar.[845] En yakın akrabalarının haklarını zayi ettikleri halde insan hukukunu gündeme getirirler. Pratikten çok teoriyle iştigal ederler. En güzel biçimde mücadele yerine en katı, ağır yöntemlerle mücadele ederler. "Kolaylaştırınız." esası yerine, zorlaştırmalı," "müjdeleyin" esası yerin nefret ettirmeyi tercih ederler. "İki hususta en kolayını tercih edin." düsturuna rağmen "en zor" olanı hayata geçirmeye çalışırlar.

Aşırılar,Hz. Peygamber'e tabi olduklarını savunurlar, ancak şunu unuturlar. O, (a.s)düşmanına bile merhametli ve yufka yürekliydi. Onlar ise katı yürekli ve kabadırlar. Hz. Peygamber günahkarları davet eder, kendilerine dua ederdi, onlar ise uzaklaştırırlar. O, (a.s), günah ve günahkarları örterdi; onlar ise ifşa ve ilan ederler. O (a.s), muarızlara demir, mü'minlere pamuk gibiydi; bunlar, İslam düşmanlarını bırakır, Müslümanlarla uğraşırlar..

Aşırılar, tespih kullananlarla, mevlit okuyanlara mücadele için ayırdıkları mesainin öşrünü Komünist, Siyonist, Misyoner ve diğer muarızlara ayırmazlar. Zerreyi kürre, kürreyi zerre yaparlar.

İfrat veya tefrite yönelenler genelde delikanlı yaşında, ilmi donanımdan uzak, dini hissiyatı ağır basan, bahçıvansız yetişen bitki emsali, üstatların

---

[842] Bakara, 2/113.
[843] el-Kârî, **Şerhu Fıkhı'l-Ekber**, Beyrut,1984, s. 245.
[844] Buhari, İman. 10.
[845] Khaled Eboul Elfadl, **Great Theft**, s. 51.

rahle-i tedrisinden nasip almayan, deneyimsiz azınlıklardır. İnsanlardan uzak ortamlarda görülen, çöl iklimini andıran katı yapıda, şiddetten yana, toplumdan uzak yaşamayı tercih ederler. Cuma, cemaat, bayram, selam, merhaba gibi şiarları terk ederler.[846] Cedelci ve kırıcı olmakla beraber, ibadetleri ihmal etmezler. Nitekim Haricîlerin alınlarında secdeden dolayı izler oluşmuştu.

Bu kesim ilimden ve fıkhî donanımdan mahrum olduklarından Müslümanlara kılıç çekerler, masum kanı akıtırlar; nasları, tahlil ve tefekkür etme yerine, dogmacı bir yaklaşımı tercih ederler, bid'atlerle mücadele adına büyük fitnelere meydan verirler, inkârcılarla mücadele yerine Müslümanlarla mücadeleyi yeğlerler. *Kafir, melun, mürted, münafık* vs. ifadeleri çok kullanırlar. Kebairle mücadele yerine, ayrıntılarla uğraşır, ihtilaflı konuları gündemde tutarlar; dinî hamaseti kullanırlar; hikmet ve teenni yerine kabalık ve aceleciliği yeğlerler. *Cahili eğitim* diye adlandırdıkları eğitim müesseselerinde tahsil görme yerine ümmî kalmayı tercih ederler; hatta bazıları tağutların resim ve mühürlerini taşıyor gerekçesiyle para ve kimlik taşımazlar; muhaliflere karşı kin, intikam duygusu taşırlar. Maslahat namı altında sık sık gıybet ve dedikodu yaparlar;ulemanın hizmetlerini görmezden gelir, zelle, sürçme ve hatalarını yaymayı fırsat bilirler; temiz muhit ve yeşillikler yerine bataklıklarda teneffüsü yeğlerler; kurumsal temelleri çok dar olduğundan, kültür olarak belli birkaç iklimden beslenirler.İlim ve kültürde yetersizlik, strateji yokluğu,ulemadan uzak olmak bu kesimin önemli karakteristik özelliklerindendir.

Bağnaz, kendi görüşünden başkasına tahammül etmez, tartışma, diyalog, yollarını kapatır; kendisini masum, muhaliflerini cehennemlik görür; kendisini savcı ve hakim yerine koyar,ehil olmadığı halde hüküm verir; içtihat eder; karar verir; vahdet yerine tefrikayı öne çıkarır.Bağnaz,muhatap bulmayınca, kendi kendini hiciv eden Şair *el-Hatic* gibi, arkadaşlarına sataşır.

Bu kesimin çoğu Arapçadan, Kur'an, hadis, icmadan habersiz olduğu halde ulema hakkında, "Onlar da insan, biz de insanız." derler; ilkin, "fıkıh, fıkıh usulü, içtihat gereksizdir." derler; "haydı gerek olmasın." denilince, "sünnette sahih ve zayıfı var, ancak tevatür olanı alırız." derler;"haydi öyle olsun",

[846] el-Akl, Nasiruddun Abdulkerim, **el-Havâric**,1998, s. 88.

denilince, “fiili sünneti alır, kavli olanı almayız.” derler; “bu da sizin olsun,” denilince, “Kur’an bize yeterlidir.” derler. “Kur’an yeterlidir.”denilince *tarihsellik* zırhına bürünürler. “O halde Kur’an’da domuz eti haram kılınmıştır, erkek ve kadın mirası farklıdır.”denildiğinde, şu komik ve temelsiz savunmaya sığınırlar: İlgili âyetler ilkel bir toplumda indi, kadın henüz sosyal haklar elde etmemişti, günümüzde ise kadın haklarını elde etti. Kur’an’ın “haramdır” dediği domuz günümüzdekinden farklıdır;o gün tıbbi müdahale edilemezdi; günümüzde ise müdahale edilebilir…[847]

Aşırılar, dar ufuklu, muhakeme melekeleri körelmiş insanlardır. Kalem ve lisan yerine kılıç ve hançeri yeğlerler. Olayları değerlendirme, analiz etme kabiliyetleri yoktur, yanlış inançlarını doğrudan öne sürme cesaretini göstermezler, kabul görmüş bazı şahsiyetlerin peşine düşmek suretiyle düşüncelerini yaymaya kalkışırlar. Hıristiyanlar buna misaldir. Hıristiyanlar aşırılık ve ifratta zirvede oldukları halde, kendilerini tenkit edenlere *Hz. İs*a’yı öne sürüp,onu, yanlışlarına kalkan yapmaya çalışırlar. Muhaliflerini de *Hz. İsa*’ya karşı gelmekle suçlarlar. Oysa *Hz. İsa, "Allah, Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara ’Beni ve anamı Allah’tan başka iki tanrı edinin diye sen mi dedin?’ buyurduğu zaman o şöyle dedi: Hâşâ! Seni tenzih ederim."*[848] âyetinin de ifade ettiği gibi onlardan beridir.

“Sakın bir kavme olan kininiz sizi adaletsizliğe sevk etmesin.”[849] ilahî uyarısına muhatap olmamak için şu gerçeği de belirtmek gerekir: Aşırılar arasında sık sık Kur’an okuyanlara, vakitlerinin çoğunu nafile namazlarla geçirenlere, dillerinden zikir eksik olmayanlara, cihatta ön safta çarpışanlara, helal-harama titizlikle riayet edenlere de rastlamak mümkündür. Keza, bazı aşırı grupların halifenin seçimle başa gelmesini önermeleri, muarızlarının karşısında bile yalana tevessül etmemeleri, haramlardan kaçınmaları, zulme bulaşan halife ve idarecilerin azledilmesini gerekli görmeleri, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma konusunda duyarlı olmaları bu cümledendir.

---

[847] Heyet, **Hayatu Yusuf el-Karadâvî,** 1/466.
[848] Mâide, 5/116.
[849] Mâide, 5/8.

Aşırılık ve Bağnazlığın Bıraktıkları

Hz. Peygamber vurguyla üç defa, "Aşırı gidenler helak oldu." buyurdu.

Genel anlamda insanlık, özel anlamda da İslam alemi aşırılıktan/ifrat ve tefritten çektiği kadar hiçbir cereyandan çekmemiştir. *Hz. Âdem*'den beri insanlığın akıttığı kanların, zayi edilen hakların hemen tamamı din adına sergilenen aşırılıktan kaynaklanmaktadır. İfrat ve tefrit neticesinde karşılıklı haklar zayi edildi; nice ülkeler yıkıldı;muhaliflerin yok edilmesine cevaz verildi,eşler ayrıldı, aileler dağıldı, farklı bloklar oluşturuldu, kardeşlik hakkı zayi edildi.

Aşırılık, İslam toplumuna özgü bir olgu değil, her kesimde görüldü. Mesela İrlanda'da Katoliklerle Protestanlar arasında, Güney Kore'de Hindular, Japonya'da Şintoistler arasında yaşananlar bunun göstergesidir. Aşırılık; yani ifrat ve tefrit hareketleri asırlardır İslam'ın yayılmasının önünde bir set oluşturmaktadır. Müslüman toplumları geri bırakmıştır. Önemli konular yerine tali ve önemsiz konular gündemde tutulmuştur,Müslümanların saflarını dağıtmış, düşmanlarını cesaretlendirmiş, Müslümanların varlık içinde yokluk yaşamalarının, düşman karşısında dağınık bulunmalarının önemli bir nedeni olmuştur.

Aşırılık, toplumda büyük yaralar açtı, taklit tefekkürün önüne geçti, neticede toplumda öldürme, yağmalama ve yaralama ile neticelenen acı olaylar meydana geldi. İslâm ümmeti içinde fikri ve ilmi sahalarda gerileme baş gösterdi.

Aşırılığın baş göstermesiyle ciddi ve ilmi eserler yerine haşiyecilik faraziye, ve şerhçilik olanca hızıyla yayıldı. Zaman zaman helali haram, haramı helal kılan, mükellefiyeti kaldıran fetvalar verildi. Hile-i şeriyye namı altında hokkabazlıklar baş gösterdi, Müslümanların gücü zayıfladı. Ümmetin hakimiyeti ve hilafet gibi hayatî meseleler gündemden kaldırıldı. Farazî ve fer'î meselelerle gündem işgal edildi. Her konuda rahmet olan İslâm'a, yaşanmaz bir çehre verildi. İslâm'ın tatbik sahası daraltıldı. Kurtuba, Buhara, Filistin gibi birçok abide kent düşmanın elin geçti. Başta Bağdat, İsfahan,Kâbil İslamabad

olmak üzere bir çok şehir mezhepler arası çatışmalara sahne oldu. Zaman zaman mezhepten ayrılana veya başka bir mezhebe girenlere tazir cezası öngörüldü.

Aşırı akımlar, Müslümanları böldü, düşmana karşı birleşeceklerine düşmanla birleşerek kardeşlerine karşı cephe alır hale geldi. Birbirlerini,“müşrik”,“yatırcı”,”kafir”, “zındık”,”mezhepsiz”,”putçu” gibi çirkin ifadelerle isimlendirdiler; camilerini ayırdılar;aynı camide ayrı mihraplar oluşturdular;öyle ki bu satırların kaleme alındığı mayıs 2087 de bile, Afganistan ve Pakistan’da mezhep çatışmalarıyla ilgili haberler kamu oyunu meşgul etmekteydi.

Aşırılık öyle boyutlara vardı ki kendi cemaatlerinden değildir gerekçesiyle ebeveynlerinin riddetine hüküm verip, annelerini cemaatlerinin üyeleriyle zorla evlendirenler oldu.[850] Büyük düşünür *Fazlurrahman* gibi bir çok düşünür kurban seçildi. Bazı gruplar, efendilerinin eserlerinin abdestsiz okunamayacağını savundu. Aşırılık; gavs, kutb, mehdi, mesih taslaklarını çoğalttı.Bir çok bölgede *İsa* ve *Mehdi* kavgaları başladı. Bazı yerlerde cinayetler işlendi. Söz gelimi Kadıyaniliğin kurucusu *Mirza Gulam Ahmed*, başlangıçta *Mehdi,* sonra *Mesih* sonunda da *Resu*l olduğunu ilan ettiler.

Bazı gruplar, mensuplarının dini duygularını kullanarak onlara müşteri muamelesi yaptı,bazı kavram ve sembolleri kullanarak (ihlas tevhid vs.) onların üzerinden kapital elde etmeye çalıştı.

Ahmed b. Hanbel taraftarları,Mütezileden birinin Ehl-i Sünnetten birisiyle evlenemeyeceğini, ona varis olamayacağını iddia etti. Batınî fanatikler, h. III. asırda, Hacer-i Esved’i yerinden söktüler; yirmi küsur yıl ellerinde bulundurdular;fanatik bağnazlar,1805 yılında Medine’ye girdiklerinde kubbe ve mezarları yerle bir ederek, muhaliflerini tehcire zorladılar.[851]

İtidalden sapma İslam’ın imajını bozdu, insanların ondan uzaklaşmasına neden oldu, ümmete başvurmadan, görüşünü almadan despotları başına geçirdi. *“Biz de Musa ve kardeşine şöyle vahyettik: Kavminiz için bir takım*

[850] Behensavi, **el-Hükmü,** s. 113.
[851] Hasan Sadık, **el-Fırak**, s. 250.

evler hazırlayın. Evlerinizi kıble tarafına yapın ve namaz kılın…"[852] âyeti öne sürülerek Müslümanların alın terleriyle inşa edilen camiler terk edildi. Oysa birçok dönemde despotlar iş başına gelmiş, ümmet mağdur olmuş, bid'at ve hurafeler yayılmış; zulüm, nifak, inkâr kol gezmiş, ancak Müslümanlar Cuma namazlarını ve camileri terk etmemişlerdir.Âyette de işlenen tema şudur: Müslümanların camilere gitmesi güçleşir, can ve malları tehlikeye girerse namazlarını camilerde değil evlerinde kılabilirler. *İbn Abbas*, âyetle ilgili şunları der: İsrailoğulları, *Hz. Musa*'ya, "Firavunlarla beraber namaz kılamıyoruz," dediler. Bunun üzerine Allah Teala evlerinde namaz kılmalarını emretti.[853]

Gazzalî,İbn Teymiyye, Seyyid Kutub, Mevdudi, Hasan el-Benna, Abdulkadir Udeh, Mustafa Sibaî benzeri ulema ihlas ve samimiyetlerine rağmen bazılarınca yanlış anlaşılmışlardır. Bırakmış oldukları düşünce mirasından istemedikleri bazı sonuçlar çıkarılmıştır. Onlar, davet ve eserlerinde hiçbir Müslümanı tekfir etmedikleri halde,onları takip ettiklerini iddia eden bazı kesimler tekfire yöneldiler. Onlar kardeşliği, selamı, vahdeti ortaya koydular; Müslümanların cumasını, camilerini, cemaatlerini terk etmediler.

Cuma namazının Mekke'de iken farz kılındığı ve orada iken ikamesine imkân bulunmadığı için edası zamanı imkâna talik buyrulduğu rivayeti *pek kuvvetli olmamakla* beraber menkuldür.[854] Hz. Peygamber'in henüz Mekke'den Medine'ye hicret etmeden *Musab'*a cumayı kıldırmayı emretmesi Cumanın kılınması için İslamî bir idarenin bulunma şartının olmadığını göstermektedir. Nitekim *Musab* henüz devlet kurulmadan arkadaşlarına Cuma'yı kıldırmıştır.[855] Cuma sûresi inmeden ve Hz. Peygamber henüz Medine'ye varmadan;yani *Medine İslam Devleti* kurulmadan, Ensar şöyle düşündü: Yahudiler bir günde bir araya gelip ibadet ediyorlar. Hıristiyanlar da aynı şekilde belirli bir günde bir araya gelip ibadet ediyorlar. Biz de Allah'ı anmak ve şükür etmek için bir gün tayin edip toplanalım, Yahudiler cumartesi,Hıristiyanlar pazar günü toplanıyorlar. Biz de Arube/Cuma günü toplanalım. *Es'ad b. Zurare'*nin imametinde bir araya gelip iki rekat namaz kıldılar. *Es'ad* toplananlara nasihat etti. Şükran-ı nimet kabilinden onlara bir koyun kesti. Öğle ve akşam yemeğini

---

[852] Yûnus,10/87.
[853] Behensâvî, **el-Hükmü**, s. 211.
[854] Ahmed Naim, **Sahihi Buhari, Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, Ankara, 1993, 3/6.
[855] Bkz. Abdurrezzak, Ebubekir es-San'ânî, **el-Musannef,** tsz. thk. Habiburrahman el-A'zamÎ, 3/160.

ondan yediler.[856] Ashap bir araya gelmenin önemini idrak ederek henüz Cuma farz olmadan da içtihatla bir araya gelmişlerdir.

Seyyid Kutub'un da ABD yolunda ve gemide bile Cuma namazını kıldırması Cuma namazının da beş vakit namaz, zekat,oruç ve hac gibi bir ibadet olduğunun, kılınmasının devlete;yani idare biçimine bağlı olmadığının diğer bir delilidir.Şöyle ki: *Seyyid Kutub* Mısır'dan Amerika Birleşik Devletlerine yaptığı bir yolculuk esnasında bulunduğu gemide yüz yirmi gayrimüslim ve altı Müslüman bulunmaktaydı. Merhum şöyle der: "Bulunduğumuz gemide misyonerlik faaliyetlerini sürdüren bir misyoner, bizleri gemide Cuma namazını kılmaya sevk etti. İngiliz olan kaptanımız, hem bizim hem de isteyen gemi mürettebatının Cuma namazını kılmaya müsaade etti. Yolcular böyle bir manzarayla ilk olarak karşılaştıkları için çok sevinmişlerdi. Hem hutbe okumayı hem de Cuma namazını kıldırmayı üstlendim. Bütün yolcular, bizleri merakla izliyorlardı. Dini vecibemizi ifa ettiğimiz için namazdan sonra bizi kutladılar. *Tito'*nun komünist rejiminden kaçan bir bayanın bizlere ilgisi, diğer tüm yolculardan farklıydı. Bizden çok etkilendiği yüzünden okunuyordu. Gözyaşlarından, hayli etkilendiğini seziyorduk. Sonunda namazımızdan çok etkilendiğini, bu nedenle gözyaşlarını tutamadığını zayıf İngilizcesiyle ifade etmeye çalıştı."[857] Seyyid Kutub ve benzeri Rabbânî ulemaya tabi olduklarını iddia eden bazı çevreler ise camiyi, cemaati ve cuma namazlarını terk ettiler. İslam tarihinde *Tekfir ve Hicret* Cemaati'yle onun uzantısı bazı azınlıklar dışında cemaati terk eden bir kesim bilmiyoruz. Sadece içinde Allah ve Resulüne muhalefet edilen, düşman tarafından gasp edilen, haram mal ile inşa edilen, bid'at merkezi haline gelen camilerde ibadet edilmez. Pakistan ve Hindistan'da Müslümanlar İngiliz güdümlü *Mirza Gulam Ahmed'*in inşa ettiği camilerde namaz kılmadılar. Çünkü *Mirza Gulam Ahmed*, risaletin bitmediğini ve kendisinin de Peygamber olduğunu iddia ediyordu.

Aşırılar, *"Herhangi bir hurma ağacını kestiniz; ya da kökleri üzerinde bıraktınız; hepsi Allah'ın izniyledir ve yoldan çıkmışları perişan edeceği*

[856] Bkz. Kurtubi, **Tefsir**, 18/98. Suyuti, **ed-Dürrü'l-Mensûr**, Beyrut, 1984, 6/218.
[857] Kutup, Seyyid, **Fizilâl,** 3/1786.

içindir."[858] âyetini delil gösterilerek kamuya ait mallar yok ettiler. Oysa âyetin, iddialarıyla yakından-uzaktan bir alakası yoktur. Âyet, Hz. Peygamber'le savaşan Yahudilerle ilgilidir.Yağma edilen mallar Müslümanlarla savaşan Yahudilere aitti. Günümüzde yağma edilen, zimmete geçirilen mallar ise kamuya ait mallardır. Müslümanların alın teriyle sağlanmıştır. Kaldı ki zarar verilen mal ve eşya yerine milletin alın teriyle yenisi konulmaktadır.Hz. Peygamber düşmanla savaştı; ancak onlara ihanet etmedi;mallarını zimmetine geçirmedi. Hicret esnasında almış olduğu emanetleri geri vermek üzere *Hz. Ali*'yi görevlendirdi. Hz. Peygamber bunu yapmakla emanet ve sadakatin ne olduğunu, emanet konusunda nasıl davranılması gerektiğini insanlığa öğretmiş oluyordu.

Hayber savaşının hazırlıkları yapılırken zenci bir çoban Hayberlilere sorar:

-Ne yapmak istiyorsunuz?

-Peygamber olduğunu iddia edenlerle savaş hazırlığı yapıyoruz. Çobanın içinden Hz. Peygamber'i görmek geçer. Sürüsüyle Hz. Peygamber'e gider ve Hz. Peygamber'e:

-Necisin? Neye davet ediyorsun?

- İnsanları İslam'a, Allah'tan başka ilah olmadığına, benim Allah'ın elçisi olduğuma, Allah'tan başkasına ibadet etmeme gerçeğine davet ediyorum.

-Şahadet eder, Allah'a iman edersem bana ne var?

-Bu ahit üzerine ölürsen cennete girersin. Bunun üzerine çoban iman eder.

Çoban, Hz. Peygamber'e şunu da sorar: Gütmekte olduğum şu sürüye ne yapayım? Hz. Peygamber, "Sahibine gitmesi için serbest bırak." buyurdu.[859] Allah'ın "*sizin için en azılı düşmanlardır*"[860] buyurduğu, Hz. Peygamber'i zehirleyerek şahadetine sebebiyet veren Yahudilerin sürüsünü geri göndermesi çok anlamlıdır.

---

[858] Haşr, 59/5.
[859] İbn Kayyım, **Zâdü'l-Meâd fi Heydi Hayri'l-İbâd,** Beyrut, 1991, 3/323.
[860] Bkz. Mâide, 5/82.

Aşırılık neticesinde Müslümanlara iyiyi, ya da en azından zararı daha az olanı seçme imkânını veren seçimler boykot edildi; eğitim kurumları terk edildi, Müslüman çocukları birçok yerde okuma yazma bilmeyecek derecede cahil kaldı. İslam'la idare edilmeyen ülkelerde Müslümanların görev alması engellendi, önemli noktalar ateistlere ve İslam'ın azılı düşmanlarına terk edildi. Müslümanlar dilenmeye mecbur bırakıldı; öyle ki bazı yerlerde geçimsizlikten ve aşırı fakirlikten dolayı eşler arasında boşanmalar gerçekleşti, intiharlar vuku buldu.

Aşırılar, İslam'ın rahmet, mutedil ve esnek olma imajını bozdular, Allah'ın geniş tuttuğunu daraltılar. Aşırılar hakkında Hz. Peygamber, üç defa vurguyla, "*Aşırı gidenler helak oldu.*[861] buyurdu. Aşırılık neticesinde meydana gelen üzücü olaylar hayli fazladır. Vicdanımızı hüzne boğan bu misaller ciltleri dolduracak boyuttadır.

Bu hadise ve örnekleri kaleme dökmenin gayesi, hâşâ İslâm Tarihini lekelemek, İslâm büyüklerini rencide etmek, onları teşhir etmek değil, tarihimizde olmuş, gerçek fakat acı olan bazı olaylardan ibret almak, Müslüman safları pekiştirmek daha önemli meselelerle iştigal etmek, kardeşlik ve ihlas esasları çerçevesinde çalışmak, taassuptan uzak durmak, İslâm ümmetini birçok yönden geri bırakan nahoş olayların bir daha tekerrür etmemesine katkıda bulunmaktır. Hz. Peygamber'in söz konusu ettiği helak cümlesinden olmak üzere meydana gelen bazı hadiseler şunlardır:

Yakut el-Hemevî, İsfahan'ın en önemli yıkılış nedeni olarak Şafiî ve Hanefîler arasında taassuptan kaynaklanan mezhep çatışmaları olduğunu belirterek şöyle der: Hicrî 617 yılında Rey kenti halkı üçe ayrıldı:

1.Azınlığı temsil eden Şafiîler. 2.Çoğunluğu oluşturan Hanefîler. 3-Kahir çoğunluğu teşkil eden Şiîler.Hanefîlerle Şafiîler, Şiîlere karşı birleşerek, Rey'de "ben Şiîyim" diyen kimseyi bırakmadılar.Şiîler kalmayınca, çatışmalar Hanefîlerle Şafiîler arasında yayıldı. Şafiîler daha az olmasına rağmen,

[861] Müslim hadis no: 2670.

Hanefîleri mağlup ettiler. Hanefîler yer altında sığınaklarda yaşamak durumunda kaldılar. Dışardan destek aldıkları halde toparlanamadılar.[862]

Aşırılığın görüldüğü kesimlerden biri de, Muteziledir. Mutezile, gündemi, incir çekirdeğini doldurmayan konularla işgal etti ve tüm dikkatleri Kur'an'ın insanlığa sunduğu mesajla yakından ve uzaktan alakası olmayan "Halku'l-Kur'an" meselesine çekti. Mutezile, kendi dönemlerine kadar sahabe dahil olmak üzere, kimsenin üzerinde durmaya lüzum görmediği bir konuyu ele aldı. *Ahmed b. Hanbel*'i de fanatizmine kurban seçti. Hükümdar *İbn Yusuf* ölüp yerine *Nazzam* geçince Şafiiler kendisiyle işbirliği yaparak Hanbelîlerden intikam aldılar.[863]

Aşırılığın neticesi olarak *Sünen* sahibi İmam *Nesâî, Muaviye*'nin fazileti hakkında hadis rivâyet etmediği gerekçesiyle camiden çıkartılmış ve ayaklarla ezilmek suretiyle şehid edildi.[864] *İmam Taberî*, *İhtilafu'l Fukaha* adlı eserinde, *Ahmed bin Hanbel*'in fıkha oranla hadiste daha fazla şöhret bulduğunu belirttiği için, Hanbelî fanatiklerin hücumuna maruz kaldı; evi taşlandı; ancak emniyet yardımıyla ölümden kurtulabildi. Vefat ettiği zaman geceleyin defnedildi ve cenaze namazına kimse katılmadı.[865]

Aşırılık belası insanları, *Hz. İsa* ve Mehdi'ye mezhep ve tarikat aramaya götürdü. Aşırılar, onları kendi mezheplerini taklit etmekle müşerref olduklarını iddia etti.[866] Hayır kuruluşları olan vakıflar mezhep ve meşreplere parsellendi. Mısır'da araziyi öğrencilere vakfetmek isteyen zenginlere, dönemin kadısı şu soruyu yöneltti: Araziyi hangi mezhebe mensup öğrencilere vakfetmek istersiniz? Hanefîlere mi, Şafiîlere mi, Hanbelîlere mi?" Arazi sahipleri, "Hanefî öğrencilere vakfediyoruz." demişler ve vakıf arazisini diğer mezhep mensuplarından esirgemişlerdi.[867] Mısır Şer'î mahkemesinin mutaassıp yetkilileri, çağımız hadisçilerinden *Şeyh Ali Yusuf*'un nikahını feshetti. Gerekçe şuydu: Kureyşli bir kızla evlenmiş olması. Ebu Hanife hayatta olsaydı bu komik olayı tasvip eder miydi?[868] Nizamiye Medresesi vaizi *Ebu Nasr el-Kuşeyrî*,

---

[862] Bkz. Ensâri, **Âsâru'l-İhtilaf**, s. 392.
[863] Gazzâlî, Muhammed, **Humûmu Daiye**, Mısır,1984, s. 43.
[864] Şekkea', **İslâmün Bilâ Mezâhib**, s. 504.
[865] Bkz. Şekkea, **el-Eimme,** 4/212.
[866] Bkz. Fâsî, **el-Fikru's-Sâmî,** 2/ 6.
[867] Bkz. el-Beyûmî, Muhammed Recep, **Kadâyâ İslâmiyye**, Mısır, 1985, 1/144.
[868] Gazzâlî, **Rekaiz'u'l-İman**, s. 156.

kürsüde Hanbelîleri "Mücessime" olmakla itham edince, Hanbeliler kendisini taşladı. Olayda çok sayıda insan öldü ve yaralananlar oldu.[869]

Alparslan döneminde uzun müddet cami minberlerinden *Şia* ve Eş'arilere lanet okundu. Nizamulmülk işbaşına gelince, Eş'arilere lanet okunmasına son verdi. Şiaya ise lanet okunmaya devam edildi.[870] Fatımiler döneminde, Malikîlere savaş ilân edildi. 989 yılında, yanında *İmam Malik*'in Muvattası bulunan biri dövülüp, çarşılarda teşhir edildi.[871] Aynı dönemde, Endülüs'te İmam *Malik'*in Muvattası revaçta idi. Endülüs'ten Hanefi ve Şafiiler dövülmeden, Mutezililer ve Şiiler ise dövüldükten sonra sürgün edilirdi.[872] *İbn Teymiyye* döneminde bazı medreselerin vakfiyesinde: "Medresemizde Hıristiyan, Yahudî ve Hanbelî öğrenciler okuyamaz." ibaresi görülürdü.[873]

Zaman zaman aşırılık o boyutlara vardı ki, Kur'an, Ehl-i Kitabla evlenmeye müsaade ettiği halde, farklı mezhep mensuplarının birbirleriyle evlenmesinde ihtilaf edildi. Kimileri, "Şafiiler, "İnşallah ben Müslümanım" demeyi caiz gördükleri için Şafiî bir kızla evlenmeyi caiz görmediler. Ancak Ehl-i Kitabla evlenmeye kıyas edilerek soruna çözüm getirildi![874]

Müceddit *Dehlevî*, Kur'an'a Farsça bir meâl yazınca fanatiklerin saldırısına uğradı. Camide bulunduğu bir sırada yüze yakın mutaassıp kendisini öldürmek için camiye hücum etti. Cemaat tarafından zor bela linç edilmekten kurtulabildi.[875]

Aşırılar *Hz. İsa'*nın Hanefi olduğunu ve ineceği zaman Hanefi mezhebine göre amel edeceğini iddia etmişlerdir. İddia şu: Hızır, *Ebu Hanife*'den beş yıl fıkıh dersi almış. *Ebu Hanife* vefat edince *Hızır*, kabirde derse devam edebilmek için Allah Teala'ya yalvarmış. Allah Teala duasını kabul etmiş. Hızır, 25 yıl kabirde ondan ders almaya devam etmiş. Böylelikle fıkıh ilmini ikmal etmiştir. Daha sonra Allah Teala Hızır'a *Ebu Hanife'*den öğrendiğini, *Ebu Kasım Kuşeyrî'*ye öğretmesini emretmiş. *Ebu Kasım* üç yıl ondan ilim almış ve ilimde derinleşmiş, bu ilmiyle bin eser yazmış, şöhret ve kerameti yayılmış. Kitaplarını bir sandığa kapattıktan sonra, Ceyhan nehrine

[869] Gazzâlî, **Humüm**, s. 43.
[870] Numani, Şibli, **Gazzâlî,** çev: Yusuf Karaca, İstanbul, 1972, s. 179.
[871] Âdem Mitz, **el-Hadârâtü'l- İslâmiyye,** Beyrut, 1967, 1/393.
[872] Âdem Mitz, **el-Hadâra**, 1/394.
[873] Mevdudi, **Mücezu Tartihi't-Tecdid**, Beyrut, 1968, s. 58.
[874] Bkz. Sabık, Seyyid, **Fıkhu's-Sünne**, Beyrut, 2005, s. 1/14.
[875] Bkz. G.N.Celbano, **Şah Veliyyllah Dehlevî, Hayatı ve Eserleri**, çev. Hasan Nureddin, İstanbul, ts., s. 63.

atması için öğrencisine vermiş. Öğrenci önce itiraz ettiyse de sonunda Ceyhan'a atmış nehir yarılmış. İçinden bir el uzanmış ve sandığı kapmış. Öğrenci uzanan elin kime ait olduğunu öğrenmek istemiş. Elin *Hz. İsa*'nın emanetini almakla görevli bulunduğunu söylemiş. Öğrenci üstadından bu durumu sormuş. Üstat durumu şöyle izah etmiş: Güya Hz. *İsa* nazil olunca yanında bulundurmak için İncil'i isteyecek, sonra Hz. Peygamber'in mirasını isteyecek, dünyayı araştıracakları halde onu bulamayacak. *Hz. İsa* hayretler içinde Allah Teala'dan ne yapması gerektiğini soracak. Allah Teala, kendisine Ceyhan nehrine gidip orada iki rekat namaz kılmasını ve *Ebu Kasım*'a haber vermesini emredecek, su yarılacak içinden bir el çıkacak ve sandığı kendisine takdim edecektir. *Hz. İsa* sandıktaki kitaplarla şeriatı ihya edip amel edecek.[876]

Mısır Kralı *el-Melik Efdal b. Selahuddin*, h. 595 yılında ölüm döşeğinde şu vasiyeti yazdırdı:Yetkililer, Hanbelileri ülkeden çıkarsın.[877] *Fahreddin Râzî*, Horasan'a gelince kral kendisine medrese inşa etmiş, ikramda bulunmuş. *Keramiyye* mezhebi mensupları buna tahammül edememişler. Neticede olaylar baş göstermiş. *Râzî*, tekrar sürgüne gönderilmiş.[878] *İbn Esir*, h. 322 hadiseleri arasında şu olaya yer verir: Hanbeliler Bağdat'ta güçlenince ortalığı karıştırdılar. Hanbelî mezhebi dışında namaz kılmaya müsaade etmediler. Gördükleri Şafiîleri öldüresiye dövdüler.[879]

Ebubekir Cürcânî zamanında bir Hanefî, muhaddislerden birinin kızını ister. Muhaddis, "Mezhebini bırakır, Şafiî mezhebine geçersen kızımı sana vereceğim" der. Hanefî zat teklifi kabul eder ve ancak bu yöntemle kızı alabilir.[880] *Ali Kârî* şunu nakletti: Hanefîlerden biri, Şafiî olunca tazir edilirdi, ancak Şafiî biri Hanefî olunca taltif olunurdu.[881] Fatımiler döneminde bir yetkili Kirvan kadısı *Ebu Said*'i çağırmış ve *Şia* mezhebine geçmesini önermiş. Kadı; "beni testereyle ikiye bölseniz, yine de mezhebinize geçmem" demiş. Yetkili dilinin kesilmesine karar vermiş.[882] *İbn Abdilberr*, Eşarileri bid'at ehlinden

[876] Mi'şaşe, Ebu Abdurrahman Said, **el-Mukallidün ve'l-eimmetü'l-Erbeâ,** Beyrut, 1999, s. 88.
[877] İbn Kesir, **el-Bidâye**, 8/20.
[878] İbn Kesir, **el-Bidâye,** 8/22.
[879] Ensârî, **Âsâru İhtilaf,** s. 391.
[880] İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz, **Reddu'l-Muhtar Alâ Durri'l-Muhtar**, Mısır, h. 1325, 8/313.
[881] Bkz el-Ensârî, **Âsâru İhtilaf,** s. 307.
[882] Şekkeea', **İslamün Bilâ Mezamibe,** s. 507.

saymış, şahadetlerini reddetmiş, onlarla olan ilişkiyi kesmiş ve onları tövbeye davet etmiştir.[883]

Günümüzdeki aşırılık ve fanatizm örneklerine gelince, Ezher'de bir dönem "dünya dönüyor" tezini reddetmek gayesiyle astronomi, faize bulaşmamak için de matematik okutulmuyordu. Aynı dönemde, "dünya dönüyor" diyen coğrafya dersi ve kitapları yasaklandı. Fenni ilimlerin vahdaniyeti inkâra götürdüğüne inanılırdı. [884] Birkaç Japon düşünür İslâm dinine girmeye niyet ederler. Durumu Tokyo'da bulunan İslâmî bir cemiyete götürürler. Hintli Müslümanlar, *Ebu Hanife*'nin, "ümmetin lambası" olduğundan kendi mezheplerine girmeleri gerektiğini, Endonezyalılar da Şafiî mezhebine girmeleri gerektiğini söylerler. İhtilaflı durumdan şaşkına dönen Japonlar İslâm'a girmekten vazgeçerler.[885] *Abbas Mahmut Akkad, Muhammed Abduh't*an şunları nakleder: Senûsî, Malikî mezhebine mensuptu.Ancak usulde birtakım ıslahatlar yapmak istiyordu. Usûlde içtihat ehli olduğunu söylüyordu. Ezher'in mutaassıp hocalarından biri (ismi verilmiyor) onu öldürmek için yanında özel olarak yaptırdığı bir hançer bulunduruyordu. Senûsî, Mısır'dan hicret etmek suretiyle cahil mutaassıptan canını kurtarabildi."[886]

Gaziantep'in Kilis ilçesinde bir baba, bir yaşındaki kızını düşünde gördüğü şeyh efendinin tekkesine götürüp gelin gibi süsledikten sonra taşa üç kez sürdüğü bıçağıyla kurbanlık koyun gibi kesmiştir. Baba yakalandıktan sonra şöyle demiştir: "Şeyhim, en sevdiğim varlığımı Allah'a kurban etmemi istedi, ben de verdim." [887] [888] "Otuz yaşındaki bir yurttaş Şanlıurfa'da bir mağarada, üç yaşındaki oğlunun başını bıçakla kesti ve yakalandıktan sonra şunları söyledi: "Devam ettiğim tekkenin şeyhi bana, 'Çocuklarını çok sevenlerde Allah sevgisi azalır. Bu sebeple üç çocuğundan birini kurban etmen gerekir' dedi. Bunun üzerine çocuklarının en küçüğü olan Abdullah'ı evden alarak kendisine dondurma alıp söz konusu mağaraya getirdim. Gözlerini bağlayarak bıçakla boğazını kestim. Olay gecesi şeyhin, oğlumu geri

[883] İbn Abdilberr, **Câmiu Beyani'l-İlm,** Mısır, ts., 2/117.
[884] Râfiî, **ed-Da've ve'd-Duât**, Beyrut,1985, s. 150.
[885] Ma'sûmî, Muhammed Sultan, **Heli'l-Müslimü Mulzemün,** byy, 1987, s. 32.
[886] Akkâd, Abbas Mahmut, **el-İslâm fi'l-Karni'l-İşrin,** Mısır, 1976, s. 104.
[887] 7 Haziran 1988 tarihli **Milliyet** gazetesi .
[888] 13 Ekim 1990 tarihli **Güneş** gazetesi.

getirmesini bekledim. Çocuk gelmeyince ertesi gün tekkeye gidip şeyhin yüzüne tükürdüm. Aileme haber vererek cinayeti saklamaya karar verdik."

Allah'a hamd olsun ki, ulemamızın çektiği sıkıntılardan bir nebze de olsa bu satırların yazarı da pay aldı. Şöyle ki: Bir televizyon programında "uydurma" bir hadise, "hadis değildir." dediği için Kur'an'ı inkâr etmekle itham edildi, yolu kesildi.En doğrusunu Allah buyurmuş: *"Bak işte onların mekanları: İşledikleri zulümler yüzünden viran ve ıssız kalmış! Elbet bunda, işin bilincinde olan bir toplum için alınacak bir ders mutlaka vardır."*[889] *"Allah onlara zulmetmedi. Kendilerine zulmedenler onlardı*."[890]

Ezcümle, aşırılar/ifrat ve tefritçiler, İslam'a bir çok yönden zarar verdiler: Dini olduğu gibi kaynağından öğrenmediler, öğrenmek isteyenlere imkân tanımadılar, İslam'ın imajını bozdular. Neticede ne kendileri rahat yaşayabildi etti ne de başkalarına rahat yaşama imkânını verdiler

III. BÖLÜM

ÇÖZÜM VE ÖNERİLER

Çözüm ve Öneriler

[889] Neml, 27/52.
[890] Al-i İmrân, 3/117.

"Ehl-i Sünnet olmak, Kur'an ve Hz. Peygamberin sünnetine ittiba ise hepimiz Sünniyiz. Ehl-i Beyt'i sevmek onlar gibi yaşamaya çalışmak,Alevilik ise, hepimiz Aleviyiz. Tasavvuf, terbiye, tezkiye, züht, dünya sevgisini tardetmek, riya ve kibirden uzaklaşmak ise hepimiz sofiyiz."

Yusuf Karadâvî

Aşırılık bir fert, grup, hükümet veya kurumun üstesinden gelebileceği bir sorun değildir.Polisiye tedbirlerle, mensuplarını sanık sandalyesine oturtmakla, yargısız infaza tabi tutmakla aşırılığı önlemeye çalışmak, hem etik açıdan hem de netice almak yönünden yanlıştır.

Aşırılık, tüm insanlığı tehdit ve meşgul etmektedir.Her yıl bu uğurda trilyonlarca servet heba edilmektedir. Aşırılık bir yangındır. Ancak tek bir bölgeyi değil tüm dünyayı kasıp kavurmaktadır. Yangının üzerine gidilirken itfaiyenin markasına, adresine, rengine bakılmaz; aslolan yangının söndürülmesidir.

Müslümanlar tarihte bir çok menfi akımla karşılaşmışlar, yenmişler, yenilmişler, birlikteliklerini muhafaza etmişler, kaybetmişler, bid'at ve hurafelerle karşılaşmışlar. Ancak ithal çözümler aramamışlar. Öz benliklerine, dinlerine dönmüşler. İslam'ın dünya-ahiret mutluluğu için tek çare ve kurtuluş yolu olduğundan asla kuşku duymamışlar. Günümüz için de aynısı söylenebilir. Müslümanlar birçok sıkıntı ve problemle karşı karşıyadırlar. İnançları, yabancı bazı inanç ve ideolojilerin gölgesinde kalmış olabilir, ancak halen öz benliklerini yitirmemişlerdir.

*Hz. Ali'*nin de dikkat çektiği gibi, dert de bizdedir;sorun da çare de içimizdedir. Hz. Peygamber bilhassa fitne döneminde fitne ve kargaşadan korunup kurtulmak için ilme sarılmaya dikkat çekmiştir.[891] *Ömer b. Abdülaziz* halife olunca Horasan valisi bölgesinde asilerin çoğaldığını, kargaşanın önlenmesi için kan dökmek gerektiğini yazarak izin ister. Halife verdiği cevapta,

[891] İbn Mace, Fiten, 9.

icraatlarında adil olduğu takdirde huzur ve asayişin sağlanacağını söyler. Tavsiyeye riayet eden vali adaletle asayişi sağlar.[892]

Saadet asrında İnsanlar arasında baş gösteren ihtilaflar Hz. Peygamber tarafından çözülüyordu.Şimdi ise vahiy kesilmiştir. Bundan dolayı amellerin zahirine göre hüküm veririz. Hayırlı amel işleyenlere güvenir, kötü amel işleyenlere de ona göre hüküm veririz. Yönetimde etkin olanlar İslam'ı ve Müslümanları sanık olarak görmekten kurtulurlarsa hem kendilerine hem milletlerine hem insanlığa en büyük hizmeti yapmış olurlar. Farklı kültür ve dinlere karşı saygılı olmamız gerektiğini kafamıza iyice yerleştirmemiz gerekir. Batı da, İslam ve Müslümanlarla ilgili tutulduğu fundamentalist hastalıktan bir an önce kurtulmanın yollarını aramalıdır.

Hatalı mü'min; *Mistah b. Esase* gibi hicret edenlerden biri olabilir; ancak aynı şahıs *İfk* olayına karışanlardan birisidir. Keza, *Sa'd b. Ubade* gibi salih bir kişi olabilir; ancak bununla birlikte kendisini cahiliye taassubundan kurtaramayabilir. *Hz. Aişe*, bir seferinde onun salih bir insan olduğunu, ancak kendisini cahiliyet taassubundan kurtaramadığını ifade etmiştir.[893]

Hatalı olan şahsın her şeyi atılmaz, günahkar toplumdan tecrit edilmez. Hz. Peygamber, babasının çömerliğinden dolayı *Hatem-i Tai'*nin kızına her türlü iyiliği yapardı. Hz. Peygamber, bir şairin söyleyebileceği en doğru sözün *Lebid b. Rabia*'nın Müslüman olmadan önce söylediği, "Allah dışındaki her şey boştur" sözü olduğunu söylemiş. Hz. Peygamber Ensardan *Nuayman b. Amr*'a içki içtiği için ceza vermiş, ancak onu toplumdan tecrid etmemiş. *Hz. Ömer* de aynı cezayı kendi döneminde *Kudame b. Mazun*'a vermişti.[894] Söz konusu iki sahabe Bedir'e katılmışlardı. Hz. Peygamber, beğenmediği bazı hatalarına rağmen, *Halid b. Velid'*i komutan olarak tayin etmişti. Nitekim bir seferinde şöyle demişti. "Ey Rabbim! *Hz. Halid*'in yaptıklarından sana sığınıyorum!"[895] *İbn Teymiyye, Halid'*in bu durumu hakkında şunu der: *Hz. Halid*, Hz. Peygamber'in emrine karşı gelmezdi,itaatkârdı. Ancak diğer sahabeler gibi derin bir fıkıh bilgisine sahip değildi. Bu nedenle bazı kişileri İslam'ı kabul

[892] Suyûtî, **Tarihu'l-Hulefâ**, Beyrut, 1975, s. 75.
[893] İbn Hanbel, **Müsned**, 6/196.
[894] Beyhaki, **es-Sünenu'l-Kübrâ**, 8/315.
[895] Beyhaki, **es-Sünenu'l-Kübrâ,** 9/115.

etmelerine rağmen öldürmüştü.[896] *Ebu Zer* de buna güzel bir örnektir. O züht, doğruluk, ahlak konusunda erişilmez bir insandı. Ancak Hz. Peygamber *Ebü Zer*'e yöneticilik vermemiş ve yöneticilik konusunda zayıf olduğuna dikkat çekmiştir.

Hz. Ali, Cemel'de kendisine karşı savaşanların müşrik olup olmadığı sorulunca şöyle cevap vermiş: "Onlar şirkten kaçtılar." Münafık olup olmadıkları sorulunca şöyle cevap vermiş: Münafıklar Allah'ı çok az anarlar. Onlar ise Allah'ı çok anmaktadırlar. Peki onların durumu nedir?denilince, "Onlar bize baş kaldıran kardeşlerimizdir." demiş.[897] Başka bir rivayette de "özür beyan ederlerse özürlerini kabul ederiz," demiş.

Ashap Haricîleri bile tekfir etmedi, Haricîlerin peşinde namaz kılar, kızlarını ister, kendilerine kız verir, selamlarını alır, kendilerine selam verir, sorularına cevap verirlerdi. Başta *Buhari* olmak üzere muhaddisler kendilerinden hadis almışlardır. Onları "zalimler" statüsünde değerlendirirlerdi.[898] Hatta *Ebu Davud* bid'at ehli içinde Haricîlerden daha doğru hadis rivayet eden olmadığını söyler. *İmran b. Hattan ve Ebu Hasan el-Arac*'ı örnek verirler.[899] *İmam Nevevi* şunları der: Kıble ehlinden kimseyi tekfir etmeyiz. İlk dönemden beri selef-halef herkes Mutezile ve muhalif diğer ekol ulemasının arkasında namaz kılmışlar, kız alıp vermişler, Müslümanlara icra edilen ahkâmı onlara da uygulamışlardır.[900]

Şiddet asla çare olamaz. Bask ve dayatma ile hiçbir problem çözülmemiştir. Şiddete başvuranların psikolojik ve inanç sorunları vardır. Sorunlarının tespit ve tedavi edilmesi ve tedavi edilmesi gerekir. Düşünceyle hal edilecek sorunlar beyinde çözülür. Diyalog ve ikili ilişkililerle çözülecek sorunlar yazıya dökülmez. Yazıyla halledilecek sorunlar seslendirilmez; seslendirmeyle çözülebilecek sorunlar için gösterilere gidilmez. Gösterilerle çözülecekler için greve gidilmez. Silah ancak belli şart ve zeminlerde ve yetkili mercilerce caydırma amaçlı kullanılabilecek son çaredir.

---

[896] İbn Teymiyye, **Minhac**, 4/487.
[897] Beyhaki, **es-Sünenu'l-Kübrâ**, 8/173.
[898] Bkz. İbn Teymiyye, **Mecmûu'l-Fetâvâ,** 7/217.
[899] el-Akl, Nasır b. Abdülkerim, **el-Havâric**, s. 49.
[900] Nevevî, **Ravdutut't-Tâlib**, Beyrut, 1987, s. 1/300.

İfrat ve tefritçilerle muamele ve diyalogu kesmek yararlı olacaksa o yönteme de başvurulur. Tabi bu gereken tebliğ ve davet yapıldıktan sonra olmalıdır. *Süfyan Sevrî, t*avrını ortaya koymak gayesiyle Mürcie öncülerinden *Amr b. Zerr* ölünce cenazesine katılmadı.[901] Tarihimizde bu tür tavırlara sık rastlanır. Bu türden duruşlar, bid'at ve batıl inançları toplumda savunan ve yayan insanlara karşı tavır koymayı amaçlamaktadır.Tekfir etmek, onlarla diyalogu kesmek her zaman çare olmamaktadır. Onları tamamıyla toplumdan dışlamamak için arkalarında namaz kılmaya bile cevaz verilmiştir. Bu konuda belirleyici husus söz konusu bid'at veya düşüncenin küfür olup olmadığıdır. *İbn Hacer Askalani* şöyle der: Her bid'atçi dışlanmaz, çünkü genelde her fraksiyon ve ekol bid'atlere karşı olduğunu ve onunla mücadele ettiğini söyler.[902]

Hz. Peygamber, *İkrime'*nin yanında babasını eleştirmezdi. Bundan hareketle, Şii kardeşlerimiz Müslümanların indinde önemli yeri bulunan Halife ve Sahabileri eleştirmekten, tenkit ve telin etmekten uzak durmalılar. Sünniler de Hz. Peygamber'in *gülüm* dediği torunu *Hz. Hüseyin* ve ailesine komplo düzenleyen, şahadetlerine sebebiyet veren *Yezid b. Muaviye*'ye methiyeler dizmekten uzak durmalılar. Her iki tarafın da yeteri kadar üzerinde ittifak edilen konuların bulunduğunu unutmaması gerekmektedir. İhtilaf ve bölünmeyi körüklediğinden, insanlar her hangi bir mezhep veya imamın görüşüyle amel etmeye zorlanamaz. İnsanlara hüsnü zan beslenir, yani beraatı zimmet asıldır. Suç tespit edilmeden kimse itham edilmez.

Dünyaya siyah bir gözlükle bakılmamalı; insanların melek olmayıp beşer oldukları, her insanın hata işleyebileceği unutmamalı. İnsanların melekler gibi nurdan değil, karışık bir topraktan yaratılmış oldukları unutulmamalı. Kur'an, *Hz. Âdem* hakkında, "*Âdem Rabbine âsi oldu ve şaşkın düştü.*"[903] ifadesini kullanmıştır.Hz. Peygamber, zina etmek isteyen sahabiye nasıl davrandı? Önemine binaen önceden de ifade edildiği gibi, Hz. Peygamber'in İçki içen sahabi *Abdullah el-Himar* hakkında, "*Onu rahatsız etmeyin, çünkü O Allah ve resulünü seviyor.*"[904] buyurması bu konuda bizlere ışık tutmaktadır. İnsanları

[901] İbn Sa'd, **Tabakât,** 6/362.
[902] Askalânî, **Nüzhetu'n-Nezer**, Beyrut, 1982, s. 103.
[903] Tâ-hâ, 20/121.
[904] Buhari, Hudûd, 4.

lanetlemek ne kazandırır? Lanet, onu dışlamak anlamında olduğundan kendisini biraz daha uzak hissedecektir.

İtidal,iyi niyet üzerine bina edilen karşılıklı dayanışma, tartışma, bir araya gelme, sorun ve ihtilafları asgariye indirilebilir. Devlet kaynaşmayı, entegrasyonu teşvik etmeli. Bütün eğilimlerin öncüleri, aydınları, gerilimi düşürücü fikri yaklaşımlar geliştirmelidir. Fıtrata ve öze dönüş olan İslamî uyanış ve arayışın önüne geçilmemeli, yıldırılmamalı,sarsılmamalı ve tehdit edilmemelidir.Bilakis elinden tutulmalı, yönlendirilmeli,asıl mecrasına taşınmalıdır. Farzlar nafilenin önüne geçirilmeli, toplumu ilgilendiren ibadetler ferdi ilgilendiren ibadetlere tercih edilmeli. Mesela, bir yönetici, adil davranmayı merhamet ve şefkati gece namazlarına tercih etmeli.

Batı'nın hegemonik ve sömürgeci güçlerinin ve küresel kapitalizmin İslam dünyasını tehdit ettiği şu kritik dönemde birbirimizi fikren boğazlamaya kalkmak, birbirimizle uğraşmak, ihanet ve bağnazlık değilse nedir? Korkutmak nefret ettirmek yerine sevdirmek ve müjdelemek gerekmez mi?

Hiçbir dönemde baskı ve şiddet çözüm olmamış; bilakis meseleleri daha girift hale getirmiştir. Müslümanlar fethettikleri yerlerde yaşayan insanları din değiştirmeye asla zorlamamışlar, onları vicdanlarıyla baş başa bırakmışlardır.

İhtilafın kalkması, imkânsız görüldüğünden, yaşanır bir zemine taşınması gerekir.*İttifak edilen konularda yardımlaşır ve ihtilaflı konularda birbirimizi mazur görürüz.* Sünnetin hararetli uygulayıcılarından *Abdullah b. Ömer, s*eferde dört rekatlı namazları iki rekat kılmayı büyük günah olarak görürdü. Buna rağmen, içtihat ederek dört rekat kılanları günah işlemekle itham etmezdi. Seferde namazı dört rekat olarak kılanların peşinde dört rekat olarak kılardı. *İbn Ömer* bu biçimde itikat edip kendisine muhalefet edenleri "günah işlemekle" itham etmedi.[905] *İmam Şafiî*'nin *Ebu Hanife'* nin mezarı yanında kunut okumayı terk etmesi de aynı anlamı taşır.

Şah Veliyullah Dehlevî, en hayırlı dönemde farklı ihtilaflara sahip Müslümanların beraber ibadet etmelerini şöyle tasvir eder: Sahabe ve Tabiin

[905] Elbânî, Muhammed Nasıruddin, **Salatu't-Teravih**, Beyrut, 1982, s. 37.

alimleri arasında namazda *besmele'*yi okuyan olduğu gibi okumayan da vardı. Keza kimisi kıraati açıktan kimisi de gizli yapardı. Kimisi sabah namazında kunut okur, kimisi okumazdı. Kimisi kan aldırmaktan, burun kanaması ve kusmadan dolayı abdest alır, kimisi de bunların hiç birinden dolayı abdesti gerekli görmezdi. İçlerinden avret mahalli ve kadına dokunmaktan dolayı abdest alanlar olduğu gibi almayanlar da vardı. Ateşle pişirilen yemekler ve deve etini yemekten dolayı abdesti gerekli görenler olduğu gibi görmeyenler de vardı. Evet, tüm bu ihtilaflara rağmen cemaatle namaz kılarlardı. Mesela, Malikiler namazda besmele okumadıkları halde Hanefi ve Şafiiler onların arkasında namaz kılarlardı.[906]

Aşırı kendi haline bırakılmamalı;bilakis elinden tutulmalı. Onları gördüğümüzde yapacağımız davetten dolayı sevap getirecek şahsiyet olarak düşünmemiz gerekir.Aşırılığa düşenler insanlarımızdır,bizim içimizden çıkmışlardır;diyalogu kesmek de çare değil. Nitekim Hz. Peygamber günahkarları görünce üzüntüsünü gizlemezdi. Ashap da aynı yöntemi takip etti. Kötülüğü yenmenin yolu iyilikle gitmektir;karanlığa mum yakmaktır. *Hz. Âdem*'in iki çocuğundan *Habil,* şiddete karşı şiddete baş vurmadı, zalim olmaktansa mazlum olmayı tercih etti. Yangına benzinle gitmedi,yangını körüklemedi.

Herkesin iman edeceğini ummak beyhudedir.Gücümüz nispetinde yasaklardan sakınmak ve sakındırmakla mükellefiz.Dayatmayla kötülerin biteceğini savunmak sünnetullahı bilmemekten kaynaklanmaktadır. İnsanları zorla ve şiddetle İslam'a girmeye zorlamak gayesiyle şiddete başvuruluyorsa unutulmamalıdır ki Kur'an bunu sarih olarak yasaklamıştır.

Dünya iyilikle kötülüğün mücadele sahnesidir. Allah dileseydi herkes iman ederdi ki neticede fesat ve fitne ehli kalmazdı. Ancak Allah Teala, müminlerin elleriyle bunun gerçekleşmesini istemektedir. Allah Teala günahsız, fesatsız bir dünya isteseydi şeytanı yaratmazdı. Dahası; şeytan insanları

[906] Dehlevî, **Huccetullahu'l-Bâliğâ**, Beyrut, 1990, 1/456.

aldatmak için Allah Teala'dan izin istiyor, Allah Teala kendisine bu imkânı tanımıştır.[907]

"Basit insanlar basit ve önemsiz işlerle uğraşırlar."deyimini doğrularcasına hareket ederek, Müslümanların öncelikli meselelerinden yüz çevirip ayrıntılara dalanlar, ya cahil ya da haindirler;basiretleri körelmiş ve mesh olmuştur. O, uyuyan arkadaşını sinekten kurtarmak için üzerine kaya atan, ahmak ve cahil bir dost konumundadır.

Başta ebeveyn olmak üzere yakınların ve akrabaların hukukuna riayet edilmeli. İyiliği emretme bahanesiyle hak sahiplerinin hukuku zayi edilmemeli. Öncelik hakkına riayet edilmeli. Hz. Peygamber, "Sana ölüm olsun" diyenlere bile yumuşak karşılık vermiştir. *Hz. İbrahim'*in inkârcı babasına nasıl yumuşak davrandığını Kur'an haber vermektedir.[908].

İhtisas ve ehliyete saygı duyulmalı. Nasıl ki tıp ilmini okumayan biri hastaya müdahale edemiyorsa, fetva verme ehliyetine sahip olmayan biri de fetva vermeye kalkışmamalıdır. *Hz. Ömer* bir durum ortaya çıkınca ashabın ileri gelenlerini toplar bir ay müzakere ettikten sonra cevap vermeye çalışırdı. *İmam Malik,* tek bir meselenin çözümünü on yıl düşünmüş. Bu nedenle ilgili konularda hüküm verecek yetkililer, cevap vermeden önce kendilerini cennet ve cehenneme arz etmeli, daha sonra cevap vermelidirler.

Kolaylaştırmak, müjdelemek, zorlaştırmamak, iki durumla karşı karşıya kalınca kolay olanı tercih etmek Hz. Peygamber'in sünnetidir. Zahire göre muamele edilmeli. Hz. Peygamber münafıkları bildiği halde onlarla muameleyi kesmemiş, savaşa katılmalarını engellememiştir.

Her mektebin diğerine vereceği değerler olmalı. Mesela tasavvuf mektebinin selefiyye mektebine, selefiye mektebinin tasavvuf mektebine katacağı birçok değer vardır. Selefiye'nin naslara ittiba etme, insanların görüşlerini Kitap ve sünnete arz etme, onları şaşmaz ölçü kabul etme, müteşabih nasları muhkem olanlar ışığında ele alma, zannî olanları kat'î olanların ışığı altında ele alma, taklit ve taassup yerine tahkiki, içtihadı öne

[907] Bkz. A'râf, 7/14, 15.
[908] Meryem, 19/42.

sürme, fıkıhta ruhsata, akidede azimete sarılma, akidevî ve öncelikli meseleleri önceleme, tali konuları zamana bırakma vs. hassasiyetlerinden yararlanılabilir.

Aşırılıkla mücadele ve davette tedriç kaçınılmazdır. *Hz. Yusuf,* şirk ve inkârın hüküm sürdüğü bir devlette göreve talip oldu.Her şeyi anında değiştiremeyeceğini çok iyi bildiğinden tedriç yöntemini tercih etti. Kur'an peyderpey indi. İbadetler yirmi üç yıllık bir süreçte kemal buldu. Dünya altı devrede yaratıldı. Cenin annesinin batnında dokuz ay birkaç günde teşekkül eder. Doğduktan sonra iki yıl süt emer. Çocukluk, ergenlik, gençlik, olgunluk gibi devreler geçirir.Davette, *önce alt yapı sonra üst yapı veya yatay gelişme sonra dikey gelişme* yöntemi esas alınmalı

Yönetimde de tedricilik esastır. İman ve ahlak gibi alt yapı oluşmadan idare ve hukuk oluşmaz. Saadet asrında önce iman sonra ahlak işlendi, en sonda da hadlar uygulandı. Yüzmeyi öğrenmeden denize dalmak, ehliyet olmadan trafiğe çıkmak, çocuğu süt döneminden önce sofraya oturtmak sünnetüulahı dışlamaktır.

Hz. Ömer, ilkin Hz. Peygamber'in *Abdullah b. Übey b. Selül'*ün cenaze namazını kılmasını ve kendi gömleğinde defnedilmesini anlayamamıştı.*Hz. Ömer*, Hz. Peygamber'e münafıkların başını neden elbisesinde gömdüğünü niçin cenaze namazını kıldığını sordu. Hz. Peygamber, "*Onun elbisemde gömülmesi ona bir şey kazandırmaz, azabını hafifletmez, ancak bu hareketle çok kişinin İslam'a gireceğini ummaktayım."* buyurdu. Münafıkların başı *İbn Selul'*ün Hz. Peygamber'in elbisesinde gömülmesini gören Hazreçliler bundan etkilenmişler ve bin kişi bu sayede İslam'ı seçmiştir. Hz. Peygamber bununla bir strateji uygulamıştır. Onun etrafındakileri etkilemek istemiş ve bunu gerçekleştirmiştir."[909] *Hz. Ömer, İbn Selül'*ün toplumdan tecrit edilmesini isterken, Hz. Peygamber hikmetli yolu tercih etti, tecritle inanç ve düşünceleri yok etmenin çare olmadığına dikkat çekti, kararı çevresindekilere bıraktı, onlara düşünme fırsatı tanıdı, onun münafık olduğuna hükmettiler ve kendisinden vazgeçtiler.

[909] eş-Şeal, Muhammed Hayr, **Nidâun ile'l-İslamiyyin**, Şam, 1997, s. 41.

Şirk toplumunda mağdur olmuş ashap, Hz. Peygamber'den direniş için silah kullanma izni isteyince." "Hz. Peygamber şu ayeti okudu.[910] *"Kendilerine: 'Savaştan uzak durun; namaz kılmayı ve zekatı vermeyi sürdürün!' denilen şu kimselere baksana? Onlara savaş farz kılınınca, bu kez içlerinden bir grup, insanlardan, sanki Allah'tan korkuyorlarmışçasına, hatta daha da fazla korkmaya başladılar ve 'Rabbimiz bize neden savaşı emrettin ki, biraz daha erteleseydin ya!' demeye başladılar. Söyle onlara: 'Dünyanın zevk-ü sefası çok az sürecektir. Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar için Ahiret daha hayırlıdır.' Orada, kıl kadar bile haksızlığa uğramayacaksınız."*[911] Bu duruş korkaklık, pısırıklık, çaresizlik değildi. Hz. Peygamber, meyvenin olgunlaşmasını, eğitim ve inşa sürecinin bitmesini bekliyordu. İnşa ve onarmanın insanla başlaması gerekir. Değişim surette değil, özde olmalıdır. İnsan akıl ve düşüncesinin ibadetle olgunlaştırılması,beden ve ruh arasında dengenin sağlanması gerekir.

Hz. Peygamber yıllarca Mekke'de kaldı. Putlara tapmanın günah olduğunu ve sakıncalarını anlattı. Tevhide davet etti. Bir gün bile putlara ilişmedi, onlara zarar vermedi. Oysa putlar yeryüzünün en mübarek yerinde bulunuyordu. Hz. Peygamber de Ka'be'de namaz kılıyordu. Her zaman gözünün önündeydi. Gününü bekliyordu. Onların ne anlama geldiğini herkesten çok iyi biliyordu. Onların bizzat sevenleri, koruyanları, tapanları tarafından izole edilmesini istiyordu ve öyle de oldu. Mekke'nin fethinde önceden putlara tapanlar onları izole etmeye başladılar.

Kötülüğün izole edilmesinde şu dört aşama göz ardı edilmemeli:

1. Münker izole edilir. Onun yerine iyilik geçer. Bu durum meşrudur.

2. Münker kısmen izole edilir. Bu tavsiye edilir.

3. Münker münkerle izole edilir. Bu, ulema arasında tartışma konusu olmuştur.

4. Münker yerini daha büyük ve daha zararlı duruma terk ederse bu durumda müdahale edilmez*. İbn Teymiyye* içki içen bir topluluğun yanından geçer. Müdahale etmez. Yanındakiler müdahale etmek isterler. Kendisi onlara

[910] Bkz. İbn Kesir, **Tefsir**, 1/831.
[911] Nisâ, 4/77.

müsaade etmez ve şöyle der: İçki, kişiyi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoyduğu için yasaklanmıştır. Bunların sarhoşluğu ise, onarı adam öldürmekten,insanlara tahakküm etmekten ve haksız yere mal elde etmekten alıkoymaktadır. Bırakın devam etsinler.[912]

Müslüman gelişi güzel ahkâm kesmez, mühür ve damgalamayla oyalanmaz, insanların hidayeti için uğraşır, dua eder;fikre karşı fikirle mukabele eder. *Esma bt. Ebubekir,* müşrik olan annesi yanına geldiğinde onunla görüşüp görüşmeyeceğini sorduğunda Hz. Peygamber annesiyle görüşebileceğini söyledi; hatta ona iyilik yapmasını emir buyurdu.[913]

Aşırılıkla mücadelede en etkili yöntem, hikmetle hareket etmek; yani davet ve faaliyette sünnetullaha riayet etmektir.Hikmet,gerekeni uygun zaman ve yöntemle gerçekleştirmektir. *"O'dur ümmiler içinde kendilerinden olup onlara âyetlerini okuyan, onları temize çıkarıp arındıran onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen."*[914] âyeti, risaletin üç önemli hedefinden birinin hikmeti ve kitabı öğretmek olduğunu belirtmiştir. Yani, hikmet dinin üçte birine tekabül etmektedir. Diğer iki hedef için de hikmet gereklidir.Yani, Kur'an eğitimi ve ruh terbiyesi de hikmetten geçer. Hasılat için tohumu toprağa serpmek yetmiyor. Tohum için müsait bir toprak, su, gübreleme, bitkiyi zararlı maddelerden koruma, zamanında biçme, tarla ya da bahçeyi afetlerden koruma da gereklidir. Tohumu zamanında ekmeyen hikmete muhalefet ettiği gibi, onu korumayan olgunlaşmadan biçen de sünnetullaha riayet etmemiştir.

*Üstat Hasan Hudaybi'*nin de ifade ettiği gibi, bizler savcılar değil davetçileriz. Görevimiz insanları davet etmektir;tekfir etmek,cehenneme göndermek değildir. İslamî hassasiyetten dolayı yürekleri yanıp tutuşan kardeşlerimize sabırlı olmalarını Allah katında ecirlerinin kaybolmadığını bilmelerini Allah'ın vaadinin hak olduğunu ve İslam sedasının en yüksek seda olacağını hatırlatırız.

Müslümanın problemli kişilerle diyalogu, hekimin hastasıyla olan diyalogunun aynısıdır. İkisi de ilaç sunmaktadır. İkisi de sorunu olan insanlara

---

[912] İbn Kayyım, **İ'lâmu'l-Muvakiin**, 3/16.
[913] Buhari, Hibe, 29.
[914] Cuma, 62/2.

muhatap olmaktadır. Her insanın hata yapabileceği haber verilmiş. Hatta Kur'an *Hz. Adem'*in bir zellesinden haber vermiştir. *"Bunun üzerine ikisi de ondan yediler; hemen ayıp yerleri kendilerine açılıp göründü, üzerlerine cennet yaprağından yamamağa başladılar ve Adem Rabbine asi oldu da şakın düştü."* [915]

Aşırı kişi sorunlu biridir. Onunla ilgilenmek gerek. Hekimler hastalarının psikolojilerini iyi bilir. Onlara şefkatle, bakar, merhamet eder, tedavileri için çare ve teşhis üretir. *Ebu Derda* günahlarından dolayı hakarete maruz kalan birini görür. Kendisine hakaret edenlere şöyle der: Onun bir kanala düştüğünü görseydiniz çıkarmaz mıydınız?

–Evet çıkarırdık,

- O halde kardeşinizi rencide etmeyin, onun durumuna düşmediğiniz için Allah'a hamd edin.

–Ona buğz etmeyelim mi?

–Ona değil, ameline buğz edin, günahlarını terk edince kardeşinizdir.[916]

Ebu Hasan Eş'ari'nin bid'at ehliyle diyalogu, aşırılarla muaşeret konusunda önemli bir örnektir. *İmam Eş'ari*, bid'at ve günah işleyenleri arar, kendilerine tebliğde bulunur ve onlarla tartışmalara girerdi. Kendisine, "Nasıl olur da bid'at ehline gider, onlarla tartışırsın?" şeklinde yapılan itirazlara şöyle cevap vermiş: "Onlardan kimisi, makam, mevki sahibidir, bana gelemiyor, ben de onlara gitmezsem, hak nasıl izhar edecek? İslâm'ı delilleriyle savunanların var olduğunu nasıl anlamış olacaklar?"[917]

Aşırı kimse, karanlık bir gecede uçurumla karşı karşıya kalan birine benzer. Düşmemesi için elinden tutulur, kurtulmaya davet edilir. Peygamberler aynı gaye ile dönemlerindeki zorbalara gitmişlerdi. Bu bağlamda, *Hz. İbrahim'in Nemrut'a, Hz. Musa* ile *Hz. Harun*'un *Firavun*'a gidişlerini hatırlatmamız yeterlidir. *"Firavun'a gidin; çünkü o, pek azıttı. Varın da ona yumuşak dille söyleyin; belki dinler veya korkar."*[918] âyeti, dünyanın en azılı insanına gitmeyi bile emretmesi, ulemanın irşat ve hakkı tavsiye niyetiyle en azılı ve despot

[915] Tâ-hâ, 20/121.
[916] İbn Kudame, **Mihâcu'l-Kasidin**, Beyrut, 1983, s. 130.
[917] Nedvî, **Ricâl,** (**İbn Asakir'in Tebyinu Kizbi'l- Müfteri'**sinden naklen, s. 116.)
[918] Tâ-hâ, 20/42-43.

yöneticilere gitmesi gerektiğini göstermektedir.[919]

İmam Malik'e, "Zalim idarecilere gitmen doğru mu?"diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: Yaltaklık yapılmadığı taktirde, onlara gitmek iyiliği emretme kapsamındadır. Zalim idarecilere gidilmezse hak kendilerine nasıl ulaşır? Onlara doğruyu söylemek en büyük cihad kapsamındadır.[920]

Hz. Hüseyin'in oğlu *Zeynelabidin* camiden çıkınca biri kendisine söver. Cemaat müdahale etmek isteyince, "bırakın" der ve, "Kardeşim, daha bilmediğin birçok hatam var.Bir ihtiyacın yok mu?" diyerek ona bin dirhem verir. Saldırgan utanır ve abasını ona hediye etmek ister, kabul etmeyince, "Peygamber torunu olduğunu kanıtladın." der**.** [921]

Aşırılık psikolojik bir hastalıktır. Hastalık önlem alınmadığı taktirde yayılır, müzmin hale gelir. Ulema, toplumu her türlü hastalığa karşı koruyan hekimler konumundadır. Ümmeti uyandıran, ruhuna heyecan ve şuur üfüren ulema olduğu gibi onu saplantıya götüren de ulemadır. Ulema misyonunu yerine getirmediği zaman ümmet başsız kalır, sağa-sola dağılır, başkasının korusuna tempo tutar.

Yetkililer; gençleri dışlama yerine onları kucaklamaya, cezalandırma yerine sorunlarını çözmeye çalışmalı, şefkatçi mürebbi ve babalık görevini üstlenmeye çalışmalı, tekfire tekfirle karşılık verme yerine, o vebadan kurtulma yöntemlerini ortaya koymalıdırlar. *Hz. Ali*'nin Haricîlere karşı tavrı konu için belirleyici bir örnektir.

Her inanç ve kültür sahibinin inanç ve kültürünü özgürce yaşayacakları bir özgürlük ortamı aşırılığa karşı alınacak önlemlerdendir. *"Ve de ki: O hak Rabbinizdendir, dileyen inanır, dileyen inkâr eder."* [922] ilahî düsturunu hayata geçirmek *Lâ ilahe illallah* diyene ilişmemek,ittifak konularında yardımlaşmak, ihtilaflı konularda birbirimizin mazeretini kabul etmek, ümmetin ihtilaf kültürünü göz önünde bulundurmak atılması gereken adımlardandır.

Müslüman, yapıcıdır, merhamet abidesidir; ifrat ve tefrite saplananın elinden tutar, ona acır, yol gösterir, şüphelerini gidermeye çalışır. Hz.

---

[919] Kurtubi, Ebu Abdillah Muhammed, b. Ahmed el Ensâri, **el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an**, 6/ 200-201.
[920] Mellâh, Hüseyin, Muhammed, **el-Feth**, Beyrut, 1990, s. 731.
[921] Muhammed, Hattâr, Yûsuf, **Künüzu'd-Daveti ile'llahi**, Beyrut, 2002, s. 206.
[922] Kehf, 18/29.

Peygamber en azılı düşmanlarının hidayeti için bile dua eder, hata işleyen hakkında "*hatasını neden örtmediniz*?" derdi. [923]

Genelde yapılan ifrat ve tefrit eksik bilgilendirmeden kaynaklanmaktadır;yani aşırılık düşünsel bir sorundur,tehcir yerine diyalog yolu tercih edilir. Sorun düşünsel olduğundan düşünceyle tedavi yoluna gidilir. İslamî hassasiyeti olan kesimlerle diyalog kesilmemeli. Neticede onlar da ya evlatlarımız ya kardeşlerimiz ya akrabalarımız ya da insanlık ruhuyla muamele etmemiz gereken, ellerinden tutulması gereken insanlarımızdır. Onlarla diyalog kurduğumuzda, İslam için çalıştıklarını, tek hedeflerinin İslam'a hizmet olduğunu İslam için şahadete hazır olduklarını zulümden zalimden günah ve münkerden nefret ettiklerini ancak bazı konularda yanlış bilgilendirildiklerini göreceğiz. *Hz. Ali*'nin ifadesiyle, küfürden kaçtıkları için aşırılığa saplanmış olduklarını göreceğiz. Birçoğunun diyalog neticesinde aşırılık, ifrat ve tefritten vazgeçtiklerini göreceğiz. *Hz. İbrahim Nemrut'*la, Hz*. Musa Firavun'*la, Hz. Muhammed *Ebu Cehil* ile diyalogu kesmediğine göre, günahkarla diyalogumuzu kesmemeli. Aşırılar, topluma "zararlı unsurlar" olmaktan çıkarılıp "yararlı unsurlar" haline getirilebilirler. Çünkü aşırılığa saplananların çoğu uyuşturucudan, sigaradan, yalandan zulümden nefret eder, kalplerinde Allah korkusu, dillerinde Allah zikri, evlerinde Allah'ın kelamı vardır.

Hz. Ömer Müslüman olmadan önce gaddardı; karşılaştığı Müslümanı dövdüğünden Müslümanlar onunla karşılaşmaktan çekinirlerdi. Bir sahabi diğerine, " *Ömer* de Müslüman olabilir" dedi. Diğeri, "Vallahi Hattab ailesinin eşşeği Müslüman olur, yine de Ömer Müslüman olmaz." dedi. *Hz.Ömer*, Kur'an'ı dinleyince Müslüman oldu, hem de "Bundan sonra peygamber gelseydi Ömer olurdu" şerefine mazhar oldu.

İslam'la tanışmazdan önce *Halid b. Velid* İslam'a karşı savaşmıyor muydu? *Suraka* Hz. Peygamber'e karşı kiralanmış bir katil değil miydi? Bunlar diyalog veya davetle İslam'a hizmetkar olmadılar mı? İnkar sancaktarlığından İslam sancaktarlığına yükselmediler mi?

[923] Bkz. İbn Mace, Hudûd, 33.

Ne hazindir ki İslam'a ve Müslümanlara savaş açanlara, fuhuş ve uyuşturucu tacirlerine, ibadetsizlere ayırmadığımız mesaimizi ve bunlara yöneltmediğimiz eleştirileri çoğu henüz delikanlı olan ve İslamî duyarlılığı yüksek olan bu insanlarla mücadeleye ayırıyoruz. Bu yöntemimizle, aşırılık ve aşırılıklarla mücadele etme iddiasıyla aşırılığa gitmiyor muyuz? Kiracıyı tenkit etmekten hırsızı yakalamak için zaman ve fırsat bulamayan ev sahibi durumuna düşmüyor muyuz? *Ahmed b. Hanbel*, batıl Cehmiye ekolünün hidayeti için dua ve istiğfarda bulundu, şüphelerini gidermeye çalıştı, onları tekfir etmedi.

Hz. Peygamber, kendisine "Adil davran." diyen görgüsüz bedeviye nasıl karşılık verdi? Sadece, "*Ben adil olmazsam kim adil olabilir"* dememiş miydi?" Keza kendilerine, "Bu zekatları kimin için topluyorsun?" diyen görgüsüz kişi aşırı değil miydi? Hz. Peygamber kendisine nasıl davrandı? Hz. Peygamber ona ne savaş açtı, ne de onu toplumdan tecrit edip rencide etti.

Hz. Peygamber, fitne ve fesat döneminde mü'minler topluluğuna katılmayı tavsiye etmiş, mü'minler topluluğundan ayrılanı çobansız, korumasız sürülere benzetmiştir.[924] Bireysel olarak hizmet eden biri, tek başına bir orduya karşı çıkan bir eri, ya da bir topluluğa karşı çakmaya çalışan bir pehlivanı andırır. Şahıs tek başına birey, ihvanıyla ise bir kitledir.

Ashap safları dağıtmamak için büyük günah işleyenlerin peşinde namaz kılmıştır. Mesela, *İbn Ömer Haccac-ı Zalim'*in peşinde, *İbn Mesud* içki içen *Velid b. Ukbe'*nin peşinde namaz kılardı. *Velid,* almış olduğu alkolün etkisiyle bir gün sabah namazını dört rekat olarak kıldırmış, "Daha da artırmamı ister misiniz?"demişti.[925] *İbn Ömer*, Haricî ve Habeşiler birbirleriyle çarpıştıkları halde kendilerine selam verirdi. Şöyle derdi: "Haydi namaza, haydi kurtuluşa," diyene icabet ederim. "Haydi öldürmeye, haydi başkasının malını almaya," diyeni ise reddederim."[926]

İbn Teymiyye sünnete ittiba konusunda titizliğine rağmen Merazıka adındaki aşırı grubun arkasında namaz kılmayı caiz görürdü. Muteber bir İslam

[924] Bkz. Buhari, İ'tisam, 19.
[925] el-Ayneyn, **İ'lânu'n-Nekir**, s. 196.
[926] Beyhaki, **es- Sünenü'l-Kübrâ,** 3/122.

alimi arkasında namaz kılınacak imamın araştırılmasını gerekli görmemiş ve hüsnü zan besleyerek arkalarında namaz kılmayı tavsiye etmiştir. O,bu konuda şu nebevî düsturu esas alırdı: "*İmamlarınız size namaz kıldırırlar. İsabet ederlerse sevapları hem kendilerine hem size, isabet etmemişlerse sevabınız size, vebal onlaradır.*"[927]

Safların dağılmaması için imamının mezhebi sorulmaz. Besmele'yi bilerek terk edenlerin, yabancı kadınlara dokunanların arkasında namaz kılınmıştır. Bir imam ömür boyunca kasti olarak abdestsiz namaz kıldırmış arkasında namaz kılan sonra farkına varmışsa namazını iade etmesine gerek yok, kıyamette sorumlu olmaz. Ancak imamın abdestsiz olduğunu bilse arkasında namaz kılamaz. Cuma, cemaat ve bayram namazını bid'atçi bir imam kıldırıyorsa yine cami ve cemaat terk edilmez ve arkasında namaz kılınır.[928] Nitekim elinde altın yüzük olan birinin kestiği hayvanın eti haram olmaz;içine sinek düşen sıvı dökülmez; gayrimüslimlerin kapları kırılmaz;pireden dolayı yorgan yakılmaz. Aksi halde, başına sinek konan arkadaşını kurtarmak gayesiyle başına kayayı yuvarlayan ayı ve arkadaşının durumuna düşer. Neticede ayı arkadaşını öldürmüş, sineği de uçurtmuştur!

İlahî adalet, zerre kadar iyilik yapanın iyiliğinin karşılığını zayi etmez. Oruç tutan namaz kılmıyorsa sadece kılmadığı namazdan sorulacaktır.Zina eden hırsızlık etmiyorsa hırsızlıktan dolayı cezalandırılmaz.

Her zaman insanlar muhaliflerinin kötülüklerini sıralar, iyiliklerini görmezden gelirler. Bu anlayış Kur'an'dan destek bulmamıştır. İslam şunu der: İnsan beşerdir, hatası da olur sevabı da. Hz: Peygamber de, "*Her insandan hata sadır olur*. *Hata işleyenlerin en hayırlısı tövbe edenlerdir*." der."[929] İslam, dost-düşman insanlar hakkında hüküm vereceğimiz zaman adil olmamızı emreder."[930] Bu nedenle Müslüman muhalifleri hakkında da olsa adalet ve insaftan ayrılmaz.

İslam şunu der: Şeytanın bile söyleminde ders ve yarar varsa ondan istifade edilir. Nitekim *Buhari'*nin rivayet ettiği bir hadiste şeytan Ayetu'l-

---

[927] Buhari, Ezan, 55.
[928] el-Ayneyn, **en-Nekir Alâ Ğulâti't-Tekfir,** s.196.
[929] Tirmizi, hadis no: 2501.
[930] Bkz. Nisâ, 4/135.

Kursi'nin yararlı olduğunu itiraf etmiştir. Hz. Peygamber şeytanla ilgili olarak , "*O yalancı da olsa bu konudaki sözünün doğru olduğunu belirtmiştir.*[931] Keza kıyamet gününde "*Beni değil nefsinizi levm edin.*"[932] demesi de bu cümledendir.[933]

Gazzâlî, bazı filozofların özellikle de kadim Yunan filozoflarının tutarsızlıklarını ortaya koyarken Mutezile yöntemini kullandığını ve onlardan yararlandığını belirtmiştir. *İbn Teymiyye,* Haricîlerin şiddet ve azgınlıklarını ortaya koyarken asla yalan söylemediklerini, bid'at ehli içinde onlardan daha doğru sözlü bir taifenin bulunmadığını,[934] Şia ve Cehmiyeyi eleştirirken de onların sayesinde birçok gayrimüslimin İslam'a girdiğini ifade eder.[935] Mutezileyi eleştirirken onların aşırı Şia ve Haricîlerden ehven olduğunu, onların dört halifeyi kabul ettiğini, günah işlemekten çekindiklerini, doğruluğa çok önem verdiklerini, yalandan nefret ettiklerini, Kur'an'ı savunma bağlamında çok gayret ve çaba sarf ettiklerini, hikmet, doğruluk ve itaat prensipleriyle çok hizmet ettiklerini ifade eder.[936] Şia'nın aşırılarını eleştirirken münafık ve inkârcı olmadıklarını, hatalarının tövbeyle affedilebileceğini,[937] içlerinde zahid ve abidlerin bulunduğunu Ehl-i- Beyt sevgisiyle yandıklarını savunur. Ehl-i Beyt düşmanı ile Ehl-i Beyt sevgisini temel prensip edinenler, onlara benzemeye çalışanlar bir olmasa gerek. Mutezile mülhit filozoflara reddiyeler yazmış, şüphe ve iftiralarını izale etmeye çalışmıştır. Birinin sevabı ve hayırlı amelleri yanında hata ve sürçmeleri olsa, hata ve sürçmelerinden yüz çevrilir. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Kimin sevabı kötülüğünden çok ise o kurtulmuştur.

İfrat ve tefritte her kesim, muhalifini rahatsız edecek söylemlerden uzak durmalı.Hz. Peygamber,insanların nefretini almamak için, Ka'be'nin yerini değiştirmedi.[938] Hz. Peygamber'in bu hareketi, akidevî olmayan ve teferruat sayılan konularda kamuoyunun kültür seviyesini göz önünde bulundurmanın önemini göstermektedir. *"Ve biz gönderdiğimiz her peygamberi ancak*

---

[931] Buhari, Fedailu'-l Kur'an, 10.
[932] İbrahim, 14/22.
[933] Bkz. İbrahim, 14/22.
[934] İbn Teymiyye, **et-Tefsiru'l-Kebir**, nşr: Abdurrahman Umeyr, Beyrut, ts., 1/123.
[935] İbn Teymiyye, **et-Tefsiru'l-Kebir,** 4/327.
[936] İbn Teymiyye, **et-Tefsiru'l-Kebir**, 1/203.
[937] İbn Teymiyye, **Minhacü's-Sünne**, 6/302.
[938] Buhari, Hac, 42.

bulunduğu kavminin diliyle gönderdik ki onlara iyice açıklasın."[939] âyeti de örf ve geleneğin önemli olduğunu belirtmektedir.

Aşırılığa karşı alınabilecek diğer önemli bir önlem de nefislerin terbiye edilmesidir.Yani çare; a)Nefsi eğitmekten, b)Onu bilgilendirmekten geçer. Bu nedenle adres Rabbânî ulemadır. Ulema aşırılığa saplanmış bu kesimin elinden tutmalı ve onları eğiterek topluma kazandırmalıdır. Günahkarlar ihmal edilmeye değil, eğitilmeye ve irşada muhtaçtır. Ulema, genel manada halkın anlayacağı yöntem ile risale ve broşürler yayınlamalı;özel anlamda ise, yönetici ve elit tabakaya farklı yöntemlerle ulaşmaya çalışılmalı.

Aşırılığın yayılmasından, birinci derecede ulemanın sorumlu olduğuna inanmaktayız. Çünkü onlar ümmetin hekimidirler, reçete onlardadır. Çare onlardadır. Hekim onlardır. Sorunları çözmekten yüz çevirseler hastalık daha da müzminleşir. Tebaanın fesadı idarecilerin fesada girmesiyledir. Yöneticilerin fesada girmesi de ulemanın fesada girmesiyledir. Toplum hastaysa ulema hekimdir. Toplum bilinçsiz ise ulema bilinç verir.

Ulema –gençlik arasındaki diyalogsuzluk ve mesafede ulemanın da payı olduğuna inanmaktayız, Üstat *Yusuf Karadâvî* 'nin naklettiği şu hadise buna güzel bir örnektir: "Ünlü alimlerden biri, bir açık oturuma çağrılmıştı. Açık oturumda 'nüfus planlaması' konusu tartışılacaktı. Bu alimin söylediği bir söz oturumu yönetecek zatı dehşete düşürmüştü. Söz aynen şöyle: 'Oturum neyi hedefliyor, planlamayı desteklemeyi mi yoksa ona karşı çıkmayı mı? Söyleyin ki kendimi ona göre hazırlayayım.'[940] Açık oturuma katılan zat, Allah'ın emrini değil, egemen gücün emrini ortaya koymaya çalışıyordu. Diğer bir örnek de şudur: Mısır'da İslâm'a hizmet eden gençlerin büyük çoğunluğu tutuklanarak mahkemelere sevk edilmişti. Bu olay üzerine ünlü alimlerden biri yanımda bulunuyor ve aynen şöyle diyordu: "Eğer bu gençler, İslâm'a hizmet edenler olsalardı, Allah onları perişan etmezdi."[941] Bu hezeyanı duyan şahıs sormaz mı? Hoca efendi! *İbrahim* (a.s.) neden ateşe atıldı? *Nuh* (a.s.) neden hicret etti? *Hz. Yahya ve Hz. Zekeriyya* neden testereyle doğrandılar? Hz.

[939] İbramim, 14/4.
[940] Karadâvî, **İslâmi Uyanışın Problemleri,** s. 98.
[941] Karadâvî, **İslâmi Uyanışın Problemleri,** s. 100.

Peygamber neden yaralandı? Neden üzerine hayvan işkembe içi atıldı? Neden muhacir oldu? Suçları ne idi? İtidal ölçüdür;alim bu ölçüyü kullanabilendir;o, kime, neyi ve ne zaman söyleyeceğini bilendir; itidal ve hikmet sahibidir.

Ulema ile Müslüman gençler arasında görülen ihtilaf ve güvensizliğin önemli nedenleri şu şekilde özetlenebilir:

1-Ulemanın gençler hakkında önyargılı olmaları.

2-Gençlerin problemleriyle ilgilenecekleri yerde, onlara Haricîlik,Rafizilik, mezhepsizlik, Vahhâbîlik, reformculuk benzeri vasıfları yakıştırmaları.

3-Resmî bir din profili ortaya koymaları.

4-Ulema ile gençlik arasındaki kültür farklılığı.

5-Gençlikten kaynaklanan hamaset ve acelecilik.

Gençliğin ulemadan uzaklaşması, beraberinde şu olumsuz neticeleri getirdi:

a-Ulemanın tecrübe ve birikimlerinden mahrum kalındı.

b-Halk üzerinde menfi etki bıraktı.

c-Hedefe varılamadı.

d-Çağdaş ilim ve kültürden uzak kalındı.

Özellikle bütün şer güçlerin İslam aleyhinde birleştiği bir ortamda kıble ehli tüm cemaat, ekol, mezhep ve oluşumların bir araya gelmesi bir zaruret olmuştur.

Neticeyi Üstat *Yusuf Karadâvî*'nin şu tespitiyle bağlıyoruz: Ehl-i Sünnet olmak, Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünnetine ittiba ise hepimiz sünniyiz. Ehl-i Beyt'i sevmek onlar gibi yaşamaya çalışmak Alevilik ise, hepimiz aleviyiz. Tasavvuf; terbiye, tezkiye, züht, dünya sevgisini tart etmek, riya ve kibirden uzaklaşmak ise hepimiz sofiyiz.

SONUÇ

Tarihi kökeni *Hz. Adem'*in iki oğlu arasında meydana gelen ve birinin ölümüyle sonuçlanan aşırılığa dayanan ifrat-tefritin tanımı sorunlu olmuştur. İslam dünyası, tarih boyunca iki büyük fitne yaşadı. Birincisi Moğol istilası ve yıkımıdır. İkincisi de tarihin hiçbir döneminde eksik olmayan aşırı ideoloji ve

hareketlerdir. Çünkü A grubuna göre itidal olan bir husus B'ye göre "aşırı" olarak tanımlanabilmiştir. Yolun yokuşu anlamına gelen ifrat, inişi anlamına gelen tefrit dışında müstakim, dosdoğru, eğri ve zikzak olmayan, yıkmak yerine yapmayı, menfi davranma yerine müspet hareket etmeyi, izale yerine ikameyi öneren fıtrat ve akıl yolu mutedil duruş da olmuştur. İslam'ı ayakta tutan, dünyada diğer dinlere üstün kılan Müslümanları zaferden zafere götüren mutedil duruştur.

Her zaman inanç ve aksiyon sergilemede üç farklı yöntem görülmüştür: İnançta ifrat, tefrit ve itidal; ibadette ifrat, tefrit ve itidal; tasavvufta ifrat, tefrit ve itidal; mezhebe bağlılıkta ifrat, tefrit ve itidal; dünya nimetlerinden yararlanma konusunda ifrat, tefrit ve itidal; ahlakta ifrat tefrit ve itidal; siyasette ifrat tefrit ve itidal…

Mezhepler, ekoller ve cemaatler toplumumuzun dini ve kültürel gerçekleri olup inkâr edilemez olgulardır. On dört asırlık İslam kültürünü oluşturan tasavvuf, mezhep, fıkıh, tefsir, hadis, vs. hata ve sevabıyla bizimdir. Bir dini cemaati, liderini, mensuplarını, faaliyetlerini, genelleme yaparak eleştirmek kadar onları bütünüyle doğru göstermek de hatadır. Onun dışlaması, reddedilmesi yerine, daha iyi anlaşılması ve daha faydalı hale getirilmesi Kur'an ve sünnete uygunluk açısından tenkide ve tahlile tabi tutulması şarttır.Islah edilmediği, eleştirel bir süzgeçten geçmediği taktirde bir çok problemi beraberinde getirmeye devam edecektir.

Müslümanlar olarak bize düşen, İslam'ı asıl çehresiyle insanlığa götürmek, İslam'ın kimsenin düşman olmadığını, geçmişte olduğu gibi günümüzde de ahlak, medeniyet ve kültürde insanlığın ilerlemesinde önemli bir etken olduğunu ortaya koymak, bunu belirtirken de inancını, topraklarını koruyacak dinamizme sahip olduğunu deklare etmek ve gasp edilmiş haklarını geri almaya muktedir olduğunu belirtmektir.

Çalışmamızda ifrat ile tefrit arasında itidal çizgisinin ne olduğunu vurgulamaya çalıştık. "*...Köpük atılır, gider, insanlara faydası olan ise yerde kalmaya devam eder."* (Ra'd,13/179.)âyetinde ifade edildiği gibi, itidal çizgisi kalıcı ve yararlı olandır. Rijit söylemler hiçbir zaman İslam toplumunda değer

ve kabul görmemiştir. Tarihte hiçbir düşünce, inanç ve ideolojinin baskı ya da şiddetle hedefine vardığı görülmemiştir. Şiddete başvuranlar aslında kendilerini de birilerinin şiddetine hedef kıldıklarının farkında değildirler.

Müslüman kamuoyunun en büyük kesimi inanç, düşünce ve amelde itidali temsil etmiş, İslamî değer ve prensiplere önem vermiş, meşru ve yasal yöntemlerle İslam'a ve İslami şuurun yayılmasına çalışmıştır. İnsanların değişik görüş ve eğilimlere sahip olması kabul görmüş, onu icbarla dayatmaya çalışmak ise yerilmiştir. Aşırılık ise azınlıkta kalmıştır.Bu nedenle *İbn Hazm, Davud-i Zahiri, İbn Arabi* gibi rijit sahibi sertlik taraftarları ümmetin takdirine nail olamamışlardır. İtidal çizgisi ise Müslüman çoğunluk tarafından kabul gören ve temsil edilen çizgidir. Bu yol din ile akıl, ruh ile beden, zahirîlik ile bâtınîlik, ruhbanlık ile dünyevileşme, Kaderiye ile Cebriye mezhepleri, kutsama ile mezhepsizlik, şahısları masum görme ile onları dışlama arasındaki safi, berrak ve geçerli duruştur.

Vusulsüzlüğümüzün usulsüzlüğümüzden kaynaklandığına inanmaktayız. Her zaman için iyi niyetin yeterli olmadığını Haricî, Batinî hareketlerden öğrendik. Müşrikler bile putlara iyi niyetle ibadet ettiklerini dillendiriyorlardı. İsabet ve hedefe varmanın iki temel unsuru vardır: Birisi samimiyet diğer bir anlatımla ihlas, diğeri de sünnetle tanımını bulan doğru yöntemdir. Tarih boyunca görülen aşırılık bu iki unsurdan sapmaktan kaynaklanmaktadır.Yani;usulsüzlük ve samimiyetsizlik. Bunu gerçekleştirmek için, dinî anlayışımızın, geleneksel tasavvuf mezhep anlayışımızın yeniden inşa edilmesi ve eleştirel bir süzgeçten geçirilmesi, bunun için de bir takım ahlakî kriterlerin yeniden yorumlanması gerekir.

Allah'ın insana verdiği en önemli iki nimet akıl ve vahiydir. İnsan bu iki nimete gereken önem verir ve onu yerli yerinde kullanırsa kendisini hataya düşmekten kurtaracaktır. İslam'ın evrensel ilkelerini ortaya koyacak, düşünürler, filozoflar, tefsirciler, hadisçiler ve Rabbânî, mutasavvıflar yetiştirmek durumundadır.

"*Kuşkusuz ki Allah her yüz yılda dini tecdid edecek şahsiyet(ler) gönderir.*" (Ebu Davud,Melahim,1.)hadisinde de işaret edildiği gibi, dini tecdid

edecek faaliyetler şarttır. Yenilenmeden kastımız eskiyi rafa kaldırmak, onunla mücadele etmek, onu inkâr etmek, ümmetin kimliğini ortadan kaldırmak değil, hadisin söz konusu ettiği yenileme ; yani öz eleştiridir; yenileme nefret değil, muhabbettir, korku değil, güven ve emniyettir. *Muhammed Abduh, Mehmet Akif, Muhammed İkbal* ve *Muhammed Hamdi Yazır'*ın dikkat çektikleri gibi, İslam'ı asrın idrakine sunmaktır.

"*Ey Cibril'in, Mikâil'in ve İsrâfil'in Rabbi! Ey yer ve göğün yaratıcısı, açık ve gizliyi bilen Allah'ım! Kulların arasında görülen ihtilafı kaldırma konusunda hükmü ortaya koyan sensin. Allah'ım ihtilaf konusunda beni/bizi doğruya ilet. Sen dilediğini doğru yola iletirsin.*" (Müslim,hadis no:770.)

BİBLİYOĞRAFYA

A

ALLAH'IN KELAMI KUR'AN-I KERİM.

ABDULBAKİ, Muhammed Fuâd;
-el - Mu'cemu'l-Müfehresü li Elfazı'l- Kur'ani'l-Kerim, Beyrut, 2001.

ABDULLAH, Muhammed Bâ Kerim Muhammed;
*Vesetiyyetu Ehl'i s-Süneti Beyne'l- Fırak,*Riyâd,1994.

ÂDEM, Mitz;
el-Hadârâtü'l- İslâmiyye, Beyrut,1967.

AFÂNÎ; es-Seyyid b. Hüseyin;
Salahu'l-Ümmet fi Uluvvi'l- Himmeti, Beyrut, 1997.

ÂİD, el-Karnî,
Lâ Tahzen, Riyad, 2003.

AKL, Nasır b. Abdulkerim;
el- Havâric; Evvelü Fırakın fi't-Tarihi'l-İslâmî, Beyrut, 1994.

AKKÂD, Abbas Mahmud;
el-İslâm fi'l-Karni'l-İşrin, Mısır,1976.

ALLÛŞ, Abdusselâm Muhammed Ömer;
Fecru's-Sâhid ve Avnu's-Sâcid, Beyrut, 1992.

ÂLÛSÎ, Mahmud Şakir;
- Rûhu'l- Meânî, Beyrut, ts.

AMMÂRA, Mahmud, Muhammed;
-İzzetu'l – Mü'mini, Beyrut 1992.

ÂMİDÎ, Seyfuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Ali;
el- İhkâm fi Usuli'l-Ahkâm, Beyrut,1985.

ASKALÂNÎ, Ahmed b. Ali b ibn Hacer;
-el-Mevâhibu'l-Ledüniyye, (Zurkân'nin şerhiylye beraber), Beyrut,1988.
-Fethu'l- Bârî *Şerhu Sahihi'l-Buhari*, Beyrut,1989.
-el-İsâbe, fi Temyizi's-Sahabe, Beyrut,1995.
-Nüzhetu'n-Nazar, Beyrut,1982.
ATEŞ, Süleyman;
- Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul,1989.

B

BAĞDÂDÎ, Ebu Mansur b. Tahir b. Tahir b. Muhammed;
-el-Farku Beyne'l-Fırak, Beyrut,1990.
BEDRÂN, Abdulkadir b. Ahmed;
el-Mevâhibu'r- Rabbâniye, Beyrut, 2004.
BEKR. b. Abdullah Ebu Zeyd;
-Tasnifu'n-Nas, Beyrut,1996.
BEDİR, Muhammed Melik ve Halil Muhammed Ebu Talib;
-Fikrü'ş-Şâfii, Kuveyt,1989.
BEHENSÂVÎ, Sâlim;
-el-Hükmü ve Kadiyyetü Tekfiri'l- Müslimi, İstanbul,1984.
BEKKÂR, Abdulkerim;
Nahve Fehmin A'mak, Li'l- Vâkii'l-İslâmî, Şam, 2005.
BENNÂ, Ahmed Abdurrahman;
-el-Fethu'r-Rabânî Şerhu Müsnedi Ahmed b. Hanbel, Beyrut, ts.
BEYYÛMÎ, Muhammed Recep;
- Kadâyâ İslâmiyye, Mısır,1985.
BİLGİN, İbrahim Ethem;
-Devrimci Sûfî Harikatler ve İmam Rabbânî, İstanbul,1989.
BOLAY, Süleyman Hayri;
- Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, Ankara, 1973.
BUHARÎ, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail;
-el- Câmiu's-Sahih, İstanbul,1981.
-Edebu'l-Müfred, Beyrut, 2002.
BÛTÎ, Said Ramadan;
Hâzâ Vâlidi, Şam,1998.

C

CANDAN, Abdulcelil;
-Kur'an Tefsirinde Sapma ve Nedenleri, İstanbul,2005,
*-Müslüman ve Mezhep,*İstanbul, 2005.
-Ulemanın Gücü,İstanbul,2004.

CEHNİ, Mani' b. Hammad;
-el-Mevsuetu'l- Müyesseretu fi'l-Edyâni ve'l- Mezahibi ve Ahzabi'l-Muasireti, Riyad, h.1418.
CEMAL,Ahmed Muhammed;
- el-Kur'anu'l-Kerimü ; Kitabün Uhkimet Âyâtühü,Beyrut,1991.
CÎLÎ, Abdulkerim;
-el- İnsanu'l- Kâmil, Beyrut,1975.

CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif ;
- *et-Ta'rifat,* Beyrut,1990.

Ç

ÇAĞATAY,Neşet ve İbrahim Agâh Çubukçu;
- *İslam Mezhepleri Tarihi,* Ankara,1976.
ÇEKMEGİL,Sait ;
-*Vahye Göre Büyük Zulüm*, Malatya, 1992.
ÇELEBİ, Ahmed;
-*İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi*, Çev. Ali Yıldırım, İstanbul, 1974.

D

DÂRİMÎ, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman;
-Sünen, Beyrut,1991.
DEBBÂĞ, Abdulaziz;
-*el- İbriz,* Beyrut,1976.
DEHLEVÎ, Şah Veliyullah;
-*Tefhimât,* Pakistan,ts.
- *Huccetullahu'l-Bâliğâ,* Beyrut,1990.
DOĞRUL, Ömer Rıza;
- *Rabiatu'l -Adeviyye*, İstanbul, 1976.

E

EBU ABDULLAH, Ahmed b. İbrahim b.Ebi Ayneyn;
- *İ'lau'n- Nekir Alâ Ğulati't- Tekfir*, Suudi Arabistan,2004.
EBU DAVUD,Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî;
-*Sünen*, İstanbul,1981.
EBU ĞÜDDE, Abdulfettah;
- *Resâil*, Beyrut,1987.
-*Terâcimu Sittetine min Fukahai'l-Âlemi'l-İslâmî,* Beyrut,1997.
-*Safahâtün min Sabri'l-Ulema,*Şam,1992.
EBU NUAYM, Ahmed b. Abdullah;
-*Hilyetu'l-Evliya ve Tabakâtu'l-Esfiyâ,* Mısır,ts.
EBU ŞEHBE, Muhammed b. Muhammed;
- *el-İsrailiyyatu ve'l-Mevdûâtu fi Kütübi't-Tefsir*, Beyrut, 1992.
-*es-Siretü'n-Nebeviyye*, Şam,1988.
EBU ZEHRA, Muhammed;
-*Hâtemu'n-Nebiyyin,* Beyrut,ts.
-*Zuhretu't-Tefâsir*,Mısır,ts.4/1912.
ELBÂNÎ, Muhammed Nasıruddin;
-*Sahihu'-Câmiii's-Sağir ve Ziyadetühü,* Beyrut,1988.
-*Salattu't- Teravih*, Beyrut, 1982.
-*Silsiletü'l- Ahâdisi'd- Daifeti ve'l-Mevudati,* Beyrut,1987.
EMİN, Ahmed;
- *Zuhru'l-İslâm, Be*yrut, ts.
ENSÂRÎ, Ahmed b. Muhammed, Ömer;
- *Âsâru İtilafi'l-Fukahâ,fi'ş-Şeria*,Riyad,1996.

F

FÂSÎ, Muhammed b. Hasan el- Hecevî es-Seâlibî;
-el- Fikrü's-Sâmi, Mısır, h. 1396.
FERİH, Abdulkerim b. Mâzin;
-e-Râid, Beyrut,1998.
FIĞLALI, Ethem Ruhi;
- *Din Devlet ilişkile*ri, Muğla, 1977.

G

GAZZÂLÎ, Ebu Hamid,Muhammed, b Muhammed;
- *İhya Ulumi'd-Din*, Beyrut,1989.
- *Faysalu't-Tefrika,*Beyrut, 1996.
-el-Munkizü mine'd-Dalâl, Beyrut,1987.
- *Mücerrebâtu'-l Gazzâlî, (*Gazzâlî adına yazılmış) Beyrut, 2006.
-İtikâdâtü Fırakı'l- Müsilmin vel Müşrikin,Beyrut,1987.
GAZZÂLÎ, Muhmmmed;
*-Dustûru'l -Vahdeti,*Şam,1987.
- *İlelün ve Edviyetün*,Beyrut,987.
- *Humümu Daiyetin*, Mısır,1984.
- *Künüzün Mine's-Sünne,* Mısır, 2001.
GEYLÂNÎ, Abdulkadir;
-el-Fethu'r-Rabbânî, Beyrut,1983.
GOLDZİHER, Ignaz,
- *el-Akide Ve 'ş-Şerietü fi'l- İslam,* Mısır, 1959.
G.N. Celbano;
-Şah Veliyyllah Dehlevî, Hayatı ve Eserleri, çev. Hasan Nureddin, İstanbul, ts.

Ğ

ĞURSÎ, Muhammed Salih;
- *el-Fikru'l İslâmi İnde Şah Veliyullah ed-Dehlevî*, Konya, ts.
ĞURYÂNÎ, es-Sadık Abdurrahman;
-el-Ğüluvvü fi'd-Din,Mısır,2001.

H

HÂDİM, Hüseyin İlahi Bahş;
- *el-Kur'aniyuyyan,* Taif, 1989.
HÂKİM, en-Nisâbûrî Muhammed b. Abdillah;
-el-Müstedrek al's-Sahiheyn,Beyrut,1992.
HÂLİD, b. Osman es-Sebt;
- *el-Azbu'n -Nemir min Mecâlisi'ş-Şinkıtî,* Kahire, 2003.
HÂLİDÎ, Salah Abdulfettah;
-Tasvibâtun fi Fehmi'l- Kur'an, Beyrut,1988.
HAMMÂDÎ, el-Ubeydî;
- *eş-Şâtibî ve Makâsıdü'ş-Şeria,*Beyrut,1992.
HAMİS, Muhammed b. Abdurrahman;
- *Usûlu'd-Din İnde Ebi Hanife,* Beyrut,1996.
HASAN, İbrahim Hasan;

-*Tarihu'l-İslâm*, Beyrut, 1991.
HÂŞİMÎ, Abdulmunim;
-*Meşâhiru'l-Kudât,* Beyrut, 1988.
HÂN, Vahiduddin;
- *el-İslâm ve'l- Asru'l-Hadis*, Mısır,1984.
HATTÂR, Yûsuf Muhammed;
- *el-Mevsûatu'l- Yûsûfîyye fi Beyâni Edilleti's-Sûfiyye,*Şam,2002.
HAZNEDÂR, Muhammed Mahmud;
-*Fıkhu'l İ'tilaf*, Beyrut, h.1424.
HEYSEMÎ, Nüreddin b. Ali b. Ebi Bekir;
- *Mecmuu'z- Zevâid*, Beyrut,1982.
HEYTEMÎ, İbn Hacer Ahmed Şihabuddin;
-*ez-Zevâcir an İktirafi'l-Kebâir*, Beyrut,2001.
- *el-Fetâva'l-Kübrâ*, Mısır,h. 1357.
-*Tuhfetu'l- Muhtac,*b.y.y,ts*,*
HEYET;
-*el-Müntedâ,* Riyad, 1999.
HEYET;
-*Hayatu Yusuf el-Karadâvî*, Mısır, 2004.
HUCVİRÎ, Ali b. Osman Cullâbî;
- *Hakikat Bilgisi*, Nşr. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1982.

İ

İBN ABDİLBERR, Ebu Amr Yusuf b. Abdillah b. Muhammed en-Nemr;
-*Câmiu Beyanı'l -İlmi ve Fadlihi*, Beyrut,1984.
-*et-Temhid*, Beyrut,1978.
İBN ABİDİN, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz;
-*Reddu'l- Muhtar Alâ Durri'l-Muhtar*, Mısır, h.1325.
İBN ARABÎ, et-Tâî, Şeyhulekber Muhyiddin;
-*Fusûsu'l-Hikem*, Beyrut,2002.
İBN ÂŞÛR, Muhammed Tahir;
-*et-Tahrir ve't-Tenvir, Libya,ts.*
İBN CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Abdurrahman;
-*Telbisu İblis*,Beyrut, 1987.
-*Safvetu's Safva, Beyrut, 1989.*
İBN ENES, Malik;
-*el-Muvatta*'İstanbul,1981*.*
İBN HALDÛN,Abdurrahman b. Muhammed;
-*Mukakdime,Beyrut,1996.*
İBN HAMZA, eş-Şerif İbrahim b. Muhammed b.Kemâluddin;
- *el- Beyân ve't-Tarif fi Esbâbi Vurûdi'l- Hadis,* Beyrut,1980
İBN HANBEL, Ahmed;
-*el-Müsned*,İstanbul,1982.
İBN HAZM, eş-Şerif İbrahim b. Muhammed b. Kemaliddin ;
-*el-Faslu fi'l-Mileli ve'l-Ehvâl ve'n-Niheli*, Beyrut, 1989.
İBN HİBBÂN, Ebu Hatim el-Bustî;
-*el-İhsan fi Takribi İbn Hibbân bi Tertibi İbn Belbân*,Beyrut,1991.
İBN KAYYIM, Şemseddin Ebi Abdillah Muhammed b. Ebi Bekir,el-

Cevziyye;
-İğasetu'l-Lehefân, Beyrut, 1989.
- İ'lâmu'l- Muvakkiin an Rabbi'l- Âlemin, Beyrut, 1973.
-Miftâhu Dâri's- Saadete, Beyrut,ts.
-er-Rûh, Beyrut, 1987.
-el-Vâbilu's-Sayyıb,Beyrut,1982.
-Zâdü'l- Meâd fi Heydi Hayri'l-İbâd, Beyrut,1991.
- Bedâiu'l- Fevâid, Beyrut, 1994

İBN KESİR, Ebu Fidâ İsmail b. Ömer;
-Tefsiru'-Kur'anı'l-Azim, Beyrut,1985.
-Bidâye ve'n-Nihâye,Beyrut,1990.

İBN KUDAME, Ebu Muhammed Muvaffakaddin Abdullah;
-el-Muğnî, Beyrut, ts.
- Mihâcu'l-Kasidin, Beyrut,1983.

İBN MACE, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî;
*-Sünen,*İstanbul,1981.

İBN NÜCEYM, Zeynulabidin İbrahim;
-el-Bahru'r- Râik Şerhu Kenzi'd-Dekaik, Mısır,ts,

İBN SİNA, Ebu Ali Hüseyin b Abdillah;
*-Risaletün fi İsbati'n-Nübüvve veTe'vili Rümüzihim,*İstanbul,ts.
*-Câmiu'l- Bedi',*İstanbul,1917.

İBN TEYMİYYE, Şeyhulislam Ahmed b. Abdulhakim;
*- Mecmuu-l-Fetâvâ,*Mısır,1972.
- Minhacu's-sünneti'n-Nebeviyye, Beyrut,1998.
-Muhezzebu İktidai's- Sirati'l- Müstekim Muhalefetu Ashabi'l- Cehim. Nşr. Abdurrahman Abdulcebbar, İstanbul,1996.
-en-Nübüvvât, Beyrut, 1982.
-et-Tefsiru'l-Kebir, Nşr. *Abdurrahman Umeyrâ,* Beyrut,ts.
-er-Resâil ve'l- Mesâil, Beyrut,1987.
-Refü'l- Melâm an Eimmeti'l-A'lâm, Beyrut,1987.

İDRİS, Ebu Abdülaziz İdris Mahmud;
Mezâhiru'l- İnhirâfâti'l-Akdiyyi İnde's-Sûfiyye ve Eserühâ ala'l-Ümmeti'l-İslamiyye , Riyad,1998.

İMAM, Abdulfettah;
-Efkâr ve Mevakıf, Kuveyt, 1996.

İRBİLÎ, Muhammed Emin;
- Tenviru'l –Kulûb, Beyrut, ts.

İNÂYET, Uduv Ahmed;
-er-Ruhasu'l-Fıkhiyye, Beyrut,2002.

İSLAMOĞLU, Mustafa;
- Yahudileşme Temayülü, İstanbul, 1998.
- Üç Muhammed, İstanbul, 2001.

İZZ b. Abdüsselam Abdülaziz,es-Silmî;
- Fetâvâ, Beyrut, 1984,
-Kavâidu'l- Ahkâm, Beyrut,1987.

İZZETBEGOVİÇ, Aliye;
- Doğu ve Batı Arasında İslam, çev: Salih Şaban, İstanbul, 1987.

K

KÂMİL,Ömer Abdullah;
-et-Tasavvufu Beyne'l-ifrati ve't-Tefriti, Beyrut,2001.
- er-Ruhasu'ş- Şeriyye, Beyrut 1999.
KARAÇAM, Ali;
- İbretli Notlar, İstanbul, 200.
KARADÂVÎ, Yûsuf;
- Fetâvâ Muasıra, Beyrut, 2001.
-Fıkhu'l -Evleviyât, Beyrut, 2004.
-el-İbadet fi'l-İslam, Beyrut,!986.
*-İslami Uyanışın Problemleri,*çev:Hasan Fehmi Ulus,İstanbul,1986.
-Mukavemetu'l- Fikri'l- İslahî İnde'l- İmam Muhammed el- Beşir el-İbrahimî, Beyrut, 2007.
-Müşkilet'u-l Fakr, Beyrut, 1987,
-Nahve Usuli Fıkhın Müyesserin, Beyrut,19987.
*- er-Resûl ve'l- İlm,*Beyrut,1985.
-es-Sahvetu'l-İslamiyye Beyne'l-İhtilafi'l-Meşru' ve't-Teferrukı'l-Mezmüm, Beyrut,1990.
-es-Sekâfetu'l-Arabiyyetü'l- İslamiyye, Beyrut, 2001.
-es-Siyasetu'ş-Şeriye Fi Da'vi'l- Kitabi ve's-Sünneti, Beyrut, 2001.
-Tefsiru Fıkhus's-Suluki İllellah, Beyrut,1989.
-Teysirü'l- Fıkhu'l- Müslimi'l- Muasır, Beyrut, 2001.
KÂRÎ, Ali b. Sultan b. Muhammed;
*-Şerhu Fıkhi'l-Ekber,*Beyrut,1984.
- Şerhu'ş-Şifâ, Beyrut,2001.
KÂSÂNÎ, Ebu Bekir b. Mesud;
Bedâiiu's-Senâi, Beyrut, 1974.
KASIM, Mahmud Abdurraûf;
-el-Keşfu an Hakiketi't-Tasavvufi li Evveli Meretin fi't-Tarih, Ürdün,h.1413.
KASİMÎ, Cemaluddin;
-Ahlaku'l-Encâb, Şam,1997.
- el-Fetvâ, Beyrut,1995.
-Mehâsinu't-Te'vil, Mısır,ts.
KELÂBÂZÎ, Ebu Bekir Muhammed b İshak;
- et- Taaaruf Li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf, Beyrut,1993.
KHLED, Abouel Fadl;
*-The Great Theft,*New York,2002.
KISAKÜREK, Necip Fazıl;
-Çöle İnen Nur, İstanbul, 2000.
KİTAB-I MUKADDES.

KUR'AN ARAŞTIRMALARI GRUBU;
-Uydurulan Din ve Kur'an'daki Din,İstanbul,2000.
III. KUR'AN HAFTASI KUR'AN SEMPOZYOMU, Ankara, 1998.

KURTUBÎ, Ebu Abdillah Muhammed, b. Ahmed el Ensâri;
-el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an,Beyrut,ts.
KUŞEYRÎ,- Abdulkerim b. Havâzin;

- *er-Risaletu'l-Keşeyriyye*, Beyrut,2001.
KUTLU, Sönmez;
-*Çağdaş İslamî Akımlar ve Sorunları*, Ankara,2008.
KUTUB, Muhammed;
-*Vâkiuna'l- Muasır*, Suudi Arabistan, 1986.
KUTUB, Seyyid;
-Fizilali'l -Kur'an, Beyrut, 1993.

L

LUVEYHİK, Abdurrahman b.Muallâ;
-Müşkiletü'l-Ğülüvvi fi'l-Asrı'l-Hadır , byy,1998.
-el-Ğuluvvü fi'd-Din, Beyrut, 1992.
LÜKNEVÎ, el-Ensârî,
-Fevâtihu'r-Rahmût Şerhu Müsellemi's-Subût, (Mustasfa'yla beraber). Mısır,h.1322.

M

MAĞNİYYE, Muhammed Cevvâd;
- *el-Kâşif,* Beyrut,1990.
MAHMUD, Abdulhalim;
- *et-Tefsiru'l-Felsefî fi'l-İslâm*, Mısır, ts.
MAHMUD, Muhammed Abdullatif;
- *el-İhtilafu'l-Fıkhiyye*, Mansuriyye,2000.
MARÛF, Nayif;
-*Terâif ve Nevâdır*, Beyrut,1989.
MA'SÛMÎ, Muhammed Sultan;
*-Heli'l -Müslimü Mulzemün bi't-Tibaî Mezhebin Muayyenin,*b.y.y.,1987.
MEKKÎ, Abdulhafiz b. Melik Abdulhak;
-Mevkifu Eimmeti Harekiti'l Selefiyye mine't- Tasavvufivi ve's- Sûfiyye, Mısır, 1988.
MELLÂH, Hüseyin, Muhammed;
- *el-Feth*, Beyrut,1990.
MEVREVÎ, Muhammed b. Abdulaziz el- Mekkî;
-el-Kavlu'-Sedid fi Ba'di Mesâili'l-ictihadi ve't-Taklid, Kuveyt ,1997.
MEVDÛDÎ, Ebu'l- A'la;
-*Tefhimu'l-Kur'an,*çev. M. Han Kayhani Yusuf Karaca ,Nazifi Şişman ve diğerleri, İstanbul,1996.
- *Mücezu Tartihi't-Tecdid*,Beyrut,1968.
-Resâil, Mesâil, çev: M. Osmanoğlu, A.Hamid,Chocan,İstanbul,1990.
MEVLÂNÂ, Abdulmecid Deryadâbî;
- Tefsiru'l- Kur'an: (Holy Qur'an) Hindistan,2004
Mİ'ŞAŞE, Ebu Abdurrahman Said;
-el-Mukallidün ve'l-Eimmetü'l-Erbea, Beyrut,1999,
MUKADDEM, Muhammed. Ahmed İsmail,
-Uluvu'l-Himme, Mısır,ts.
MUHAMMED, Hattâr Yûsuf;
- *Künüzu'd-Daveti ile'llahi* , Beyrut,2002.
MÜNÂVÎ, Muhammed Abdururraûf;

-Faydu'l-kadir Şerhu Câmii's-Sağir, Beyrut,1987.
-el-Kevâkibu'd-Düriyye fi Teracimi's-Sadati's-Sûfîyye, Thk, Abdulhamid Salih Hamdan*,* Beyrut, ts.
MÜSLİM, Ebu Hüseyin Müslim b. Haccâc;
es-Sahih, İstanbul1981*.*

N

NEBHÂNÎ, Yusuf;
- *Câmiu Kerââti'l-Evliyâ*, Mısır,1975.
-Şevâhidu'l- Hak fi'l-İstiğasiti bi Seyyidi'l-Halk, Beyrut,1990,
NECCÂR, Abdulmecid Ömer;
- Avâmilü ş-Şuhûdi'l –Hadarî, Beyrut,1999.
NEDVÎ, Ebu'l-Hasan Ali Hasanî;
-el- Hafız Ahmed İbn Teymiyye, Beyrut, 1974.
-Revâiu İkbal, Beyrut,1987*.*
-İmam es- Serhindî,Kuveyt 1994,
*-Ricalu'l-Fikri ve'd-Daveti fi'l-İslam,*Beyrut,ts.
-Mâzâ Hesire'l –Âlemu bi'n-Hitati'l-Müslimin,Beyrut,1986,
NESÂÎ, Ebu Abdirrahman Ahmed b.Şuayb;
-Sünen,İstanbul,1981.
NEVEVÎ, Muhyiddin b Ebi Zekeriya b. Yahya;
-Şerhu Müslim, Beyrut,ts.
-el- Mecmu', Beyrut,1989.
-Ravdutut't-Tâlib, Beyrut,1987.
NİZAM, Selamet Sekkice;
- Nesâihü veTevcihatün ile'l-Müfekkirin ve Ulamai'l- İslam,Ürdün,1999.
NUMANİ, Şibli;
*-Asr-ı Saadet,*çev.Ali Rıza Doğrul,İstanbul,1977.
-Gazzâlî, çev.Yusuf Karaca, İstanbul,1972.
NÛH, es-Seyid el-Vekil;
-Kubrâ Harakâti'l- İslamaiyye, Mısır, 1987.

Ö

ÖZEL, Ahmet;
- İslam ve Terör, İstanbul, 2007.
ÖZTÜRK, Mustafa;
- Tefsir Tarihi Araştırmaları, Ankara, 2005.
ÖZTÜRK,Yaşar Nuri;
- Kur'an'daki İslâm, İstanbul,1995.

R

RÂFİİ, Mustafa;
-ed-Da've ve'd-Duât, Beyrut,1985.
RÂFİİ, Mustafa Sadık;
- İ'câzu'l-Kur'an, Beyrut,1970.
RÂĞİB, Ebu'l-Kasım Hüseyin b.Muhammed el- Esfehânî;
-Müfredâtün fi Elfazı'l-Kur'an, Beyrut,1997*.*
RÂZî, Fahruddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ömer;
-et-Tefsiru'l-Kebir, Tahran,ts.

RIDÂ, es-Seyyid Muhammed Reşid;
-Tefsiru'l - Menâr, Beyrut,ts
-İslam'da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri, çev. Ahmet Hamdi Akseki; sadeleştiren, Hayrettin Karaman, Ankara, 1974.
- el-Vahyu'l-Muhammedî, Mısır,ts.

S

SABBÂĞ, Muhammed;
-Akvâlün Mesüretün, Beyrut, 1989.
SABIK;Seyyid,
- Fıkhu's-Sünne, Beyrut, 2003.
SADIK, b. Muhammed b İbrahim,
- Hasâisu'l- Mustafâ, Riyad,2000.
SADIK, Hasan ;
- el-Fıraku'l-İslamiyye , Kahire,1997.
SAHMARANÎ, Es'ad;
- et-Tasavvuf, Beyrut, 1907.
SAHMÎ, Süleyman b. Salim b. Recâ;
-el-Akidetü fi Ehli'l-Beyt Beyne'l-İfrati ve't-Terit, Riyad,2004.
SALİH, b. Muhammed b. Humeyd ve Abdurrahman b. Melluh;
-Mevsuatu Nadreti'l-Neim fi Mekârimi Ahlaki'r-Resül, Cidde, 1999.
SALİH, Muhammed;
-Mefâhim, Beyrut, 1998.
SALİH,Suphî;
-Ulûmu'l-Hadis ve Mustalâhâtuh, Beyrut,1987.
SÂVÎ, Ahmed b. Muhammed;
- Hâşiyetu's-Sâvi Ale'l-Celâleyn, İstanbul,ts.
SAYYÂDÎ, Muhammed Ebu'l-Hüdâ Efendi er-Rüfâî;
- Kılâdetu'l- Cevâhir fi Zikri'l-Ğavsi'r –Râfiî, Mısır,ts.
SEBT, Halil b. Osman;
- Kavâidu't-Tefsir, Beyrut,1997.
SEHREVERDÎ, Ömer b Muhammed;
-Avârifu'l-Meârif, (İhya ile bereber) Beyrut,1992.
SEHYEBÂNÎ, Abdullah b. Ömer. Muhammed;
-Ahkâmu'l-Mekabir fi'ş-Şeriati'l- İslamiyye, Suudi Arabistan,2005.
SENÂ, Cemil;
-Hz. Muhammed'in Felsefesi, İstanbul,1993.
SİBÂÎ, Mustafa;
- el-Meretu Beyne'l-Fıkhi ve'l-Kanun. Mısır, ts.
SİS, Abbas;
-Hasan el-Bennâ, Mısır,ts.
SÜPHÎ, Ahmed Mahmud;
- Felsefetu'l-Ahlâk, Beyrut,1977.
SUBKÎ, Tâcu'd-Din Ebu Nasr Abdulvahhab b. Ali;
-Tabakâtu'ş- Şâfiiyye Beyrut,1992.
SUYÛTÎ, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr;
-er-Reddü Alâ Men Ahlede İle'l-Erd Ve Cehile Enne'l- İctihade fi külli Asrin Fard, Beyrut,1983.

- *Miftâhu'l- Cenne fi'l-İhticaci bi's-Sünne*, Bağdat,1989.
-*Tarihu'l- Hulefa*, Beyrut,1975.
-*ed-Dürrü'l-Mensûr,Beyrut,1984,*

Ş

ŞÂFİİ, Muhammed b. İdris;
el-Umm, Mısır,1329.
ŞÂMÎ, Ahmed;
- *Hayatü İbrahim Edhem,* Beyrut, 1998.
ŞA'RÂNÎ, Abdulvahhab;
- *Tabakâtu'l-Kübrâ*, Mısır,1972.
-*el-Yevâkit ve'l-Cevâhir*,Beyrut,1998.
ŞÂTİBÎ, Eb İshâk İbrahim, b. Musa b. Muhammed;
– *el-Muvâfakât*, Beyrut,2000.
-*el-İ'tisâm,Beyrut,1987.*
ŞEÂL, Muhammed Hayr;
- *Nidâun ile'l -İslamiyyin,* Şam,1997.
ŞEKKEA',Mustafa;
- *el-Eimmetü'l- Erbeâ*, Beyrut,1991.
- *İslâmün Bilâ Mezâhibe,* Mısır,1987.
ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali;
- *es-Seyl ü'l-Cerrâr el-Mütedeffik Alâ Hedâiki'l- Ezhâr,*Beyrut,1985.
ŞİNKİTÎ, Muhammed Emin;
- *Advâu'l-Beyân fi İdahi'l-Kur'ani bi'l-Kur'an*,Beyrut 1984.

T

TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid;
-*Câmiu'l-Beyân,* Beyrut,1988.
TAHTÂVÎ, Ali Ahmed Abdullah;
- *Delilü'l- Müslimin Şerhu Riyadi's-Sâlihin,* Beyrut,2004.
-*Fethu'l -Ğafur Fimâ Ahallahu Min Ziyareti'l -Kubûr*, Beyrut,2004.
TEHÂNEVÎ,Zafer Ahmed;
- *İ'laü's-Sünen,* Beyrut,1997.
TİCÂNÎ, Ali Harazim,b. Arabi, Berade el- Mağribi;
-*Cevâhiru'l –Meânî ve Bulûği'l-Emânî Fi Faydi Ebi Abbasi*, Beyrut, 1988.
TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. Serve;
-*Sünen*,İstanbul,1981
THOMAS, Arnold;
-*The Preaching of Islam*, Lahore, 1956.

V

VELVEYL, Kâmil Cemil;
-*el-Kadâü ve'l-Kederü fi Hayâtine,*Amman,1996.
WATT, W. Montogomery;
- *Kur'an'a Giriş*, Çev:Süleyman Kalkan, Ankara,1998.

Y

YÂFİÎ, Ebu Muhammed Abdillah b. Es'ed;
-*Neşru'l- Mehâsini'l- Ğâliye*, Mısır,1961.

YAZIR, Muhammed Hamdi;
-*Hak Dini Kur'an Dili,* İstanbul,1979.
EDİP,Yüksel;
-*Mesaj; Kur'an Çevirisi,* İstanbul,2000.

Z

ZEBİDÎ,Ebu'l-Feyd Seyyid Muhammed el- Murtedâ;
-*İthâfu's- Sadeti'l- Müttakin Şerhu İhyâi Ulumi'd-Din , Beyrut,*1987.
ZEHEBÎ , Muhammed b Ahmed;
-*Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Beyrut,1990.
-*Mizânu'l- İ'tidâl*, Beyrut,1989.
ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin;
- *et-Tefsir ve'l- Müfessirûn*,Beyrut,1995.
ZERKÂNÎ, Abduazim;
-*Menâhilu'l-irfan fi Ulumi'l- Kur'an*,Beyrut,1994.

A

Abbas Mahmut Akkad, 152, 228
Abbas Tusî, 201
Abbasi, 24, 73, 258
Abbasioğulları, 43
ABD, 20, 38, 42, 43, 45, 197, 222
Abduh, 28, 110, 113, 116, 152, 228, 248
Abdulaziz Debbağ,, 93
Abdulkadir Geylânî, 71, 121, 140, 147, 151, 189
Abdullah b. Mübarek, 83, 170
Abdullah b. Übey b. Selül, 237
Abdulmelik b. Mervan, 122, 158
Abdurrahman b. Avf, 135
Ad, 164
Afgânî, 28
Afrika, 36, 142
ahlak, 6, 16, 38, 57, 65, 78, 79, 144, 152, 155, 159, 171, 183, 184, 185, 186, 232, 236, 247
Ahmed b. Hanbel, 33, 89, 112, 141, 148, 159, 170, 173, 176, 211, 221, 225, 242, 250
Ahmed Emin, 80, 155, 162, 213
Ahmed Şevkî, 92
Ahmed Zeyni Dehlan, 163
Ahmet Bedevî, 164
Akide, 65, 73, 172, 184, 252
Akif, 27, 28, 199, 248
Alaeddin Kâsânî, 200
Alaeddin Semarkandî, 200
Ali el-Havas, 119, 121
Ali el-Kâri, 88
Almanya, 45
Alparslan, 226
Âlusi, 138
Âlûsi, 17
Âlûsî, 33, 34, 96, 128, 130, 132, 139, 157, 170
Amerika, 38, 55, 98, 204, 222
Ammar b. Yasir, 13, 32
Amr b. Abse, 69
Amr b. As, 12, 189, 207
Arafat, 172
Arap, 18, 24, 42, 49, 78, 176, 185, 200
Arapça, 1, 21, 26, 32, 35, 39, 75, 77
Aristo, 5, 14
Arnold, 142, 258
Ashap, 30, 39, 72, 89, 103, 107, 131, 141, 146, 180, 198, 222, 232, 235, 242
Asr-ı Saadet, 126, 179, 256
ateizm, 113
Avrupa, 42, 46, 197, 201
Azer, 91
Azrail, 123

B

Bacon, 27
Bağdat, 24, 40, 42, 97, 141, 172, 220, 227, 258
barış, 7, 9, 37, 94
Batı, 14, 20, 38, 42, 43, 45, 46, 49, 52, 57, 62, 78, 115, 200, 213, 231, 234, 254
Batınî, 5, 20, 58, 93, 157, 160, 161, 162, 168, 170, 221
Batıniyye, 18
Batınîyye, 140
Bâtinî, 122, 125, 154
Bâtinilik, 32
bayram, 34, 52, 195, 218, 243
Berzah, 133
bid'at, 4, 5, 20, 21, 25, 26, 52, 63, 64, 96, 98, 99, 130, 137, 140, 144, 145, 147, 151, 154, 180, 213, 221, 223, 228, 230, 232, 233, 239, 244
Bilal-i Habeşi, 91
Bosna Hersek, 46
Brahmanlar, 93
Buhara, 136, 210, 220

Buhari, 9, 10, 11, 13, 17, 33, 34, 55, 83, 89, 90, 97, 98, 99, 107, 114, 118, 122, 124, 128, 129, 131, 135, 143, 149, 159, 161, 170, 179, 180, 182, 183, 198, 204, 206, 208, 209, 217, 222, 232, 233, 238, 242, 243, 244, 245, 249
Bulgaristan, 45
bülbül, 39

C

Cafer b. Adiyy, 32
Cafer-i Sadık, 101
Cahiliye, 69, 81, 202, 203
*Cebriy*e, 6, 54, 74, 248
Celaleyn, 178
Cemaleddin Kasimî, 20
Cemel, 32, 50, 104, 232
cennet, 82, 115, 129, 133, 145, 214, 236, 239
Cennet, 133
Cerh ve Tadil, 17
Ceyhan, 227
Cezayir, 43, 44, 45, 161, 216
Cibril, 76, 78, 93, 109, 159, 249
cihad, 10, 21, 52, 54, 60, 71, 72, 83, 99, 147, 154, 174, 194, 195, 240
Cinler, 122, 127
Cuma, 21, 34, 52, 61, 86, 98, 108, 143, 144, 149, 150, 195, 196, 218, 221, 222, 238, 243
Cüneyd Bağdadî, 142, 148, 167
Cüneyd el- Bağdadî, 167
Cüneyd-i Bağdâdî, 128
Cüneyd-î Bağdâdî, 150
Cüneyd-î Bağdâdî, 73
Cürcani, 142
Cürcânî, 29, 228

Ç

Çin, 41, 43

D

Deccal, 28, 122, 123
Dehlevî, 136, 140, 141, 147, 170, 176, 227, 234, 235, 252
Dekart, 27
delil, 18, 29, 32, 36, 51, 67, 82, 94, 129, 130, 132, 138, 173, 174, 177, 191, 197, 199, 207, 214, 216, 223
Demokrat Parti, 62
Diyalog, 45, 232
Doğu Türkistan, 45

E

Ebu Abbas el-Mürsî, 190
Ebu Ali el-Cüzcânî, 119
Ebu Cehil, 241
Ebu Davud, 12, 17, 40, 108, 120, 131, 188, 206, 207, 232, 248
Ebu Derdâ, 210
Ebu Hamza es-Sûfî, 158, 164
Ebu Hanife, 19, 53, 89, 94, 96, 97, 113, 115, 116, 132, 134, 173, 176, 177, 179, 182, 216, 226, 227, 228, 234
Ebu Hasan en-Nuri, 167
Ebu İdris el-Havlani, 96
Ebu İsmail el-Herevi, 139, 146
Ebu Leheb, 77
Ebu Musa, 18, 118
Ebu Reca, 69
Ebu Süleyman Dârânî, 149
Ebu Süleyman ed-Dârânî, 151
Ebu Talib el-Mekkî, 177
Ebu Talip el-Mekikî, 150
Ebu Vâil, 12
Ebu Yezid el-Bistami, 81, 109, 132
Ebu Yusuf, 112, 113, 132
Ebu Zehra, 152, 197
Ebu Zerr, 34
Ebu Zura', 105
Ebu'l Hasan el-Busencî, 167
Ebu'l Hasan eş-Şazelî, 148
Ebubekir eş-Şibli, 125
Edip Yüksel, 99, 179, 181, 182
Eflatun, 5, 14, 109
Eflatunculuk, 155
Ehl-i Beyt, 32, 99, 100, 101, 102, 132, 230, 244, 246

Ehlu'z zikir ve'l Kur'an, 86
el-Bistâmî, 92
el-Ehram gazetesi, 49
el-Eş'ari, 22
el-Hadari, 108
el-Kaide, 45
Elmalı Muhammed Hamdi Yazır, 199
el-Milel ve'n-Nihel, 27
Emevi, 33
Emperyalizm, 45
Endonezya, 142, 197
Engizisyon mahkemeleri, 51
Enver Sedat, 43
Ertuğrul, 24, 28
Esved el-Ansi, 118, 125
evliya, 106, 139
Ezher uleması, 199
Ezher Üniversitesi, 172

F

Fahreddin Attar, 201
Fahreddin er-Râzi, 68
Fahreddin Razi, 151
faiz, 17, 81, 107
Farsça, 147, 215, 227
Farz, 9, 86, 208
Farz-ı ayn, 9
Fatiha Sûresi, 21
Fazlurrahman, 220
fetret ehli, 30
fetva, 15, 30, 60, 64, 112, 141, 199, 206, 210, 212, 236
fıkıh, 17, 27, 64, 143, 150, 153, 158, 160, 172, 174, 175, 180, 215, 218, 227, 232, 247
Filistin, 44, 120, 197, 220
Firavun, 34, 47, 52, 77, 156, 196, 240, 241
Fransa, 42
Fransızlar, 42, 73, 161
Fuad Köprülü, 62

G

Gaziantep, 229
*Gazzâl*î, 4, 16, 18, 28, 44, 59, 60, 73, 80, 81, 84, 89, 90, 91, 92, 97, 101, 113, 114, 115, 116, 136, 141, 146, 150, 153, 154, 156, 160, 163, 164, 167, 168, 169, 175, 179, 182, 192, 206, 207, 211, 225, 226, 244, 251, 256
Gazze, 44
Geylan ed-Dimeşki, 33
Geylânî, 72, 89, 121, 141, 148, 151, 170
Grek, 5, 32, 156
Güney Kore, 220

H

Habeşistan, 205
Habil, 53, 235
hac, 101, 174, 177, 195, 211, 222
Haccac, 48, 118, 199, 242
Haccac-ı Zalim, 48, 242
Hacer-i Esved, 221
Haçlı Savaşları, 44
Haçlı Seferleri, 52
Halid b. Velid, 118, 136, 231, 242
Halife, 24, 99, 179, 182, 216, 231, 233
Hallaç, 144, 158
Hammâd et-Debbâs, 151
Hamza el-Masyundi, 43
Haricî, 14, 20, 53, 54, 58, 209, 242
Hariciler, 23, 26, 37, 53, 54, 100, 104, 116, 214
Haris ed-Dimeşki, 122
*Haris el-Muhasib*i, 148, 150
Hasan Basri, 30, 118
Hasan el-Bennâ, 47, 257
Hasan Hudaybi, 239
Hasan Sabbah, 54
Haşeviyye, 18
Hatıb, 114
Hattabî, 116
Havcelî, 89, 90
Hegel, 27, 203
Hıristiyan, 36, 39, 45, 46, 54, 56, 111, 115, 128, 156, 163, 169, 210, 217, 226

Hıristiyanlar, 6, 10, 21, 32, 35, 55, 69, 82, 89, 102, 105, 109, 115, 137, 146, 158, 217, 219, 222
Hıristiyanlık, 7, 77, 170, 180
Hızır, 106, 122, 159, 227
Hilbaniyye, 69
Hindistan, 41, 43, 45, 69, 76, 86, 142, 147, 176, 203, 223, 256
Hindu, 5, 23, 41, 46, 93, 140, 147, 155, 156, 162, 171
Hindular, 220
Hirre, 32
Hişam b. Abdülmelik, 33
Hudeybiye, 9
Hüdâ Şa'ravi, 42
Hz Aişe, 66
Hz. Âdem, 23, 52, 56, 94, 109, 219, 233, 235
Hz. Ali, 8, 14, 32, 34, 37, 53, 69, 73, 100, 101, 102, 104, 113, 115, 122, 137, 178, 214, 223, 231, 232, 240, 241
Hz. Davud, 165
Hz. Ebubekir, 20, 83, 90, 91, 101, 113, 115, 134, 136, 212
Hz. Fatma, 90, 99
Hz. Harun, 93, 114, 240
Hz. Hasan, 73, 100
Hz. Hüseyin, 32, 73, 100, 101, 102, 233, 240
Hz. İbrahim, 7, 21, 24, 40, 68, 119, 126, 236, 240, 241
Hz. Lut, 127
Hz. Meryem, 92, 201
Hz. Muhammed, 16, 21, 35, 49, 56, 75, 76, 89, 92, 93, 105, 106, 183, 241, 257
Hz. Musa, 58, 76, 102, 105, 106, 114, 137, 157, 158, 165, 221, 240, 241
Hz. Nuh, 23, 50, 93, 126
*Hz. Osma*n, 50, 75, 114, 128
Hz. Ömer, 49, 69, 102, 112, 119, 135, 165, 207, 237
Hz. Peygamber, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 23, 30, 32, 33, 35, 36, 39, 49, 50, 51, 60, 66, 72, 76, 78, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 111, 114, 115, 116, 118, 120, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 140, 143, 148, 149, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 169, 172, 173, 176, 178, 179, 180, 182, 183, 184, 188, 192, 196, 197, 198, 199, 204, 206, 207, 208, 209, 212, 213, 216, 217, 219, 222, 223, 224, 225, 227, 231, 233, 235, 236, 237, 238, 241, 242, 244, 245, 246
Hz. Süleyman, 127, 189
Hz. Yahya, 92, 246
Hz.Davut, 93
Hz.Hatice, 100
Hz.Nefise, 200
Hz.Salih, 93
Hz.Zekeriyya, 92

I

ırkçılık, 65

İ

İbadet, 11, 60, 69, 115, 144, 204, 205, 254
İbn Abbas, 34, 35, 106, 111, 211, 221
İbn Abidin, 31, 179, 228
İbn Arabî, 109, 154, 156, 157, 163, 170
İbn Âşur, 81
İbn Batuta, 113, 115
ibn Cevzi, 163
İbn Cevzi, 29, 37, 153, 154, 160, 165, 167, 168, 169, 191, 214
İbn Ebi Melike, 107
İbn Farid, 145, 154, 170
İbn Hacer, 95, 107, 135, 211, 233, 252
İbn Hazm, 27, 28, 168, 248
İbn Hümam, 129

İbn Kayyım, 17, 32, 33, 65, 66, 113, 115, 137, 140, 144, 145, 210, 214, 224, 238
İbn Kesir, 19, 23, 66, 122, 145, 170, 191, 192, 227, 237
İbn Milhan, 11
İbn Ömer, 95, 211, 234, 242
İbn Salah, 163
İbn Sina, 37, 109, 116
İbn Teymiyye, 16, 19, 23, 25, 29, 77, 80, 100, 101, 103, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 128, 136, 140, 141, 144, 145, 151, 152, 158, 195, 221, 226, 232, 238, 243, 244, 256
İbn Uyeyne, 27, 150
İbn Zübeyr, 32
İbrahim b. Ethem, 148, 187
İbrahim Nazzâm, 186, 187
İbrahim Uryan, 108
ilahîyat fakülteleri, 197
ilham, 106, 121, 128, 129
İmam *el-Kerhî*, 139
İmam Malik, 17, 51, 88, 89, 90, 150, 162, 173, 182, 200, 201, 209, 216, 226, 236, 240
İmam Rabbânî, 95, 140, 148, 149, 170, 250
İmam *Şafii*, 17, 29, 30, 90, 113, 115, 125, 133, 136, 166, 173, 187
İngiliz, 47, 222
İngiltere, 42, 43, 46, 172, 186
İrlanda, 220
irtica, 21, 39, 49
İsfahan, 220, 225
İslam ahlakı, 183, 184, 185
İsrafil, 134
İsrailoğulları, 92, 158, 191, 221
İzz b. Abdusselam, 113, 132, 150, 175, 196

J

Japonya, 220
Jean Jacques Russo, 27
John Louk Walter, 27
John Mager, 46
John Oskirford, 43

K

Ka'b b. Eşref, 198
Ka'be, 12, 45, 99, 119, 121, 173, 238, 245
Kabil, 52, 53, 56
Kabir ziyareti, 133, 134
Kader, 69, 70, 71, 72, 73
Kadere iman, 70
Kaderiye, 6, 20, 33, 54, 248
Kadı *Şureyh*, 132
Kadiyanilik,, 56
Kaffal, 215
Kahire, 33, 56, 92, 99, 116, 172, 216, 252, 257
Karadâvî, 19, 20, 22, 27, 30, 50, 63, 64, 69, 98, 115, 142, 147, 150, 153, 159, 161, 187, 188, 199, 206, 216, 219, 230, 245, 246, 252
karga, 39
Kasimî, 36, 66, 67, 128, 183
Kastalânî, 90
Katolik, 173, 180
Kelamcılar, 18
Keramet, 50, 117, 119, 161
Keramiye, 20
keşif, 129, 138
Kıbrıs, 45, 120, 137
Kitab-ı Mukaddes, 55, 93
Komünist, 41, 59, 217
komünizm, 6, 54, 113
Kudsî, 107
kunut, 20, 234
Kur'an, 1, 5, 6, 9, 13, 14, 15, 16, 19, 21, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 44, 45, 50, 52, 56, 58, 62, 65, 66, 68, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 99, 103, 104, 105, 106, 113, 117, 118, 121, 125, 127, 138, 142, 143, 144, 146, 147, 151, 153, 155, 159, 162, 164, 165, 168, 173, 175, 177, 179, 180, 181, 183, 184, 186, 190, 191, 192, 193, 197, 198, 203, 208, 211, 212, 213, 218, 219, 229, 230, 233,

235, 236, 238, 239, 240, 242, 243, 244, 246, 247, 249, 252, 255, 256, 257, 258, 259
Kurtuba, 220
Kus b. Saide, 36
Kuşeyrî, 117, 119, 124, 130, 139, 146, 159, 164, 166, 167, 191, 226, 227

L

Lat, 118
Levh-i mahfuz, 62, 123
Leyla, 22
Leys, 17
Lübnan, 45, 101, 122

M

M. Zeki Duman, 84
Makâlâtü'l-İslâmiyyin, 27
Makarios, 192
Malezya, 197
Malik, 8, 17, 89, 126, 148, 173, 176, 184, 206, 207, 226, 253
Manisa, 201
*Mansur el-Mağrib*i, 158
Margaret Teacher, 43
maruf, 21, 199
Marûf el-Kerhî, 151
Maturidî, 176
Matusi Tang, 43
Mealcilik, 56, 85, 86, 87
Medine, 34, 88, 89, 123, 159, 176, 210, 216, 221, 222
Mehdi, 28, 54, 148, 178, 187, 221, 225
mekruh, 132, 135
Melekler, 91, 118, 121, 127, 137
Menahin Begin, 45
Mescid-i Haram, 99
Mescid-i Nebi, 97
*Mevdud*i, 110, 113, 115, 116, 152, 192, 193, 199, 214, 221, 226
Mezarlıklar, 133
Mezhep, 1, 171, 172, 173, 174, 179, 180, 250
mezhepsizlik, 31, 57, 246, 248
Mısır, 18, 25, 33, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 51, 55, 66, 69, 73, 85, 90, 92, 96, 97, 99, 101, 107, 108, 120, 123, 127, 129, 133, 136, 137, 138, 142, 156, 181, 197, 200, 203, 222, 225, 226, 227, 228, 229, 245, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 259
Miloseviç, 42
Mirza Gulam Ahmed, 221, 223
Moğol, 52, 247
Moğollar, 40
Moskova, 42
Muaviye, 101, 102, 112, 225, 233
Muaz b. Cebel, 11, 112
mucize, 117
Muhammed b. Abdulazim el-Mekkî, 176
Muhammed b. Abdulvahhab, 113, 115, 116, 146, 214
Muhammed b. Mesleme, 198
Muhammed Hüseyin ez-Zehebi, 55, 140
Muhammed Kutub, 196, 197, 198
Muhasibî, 163
Mukatil b. Süleyman, 17
Murcie, 5
Mustafa İslamoğlu, 193
Mustafa Sibâî, 199
Muşebbihe, 20
Mutezile, 23, 26, 53, 80, 93, 101, 117, 225, 232, 244
Mutezilî, 20
müceddid, 30, 115
müçtehit, 20, 30, 57, 94, 115, 181, 216
münker, 21
Mürcie, 14, 20, 23, 26, 34, 53, 54, 56, 116, 233
mürşit, 57, 119, 124, 156, 160, 168
Müslüman, 1, 6, 7, 9, 10, 18, 21, 34, 35, 36, 38, 41, 42, 43, 46, 47, 49, 54, 55, 56, 57, 73, 74, 82, 86, 89, 91, 96, 111, 118, 128, 131, 133, 138, 139, 154, 158, 169, 171, 181, 183, 185, 189, 194, 195, 196, 197, 204, 205, 217, 220,

222, 224, 231, 238, 241, 244, 246, 248, 250
Müşebbihe, 53, 69
Müşrikler, 40, 118, 216, 248

N

Nafile, 10, 60
namaz, 4, 11, 12, 21, 52, 55, 61, 74, 82, 86, 87, 91, 95, 96, 97, 99, 118, 120, 140, 145, 152, 161, 173, 177, 178, 193, 194, 195, 204, 205, 208, 209, 212, 214, 215, 216, 221, 222, 227, 228, 232, 233, 235, 237, 238, 242, 243
nass, 32, 177
Necaşi, 34, 196, 205
Necip Fazıl, 78, 255
Nedvi, 46, 202
Nemrut, 52, 240, 241
Nevasib, 20, 102
Nevevi, 95, 113, 135, 181, 232
Nevevî, 116, 121, 135, 137, 175, 232
Nezar el-Kirvânî, 118
Nietczche, 203
Nil, 203
Nizamiye Medresesi, 172, 226
Nuh, 40, 44, 50, 68, 93, 126, 246

O

Ortadoğu, 43
Ortodoks, 180
oruç, 21, 52, 74, 82, 174, 177, 206, 208, 222

Ö

Ömer, 9, 19, 20, 23, 35, 49, 69, 72, 91, 95, 101, 102, 107, 112, 113, 115, 118, 119, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 131, 134, 135, 137, 148, 161, 164, 176, 183, 188, 200, 201, 206, 207, 211, 212, 215, 228, 231, 234, 236, 237, 241, 242, 249, 251, 253, 254, 256, 257

P

Pakistan, 41, 172, 174, 197, 199, 220, 223, 251
Papa 16. *Benedikt*, 45

R

Rabia, 30, 200, 201, 231
Rabiatu'l-Adeviyye, 200
Rafizî, 20
Ress, 164
Reşid Rıza, 29, 31, 136, 139, 146, 152, 161, 169
Roger Garaudy, 154
Ruh, 11
Ruslar, 136
Rusya, 41
rüya, 127, 128, 129, 214
Rüyalar, 129

S

Sa'd Zağlul, 42
Sabii, 36
Sadi Şirazi, 58, 134
Safiye Sultan, 201
Sahabe, 59, 94, 104, 118, 199, 234, 249
Said b. Cübeyr, 33
Said b. Museyyeb, 95, 114
Said b. Müseyyeb, 19
Said Nursi, 199
Said Ramazan el-Buti, 160
Samerra, 122
San'ânî,, 19, 222
satanizm, 113
Savaş, 6, 8, 94
Sebe' Kraliçesi, 68
Sebeiyye, 69
Selçuklu, 24
Selef, 26, 96, 176, 177
selefîlik, 57, 97
Selman Farisi, 112
Semud, 164
Senusi, 152
Senûsiye, 187
Seyyid Ahmed Han, 86

Seyyid Kutub, 40, 47, 113, 115, 116, 196, 214, 221, 222
Sıffin, 32, 50, 104
Sırp, 42
Sırplar, 39
Sırrî es-Sakatî, 151
Solar Mesud, 136
St. Abraham, 193
St. John, 193
St. Samius Astailt, 193
Stoik, 153
Sudan, 148, 197
Sufyân Sevri, 204, 209
Sultan *Mahmut Sabtekin*, 215
Suriye, 47
Suyuti, 90, 137, 222
Süfyan es-Sevrî, 150
Süfyan-i Sevri, 27
Süleyman Ateş, 35
Süleyman Hilmi Tunahan, 201
Sünnet, 16, 32, 87, 99, 142, 230, 246
Sünniler, 233

Ş

Şa'rani, 92, 125
Şa'râni, 159
Şa'rânî, 92, 109, 119, 120, 123, 154, 155, 178, 190
Şa'rânî,, 92, 109, 119, 120, 123, 154, 190
Şafii, 18, 20, 89, 113, 135, 141, 166, 171, 173, 174, 176, 211
Şah Veliyullah Dehlevî, 148
Şah-ı Nakşebend, 136
Şah-ı Nakşibend, 149
Şah-ı Nakşibendi, 123
Şair, 17, 202, 218
Şam, 41, 44, 93, 102, 128, 135, 141, 145, 160, 169, 183, 187, 237, 250, 251, 252, 254, 258
Şâtibî, 35, 129, 151, 191, 216, 252
Şâzelî, 149
Şehristani, 109
şeriat, 117, 150, 160, 168
Şeyh, 91, 120, 123, 177, 226
Şeyh Muhammed Emin el-Erbilî, 91
Şeytan, 10, 23, 25, 68, 77, 91, 106, 216
Şia, 53, 100, 101, 104, 226, 228, 244
Şiblî, 150, 190, 191
Şiiler, 172, 226
şiir, 15, 77, 166, 200
Şintoistler, 220
şirk, 26, 66, 77, 136, 137, 147, 173, 180, 205, 236
Şuayb, 5, 40, 190, 256
Şükrî Mustafa, 33, 43, 55, 116, 179, 181, 182

T

Taassup, 28
Taberî, 28, 170, 225
Tahâvî, 137
Taklid, 29, 176, 210, 255
Takva, 60, 109, 188
tarikat, 28, 55, 60, 140, 148, 161, 162, 168, 169, 225
Tartuşi, 163
tasavvuf, 54, 60, 93, 113, 122, 128, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 161, 163, 164, 167, 170, 171, 236, 247, 248
Tatarlar, 40, 128, 135
Te'vil, 31, 36, 67, 255
Tefsir, 1, 17, 34, 66, 68, 81, 86, 92, 96, 122, 128, 130, 132, 139, 140, 157, 191, 192, 222, 237, 251, 256, 257, 259
Tehânevî, 170
Tekfir ve Hicret Cemaatı, 33
Terörist, 39
Tevekkül, 163, 164
Tevessül, 130, 132
tevhid, 20, 50, 135, 149, 221
Tirmizî, 158
Tito, 223
Tom Tancredo, 45
Tubbe, 66
Tusterî, 144
Türkçe, 62

U

Ulema, 17, 29, 30, 80, 110, 129, 134, 187, 211, 240, 245, 246, 251
Ululazm, 114
Ummu'l-Ala, 122
Useyd b. Hudayr, 117, 118
Uzza, 118, 136

Ü

Ürdün, 101, 122, 197, 254, 256

V

Vahdet-i vücud, 162
Vahhâbî, 20, 101, 108, 115, 169
Vahhâbîlik, 31, 246
Varaka b. Nevfel, 36
Vasıl b. Ata, 101
Vedantik, 153
Veli, 105, 108
Velilik, 106

W

William James, 27
Willy Claes, 44

Y

Yahudi, 9, 13, 21, 28, 29, 36, 46, 54, 55, 56, 75, 89, 96, 100, 115, 137, 138, 147, 163, 198, 217
Yahudiler, 32, 35, 69, 102, 105, 109, 217, 222
Yahudilik, 7, 49, 77, 170
Yakut el-Hemevî, 225
Yaşar Nuri Öztürk, 35
Yugoslavya, 41
Yunan, 140, 153, 155, 156, 203, 244
Yûsuf *Nebhanî*, 119
Yusuf İdris, 43

Z

Zahirî, 20
zahirîlik, 57, 248
Zehebî, 101, 102, 140, 145, 166, 200
zekat, 97, 98, 165, 174, 177, 209, 211, 222
Zemahşeri, 19
Zerdüşt, 153
Zeyneb Alemkir, 200
Zeynep Gazzâlî, 44
Zeynep Nisâbûrî, 200
Zikir, 76, 168
Zinnun el-Mısrî, 148, 158
zühd, 139, 143, 144, 151, 168, 169, 187, 192